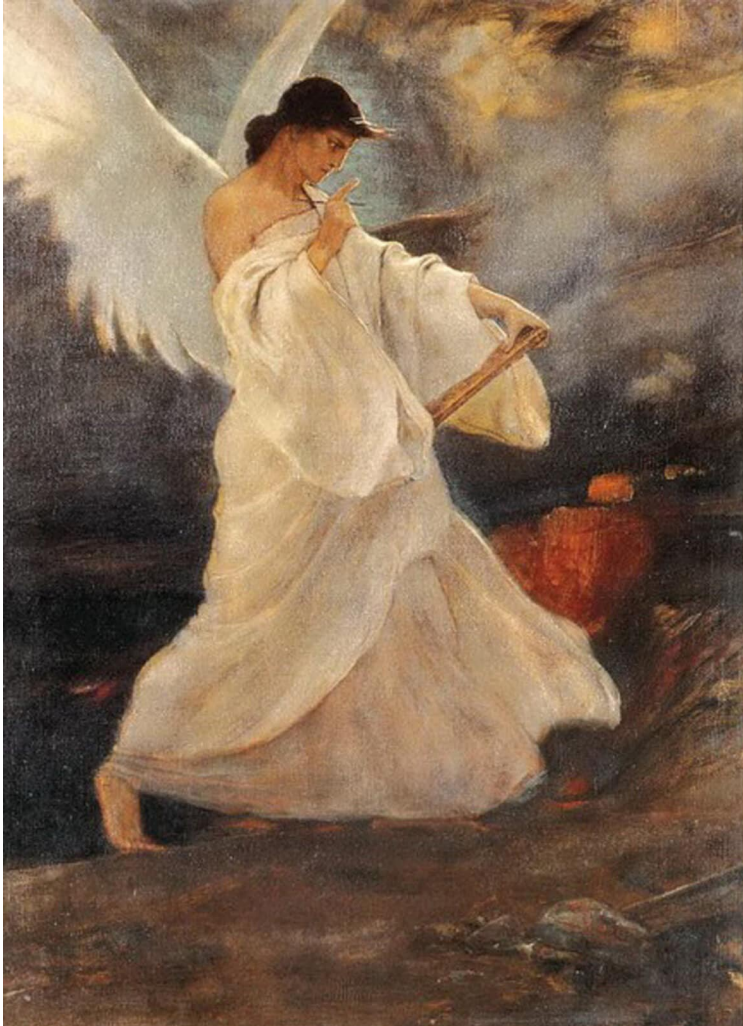

Στρατηγείν

Τεύχος 6 (8) Χειμώνας 2024

A Shift of Western Mentalities: Thinking about War and the Nuclear Age
Beatrice Heuser

Στρατηγικές επιδιώξεις της Τουρκίας στην Κύπρο και την Ανατολική Μεσόγειο
Φοίβος Κλόκκαρης

Οι Βάσεις των Ανταγωνιστικών Εξοπλισμών Ελλάδας - Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, 1833-1866
Ι. Νιούτσικος και Ι. Μπόγρης

Χρηματοδότηση Εξοπλισμών στην Ελλάδα Παραμονές του Β΄ Παγκοσμίου Πολέμου, 1935-1940
Κωνσταντίνος Βλάσσης

Ο Συνταγματάρχης Κωνσταντίνος Δαβάκης ως Πρωτοπόρος Έλληνας Θεωρητικός της Διεξαγωγής του Πολέμου
Γεώργιος Ράγκος

Περιοδικό Στρατηγεῖν

ISSN: 2732-8724

Advanced Battlefield Studies - GREECE

Λεωφόρος Συγγρού 196

+30 210 331 4704

176 71

Αθήνα

Ιστοσελίδα : www.strategein.gr

Ηλεκτρονική Διεύθυνση : info@strategein.gr

Εικαστικά Έργα Τεύχους 6 (8)

Εξώφυλλο: Νικόλαος Γύζης, Η Δόξα των Ψαρών

Λάδι σε καμβά, 42,5 x 33,4 εκ.

Προεδρία της Ελληνικής Δημοκρατίας

A Shift of Western Mentalities: Thinking about War and the Nuclear Age: Peter Paul Rubens,

The Consequences of War, 1637

Oil on canvas, 206 X 342 cm

Pitti Palace, [Florence](http://www.florence.it)

Στρατηγικές Επιδιώξεις της Τουρκίας στην Κύπρο και την Ανατολική Μεσόγειο: Albrecht

Altdorfer,

The Battle of Alexander at Issus, 1529

Oil on lime panel, 158.4 X 120.3 cm

Alte Pinakothek, Munich

Οι Βάσεις των Ανταγωνιστικών Εξοπλισμών Ελλάδας - Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, 1833-1866:

Peter von Hess,

Είσοδος του Όθωνα στο Ναύπλιο την 25η Ιανουαρίου 1833, 1835

Oil on canvas, 269 X 415 cm

Neue Pinakothek, Munich

Χρηματοδότηση Εξοπλισμών στην Ελλάδα Παραμονές του Β' Παγκοσμίου Πολέμου, 1935-1940:

Ουμβέρτος Αργυρός

Πορεία προς το μέτωπο, 1941

Oil on canvas, 49 X 70 cm

Πολεμικό Μουσείο

Ο Συνταγματάρχης Κωνσταντίνος Δαβάκης ως Πρωτοπόρος Έλληνας Θεωρητικός της Διεξαγωγής του Πολέμου: Raphael

An Allegory (The Dream of a Knight) or The Dream of Scipio, 1504

Oil on poplar wood, 17.1 x 17.1 cm

National Gallery, London

Στρατηγείν

Διευθυντής Έκδοσης

Παναγιώτης Γκαρτζονίκας
gartzonikas@strategiein.gr

Αρχισυντάκτης

Σπυρίδων Κατσούλας
katsoulas@strategiein.gr

Επιστημονική Επιτροπή

Βασίλειος Βρεττός	Παναγιώτης Μαυρόπουλος
Κωνσταντίνος Γκίνης	Κωνσταντίνα Μπότσιου
Παναγιώτης Ήφαιστος	Andrew Novo
Εμμανουήλ Καραγιάννης	Χαράλαμπος Παπασωτηρίου
Φοίβος Κλόκκαρης	Ευπραξία Πασχαλίδου
Κωνσταντίνος Κολιόπουλος	Harold Raugh
Σταύρος Κουτρής	Διονύσιος Τσιριγώτης
Βασίλειος Μαρτζούκος	Κωνσταντίνος Υφαντής

Το περιοδικό Στρατηγείν διανέμεται μόνο μέσω της επίσημης ιστοσελίδας του. Δεν επιτρέπεται η διακίνησή του μέσω άλλων ιστοσελίδων, μέσω μηνυμάτων ηλεκτρονικής αλληλογραφίας ή μέσω άλλων μέσων, στο σύνολό του ή τμηματικά. Παρακαλούμε για την αποφυγή διανομής αυτού του αρχείου και αντ' αυτού να συστήσετε σε φίλους και συνεργάτες να απευθύνονται στην ιστοσελίδα μας www.strategiein.gr

Κάθε δημοσίευση η οποία περιλαμβάνεται στο Στρατηγείν και/ή οι γνώμες οι οποίες εκφράζονται σε αυτό δεν αντανakλούν υποχρεωτικά τις απόψεις του περιοδικού. Οι δημοσιεύσεις καθώς και όλες οι πληροφορίες οι οποίες περιλαμβάνονται σε αυτές (π.χ. τίτλοι, ημερομηνίες, στατιστικές, συμπεράσματα, πηγές, απόψεις κτλ) αποτελούν αποκλειστικά ευθύνη του αρθρογράφου και όχι του περιοδικού Στρατηγείν.

Περιεχόμενα

v Το Σημείωμα της Σύνταξης

FEATURE: *Nuclear Weapons*

- 1 A Shift of Western Mentalities: Thinking about War and the Nuclear Age**
Beatrice Heuser

ΑΡΘΡΑ

- 25 Στρατηγικές Επιδιώξεις της Τουρκίας στην Κύπρο και την Ανατολική Μεσόγειο**
Φοίβος Κλόκκαρης
- 45 Οι Βάσεις των Ανταγωνιστικών Εξοπλισμών Ελλάδας - Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, 1833-1866**
Ιωάννης Νιούτσικος και Ιωάννης Μπόγρης
- 63 Χρηματοδότηση Εξοπλισμών στην Ελλάδα Παραμονές του Β' Παγκοσμίου Πολέμου, 1935-1940**
Κωνσταντίνος Βλάσσης
- 85 Ο Συνταγματάρχης Κωνσταντίνος Δαβάκης ως Πρωτοπόρος Έλληνας Θεωρητικός της Διεξαγωγής του Πολέμου**
Γεώργιος Ράγκος

Το Σημείωμα της Σύνταξης

Σας καλωσορίζουμε στο έκτο τεύχος του περιοδικού *ΣΤΡΑΤΗΓΕΙΝ*, το οποίο στην ουσία είναι το όγδοο από όταν ξεκινήσαμε αυτή την προσπάθεια με το *ΣΤΡΑΤΗΓΙΚΟΝ*. Συνεχίζουμε το έργο που αρχίσαμε πριν από έξι περίπου χρόνια, πιστεύοντας πως προσφέρουμε κάποια προστιθέμενη αξία στα ζητήματα της στρατιωτικής στρατηγικής, που εκτιμούμε ότι δεν καλύπτονται επαρκώς στη δημόσια συζήτηση και όχι μόνο.

Στο παρόν τεύχος έχουμε αφιέρωμα στα πυρηνικά όπλα, με ένα άρθρο από την Beatrice Heuser, διακεκριμένη καθηγήτρια και πολυγραφότατη συγγραφέα βιβλίων για τον πόλεμο και τη στρατηγική. Τα πυρηνικά κάπου είχαν «ξεχαστεί» μετά τον Ψυχρό Πόλεμο αλλά επανήλθαν στην επικαιρότητα με τον πόλεμο Ρωσίας-Ουκρανίας και αυτό το άρθρο εξετάζει εάν η σύγχρονη σκέψη για τον πόλεμο και τη διεξαγωγή του έχει ουσιαστικά μετατοπιστεί από την προ-πυρηνική εποχή. Το άρθρο χρησιμοποιεί την έννοια της «συλλογικής νοοτροπίας», διερευνώντας πώς τα κοινά ιστορικά αφηγήματα επηρεάζουν τις εθνικές στάσεις απέναντι στον πόλεμο και την πυρηνική στρατηγική. Παρουσιάζει τις ξεχωριστές προσεγγίσεις του Ηνωμένου Βασιλείου, της Γαλλίας, της Γερμανίας και των Ηνωμένων Πολιτειών, τονίζοντας πώς οι συγκεκριμένες ιστορικές εμπειρίες κάθε έθνους έχουν διαμορφώσει τις πυρηνικές πολιτικές και την κοινή γνώμη τους. Παρά τη γενική αποστροφή για τον πόλεμο στη Δύση από το 1945, οι εθνικές παραλλαγές παραμένουν λόγω των ξεχωριστών εμπειριών και νοοτροπιών σε κάθε χώρα. Το άρθρο καταλήγει στο συμπέρασμα ότι η κατανόηση αυτών των συλλογικών νοοτροπιών είναι ζωτικής σημασίας για την ανάλυση των διεθνών σχέσεων και την πρόβλεψη μελλοντικών αλλαγών στη στάση απέναντι στον πόλεμο και τα πυρηνικά όπλα.

Στη συνέχεια ο στρατηγός Φοίβος Κλόκκαρης, διερευνά τις στρατηγικές επιδιώξεις της Τουρκίας στην Κύπρο και την Ανατολική Μεσόγειο. Θεωρεί ότι η Τουρκία έθεσε ως στρατηγικό στόχο τον έλεγχο της Κύπρου, την οποία επιβουλεύεται ως ζωτικό χώρο επέκτασής της. Για την υλοποίηση του στόχου της και με τη συνδρομή της Βρετανίας συνέταξε από την δεκαετία του 1950 στρατηγική για «επανάκτηση» της Κύπρου, την οποία υλοποίησε σε μεγάλο βαθμό με τη διχοτόμηση τού νησιού. Σήμερα η Τουρκία συνεχίζει την επιθετική και επεκτατική πολιτική της σε βάρος της Κύπρου για να ολοκληρώσει τον στόχο της. Στην Ανατολική Μεσόγειο, με την προβολή της αεροναυτικής ισχύος της, επιδιώκει να αποκτήσει κυρίαρχο ρόλο. Κύπρος και Ελλάδα είναι απαραίτητο να σφυρηλατήσουν αμυντική συμμαχία μεταξύ τους και να εγκαταλείψουν την πολιτική τού κατευνασμού.

Στο τρίτο άρθρο, δύο νέοι ερευνητές συνδυάζουν τις πολιτικές, στρατιωτικές, οικονομικές, και διπλωματικές πτυχές της πολεμικής προπαρασκευής, προκειμένου να εντοπίσουν τους παράγοντες που γέννησαν τους ανταγωνιστικούς εξοπλισμούς μεταξύ Ελλάδας και Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, κατά την περίοδο 1833-1866. Η μελέτη επίσης αναδεικνύει τον ρόλο της αποτροπής και της διεθνούς παρέμβασης, ως ερμηνευτικούς παράγοντες της απουσίας ανοικτού πολέμου μεταξύ Ελλάδας και Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, αλλά και ως παραγόντων που οδήγησαν στο ξέσπασμα ενόπλων αντιπαραθέσεων με τη μορφή αντάρτικων εξεγέρσεων κατά την υπό εξέταση περίοδο.

Το τέταρτο άρθρο του τεύχους διερευνά το ζήτημα της χρηματοδότησης των εξοπλισμών που αντιμετώπισε η Ελλάδα στις παραμονές του Δευτέρου Παγκοσμίου

Πολέμου. Το όλο ζήτημα έπρεπε να εξεταστεί στο πλαίσιο της γνωστής ανάγκης εξεύρεσης συναλλάγματος για αγορές υλικών από τις ξένες αγορές, όπως και της νωπής ακόμη πτώχευσης του 1932. Οι περιστάσεις απαιτούσαν την λήψη άμεσων αποφάσεων, ωστόσο κάτι τέτοιο δεν ήταν αυτονόητο ούτε εύκολο.

Τέλος, στο πέμπτο άρθρο του τεύχους, ο συγγραφέας ασχολείται με το έργο του Συνταγματάρχη Κωνσταντίνου Δαβάκη, μιας εξέχουσας προσωπικότητας των ελληνικών στρατιωτικών πραγμάτων του Μεσοπολέμου. Καταρτισμένος πάνω στις σύγχρονες εξελίξεις για τη διεξαγωγή των πολεμικών επιχειρήσεων, προσπάθησε με το συγγραφικό του έργο να παρακινήσει το σώμα των Ελλήνων αξιωματικών, να ασχοληθεί με τις νέες επιχειρησιακές και δογματικές δυνατότητες που προσέφερε η εισαγωγή σε χρήση των μηχανοκίνητων και τεθωρακισμένων μέσων. Μέσα από τα δύο κύρια συγγράμματά του, αλλά και πληθώρα μονογραφιών, άρθρων στη Στρατιωτική Επιθεώρηση και υπηρεσιακών υπομνημάτων, επιδίωξε την προαγωγή της στρατιωτικής τέχνης στην Ελλάδα. Οι απόψεις του για τη χρησιμοποίηση των αρμάτων και τη μηχανοκίνηση ήταν πραγματικά πρωτοποριακές, διατυπώθηκαν δε αρκετά νωρίς, ώστε να προκύπτει αβίαστα η πρωτοτυπία της σκέψης του. Χωρίς υπερβολή ο Δαβάκης κατατάσσεται στην ίδια χορεία με τους θεωρητικούς και πρακτικούς εισηγητές της οργάνωσης των τεθωρακισμένων δυνάμεων, όπως ο Charles de Gaulle για τη Γαλλία, οι J. F. C. Fuller, Basil Liddell Hart και Percy Hobart για τη Βρετανία και ο Heinz Guderian για τη Γερμανία.

Στο εξώφυλλο και στην ιστοσελίδα του περιοδικού συνεχίζουμε τη συνήθεια που εγκαινιάσαμε από το πρώτο τεύχος, να προβάλλουμε δηλαδή πίνακες ζωγραφικής που αντλούν τη θεματολογία τους από τον πόλεμο.

Να υπενθυμίσουμε και πάλι ότι η πρόσβαση πλέον στα άρθρα είναι ελεύθερη και δεν απαιτείται καμία εγγραφή στην ιστοσελίδα του περιοδικού.

Σας καλωσορίζουμε στο όγδοο τεύχος του περιοδικού μας και σας ευχόμαστε καλή ανάγνωση!

Ελπίζουμε με κάθε τεύχος να κερδίζουμε και νέους αναγνώστες.

Παναγιώτης Γκαρτζονίκας

A Shift of Western Mentalities: Thinking about War and the Nuclear Age

Beatrice Heuser¹

ABSTRACT

As Europe witnesses its first major war since World War II, this article examines whether contemporary thinking about war and warfare has fundamentally shifted from pre-nuclear times. The concept of "collective mentalities," stemming from the "cultural turn" in social sciences, is explored to understand how shared historical narratives and habitual ways of thinking influence national attitudes toward war and nuclear strategy. The article presents the distinct approaches of the United Kingdom, France, Germany, and the United States, highlighting how each nation's specific historical experiences have shaped their nuclear policies and public opinions. The study underscores that multiple interacting forces—economic conditions, political systems, cultural shifts, and especially the narratives of historical experiences—collectively influence attitudes toward war and nuclear weapons. Despite a general aversion to war in the West since 1945, national variations persist due to these distinct experiences and mentalities. The article concludes that understanding these collective mentalities is crucial for analyzing international relations and predicting future shifts in attitudes toward warfare and nuclear armament.

Keywords: Collective mentalities, nuclear age, national narratives, nuclear deterrence, United Kingdom, France, Germany, United States.

Introduction

As the first major war has erupted on European soil since the Second World War, one can ask whether thinking about war and warfare is still different today from what it was in the pre-nuclear millennia for which we have – more or less spotty - evidence for how people thought. An unequivocal affirmation to this question has been made by many scholars such as Martin van Creveld, ascribing it above all to one factor: nuclear weapons.² Clearly, nuclear weapons had an impact, at least on how many authors writing about strategy thought about war. Other authors more carefully identified an incremental shift even before 1945 in the attitudes of prosperous, mature liberal democracies

¹ The author would like to thank the editors, Matthew Evangelista and Scott Sagan for their insightful comments and suggestions for revisions.

² To cite just one, Martin van Creveld: *The Rise and Decline of the State* (Cambridge: 1999), p.337.

To cite this article: Beatrice Heuser, "A Shift of Western Mentalities: Thinking about War and the Nuclear Age", *Strategein*, No 6, (Winter 2024), 1-24. <https://doi.org/10.5281/zenodo.14584605>.

regarding major war. This argument points to a multitude of factors that have come together to create this shift; its proponents trace it to the 19th century, but then have to explain away – or with even more complex reasoning allow for – the two world wars, and perhaps even the Franco-Prussian and the American Civil wars.³

Here are the confluent factors they evoke. Most dismiss monocausal answers (in particular the “democratic peace theory”). Poverty and distress on the one hand, wealth and comfort on the other do play a role. There is nothing as persuasive as drought, famine, poverty, persecution and war to make whole communities migrate to better lands. In turn, this often leads to pushback from those to whose lands the refugees try to get: comfort and affluence are worth defending. Thus it tends to take prosperity on all sides to make it a factor for stability.

Azar Gat, like Norman Angell before him, has pointed to industrialisation and ensuing global trade as mitigating against war.⁴ Yet these were not enough to prevent the First World War (during which, admittedly, international trade declined sharply, not reaching the same degree of globalization again until the end of the Cold War).

Then Gat, like Stephen Pinker after him, added to the list of causes a growing repulsion in the West for physical punishment, women’s emancipation and growing allowances made for homosexuals, all of which undermined the traditional predominance in Western societies of the assertive, domineering, bearded, bellicose, brawny male. Also linked both to women’s emancipation and a virtuous cycle of prosperity, declining birth rates left fewer “spare” males in prosperous liberal societies whom their families and society in general were willing to sacrifice in war.⁵ By contrast, in the societies of Africa, the Middle East, and South Asia excess births, and where societies that set more store by male than by female offspring, a deficit of female births due to abortion of female fetuses, are identified as factors favouring the recourse to war.⁶ Writing at the outbreak of the Russo-Ukrainian War, I am also reluctant to attribute too much verity to the claim that armed conflict is declining worldwide⁷, and am more inclined to side with the critics of this theory.⁸

But before we take excessive pride in the pacific disposition of most European civilisations since 1945 we should remind ourselves of the extreme swings in attitudes that they have undergone, especially the previous half-century or so witnessing in absolute numbers the worst atrocities in human history. Peacefulness clearly has not been a linear development; Matthew Evangelista warns of “backsliding” into previous modes of thinking and operating.

³ Azar Gat: *War and Human Civilisation* (Oxford: Oxford University Press, 2006), pp. 574-621, Stephen Pinker: *The Better Angels of our Nature: Why Violence Has Declined* (New York: Viking, 2011).

⁴ Gat: *War and Human Civilisation*, pp.574-609.

⁵ Ibid.

⁶ Henrik Urdal: “A Clash of Generations? Youth Bulges and Political Violence” *International Studies Quarterly* Vol. 50 No. 3 (Sept 2006), pp. 607-629; Valerie Hudson and Andrea den Boer: *Bar Branches: The Security Implications of Asia’s Surplus Male Population* (Cambridge MA: MIT Press, 2004).

⁷ See also Joshua S. Goldstein: *Winning the War on War: The Decline of Armed Conflict Worldwide* (New York: Dutton, 2011).

⁸ Michael Mann: “Have wars and violence declined?” *Theory and Society*, Vol. 47, No. 1 (February 2018), pp. 37-60; and for a critique of n+1 predictions in such a complex field, see Nassim Nicholas Taleb: *The black swan: the impact of the highly improbable* (Harmondsworth: Penguin, 2008).

In short, everything suggests that multiple forces are at work to influence attitudes to war.⁹ Such conglomerates of interacting factors making for bellicosity or pacific dispositions are both product of cultures and feed into cultures. Among the many factors influencing the equation, especially the variables of cultures and mentalities require further explanation.

Culture and Mentalities

The “cultural turn” in the Social Sciences arguably took off in France in the 1960s, but under a different heading: *mentalité*, as used by the *Annales* journal and the school of historians referred to as the *Annalistes*. In the 1970s, French scholars began to apply some of their approaches to International Relations, focusing particularly on what they called “*mentalités collectives*”, collective mentalities. These can be defined as the aggregate of habitual ways of thinking and reasoning, and psychological and moral dispositions that are characteristic of and shared by a collectivity.¹⁰ Collective mentality is sometimes used interchangeably with “culture” or “civilisation”, even though these are generally taken to mean something slightly different. To use the influential definition of 1871 by one of the founders of the discipline of “Cultural Anthropology”, Sir Edward Burnett Tyler, “Culture or Civilisation” – he used these terms synonymously – “taken in its wider ethnographic sense, is that complex whole which includes knowledge, belief, art, morals, law, custom, and any other capabilities and habits acquired by man as a member of society.”¹¹ “Collective mentality” has a more active sense, i.e. it describes the *habitual approach* which a collectivity would have, the mental disposition, with which to tackle old and new issues.

The interesting aspect for those studying International Relations is that there is some predictive quality in the analysis of “collective mentality”. It complements and does not claim to replace the many other factors influencing attitudes towards war and other forms of collective violence identified by listed above, from demography to economy and political system. Nor does it deny the long-term factors (the *longue durée* of the *Annalistes*) such as geography, or locations of important raw materials. But it does draw attention to the many different cultural attitudes that can be found, differentiating superficially similar nations, or even groups within nations. Such attitudes are not set in stone: they can change, sometimes in a revolutionary fashion with the catalytic impact of some major event. More often change comes slowly, in an evolutionary fashion, which allows for some degree of prediction.

There is a huge amount of variety within what has been described as a broadly “Western” culture: Europe, and its scions across the seas, produced multiple traditions of thinking about key subjects, particularly issues concerning the polity, politics, and its

⁹ For an overview of such factors that have been identified, see Beatrice Heuser: *War: A Genealogy of Western Ideas and Practices* (Oxford: Oxford University Press, 2022), pp. 127-149.

¹⁰ Centre National de Ressources Textuelles et Lexicales, <https://www.cnrtl.fr/lexicographie/mentalite#:~:text=%E2%88%92%20Ensemble%20des%20mani%C3%A8res%20habituelles%20de,une%20%C3%A9poque%3B%20mentalit%C3%A9%20archa%C3%AFq>, accessed on 18 X 2024.

¹¹ Edward Burnett Tyler: *Primitive Culture*. Vol. I (London: J. Murray, 1871), ch. 1.

tools, among them warfare. Some of these traditions can be pinned on particular countries¹² or nations.¹³

Yet depending on the detail into which one wishes to delve, and on issues of war, peace, and nuclear weapons, "national" attitudes can normally be broken down into two or more subcultures. One can go down the analytical path that ends up with so many subcultures or sub-sets that no meaningful picture emerges. Broadly speaking, for the purpose of the study of International Relations, it is the most useful exercise to focus on "national" mentalities and very few sub-sets. In the Cold War, the latter mapped roughly onto major political parties or parts of the political spectrum. Such sub-sets can represent long-standing currents of thinking that are in competition with one another, underlying the eternal variations produced in each election. Like election results, the currents themselves are subject to infinite shifts and variations; like political parties, they may even merge with others or disappear altogether.

Without denying or precluding major shifts, some enduring patterns in collective views common to a political nation, or to important sub-cultures can be distinguished over the long term, *la longue durée*. Different nations have distinctive approaches that cannot be explained merely in terms of varying dates of industrialisation, maturity of democracy, degree of prosperity, social security, individual rights and so on, all of which they might share. Another explanation must be factored in: the particular narrative of the individual nation's – or its sub-culture's – history, crucial to its particular collective mentality.¹⁴

One particular sub-culture within each state is usually that of the military, with its "strategic culture", which Jack Snyder defined in 1977 as applying to the USSR's "strategic community". That he defined as the "strategy-making elite and those writing about strategy".¹⁵ Other scholars have dwelt exclusively on the culture of the military as that of a particular sub-set within a nation.¹⁶ The focus here, however, will be on the larger culture(s) of nations, the collective mentalities.¹⁷

¹² "Country" is a helpful term here to dodge the use of "nation" with its different definitions. Defined politically – in the sense in which France with the Revolution defined its citizens collectively as a nation and as sovereign – then this fits our purpose as describing the population of a particular State. But as it is more often meant in an ethnic-linguistic sense, almost everywhere in Europe, it conflicts with borders as languages do not map one-to-one onto existing State borders.

¹³ Used here in the sense political of the population of one State, as it is the State that constantly reinforces the collective points of reference: in democracies, its government, its legislation and actions are in the focus of public scrutiny, and the stuff that news is made of, both in "national", State-wide as in regional media. Its elections, its actions in foreign affairs, or the actions of others affecting it will be subject of public discussion throughout that State.

¹⁴ Beatrice Heuser: 'Historical "lessons" and discourse on defence in France, Germany, 1945-1990', *Rethinking History* Vol. 3 (July 1998), pp.199-237.

¹⁵ Jack L. Snyder: *The Soviet Strategic Culture: Implications for Limited Nuclear Options* RAND Research Paper R-2154-AF (September 1977), p.9.

¹⁶ James Burk: "Military culture", in Lester Kurtz (ed): *Encyclopedia of violence, peace and conflict* (New York: Academic Press, 1999), pp. 447-462; Joseph L. Soeters, Donna J. Winslow, and Alise Weibull: "Military culture", in Giuseppe Caforio (ed): *Handbook of the Sociology of the Military* (Boston, MA: Springer, 2006), pp. 237-254; Peter H. Wilson: "Defining military culture", *The Journal of Military History* Vol. 72 No.1 (2008), pp. 11-41.

¹⁷ Jean-Baptiste Duroselle: "Opinion, attitude, mentalité, mythe, idéologie: essai de clarification *Relations internationales* No. 2 (1974), pp. 3-23.

Attitudes to War

Before delving into the attitudes of different national mentalities towards nuclear weapons, we must consider their attitudes to war in general. In this matter, too, Europe has produced multiple traditions, ranging from pacifism to a just war tradition, and to claiming for their State the right of the sovereign to decide to go to war whenever it suited its *raison d'Etat* or "national interest". This of course blossomed particularly in the 19th century, fuelled by nationalist militarism and Social Darwinism.

Yet pacifism survived, as did a humanitarian tradition. In the second half of the 19th century, with the support of individuals ranging from the Russian Tsars Alexander III and Nicholas II to Henri Dunant, a Swiss businessman, international lawyers turned the tradition of self-limiting ordinances adopted by individual States into international treaty obligations. The various conventions regulating and limiting the conduct of war signed in St Petersburg, The Hague and elsewhere were the outcome of this. The Socialist International with leading figures such as August Bebel in Germany, Jean Jaurès in France, and Bertha von Suttner in Austria, campaigned against militarism and for international conciliation where quarrels, especially over territorial possession, existed. In short, while pressure to abolish war came only from a minority of public figures – albeit one supported by such great and internationally known ones such as Victor Hugo and Tolstoy – the dread and rejection of war existed alongside its adulation by nationalists and militarists.

In Britain and France, the First World War tipped the balance of opinion towards more co-operative approaches to inter-State relations. While America reverted back into isolationism (another variant of the dislike of war that was on the ascendant in the West), the American Secretary of State Frank Kellogg and the French Foreign Minister Aristide Briand in 1928 initiated a pact renouncing the recourse to war that was subsequently signed by 31 countries. While most signatories such as the German government, represented by Gustav Stresemann, were probably sincere at the time of signing the treaty, this was not always the case for their successors, particularly in Japan and Germany, while Mussolini in Italy clearly only did the fashionable thing when by signing he ensured Italy's place in the family of "civilised nations".¹⁸

The Briand-Kellogg Pact is probably the most important indicator of a shift in collective attitudes towards war in many European democracies. No doubt *Boys' Own* magazines continued to sell the trope of martial heroics to their hundreds of thousands of readers, but most adults in the United States, Britain, and France were no longer prey to these delusions. War weariness serves to explain the reluctance of the Western liberal democracies to check expansionist National-Socialist Germany, Fascist Italy, and racist Japan in the 1930s. Britain, France, and the USA appeased the dictators or at least looked the other way when these made their respective first expansionist moves. It was only when a pattern of expansionism became undeniable (and in the case of America, when Japan and Germany actually went to war with America) that they abandoned this position.

¹⁸ Oona Hathaway and Scott Shapiro: *The Internationalists and Their Plans to Outlaw War* (Harmondsworth: Penguin, 2018).

Meanwhile Fascism, National-Socialism, and authoritarian dictatorships kept that other European tradition of militarism alive in several other countries, from the Iberian Peninsula to Poland. They laid the ground for war-time regimes (usually under former-military-officers-turned-statesmen from Pétain to Mannerheim) that would collaborate with Fascist occupation. Aiming to spare their (narrowly-defined) nationals as much of the sufferings of war as possible, they generally passed it on to undefended minorities whom they sacrificed to the murderous German Moloch.

It takes more explaining why Germans (and Austrians) in the 1930s bought into the adulation of war and martial glory. German militarism had taken a significant dent in the First World War; Germany, too, produced anti-war sentiments, and anti-war songs. War veterans, many horrendously mutilated, war widows and old maids marked German society as much as those of many other European states. Pacific internationalist feelings were strong enough in the 1920s for the German Social Democrat and centre-right governments to pursue a foreign policy of peace that would in 1926 earn German foreign minister Gustav Stresemann the Nobel Peace Prize jointly with – Aristide Briand in France! Nevertheless, the stab-in-the-back legend that had brought down a German army that had been “undefeated in the field” (*Im Felde unbesiegt*), the trope of German dishonour at Versailles, and hurt pride were mobilised by Hitler to side-line these pacifist feelings. Until the Wall Street Crash of 1929 brought social misery, it was by no means a foregone conclusion that militarism and revanchism would win out in Germany, and that Germans would support Hitler’s military expansionism. It took another world war for militarism to become eradicated in Germany.

Britain, France, and the USA emerged from the Second World War confirmed in the view that war could be seen in terms of Good and Evil, and that they had been on the side of the Forces of Light fighting the Forces of Darkness. Plunged soon into another ideological struggle against yet another totalitarian regime, the governments of all three States determined to oppose Stalin more resolutely than they had opposed Hitler and Mussolini. “No more Appeasement” was the unspoken watchword in everybody’s mind. Yet particularly the two European countries, along with their neighbours, also knew that they would not be able to bear another major war.

This time their adversary was Soviet Communism, an ideology claiming universal applicability. Both Britain and France espoused the view that Stalin’s perceived expansionism was best kept in check and major war was best avoided by banking on nuclear deterrence which carried within itself the paradox that to work, it needed to be credible, and to be credible, one had to have all the means and processes in place to fight a nuclear war.

The USA had an equally troubled and complex burden of history. The wounds of the Civil War had healed by the time America was dragged into the First World War, but the scars continued to itch and hurt. Both world wars were experienced by the US as a fight of Good against Evil – in both cases, war had been imposed on the US by its enemies, thus there was the just cause of self-defence. The Allied Nations’ victory was both a physical and metaphysical triumph of the forces of Good over the forces of Evil. This self-righteousness inspired US Presidents as they took up a new cause, one they had ignored in the inter-war period: the defence of democracy world-wide against the insidious, subversive expansionism of Soviet-led world Communism.

Attitudes to enemy casualties

Attitudes towards war and attitudes towards casualties should be divided into two distinct categories: those springing from an acute concern for the survival and wellbeing of one's own group, and those driven by a wider concern for humanity, including even the enemy's population. The link between the former and the latter is much weaker than one might assume.

Pre-Modern Europe had not been strong on compassion. It was only in the late 15th century that the notion crept in that enemy civilians should generally be spared. Even then, all bets were off if an enemy city or town resisted a siege and had been offered good conditions for surrender: in that case, all forms of bombardment were seen as legitimate, and if the place was taken by force, murder, rape, and looting were the norm.¹⁹ Even in the Second World War, the Rape of Nanking, or the Siege of Leningrad stood firmly in this tradition. As did the city bombing practised by both sides in Europe: the Second World War famously elevated it to a major tool of strategy, co-equal with land invasion. Objections were raised by a small number of people both in the United Kingdom and the USA, the two powers that carried out such bombing raids, but they were overruled by the much more widely shared consideration that from 1940 until D-Day in 1944, there was little else Britain could do to affect Germany's war effort directly.

The distinction between targeting Germany's industry and key transport nodes, and targeting civilians living in the cities where such industry and key transport nodes were located, was moot. Given the huge losses suffered by low-flying bombers due to German FLAK when they attempted to hit targets with greater precision to avoid collateral damage, British and soon also American bombers felt forced to fly at higher altitudes, and at night. Consequently, they could only identify and hit large, immobile targets: cities, and in the context of protective blackouts, workers' residential quarters (invariably located near factories) and industrial complexes could hardly be distinguished.

Understandably, as the Luftwaffe flattened Coventry and hit cities from Glasgow to Brighton, this did not meet with great qualms on the part of the British or American populations in general. There were individual voices of dissent even during the Second World War, for example from Bishop George Bell of Chichester, the Catholic philosopher and later Oxford don G.E.M. Anscombe, and the political activist Vera Brittain.²⁰ After the end of the war, however, when the full story of the Holocaust and of German war crimes became known, such self-critical voices were not much listened to. The argument that the workers in the German war industry – which could be interpreted widely – were contributing to Germany's war effort as much as the soldiers in the front line and were thus a legitimate target seemed persuasive to many.²¹ Even at the very end of the 20th century, former bomber crews were still fond enough of their former commander,

¹⁹ Beatrice Heuser: "Ordinances and Articles of War before the Lieber Code, 866-1863: the long pre-history of International Humanitarian Law", in *Yearbook of International Humanitarian Law* Vol. 21 (2018), pp. 139-164.

²⁰ John D. Alexander: "Justice in warfare: the ethical debate over British area bombing of German cities in World War II", MS PhD Boston University 2014, <https://core.ac.uk/download/pdf/142063659.pdf> accessed on 18 X 2024.

²¹ Neville Jones: *The Beginnings of Strategic Air Power: A History of the British Bomber Forces, 1923-39* (London: Frank Cass, 1987), pp. 39-42.

Marshal of the RAF Sir Arthur "Bomber" Harris to effect the construction of a monument to him in the middle of London.²² But by then, important scholarly publications had criticised the conduct of allied air campaigns in the Second World War.²³

The parallel to American critiques of US Air Force bombing in the Vietnam War is obvious: the nonsense of the famous statement by a US officer in 1968 that his armed forces had to destroy a Vietnamese village to save it had struck home. The conviction that America was leading a worldwide righteous fight against the evil forces of worldwide Communism seemed to justify an ever-growing military engagement in Indochina and support for militarist dictators in Latin America.

Only, America did not emerge as triumphant victor from the Vietnam War. Indeed, here for the first time, American governments stood accused by their own population of having done more harm than good. The sacrifices made by Americans had been in vain. In the process, they had slaughtered also around 3 million of Vietnamese, 2/3 of them civilians. Increasingly, US public opinion was confronted in this televised war with the effects on Vietnamese civilians of a war purportedly fought at least in part for their sake. A shift of collective mentality ensued, even if it took decades to reach into America's strategic culture, the thinking among its strategic community.²⁴ This shift, driven by televised evidence of the effects of non-nuclear bombing, spread to other countries, or revived their bleak memories of the bombing of the Second World War.

In International Law, this shift is reflected in the Additional Protocols of 1977 of the Geneva Convention which imposed severe limitations on the legality of air bombardment of civilian targets, that would in future be subject to tests of military necessity and discrimination.²⁵ In practice, there was a move away from the body count of the Vietnam War to refusing to keep any tally of enemy military or indeed civilian casualties in the First Gulf War that followed the end of the Cold War. Counterfactually, it is worth pondering whether this shift of thinking might have occurred also without the introduction of nuclear weapons into the equation. If so, there can be no doubt that nuclear weapons intensified it, even if it took a while.

Cold War Attitudes to nuclear weapons

Meanwhile, technological deficiencies making precision bombing difficult or impossible still haunted American air power strategies in the Korean and Vietnam wars. And early nuclear strategy was air power strategy: atomic bombs would have been dropped from planes just as the "conventional" ordnance of the Second World War's bombing raids were dropped from planes. Only the 1960s saw the introduction of missiles with a range capable of hitting adversarial territory if fired from the soil of NATO countries, and then, their circular error probably remained very high until precision-

²² For a case made for the statue, see e.g. Ginny Hill Wood: an oral history recorded in 1991, <http://counties.britishlegion.org.uk/media/4910482/boots-bikes-bombers-chapter-4-why-bomber-harris-should-have-his-statue.pdf> accessed on 10 VI 2024.

²³ See e.g. Stephen Garrett: *Ethics and Airpower in World War II* (Basingstoke: Macmillan, 1993) and later Richard Overy: *The bombing war: Europe 1939-1945* (London: Allen Lane, 2013).

²⁴ Neta Crawford, "Targeting Civilians and US Strategic Bombing Norms: Plus ça change, plus c' est la même chose?" in Matthew Evangelista & Henry Shue (eds): *The American Way of Bombing: Changing Ethical and Legal Norms, from Flying Fortresses to Drones* (Ithaca, NY: Cornell University Press, 2014).

²⁵ Additional Protocol I Art 48.

guided weapons were deployed in the 1980s. In other words, strategic nuclear targeting was just as blunt and city-focused as conventional strategic bombing had been in the Second World War. In the case of Britain and France, with small strategic arsenals, the assumption was that for deterrence to work, they had to be able to hold the USSR's key cities at risk. In the case of the USA, despite a series of top-down initiatives to calibrate nuclear responses, an all-out response option was retained and, it seems, favoured by the military. Until at least the 1980s, plans were retained to release every strategic nuclear weapon America had in case an early limited use of nuclear weapons in or only just beyond the main battle area between NATO and WTO forces did not stop an invasion of NATO territory from the East in its tracks.²⁶

Early American reactions to the nuclear bombing of Hiroshima and Nagasaki showed little sympathy with the victims (see Fig. 1).

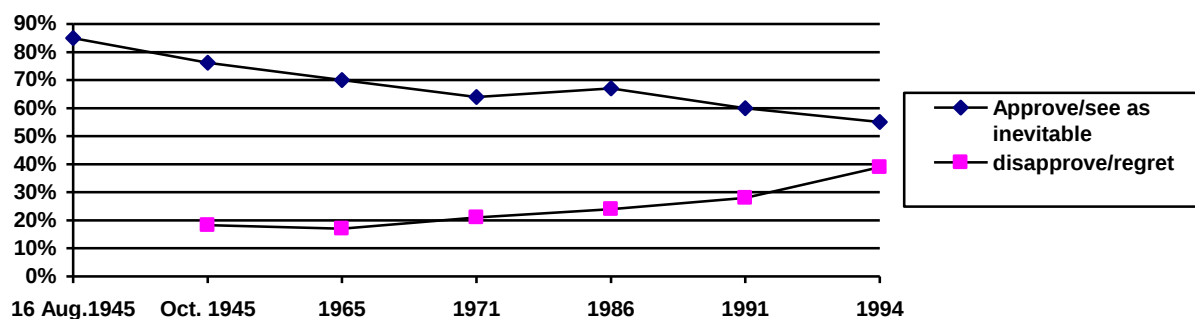

Figure 1: **US views on the use of the nuclear weapon on Japan in 1945.**²⁷

Early post-war nuclear tests were greeted with an innocence bordering on the inane; tests in the Bikini Atoll were heralded by the naming of the two-part bathing suit after it; cakes in the form of a nuclear mushroom cloud would be served up at celebratory events, "Atomic Café" would become a popular name for diners just as previously, Electric Avenue would have been a street name affirming faith in progress.²⁸

But by and by, the United States sprouted multiple anti-nuclear campaign groups, even if they never turned into a co-ordinated movement and thus had much less impact on federal politics than their British and German counterparts that we will discuss below. Within the strategic community, however, there were influential voices of dissent pushing for major changes in US nuclear targeting priorities, as precision-guided missile technology began to open alternatives to strategic city targeting. At the end of the 1970s, the Anglo-American strategist Colin S. Gray and his American colleague Keith

²⁶ Desmond Ball: "The Development of the SIOP, 1960-1983", in Desmond Ball & Jeffrey Richelson (eds.): *Strategic Nuclear Targeting* (Ithaca: Cornell UP, 1986), pp. 57-83; Desmond Ball: "U.S. Strategic Forces. How Would They Be Used?", *International Security* Vol. 7 No. 3, Winter (1982/1983), pp. 31-60; David S. Yost: "France's new nuclear doctrine", *International Affairs* Vol. 82 No. 4 (2006), pp. 701-721; Michael Codner, Gavin Ireland and Lee Willett: *The United Kingdom's Independent Strategic Nuclear Deterrent* Whitehall Report 1-2007 (RUSI, 2007).

²⁷ Sadao Asada, 'The Mushroom Cloud and National Psyches', in Laura Hein and Mark Selden eds., *Living with the Bomb* (Armonk, NY: M.E. Sharpe, 1997), pp. 177-179.

²⁸ Nor were such phenomena exclusive to America – even in the late 1990s, a café in Lille, France, was still serving a cake called "atom bomb", in the honour of Lille's son Charles de Gaulle who had given France her nuclear weapons.

Payne began to push the US administration a few years earlier to move away from targeting Russia's big cities and industrial centres.²⁹ As Gray put it: he had "difficulty seeing merit (let alone moral justification) in executing the post-humous [i.e. retaliatory] punishment of an adversary's society possibly to a genocidal level of catastrophic damage" once American cities and their inhabitants had been obliterated.³⁰ It is unclear, however, how far they translated into American nuclear targeting planning.

Such thinking was widespread among defence-academics, and war games – table top exercises – conducted in military academies or in NATO contexts in the Cold War suggest that American "players" were quite reluctant to cross the nuclear threshold.³¹ This intermittently lead to concerns among their European allies that they might do so too late, thus reinforcing the conviction among European strategic communities – military leaders, government officials, and small numbers of defence academics – that to have deterrent credibility, additional centres of decision-making on nuclear use were needed, in the form of nuclear weapons owned by Britain and France, without an American finger on the safety-catch. There was a widespread feeling that Europeans would be ready sooner than Americans to push the nuclear button; they had had their fill of "conventional" war on their soil, and did not see it as much preferable to nuclear war. This doctrine that deterrence was actually enhanced, not undermined, by such additional decision-making centres was even adopted by NATO at the Ottawa Summit in 1974.³²

Yet European attitudes to nuclear weapons had their own complexities.³³

The United Kingdom³⁴

The British Labour Party had a long history of fighting against the Communist International; the very decision to build a British nuclear bomb was taken by a Labour Government under Clement Attlee as Prime Minister and the formidable Ernest Bevin as Defence Secretary immediately after the end of the Second World War. Their government guided Anglo-American thinking into perceiving the existence and dangers of a Cold War. Bevin and Attlee, jointly with their French, Dutch, Belgian and Luxembourg counterparts, created the Western Union as a West European collective defence pact and then persuaded the US Administration under Truman to sign up to it in the form of the North Atlantic Treaty of 1949.

Yet the Left Wing of the Labour Party always contained a vocal anti-nuclear group who asked for Britain's unilateral nuclear disarmament. Its members were usually also members of the Campaign for Nuclear Disarmament (CND), the oldest anti-nuclear movement in Europe; when in opposition, they repeatedly dominated the entire Labour

²⁹ Colin S. Gray: "Nuclear Strategy: the Case for a Theory of Victory", *International Security* Vol. 4 No. 1 (Summer 1979), pp. 54-87; Colin S. Gray and Keith Payne: "Victory is possible", *Foreign Policy* Vol. 39 No. 1 (1980), pp. 14-27.

³⁰ Gray: "Nuclear Strategy: the Case for a Theory of Victory", p.55.

³¹ Reid Pauly: "Would U.S. Leaders Push the Button? Wargames and the Sources of Nuclear Restraint", *International Security* Vol. 43 No. 2 (Fall 2018), pp 151-192.

³² <https://www.nato.int/docu/comm/49-95/c740618b.htm>, accessed on 10 VI 2024.

³³ The following is based on a very large study based on public pronouncements on nuclear weapons – from statements in parliaments to publications – made in the United Kingdom, France, and Germany between 1945 and the end of the Cold War, with all detailed quotations and references found in my publication *Nuclear Mentalities? Strategies and Beliefs in Britain, France and the FRG* (London: Macmillan, 1998)

³⁴ Heuser: *Nuclear Mentalities?*, pp. 3-74.

line on defence.³⁵ British anti-nuclear sentiments were always strongest when the East-West relations were at their worst, with a danger of Britain being hit by pre-emptive or retaliatory Soviet nuclear strikes the greatest. In other words, at least in the UK, as fluctuating membership numbers suggest, most CND members were ultimately less concerned about the morality of nuclear use than about their own survival, once it became widely known that Soviet targeting focused primarily on nuclear weapons stationed in Western Europe;³⁶ when threat levels decreased, so did membership. This is what James March and Johan Olsen have referred to as motivations of consequence rather than of ethical "appropriateness".³⁷

During the Cold War, British attitudes towards nuclear weapons roughly formed two sub-cultures, largely but not entirely mapping onto the political parties. Pro-nuclear opinions were found mainly on the Right of the political spectrum but encompassed a part of the Left. Nuclear disarmers were found mainly on the Left. With Britain emancipating most of its colonies, by the late 1970s it withdrew completely from East of Suez and concentrated almost all its forces on the defence of Europe. Probably unbeknownst to the larger public, a key reason for a strong Continental commitment of the British armed forces (and the deployment of tactical nuclear weapons) was to prevent any perceived need for German nuclear weapons. This was largely a British misinterpretation of continental initiatives to create a European nuclear force independent of a US veto, in support of further European integration.³⁸

Where the general public is concerned, a number of patterns emerge. Even though the British Empire was disappearing, particularly Conservative Britons continued to see their country as a great power with great responsibilities, as a gallant "Sir Galahad" with the duty to defend the free world, a sort of special British "white man's burden". Whitehall translated that into a duty not only to acquire nuclear weapons but also to extend their protection to neighbouring countries, which at the same time was seen as a necessary reason to be given why Britain could own nuclear weapons while denying them to others: Britain was strongly opposed to nuclear proliferation.

An altogether curious phenomenon for which I can see no parallel in history is the relative grace with which Britain handed over the leadership of the free world to the USA, extrapolating from the two world wars that Britain could rely on America for its protection.³⁹ With very few exceptions, British governments have aligned with the USA on most matters of security policy of concern to both. Nevertheless, this has not gone so far as to be willing to rely on Washington exclusively for protection through nuclear deterrence, partly a function of sovereigntism, partly the function of doubts about America's readiness to risk the destruction of its cities to protect Western Europe. This in turn casts doubts about Britain's oft-proclaimed claim that allies and friends can rely upon

³⁵ Len Scott: "Labour and the bomb: the first 80 years", *International Affairs* Vol. 82 No. 4 (2006), pp. 685-700.

³⁶ Philip Sabin: *The Third World War Scare in Britain* (Basingstoke: Macmillan, 1986).

³⁷ James March and Johan Olsen: *Rediscovering Institutions: the Organizational Basis of Politics* (New York: Free Press, 1989), p.160 ff.

³⁸ Beatrice Heuser: 'The European Dream of Franz Josef Strauss', in *Journal of European Integration History*, Vol. 3 No. 1 (Spring 1998), pp.75-103.

³⁹ Beatrice Heuser: 'Britain, France and the Bomb: the Parting of Ways between Suez and Nassau', *Storia delle Relazioni Internazionali* Vol. XIII No. 3 (Autumn 1997), pp.75-94.

the British deterrent and need not acquire their own.⁴⁰ The tension between these two facts has been the subject of much massaging and complicated statements by government statements.⁴¹ Meanwhile, the relationship with what should be Britain's closest ally (given the common history in the two world wars and the common democratic and human rights values), France, has always been marred by a congenital distrust and sibling rivalry.⁴² And while Whitehall and military elites got on well, it seems, with their Bonn and Bundeswehr counterparts, the majority public aversion to and rivalry with Germany, rooted in the experience of the 1890s-1945, was never overcome.⁴³

An interesting social phenomenon was repeatedly exposed by debates about nuclear weapons, namely an equally ingrained distrust by the Left of the Right – cast in terms of the lower classes vs the ruling elite – which in turn was strongly reciprocated. With roots going back to the Peasants' Revolt of the late 14th century, the Tudor Rebellions of the 16th, the 17th-century Civil War, Jacobite uprisings, Anti-Corn Law Revolts of the 19th century, general strikes and miners' strikes of the 20th century, there is a distrust of one's own population that can be demonstrated in the British scenarios of nuclear war exercises throughout the Cold War. These assumed that significant groups – dockers, miners, trades unions, even individual bishops or archbishops of the Anglican Church – would obstruct British defence efforts, and were to be treated as a Soviet Fifth Column.

Until well after the end of the Cold War, the split between support for nuclear weapons ownership and demand for nuclear disarmament ran through the Labour Party.⁴⁴ Most recently this was the case when Jeremy Corbyn was Labour leader (2015-20), who combined a strong anti-nuclear stance with tacit support for Britain's exit from the EU, sympathy with the Palestinians coupled with anti-Semitism, and with sympathy with Putin's authoritarian Russia. The Conservative Party has always been solidly in favour of Britain's retention of its nuclear force as long as other states are nuclear powers. Much the same applied to the Liberal Party, later reformed as Liberal Democrats.

One smaller local party deserves mentioning, the Scottish National Party (SNP), which since the end of the Cold War has come to dominate devolved Scotland's politics, and campaigns for independence from the rest of the United Kingdom. Having usurped the place in Scottish politics traditionally held by Labour, it is also heir to Labour's anti-nuclear wing. This is significant because all the United Kingdom's nuclear weapons are now concentrated at the Royal Navy's submarine base on the Clyde near Glasgow in Scotland, when they are not at sea on one of Britain's four nuclear-weapons-bearing

⁴⁰ Beatrice Heuser and Kristan Stoddart: 'Großbritannien zwischen Doppelbeschluss und Anti-Kernwaffen-Protestbewegung', in Philip Gassert, Tim Geiger, Hermann Wentker (eds.): *Zweiter Kalter Krieg und Friedensbewegung* (München: Oldenbourg, 2011), pp. 305-324.

⁴¹ Beatrice Heuser: 'The Special Relationship, Nuclear Strategy and Nuclear Weapons', in Ursula Lehmkuhl & Gustav Schmidt (eds.): *From Enmity to Friendship: Anglo-American Relations in the 19th and 20th centuries* (Augsburg: Wißner, 2005), pp.131-152.

⁴² Beatrice Heuser: 'Of Sibling Rivalry and Lovers Spurned: Franco-American Relations over Two Centuries', in David G. Haglund (ed.): *The France-US Leadership Race: Closely Watched Allies*, special issue of *Queen's Quarterly* (Kingston, Ont., 2000), pp. 43-61.

⁴³ Beatrice Heuser: 'Britain and the FRG in NATO, 1955-1990', in Jeremy Noakes, Peter Wende & Jonathan Wright (eds.): *Britain and Germany in Europe, 1949-1990* (London: German Historical Institute, 2001), pp. 141-162.

⁴⁴ Len Scott: 'Labour and the bomb: the first 80 Years', *International Affairs* Vol. 82 No. 4 (2006), pp. 685-700.

submarines. The Party's leadership currently has a more pragmatic approach, seemingly willing to take a longer-term view about phasing out UK nuclear weapons from the Clyde area in case of Scottish independence.

France⁴⁵

For France, the lessons of the two world wars and of the Suez Crisis of 1956 were the opposite of the lessons drawn by Britain: for France, American aid came too late to prevent the occupation of extensive parts of France in both world wars, and in the case of Suez. This confirmed de Gaulle and many French opinion leaders that dependence on Washington's decisions was unacceptable.⁴⁶ Where Britain was willing to settle for a high degree of interdependence with (or actually, dependence on) the USA, France wrote independence as an absolute necessity on her banner. For de Gaulle himself and those across the political spectrum who bought into his reasoning on defence, the answer was the independent nuclear force. It promised independence not only from allies, but also from any reliance on France's conscript army which in 1940 had proved less than dependable, bringing on a "strange defeat", as the memorable title of Marc Bloch's account of the debacle suggested.⁴⁷ France's nuclear force has been equated to the magic potion that empowered Asterix and Obelix to keep the Romans at bay: no more strange defeat as nobody would dare attack France once she was a nuclear power. It was a French speciality that the enemy to be kept at bay was not named: France's strategic posture until the 1980s was one of refusing to designate the USSR as the potential adversary in a nuclear contest, and instead to claim that France could be friends (and trade) with all sides while her deterrence was directed to all parts of the globe – *à tous azimuts*. A considerable degree of anti-Americanism reverberated in this, as French collective mentality sees France as rival of America when it comes to world leadership in democracy and human rights (and quite superior in cultural terms). While there is an acknowledgement that, shorn of most of her colonial empire, what remains is now smaller and weaker than the USA, nuclear weapons still give France (like Britain) a place on the top table, as nuclear power is the great equaliser – an idea imported by France from Britain.

Nuclear weapons also gave French Presidents independence from the military after the putsch of some officers and units had tried to forestall French withdrawal from Algeria in the early 1960s, creating suspicions of the military leadership which took decades to subside. In symbolic fashions also, *le nucléaire* lent itself to strengthening the presidency of the French Fifth Republic. Replacing sceptre and sword, the ritual introduction of any newly elected French president to the secrets of nuclear control from the Elysée's underground nuclear control centre, significantly called *Jupiter*, is televised until the inner sanctuary is reached, and gives the president a sacral and semi-divine role that perfectly matches *l'imaginaire* of this presidential democracy.

⁴⁵ Heuser: *Nuclear Mentalities?*, pp. 75-178.

⁴⁶ Heuser: 'Britain, France and the Bomb'; idem: 'Dunkirk, Dien Bien Phu, and Suez, or why France doesn't trust allies and has learned to love the bomb', in Beatrice Heuser and Cyril Buffet (eds.): *Haunted by History: Myths in International Relations* (Oxford: Berghahn, 1998), pp. 157-174.

⁴⁷ Marc Bloch: *L'étrange défaite* (Paris: Société des Éditions Franc-Tireur, 1946).

While the 1960s still saw strong opinions expressed in France in opposition to nuclear weapons in general and their stationing on French soil let alone their acquisition by France, an amazing degree of consensus was established in French politics in the 1970s: the Socialist Party espoused the doctrine of nuclear deterrence and has largely held up by the political parties ever since.⁴⁸ On all sides of the political spectrum it has since become a matter of faith to state, echoing the title of Jean Giraudoux' play about the Trojan War, that "Nuclear War will not take place", as long as France can deter any aggressor with her nuclear arsenal.

French governments by contrast to Britain did not feel the need to excuse French nuclear ownership by an explicit nuclear protection guarantee issued to neighbours. Indeed, there is a tradition of supporting nuclear proliferation as French Gaullist doctrine held that nuclear possession wards off any aggression. It became French doctrine that extended deterrence had no credibility which is why France built its own nuclear weapons. French governments concluded logically that it would be incompatible with this stance to join the nuclear Non-Proliferation Treaty (NPT). France eventually caved in to the pressure of allies on this matter, acceding to the Treaty in 1992, but continuing to hold back on extended deterrence to cover allies and friends.

This posture ran into problems when applied to European neighbours, especially West Germany: France did not want West Germany to have its own nuclear weapons, and the only alternatives – further European defence integration with the acquisition of a jointly controlled European nuclear force, or else a unilateral French nuclear protection guarantee for the FRG – were equally unpalatable for the Gaullists who treasured French sovereignty. Nuclear weapons guaranteed France's superiority in status to the West German republic. To this day, France has difficulties squaring the circle of national sovereignty and European defence integration. The magic applied tends to be, even in recent speeches by President Macron, simply to define France as Europe, so that deterrence on any aggression against France simply means security for Europe (and with one bound, Dick was free).

(West) Germany⁴⁹

In (West) Germany and other European countries, especially the Scandinavian countries and the Netherlands, vocal segments of the population have since the 1950s objected to all aspects of nuclear power, including the use of nuclear energy. There is a special dimension to this in Germany which somehow relates nuclear weapons (and nuclear energy) with the sinfulness of war in absolute terms, and with the particular curse of German guilt that is its inheritance from the Third Reich. Even though Germany neither used nor was bombed by nuclear weapons, they have assumed a mythical quality for Germans just as they have for the Japanese where they gave birth to the monster Godzilla in popular fiction.⁵⁰

⁴⁸ David S. Yost: "The French Defence Debate", *Survival* Vol. 23 No. 1 (Jan.-Feb. 1981); David S. Yost: "France's Deterrent Posture and Security in Europe" Part II: "Strategic and Arms Control Implications", *Adelphi Papers* No. 195 (London: IISS, 1984/5); Heuser: *Nuclear Mentalities?*, pp. 75-178.

⁴⁹ Heuser: *Nuclear Mentalities?*, pp. 179-259.

⁵⁰ Nancy Anisfield: 'Godzilla/Gojiro: Evolution of the nuclear metaphor', *Journal of Popular Culture*, Vol. 29 No.3 (1995), pp. 53-62.

Admittedly, the German experience of city bombing— also carried out by the Luftwaffe, of course – with “conventional” ordinance such as phosphor bombs did not fall much short of the Japanese experiences. This has resulted in a nuclear taboo, that in the Cold War expressed itself both in the fear of becoming targets of enemy – or allied! – nuclear weapons, and in the opposition to the stationing of nuclear weapons on German soil. And as Germany was the NATO member state with most nuclear weapons on its soil: short-range (“battlefield”) missiles and intermediate-range missiles, plus free-fall bombs to be loaded onto fighter planes, plus, in the 1960s and into the 1970s, atomic demolition devices that would have been exploded from the ground to obstruct the passage of invading forces, but with the heaviest possible fall-out. Consequently, waves of protests against nuclear weapons were particularly significant in West Germany. As in the UK with the Labour Party, the German Social Democratic Party was in itself torn between those supporting NATO’s nuclear posture (with American and British nuclear weapons on West German soil) and an anti-nuclear wing. The German anti-nuclear movement reflected wide-spread feelings of revulsion against war in general, air bombardment, and against the prospect of nuclear weapons use on German soil in particular. A free-floating protest movement of the sort that exists in most free societies attached itself to this issue, with a particular mix of Protestantism: after the Protestant clergy had largely tolerated if not collaborated with the Nazi regime, German Lutheranism edged away from Luther’s support for the just war tradition, and towards pacifism. A pacifist opposition to nuclear weapons also became associated with a yearning for redemption and absolution from the crimes of the Third Reich. But well beyond the German left, it seems that the re-education of Germans and their later largely self-driven coming to terms with the German crimes of the past inoculated them against militarism and the temptations of acquiring power through nuclear ownership. Even on the conservative end of the political spectrum, no serious argument was ever made for the acquisition of a national German nuclear force.⁵¹

The most important wave of protests in Germany took place in the late 1950s – directed more generally against German rearmament and NATO membership – and then again from 1978 until 1984. In the mid-1950s, NATO exercises involving scenarios of nuclear weapons use brought home to Germans that in case of Warsaw Pact aggression, NATO membership would not protect Germany against a worse re-run of the aerial bombing of the Second World War. The latter period of protests first opposed the introduction of “neutron bombs” (enhanced radiation weapons), and then in protest against the deployment of Intermediate-Range Nuclear Forces (INF) that had been agreed by NATO in December 1979.⁵² The division within the Social Democratic Party on this issue brought down a Social-Democratic-dominated government in 1982. It was replaced by a Christian-Democrat-led coalition that saw through the deployment promised by its predecessor.

On the West German Right, the Cold War saw a continuity between the anti-Soviet stance of Hitler’s regime (except for the treacherous interlude of his collusion with Stalin

⁵¹ Beatrice Heuser: ‘Proliferation and/or Alliance? The Federal Republic of Germany’, in Leopoldo Nuti and Cyril Buffet (eds.): *Dividing the Atom: Essays on the History of Nuclear Proliferation in Europe*, special issue of *Storia delle Relazioni Internazionali* (Autumn 1998), .

⁵² Andreas Lutsch: “Gleichgewicht vor Westbindung: Die Regierung Schmidt und die Neutronenbombe” (1977/78) –eine Neubewertung”, *Historische Zeitschrift* Vol. 310 No.1 (2020), pp. 52-89.

to occupy Poland) and the enmity with the USSR and its satellites that brought NATO into being. For Bonn's allies, this continuity was useful to the defensive posture of NATO. While West Germans by and by confronted their genocidal past with regard to the Jews, this significantly delayed the process of West Germans facing up to the atrocities committed by the Wehrmacht against the Soviet population in the Second World War (East Germans felt no need to, as they simply defined themselves as collectively the heirs of the Communist resistance to the Nazis, thus washing their hands of any guilt).⁵³

The intricacies of NATO's nuclear posture and reasoning were only ever known or understood by a small defence elite in (West) Germany, so that there was ample scope for uninformed and often emotional outbursts in the German public debate. Even though a majority of West Germans largely supported NATO and the positioning of US and British nuclear forces in their country, the anti-nuclear movement was very vocal and the debate of the early 1980s acrimonious. Ever since, German governments have been extremely reluctant to risk a public debate on the stationing of nuclear weapons in Germany.

Post-Cold War Postscript: The Catholic Church and the Ban Movement

The end of the Cold War did not coincide with either a caesura in or the completion of a long and gradual transformation of Western attitudes towards war in general and nuclear weapons in particular. Some further milestones and developments need to be mentioned that straddle the divide between the Cold War and the Interglacial Period of 1991 and 2008.

Protestant pacifism of various hues was a strong driver of anti-nuclear movements in the Cold War. Catholic Church also played its role: after coming out against total war and all forms of indiscriminate bombing of civilians, in the early 1980s, it became the focus once more of a campaign to change attitudes towards civilian casualties, now with an express focus on nuclear war. The Catholic Bishops of the USA pronounced (and pushed Pope John Paul II to support them) that the possession of nuclear weapons for the purpose of deterrence was ethically acceptable, but their use (and planning for their use) would not be.⁵⁴ Agreeing strongly on the immorality of population targeting, the Anglo-American strategist Colin S. Gray and the leading British defence official Sir Michael Quinlan came back with a somewhat modified approach. Gray and Quinlan explained that it made no sense to approve in principle of nuclear *deterrence* – i.e. the possession of nuclear weapons with the express purpose of checking any other power's use of nuclear weapons by the threat of counter-use – while opposing any planning for their use in war (especially use with a view to restoring deterrence). If it was entirely clear (through lack

⁵³ Arguably, the belated realisation of the German responsibility for the death of 26 million Soviet citizens conditioned attitudes to Putin's Russia.

⁵⁴ Pastoral Letter of the [US] National Conference of Catholic Bishops, "The Challenge of Peace: God's Promise and Our Response", *Origins, NC Documentary Service* Vol. 13 No 1 (19 May 1983). See also Beatrice Heuser: *The Bomb: Nuclear Weapons in their Historical, Strategic and Ethical Context* (London: Longman's, 1999), ch. 4.

of planning for use) that he West would not use nuclear weapons, then there could be no deterrence.⁵⁵

At least it seems that US strategy was changed. NATO as a whole had already in the mid-1950s abandoned any hope of achieving "victory" in the sense of a total defeat of the Warsaw Pact, even if nuclear planners in the USA lagged far behind on this point.⁵⁶ As late as 8 December 1997, a journalist reported that President Clinton's new nuclear instructions aimed "for Deterrence and Not 'Victory'".⁵⁷ In reality, the abandonment of the goal of "victory" was hardly new, but over the previous decade, US and British strategic targeting had become more flexible and calibrated in the 1980s, as the *Trident* missiles to be fired from submarines were introduced which with satellite targeting guidance could impressively reduce the circular error probable.

After the end of the Cold War, during the Interglacial period, other prominent US strategists, by then in retirement, came out in favour of a no-first-use posture to follow Soviet and Chinese declarations, sparking a lively debate.⁵⁸ In the UK, a handful of well-informed former military officers pleaded for the elimination of nuclear weapons, even contemplating British unilateralism.⁵⁹ The alternative to a willingness in principle to resort to first use, however, would be a very significant build-up of conventional defences as studies commissioned in the early 1980s showed.⁶⁰ No-one was keen to go down this path, especially not when the Cold War came to a peaceful end and there was the hope that defence expenditure could be reduced to yield a "peace dividend". Nuclear arsenals were cut back, in the case of Britain to "minimum" deterrence, with France and China also retaining only relatively small arsenals. The hope arose on all sides that remaining US and Russian arsenals could provide a sort of "existential deterrence" that merely reminded all sides of the unacceptability of major war.⁶¹

Already in the last months of the Cold War, with the main nuclear adversary collapsing on itself, the question of the legitimacy of continued ownership of nuclear weapon arose.⁶² As the Soviet Union had definitively disappeared, the Western powers tried to find a new compromise between nuclear possession and nuclear divestment.⁶³ Only few strategists, counting on the self-deterrence power of nuclear weapons and their

⁵⁵ Colin S. Gray: "War-Fighting for Deterrence", *Journal of Strategic Studies* Vol. 7 No. 1 (March 1984), pp.5-28.

⁵⁶ Beatrice Heuser: 'Victory in a Nuclear War? A Comparison of NATO and WTO War Aims and Strategies', *Contemporary European History* Vol. 7 Part 3 (November 1998), pp. 311-328.

⁵⁷ R. Jeffrey Smith: "Clinton Orders Changes in Nuclear-War Strategy", *International Herald Tribune* (8 Dec. 1997).

⁵⁸ George F. Kennan, Robert S. McNamara, Gerard Smith: "Nuclear Weapons and the Atlantic Alliance", *Foreign Affairs* Vol. 60 No. 4 (Spring 1982), pp. 753-768.

⁵⁹ Field Marshal Lord Carver: "Useless weapons", *Interdisciplinary Science Reviews* Vol. 23 No.2 (1998), pp. 135-138; Michael McGwire: "Comfort Blanket or Weapon of War: what is Trident for?", *International Affairs* Vol. 82 No. 4 (2006), pp. 639-650.

⁶⁰ Alternative Defence Commission: *Defence Without the Bomb* (London: Taylor & Francis, 1983); Alternative Defence Commission: *Without the Bomb: Non-Nuclear Defence Policies for Britain* (London: Paladin/Granada, 1985).

⁶¹ See e.g. Michael Quinlan: "The future of United Kingdom nuclear weapons: shaping the debate", *International Affairs* Vol. 82 No. 4 (2006), pp. 627-637.

⁶² David S. Yost: "The Delegitimization of Nuclear Deterrence?", *Armed Forces & Society* Vol. 16 No. 4 (Summer 1990), pp. 487-508.

⁶³ Michael Quinlan: "Abolishing Nuclear Armouries: Policy or Pipedream?" *Survival* 49:4, pp. 7-15;

ability to make their owners cautious about war, proposed to unleash nuclear proliferation as the answer to the world's woes.⁶⁴ The compromise was to put them "in a Box in the Corner", as Martin A. Smith called it.⁶⁵ There was still distrust in the long-term relationship with Russia. Exhortations to "stay on alert" continued from the side of the "hawks".⁶⁶ How to link nuclear deterrence to the deterrence of other weapons of mass destruction absent from Western arsenals proved an enduring logical puzzle.⁶⁷

Yet the very legitimacy even of deterrence itself was questioned now by international lawyers. The International Red Cross argued that the use of terror is incompatible with customary International Humanitarian Law. In 1996 the International Court of Justice produced an "Advisory Opinion on the Threat or Use of Nuclear Weapons". It refused to make a final pronouncement on whether the threat or use of nuclear weapons would be unlawful in an extreme case, "in which the survival of a State would be at stake", presumably meaning the survival of its population and not merely of the State structures. Nevertheless, the International Court of Justice highlighted that the use of nuclear weapons against populations might be tantamount to genocide, and thus emphatically unlawful.⁶⁸

Anti-nuclear movements that had experienced a significant dip in their membership with the end of the Cold War started up again in the 2000s. Some were old like Greenpeace that merged environmental issues with campaigning for the abolition of nuclear weapons, some were new like the International Campaign for the Abolition of Nuclear Weapons (ICAN), founded in 2007.

Against the background of new East-West tensions perceived as such in the West at the latest from Russia's annexation of Ukraine in 2014, in 2017, newly elected Pope Francis relinquished the ambiguous stance of his predecessors who had still considered the *possession* of nuclear weapons for deterrence purposes acceptable. Francis told an international conference in 2017 that "the threat of their use, as well as their very possession, is to be firmly condemned" given the danger that they might be detonated accidentally, or in error.⁶⁹ In the same year, the UN convened a conference which adopted a Treaty on the Prohibition of Nuclear Weapons (TPNW).

In 2018, in surveys conducted by Benoît Pelopidas and Fabricio Fialho with the help of YouGov and IFOP, respondents in Belgium, France, Germany, Italy, the Netherlands, Poland, Sweden, Turkey, and the United Kingdom were asked about their attitudes towards nuclear weapon. In response to the question, "Do nuclear weapons make you feel safe?", just under 70% of respondents said "No". Narrowing down the survey to responses only from France and the United Kingdom, the two European Nuclear Weapons

⁶⁴ John J. Mearsheimer: "Back to the Future: Instability in Europe after the Cold War", *International Security* Vol. 15 No. 1 (Summer 1990), pp. 5-56.

⁶⁵ Martin A. Smith: "in a Box in the Corner", *Journal of Strategic Studies* Vol. 25 No. 1 (March 2002), pp. 1-20.

⁶⁶ "Stay on Alert", *The Wall Street Journal* (20 Jan 1998)

⁶⁷ David Ochmanek & Richard Sokolsky: "Employ Nuclear Deterrence: Vague U.S. Policy Dilutes Stance against CBW Threat", *New York Times* (12 Jan 1998)

⁶⁸ Stuart Casey-Maslen: "The Status of Nuclear Deterrence and Their Compatibility with International Humanitarian Law: A Primer", in *Yearbook of International Humanitarian Law* (2018), pp. 23-58.

⁶⁹ Pope Francis, "Address of His Holiness Pope Francis to Participants in the International Symposium 'Prospects for a World Free of Nuclear Weapons and for Integral Disarmament,'" (Rome, 10 November 2017); http://www.vatican.va/content/francesco/en/speeches/2017/november/documents/papa-francesco_20171110_convegno-disarmointegrale.html, accessed on 10 VI 2024.

owning States (NWS), the question was asked, "Are there any circumstances under which the use of nuclear weapons is acceptable?" Just shy of 80% of the respondents said "It is never acceptable" to do so; 20.7% answered that "Under certain circumstances it might be acceptable to use nuclear weapons." Only 3.2% - included in the previous figure – thought such circumstances would arise "if an ally is attacked".⁷⁰ What should such allied Non-NWS do, the respondents across all nine nations were asked. The answers (including from the Non-NWS themselves) would have troubled "Realist" theorists of International Relations: almost 60% of respondents thought they should "advocate the abolition of nuclear weapons", 40% thought they should "Receive guarantees that nuclear weapons will never be used against them", while only 17% thought they should turn to their allies for a nuclear guarantee. Fewer than 10% thought their countries should develop their own nuclear weapons.⁷¹ Across all nine countries, 60% of respondents "strongly agreed" that it is desirable to eliminate all nuclear weapons worldwide within the next quarter century, and 50% strongly supported, even then, "an international agreement for eliminating all nuclear weapons",⁷² a direct reference to the TPNW or "Ban Treaty". This has come into force on 22 January 2021 with 86 signatories, of whom 51 had ratified the treaty by the time it came into force.⁷³

Unsurprisingly, the signatories did not include nuclear-weapons-owning States nor their allies. The Netherlands had sent observers to the 2017 conference but was persuaded by its NATO allies to desist from signing the Ban Treaty. Credible or not, NATO continues to assume that its Non-NWS would benefit from an American nuclear guarantee, and even the UK in its Integrated Review of March 2021 asserted in keeping with its long-standing approach that UK nuclear forces were assigned to the defence of NATO, and that the UK's government "would consider using our nuclear weapons only in extreme circumstances of self-defence, including the defence of our NATO Allies."⁷⁴

Then the Russian full-scale invasion of Ukraine in February 2022 set the world back to Cold War mode. Where in the NATO's 2010 Strategic Concept, the aim of a nuclear-free world came before the commitment to holding on to nuclear weapons in some form as long as there were nuclear weapons in the world, the order was inverted in NATO's 2022 Strategic Concept. It reconfirmed that

The fundamental purpose of NATO's nuclear capability is to preserve peace, prevent coercion and deter aggression. As long as nuclear weapons exist, NATO will remain a nuclear alliance. NATO's goal is a safer world for all; we seek to create the security environment for a world without nuclear weapons.⁷⁵

⁷⁰ Kjølsv Egeland and Benoît Pelopidas: "European nuclear weapons? Zombie debates and nuclear realities", *European Security* Vol. 30 No.2 (2021), pp. 246, 248.

⁷¹ Egeland and Pelopidas: "European nuclear weapons?", p. 247.

⁷² Ibid, p. 249.

⁷³ https://treaties.un.org/doc/Treaties/2017/07/20170707%2003-42%20PM/Ch_XXVI_9.pdf, accessed on 11 VI 2024.

⁷⁴ UK Government: *Global Britain in a Competitive Age: the Integrated Review of Security, Defence, Development and Foreign Policy* (12 March 2021) <https://www.gov.uk/government/publications/global-britain-in-a-competitive-age-the-integrated-review-of-security-defence-development-and-foreign-policy>, accessed on 12 VI 2024.

⁷⁵ The 2010 Strategic Concept "Active Engagement, Modern Defence" https://www.nato.int/nato_static_fl2014/assets/pdf/pdf_publications/20120214_strategic-concept-

While this might seem like a small change, it was followed by a resumption of full-scale nuclear planning and exercises as had last been developed at the end of the Cold War.

Apparently the American public does not quite share the aversion to nuclear weapons that demonstrably exists in Europe, whether or not it has tipped the balance to becoming a majority phenomenon. According to a study conducted before the Russian annexation of Crimea by Daryl Press and others, American citizens generally would have preferred the use of “conventional” forces against an adversary, where such an option existed, but were almost balanced on whether they would approve or disapprove a nuclear strike if that were deemed more useful. Even those who disapproved of nuclear use did so mainly because of the precedent it might set, rather than due to a judgement that it would be unethical to do so.⁷⁶

Nor are the popular anti-nuclear sentiments across Europe captured by the above-cited opinion polls necessarily shared by the strategic communities who have endorsed NATO’s nuclear character. And they may not translate into a political force unless catalysed by a crisis or a public political debate on the modernisation or replacement of America’s remaining arsenal in Europe. As noted previously, anti-nuclear feelings swell mainly when populations see themselves as potential targets of nuclear weapons. But there is the potential for organised widespread opposition to the modernisation of American forces in Europe, in the absolute condemnation of war widespread among Protestants and now espoused by the Pope, the difficulty of coming to grips with the deterrence paradox, and in the indifference of wide sectors of society to what happens to far-away countries of which they know nothing (to paraphrase Neville Chamberlain’s justification of Appeasement). Whether the Russian war on Ukraine will bring a return to greater support for nuclear deterrence remains unclear at the time of writing.

Specific Historical Experiences, Collective Mentalities, and Nuclear Strategy

Against the background of the widely-shared antipathy to war in general in all three European countries on the one hand, and of the Munich syndrome⁷⁷ of the United Kingdom and France, a tension between two positions emerges. It is the tension between the fear of major war, especially nuclear war, on the one hand, and the desire to rely on deterrence to keep a major military and ideological enemy, perceived to be set on expansion, in check before it can begin to implement its expansionist programme. Each of the three European nations discussed has produced its own peculiar configuration of views on nuclear weapons, with a huge consensus in the USA and France that the

[2010-eng.pdf](#) p. 5, and https://www.nato.int/nato_static_fl2014/assets/pdf/2022/6/pdf/290622-strategic-concept.pdf p.1, accessed on 18X 2024.

⁷⁶ Daryl Press, Scott Sagan, Benjamin Valentino: “Experimental Evidence on Taboos, Traditions, and the Non-Use of Nuclear Weapons”, *American Political Science Review* Vol. 107 No. 1 (Feb. 2017), pp. 188-206.

⁷⁷ A feeling of guilt over having supported the dismemberment of Czechoslovakia at Munich in 1938, and an unwarranted belief that somehow the Second World War might have been averted or brought to an end with fewer losses if only Britain and France had stood firm, see David Chuter: “Munich, or the Blood of Others”, in Cyril Buffet & Beatrice Heuser (eds): *Haunted by History: Myths in International Relations* (Oxford: Berghahn, 1998), pp. 65-79.

weapons are important to deter another world major, and a split view on the issue in the United Kingdom and Germany.

Other mature liberal democracies that remained Non-NWSeach have their own formative experiences of war (or its absence at certain times), resulting in distinct collective attitudes. They all have similar political systems, and from the 19th to the 21st centuries, have experienced industrialisation, growing prosperity and the establishment of welfare states, shrinking families with fewer sons, increasing rights for women, growing liberal tolerance for minorities of all sorts along with an increase in secularism (*laïcisme*) and a waning of the importance of religious institutions in public affairs. And yet each seems to have a particular attitude towards nuclear weapons (along with other key questions of security, such as alliance membership, degree of military integration with other states, compulsory military service, etc) that cannot be explained purely in terms of their slightly different geographic locations.

In 2011 Gallup published a study of attitudes towards attacks on civilians by State and Non-State Actors (NSA), based on face-to-face interviews with 1000 individuals per country, aged 15 and above, in 131 countries. The study found correlations between tolerance of such attacks ("attacks on civilians are sometimes justified/depends") and "lower human development" (measured by the UN's Development Programme's Human Development Index), societal instability, lower national wealth, and poor governance. It found *no* correlation with liberal social norms, or the country's military spending. Perhaps surprisingly, the study found that "GDP, education spending, and good governance likewise have no influence on public perceptions of military attacks on civilians." It also found that "Predominantly Muslim societies reject violence at least as much as other societies." Confirming what we have postulated about the importance of historical narratives for a country's collective mentality and attitudes, it came to the conclusion that "a country's individual history likely plays a bigger role in shaping views than its level of development or wealth."⁷⁸

This brings us back to collective mentalities as additional explanatory factor. They are dominated by particular "lessons" – whether or not seen as "the right lessons" by neutral observers or scholars – distilled from the past. Collectivities have their own narrative of history, formed in antiquity by poets and the authors of the bible and other religious texts. They tend to be particular to countries, and since the introduction of compulsory public schooling, they have been diffused through school manuals, celebrated by epic poems and later, operas, novels, national holidays and pageantries, films and television, evoked in the national press. These factors come together to configure multiple distinguishable mindsets, collective mentalities. Applied to whole nations, or parts thereof, these collective mentalities can thus be dissected according to particular narratives of past events that are passed on and retold over time.

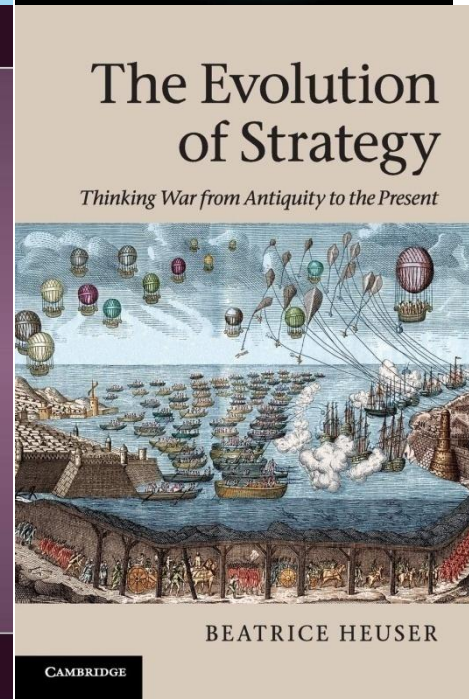
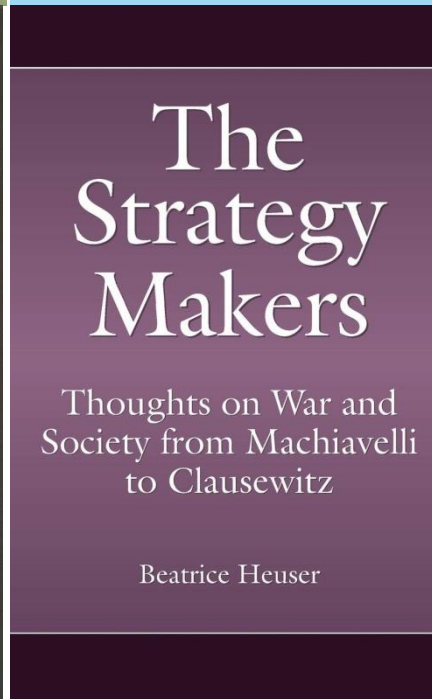
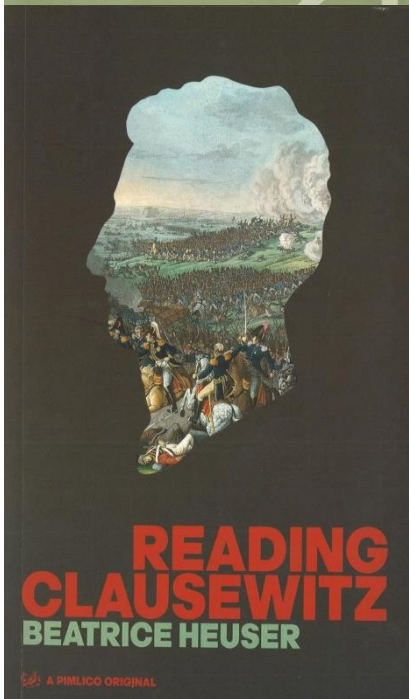
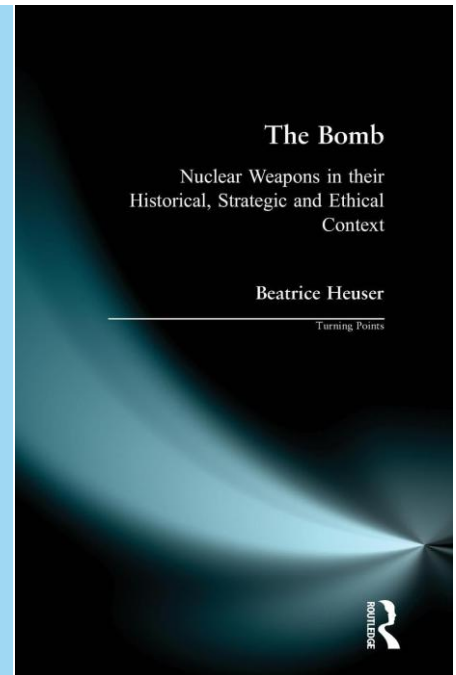
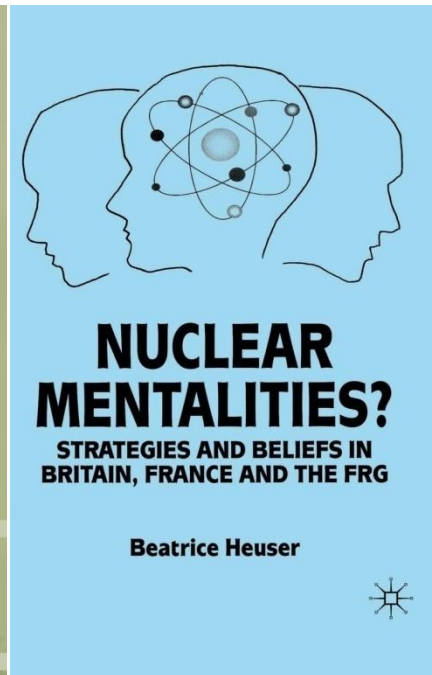
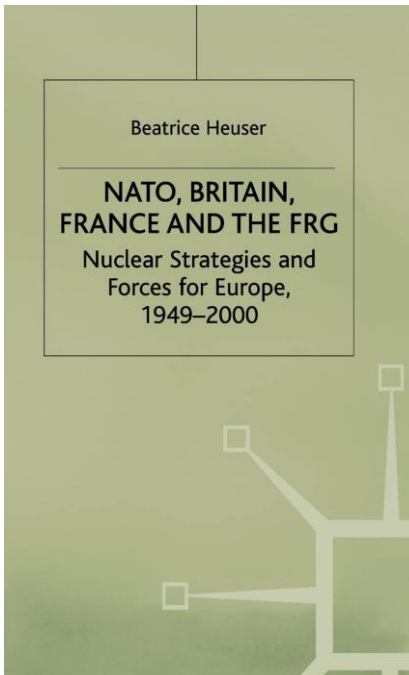
France's determination never again to allow such a "strange defeat" as that of 1940, Britain's and France's self-perception as world policemen (a heritage from the 19th century when both were great powers with a world-wide colonial empire), the burden of Germany's past, America's messianic sense of mission, notwithstanding an intellectual self-criticism that has grown incrementally since the 1950s – all these peculiar traits of

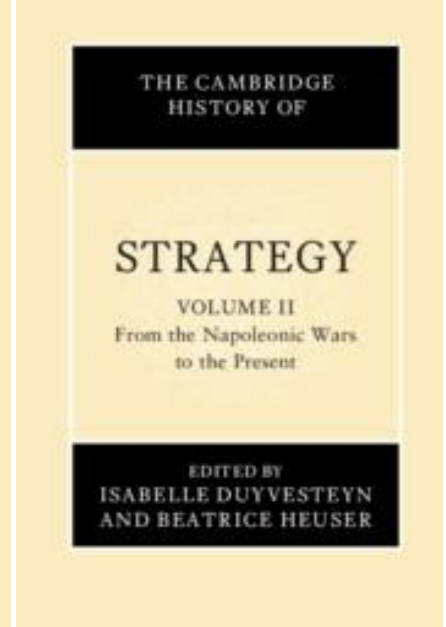
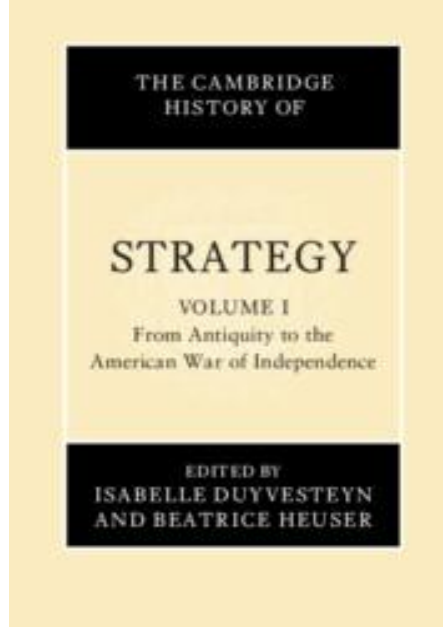
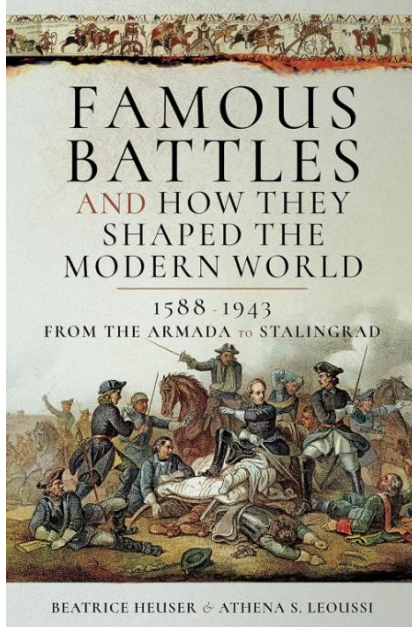
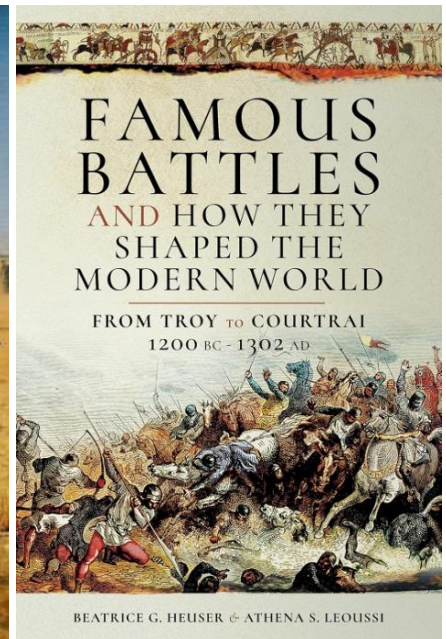
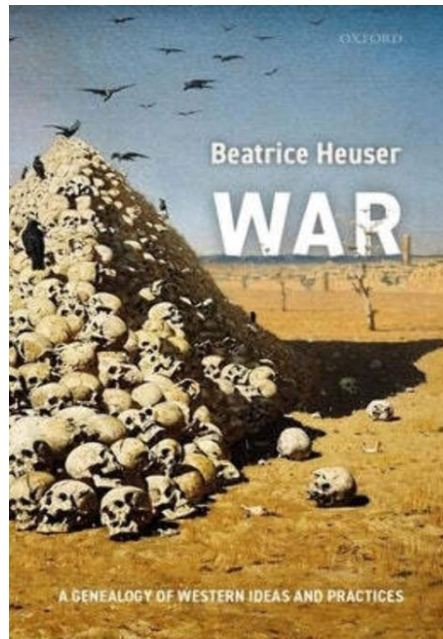
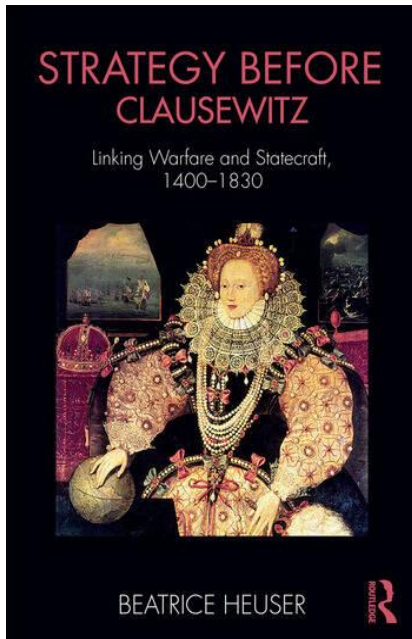
⁷⁸ "Views of Violence: What drives public acceptance and rejection of attacks on civilians 10 years after 9/11", <https://news.gallup.com/poll/157067/views-violence.aspx> accessed on 10 VI 2024.

collective mentality can only be explained by factoring in the particular lessons taken collectively from the history of each country. And this applies especially to their attitudes to nuclear weapons.

Beatrice Heuser is Distinguished Professor at the Centre for Security, Diplomacy and Strategy (CSDS) of the Brussels School of Governance (BSoG-VUB) and Head of the Strategy Section of the German General Staff Academy. She held the Chair of International Relations at University of Glasgow until August 2024. Her degrees are from the Universities of London (BA, MA) and Oxford (DPhil), and the Philipps-University of Marburg (Habilitation). From 1991-2003 she taught at the Department of War Studies, King's College London, ultimately as Chair of International and Strategic Studies. She has also taught at Sciences Po' and the Universities Paris I, IV (Sorbonne) and VIII (St Denis), and at two German universities. From 1997-1998, she worked in the International Staff at NATO headquarters in Brussels. Between 2003-2007 she was Director for Research at the Military History Research Office of the Bundeswehr in Potsdam. Heuser has worked primarily on war - see her *WAR: A Genealogy of Western Ideas and Practices* (2022) – and on aspects of strategy, publishing *Reading Clausewitz* (2002); *Strategy before Clausewitz* (2017), and *The Evolution of Strategy* (2010) which covers the period from Antiquity to the Present; specifically on nuclear strategy: *Nuclear Strategies and Forces for Europe* (1997); *Nuclear Mentalities?* (1998); *The Bomb* (1999), and on strategies of insurgencies and counterinsurgency.

Στρατηγικές Επιδιώξεις της Τουρκίας στην Κύπρο και την Ανατολική Μεσόγειο

Φοίβος Κλόκκαρης

ΣΥΝΟΨΗ

Η Τουρκία έθεσε ως στρατηγικό στόχο τον έλεγχο της Κύπρου, την οποία επιβουλεύεται ως ζωτικό χώρο επέκτασής της. Για την υλοποίηση του στόχου της και με τη συνδρομή της Βρετανίας συνέταξε από την δεκαετία του 1950 στρατηγική για «επανάκτηση» της Κύπρου, την οποία υλοποίησε σε μεγάλο βαθμό με την διχοτόμηση τού νησιού. Ουσιαστικά έχει θέσει την Κύπρο υπό την στρατηγική ομηρία της, με την διατήρηση ισχυρών τουρκικών δυνάμεων κατοχής. Η επεκτατική πολιτική της Τουρκίας σε βάρος της Κύπρου υποβοηθήθηκε και από στρατηγικά λάθη του Ελληνισμού, ο οποίος ακολούθησε την αναποτελεσματική στρατηγική του κατευνασμού. Σήμερα η Τουρκία συνεχίζει την επιθετική και επεκτατική πολιτική της σε βάρος της Κύπρου για να ολοκληρώσει τον στόχο της. Στην Ανατολική Μεσόγειο, με την προβολή της αεροναυτικής ισχύος της, επιδιώκει να αποκτήσει κυρίαρχο ρόλο. Η Κυπριακή Δημοκρατία πρέπει να ενισχύσει τη δυνατότητα αυτοάμυνας της και να αναθεωρήσει τη θέση της για λύση του Κυπριακού. Κύπρος και Ελλάδα είναι απαραίτητο να σφυρηλατήσουν αμυντική συμμαχία μεταξύ τους και να εγκαταλείψουν την πολιτική τού κατευνασμού.

Λέξεις κλειδιά: Τουρκία, Ελλάδα, Κύπρος, Κυπριακή Δημοκρατία, Κυπριακό, Ανατολική Μεσόγειος, τουρκική στρατηγική.

Εισαγωγή

Το Κυπριακό είναι κατ' εξοχήν πρόβλημα ασφάλειας, που συνίσταται στην επιδίωξη της Τουρκίας να θέσει υπό τον στρατηγικό έλεγχο της την Κύπρο και στην απαίτηση για τον Ελληνισμό να ανακόψει αυτή την επιδίωξη.

Σήμερα η Κυπριακή Δημοκρατία, ακρωτηριασμένη από την τουρκική κατοχή, που συνεχίζεται επί μισό αιώνα και εκτείνεται στην ξηρά την θάλασσα και τον αέρα, με τον περίγυρο της να μαστίζεται από μεγάλη αστάθεια και τους συντελεστές εθνικής ισχύος της και ιδιαίτερα της στρατιωτικής να είναι αποδυναμωμένοι, αντιμετωπίζει σοβαρό πρόβλημα εθνικής ασφάλειας.

Ο Ελληνισμός παρουσιάζει αδυναμία να προτάξει αξιόπιστη στρατηγική ανάσχεσης της Τουρκικής στρατηγικής επέκτασης, που υποβοηθείται από την Βρετανία αλλά και από στρατηγικά λάθη τού Ελληνισμού.

Για παραπομπή στο άρθρο: Φοίβος Κλόκκαρης, "Στρατηγικές Επιδιώξεις της Τουρκίας στην Κύπρο και την Ανατολική Μεσόγειο," ΣΤΡΑΤΗΓΕΙΝ, No 5, (Χειμώνας 2024), 25-44. <https://doi.org/10.5281/zenodo.14567452>.

Οι τουρκικές στρατηγικές επιδιώξεις της Τουρκίας στην Κύπρο και την Ανατολική Μεσόγειο είναι αναγκαίο να εξετασθούν υπό το πρίσμα των παραγόντων της εθνικής ασφάλειας, της Τουρκικής επεκτατικής στρατηγικής, της στρατηγικής κατευνασμού τού Ελληνισμού και της ανάγκης αμυντικής συμμαχίας Κύπρου-Ελλάδας.

Εθνική Ασφάλεια

Ένα κράτος χωρίς ασφάλεια, είναι καταδικασμένο σε στρατηγική κατάρρευση, που αναγκάζει τους πολίτες του να το εγκαταλείψουν μαζικά προς αναζήτηση ασφαλούς προορισμού. Παραδείγματα πολλά στην περιοχή μας. Οι περιπτώσεις της Συρίας και τού Λιβάνου, καθώς και άλλων χωρών της Μέσης Ανατολής και Βορείου Αφρικής.

Τα κράτη για να διασφαλίσουν την ειρήνη και ασφάλεια τους πρέπει να έχουν ισχύ. Οι βασικοί συντελεστές της ισχύος είναι η διπλωματική, η πληροφοριακή, η στρατιωτική και η οικονομική ισχύς (DIME: Diplomatic, Informational, Military, Economic) που συνιστούν την εθνική ισχύ. Η στρατιωτική ισχύς είναι ο βασικότερος συντελεστής παραγωγής ασφάλειας απαραίτητης για την επιβίωση τού κράτους.

Με τον όρο εθνική ασφάλεια, εννοούμε την απαίτηση να διατηρηθεί η επιβίωση του Κράτους, με την χρήση της εθνικής ισχύος. Η ισχύς, η ασφάλεια και η επιβίωση είναι έννοιες αλληλένδετες. Ενυπάρχουν, είναι σύμφυτες με την έννοια του κράτους. Αυτός είναι ο λόγος για τον οποίο η Τουρκία βυσσοδομεί επί μισό αιώνα να καταλύσει το κράτος της Κυπριακή Δημοκρατία, το τελευταίο οχυρό που απέμεινε στον Ελληνισμό της Κύπρου, η πτώση του οποίου θα οδηγήσει τον αφανισμό του. Με τον όρο στρατηγική εθνικής ασφάλειας εννοούμε τον βέλτιστο τρόπο (σχέδιο) διαχείρισης των μέσων (εθνική ισχύς) προς επίτευξη συγκεκριμένου στόχου (εθνικός σκοπός).

Οποιαδήποτε στρατηγική σε οποιοδήποτε επίπεδο και σε οποιοδήποτε τομέα περιλαμβάνει υποχρεωτικά τα στοιχεία: σκοπός, τρόπος, μέσα.

Τουρκική επεκτατική στρατηγική στην Κύπρο

Στρατηγικός στόχος της Τουρκίας για τον Ελληνισμό είναι ο έλεγχος της Κύπρου και ο περιορισμός των κυριαρχικών δικαιωμάτων της Ελλάδας στη Θράκη, το Αιγαίο και την Ανατολική Μεσόγειο. Ο στόχος **πηγάζει** από τον «εθνικό όρκο», που ψήφισε η τουρκική εθνοσυνέλευση το 1920, στα πλαίσια της αναβίωσης του νεο-οθωμανικού οράματος της, να ενσωματώσει στην επικράτεια της εδάφη από Ελλάδα, Συρία, Ιράκ, την Αλεξανδρέττα και την Κύπρο.

Ειδικά για την Κύπρο η επεκτατική στρατηγική της Τουρκίας υλοποιείται αδίστακτα και μεθοδικά βάσει μακροχρόνιου στρατηγικού σχεδιασμού από **την δεκαετία του 1950**. Να θέσει υπό τον έλεγχο της όλη την Κύπρο και σε βάθος χρόνου να αφανίσει τον Ελληνισμό από το νησί.

Η στρατηγική της **βασίζεται** στις εκθέσεις, που συνέταξε το 1956 (Νοέμβριος, Δεκέμβριος) ο Νιχάτ Ερίμ, καθηγητής διοικητικού δικαίου, κατόπιν οδηγιών της Τουρκικής κυβέρνησης Μεντερές. Ο Νιχάτ Ερίμ ήταν σύμβουλος του Τούρκου πρωθυπουργού Μεντερές και μετέπειτα διετέλεσε και ο ίδιος πρωθυπουργός.¹

¹ Νεοκλής Σαρρής, *Η Άλλη Πλευρά: Πολιτική Χρονογραφία της Εισβολής στην Κύπρο με Βάση Τουρκικές Πηγές. Τόμος Πρώτος* (Αθήνα: Εκδόσεις Γραμμή, 1977) και Γεώργιος Αγγελετόπουλος, *Αναφορές του Νιχάτ Ερίμ για την Κύπρο* (Λευκωσία: Παρουσίαση στο IV Διεθνές Κυπριολογικό Συνέδριο, Μάιος 2008).

Οι εκθέσεις απετέλεσαν τους κεντρικούς άξονες της εξωτερικής πολιτικής της Τουρκίας, οι οποίοι έκτοτε ακολουθούνται σθεναρά και με συνέπεια από όλες τις Τουρκικές Κυβερνήσεις μέχρι σήμερα.² Οι βασικές πτυχές των εκθέσεων Νιχάτ Ερίμ περιλαμβάνουν: διχοτόμηση της Κύπρου και αυτοδιάθεση των Τουρκοκυπρίων και Ελληνοκυπρίων, αφού προηγουμένως μετακινηθεί ο ελληνικός πληθυσμός σε ξεχωριστή εδαφική περιοχή. Εγκατάσταση τουρκικών στρατευμάτων για την ασφάλεια της Μικρασιατικής χερσονήσου και μεταφορά Τούρκων στην Κύπρο, για να ανατραπεί η πληθυσμιακή υπεροχή των Ελλήνων. «Τότε δεν θα ανησυχούμε για την έκβαση δημοψηφίσματος για την τύχη της νήσου», σημειώνει ο Νιχάτ Ερίμ στις εκθέσεις του.³

Η Τουρκία υποβοηθήθηκε στην στρατηγική της από την Βρετανία, η οποία εφάρμοσε και στην Κύπρο την πολιτική «διαίρει και βασίλευε», για την αποτροπή της ΕΝΩΣΗΣ του νησιού με την Ελλάδα και την διασφάλιση της εσαεί παραμονής της στο νησί, με την εγκατάσταση στρατιωτικών αεροναυτικών Βρετανικών Βάσεων σε ένα ανίσχυρο κράτος υπό κηδεμονία, στο οποίο να επικρατεί η ισορροπία του τρόμου μεταξύ των Ελληνοκυπρίων και Τουρκοκυπρίων, για να μην προβάλουν ποτέ την απαίτηση απομάκρυνσης του αποικιοκρατικού κατάλοιπου των Βρετανικών Βάσεων.

Η Βρετανία επανέφερε την Τουρκία ως ενδιαφερόμενο μέρος στο κυπριακό, με την τριμερή διάσκεψη του Λονδίνου στις 27 Αυγούστου 1955, που διοργάνωσε η Βρετανία (Τουρκία-Βρετανία-Ελλάδα). Η Ελλάδα δε έπρεπε να αποδεχθεί συμμετοχή της Τουρκίας, η οποία με την Συνθήκη της Λοζάνης του 1923, έχασε όλα τα δικαιώματα της επί της Κύπρου.

Περιεχόμενο τουρκικής στρατηγικής για την Κύπρο

Στόχος (εθνικός σκοπός): Ο στρατηγικός έλεγχος της Κύπρου και η δημογραφική αλλοίωση της, για λόγους οι οποίοι σχετίζονται με την ασφάλεια της Μικρασιατικής Χερσονήσου (Εκθέσεις Νιχάτ Ερίμ 1956) και την επέκταση της επιρροής της Τουρκίας στην Ανατολική Μεσόγειο και πέραν αυτής. Θεωρεί την Κύπρο ζωτικό χώρο επέκτασής της.

Τρόπος (σχέδιο): Συντάχθηκε σχέδιο υλοποίησης του στόχου το 1957 από το Γραφείο Ειδικού Πολέμου του Γενικού Επιτελείου Στρατού της Τουρκίας με βάση τις εκθέσεις Νιχάτ Ερίμ. Έλαβε την ονομασία *Σχέδιο Επανάκτησης της Κύπρου* με τον Κωδικό KIP. Βασικός συντάκτης του σχεδίου ο Ταγματάρχης Ισμαήλ Τάνσου, ο οποίος ανέλαβε και την στρατικοποίηση της TMT στην Κύπρο.

Στο βιβλίο που εξέδωσε το 2001 και μεταφράστηκε στην Αγγλική το 2007, ο Τάνσου σημειώνει για το εν λόγω σχέδιο «...η ονομασία του σχεδίου σημαίνει την επανάκτηση του εδάφους το οποίο ανήκε προηγουμένως στην Τουρκία... και προσπαθήσαμε να παραμείνει στο πνεύμα αυτής της εθνικής ιδέας...».⁴ Λεπτομέρειες όπως στο Παράρτημα Α.

Έγιναν οι αναγκαίες προπαρασκευές για την εφαρμογή του σχεδίου:

² Γιάννης Λάμπρου, *Ιστορία του Κυπριακού: Τα Χρόνια Μετά την Ανεξαρτησία 1960 - 2023* (Λευκωσία: Πάργα, 2004).

³ Αγγελετόπουλος, *Αναφορές του Νιχάτ Ερίμ*.

⁴ Ismail Tansu, *In Reality No One Was Asleep: A Secret Underground Organization with State Support... TMT* (KKTC: Bolan Printing, 2007)

- Μυστική αποστολή Τούρκων αξιωματικών και μεταφορά οπλισμού και πυρομαχικών από την Τουρκία στην Κύπρο προ και μετά την ανακήρυξη της Κυπριακής Δημοκρατίας.

- Στρατικοποίηση της παράνομης Τουρκικής Οργάνωσης TMT, τοποθέτηση του αντισυνταγματάρχη Ριζά Βουρουσκιάν ως πρώτου διοικητή της και εκπαίδευση των μαχητών της στην Τουρκία. Η TMT έγινε το όργανο της Τουρκίας στην Κύπρο για την υλοποίηση των επεκτατικών σχεδίων της.

- Πράξεις προβοκάτσιας και βίαιη δημιουργία θυλάκων με την μετακίνηση των Τουρκοκυπρίων για να διαχωρισθούν από τους Ελληνοκύπριους.

Μέσα (εθνική ισχύς): Χρησιμοποιήθηκαν όλα τα μέσα. Πολιτικά, διπλωματικά, στρατιωτικά, οικονομικά, ψυχολογικά, δημογραφικά ακόμα και τρομοκρατικά, καθώς και πράξεις προβοκάτσιας (βόμβες σε Τζαμιά κ.ά.). Η Τουρκία ιδιαίτερα μετά την απομάκρυνση της Ελληνικής μεραρχίας το 1967, έδωσε βαρύτητα στις δυνατότητες των ενόπλων δυνάμεων της, να εκτελούν αποβατικές ενέργειες.

Υλοποίηση στοχοθεσίας: Η Τουρκία ακολούθησε με σταθερή προσήλωση τον στόχο της και τον υλοποίησε σε μεγάλο βαθμό, επιτυγχάνοντας σταδιακά την λειτουργική, δημογραφική, γεωγραφική και πολιτική διχοτόμηση της Κύπρου με κύριους σταθμούς:

- Τις Συνθήκες Εγκαθίδρυσης, Εγγυήσεως και Συμμαχίας 1960, με τις οποίες πέτυχε εγγυητικά δικαιώματα, εγκατάσταση Τουρκικών στρατευμάτων στην Κύπρο, υπερβολικά προνόμια στη μειονότητα των Τουρκοκυπρίων (18%) και τη **λειτουργική διχοτόμηση** του Κράτους. Ουσιαστικά ανέτρεψε τις διατάξεις της Συνθήκης της Λοζάνης του 1923.

- Την Τουρκανταρσία 1963/64, με την οποία πέτυχε την δημιουργία Τουρκικών θυλάκων και την **δημογραφική διχοτόμηση** με τον βίαιο διαχωρισμό των Ελληνοκυπρίων και Τουρκοκυπρίων καθώς και την απομάκρυνση των Τουρκοκυπρίων από τις κρατικές δομές της Κυπριακής Δημοκρατίας. Το 1967 πέτυχε και την απομάκρυνση της Ελληνικής Μεραρχίας, η οποία είχε αφιχθεί στο νησί μετά την Τουρκανταρσία του 1963/64.

- Τη στρατιωτική εισβολή του 1974, με την οποία πέτυχε την κατάληψη του βορείου τμήματος της Κύπρου (37% του εδάφους και 57% της ακτογραμμής της) και την **γεωγραφική διχοτόμηση** της, με ολέθριες συνέπειες για τον Ελληνισμό της Κύπρου (θάνατοι, τραυματισμοί, βασανιστήρια, αγνοούμενοι, αιχμάλωτοι, εκδιωχθέντες από τις εστίες τους, πρόσφυγες κ.ά.).

- Την παράνομη εγκατάσταση το 1983 διοίκησης υποτελούς στην Τουρκία, της ούτω καλούμενης «ΤΔΒΚ» με την οποία επέβαλε την **πολιτική διχοτόμηση** της νήσου.

Τουρκική Εισβολή και στην ΑΟΖ της Κυπριακής Δημοκρατίας

Η Τουρκία από το 2013 εισέβαλε με το πολεμικό ναυτικό της και τα ερευνητικά σκάφη της στην ΑΟΖ της Κυπριακής Δημοκρατίας και από το 2019 με τα θαλάσσια γεωτρήπανά της και κατέλαβε μεγάλο μέρος της έκτασης της, το οποίο διεκδικεί παράνομα η Τουρκία, όπως παράνομα διεκδικεί και μεγάλο μέρος της Ελληνικής ΑΟΖ.

Έκτοτε τηρεί συνεχώς την Κύπρο σε ένα ασφυκτικό κλοιό, με οργασμό παράνομων ναυτικών δραστηριοτήτων επίδειξης ισχύος και καταπάτησης των κυριαρχικών δικαιωμάτων της Κυπριακής Δημοκρατίας:

- Παράνομες έρευνες και γεωτρήσεις στην ΑΟΖ της, ακόμα και σε αδειοδοτημένα θαλασσοτεμάχια, που παραχώρησε η Κυπριακή Δημοκρατία στις εταιρείες ENI-TOTAL. Το τουρκικό γεωτρήπανο «Γιαβούζ» υπό την προστασία σκαφών του πολεμικού ναυτικού της Τουρκίας εγκαταστάθηκε στα αδειοδοτημένα θαλασσοτεμάχια 7 και 8 της Κυπριακής

Δημοκρατίας παραβιάζοντας τη σύμβαση των Ηνωμένων Εθνών για το δίκαιο της θάλασσας και τα κυριαρχικά δικαιώματα της Κυπριακής Δημοκρατίας.

- Ασκήσεις πραγματικών πυρών με έκδοση παράτυπων NAVTEX και NOTAM,
- Παρεμπόδιση των ενεργειακών δραστηριοτήτων της Κυπριακής Δημοκρατίας, εκτόξευση απειλών εναντίον της και εναντίον των ξένων εταιρειών με τις οποίες συνεργάζεται.

Στόχοι της Τουρκίας στον θαλάσσιο χώρο της Κύπρου:

- Η ανατροπή του ενεργειακού προγράμματος της Κυπριακής Δημοκρατίας, ο σφετερισμός του φυσικού αερίου των θαλασσών της και η απόκτηση ρόλου στα ενεργειακά δρώμενα της Ανατολικής Μεσογείου.

- Η απευθείας οριοθέτηση της ΑΟΖ της με Αίγυπτο και Λιβύη σε βάρος των ΑΟΖ Κύπρου-Ελλάδας. Να τις συρρικνώσει και διαχωρίσει. Να διασπάσει την γεωγραφική και αμυντική συνέχεια Ελλάδας-Κύπρου και να αποτρέψει την μεταξύ τους οριοθέτηση ΑΟΖ.

- Η ακύρωση του αγωγού EASTMED, των συμφωνιών οριοθέτησης της ΑΟΖ της Κυπριακής Δημοκρατίας με τις γειτονικές της χώρες και των στρατηγικών συνεργασιών της με αυτές (Ελλάδα, Ισραήλ, Αίγυπτος).

- Η διακίνηση του φυσικού αερίου της Ανατολικής Μεσογείου μέσω Τουρκίας.

- Η συνδιαχείριση και ο διαμοιρασμός στις δύο κοινότητες του φυσικού αερίου της Κυπριακής Δημοκρατίας, ανεξάρτητα του εάν λυθεί ή όχι το Κυπριακό.

Κατά παράβαση της συνθήκης των Ηνωμένων Εθνών για το Δίκαιο της θάλασσας, η Τουρκία αρνείται να αποδεχθεί ότι τα νησιά έχουν δικαίωμα σε ΑΟΖ.

Οι πειρατικές ενέργειες της Τουρκίας στον θαλάσσιο χώρο της Κυπριακής Δημοκρατίας, προς αρπαγή του φυσικού αερίου της ΑΟΖ της, εντάσσονται στο νέο τουρκικό δόγμα «και στο πεδίο των επιχειρήσεων και στο τραπέζι των διαπραγματεύσεων». Ο υπουργός εξωτερικών της Τουρκίας Τσαβούτογλου σχολίασε την παράνομη δράση του «Γιαβούζ» με την δήλωση ότι η Τουρκία ενεργεί «επί του πεδίου και στο τραπέζι».

Επεκτατικές Μέθοδοι της Τουρκίας

Η Τουρκία ακολούθησε για την Κύπρο το επιτυχημένο πρότυπο της προσάρτησης της Αλεξανδρέττας το 1939: με πρόσχημα την προστασία τουρκικής μειονότητας, προχώρησε σε εγκατάσταση στρατευμάτων, δημογραφική αλλοίωση με εποίκισμό, κατατρομοκράτηση και εκρίζωση του γηγενούς πληθυσμού, δημοψήφισμα όταν οι Τούρκοι έγιναν πλειοψηφία, προσάρτηση. Σήμερα προς ολοκλήρωση της στοχοθεσίας της για την Κύπρο, ακολουθεί τη στρατηγική του εξαναγκασμού (compellence). Δηλαδή με την απειλή ή χρήση στρατιωτικής ισχύος, να αναγκάσει τους Έλληνες της Κύπρου, να αποδεχθούν λύση τουρκικών όρων στο Κυπριακό, όπως είναι η λύση Διζωνικής Δικοινοτικής Ομοσπονδίας (ΔΔΟ) (συγκεκριμένη μορφή συνομοσπονδίας δύο κρατών), η οποία με εισήγηση της Βρετανίας περιλήφθηκε και στα ψηφίσματα του ΣΑ/ΗΕ, ψήφισμα 647/1990) ή λύση δύο κρατών (συνομοσπονδία δύο κρατών), την οποία υποστηρίζει σήμερα η Τουρκία.

Παράλληλα, συνεχίζει τη στρατιωτική κατοχή, τον παράνομο εποίκισμό, την Τουρκοποίηση/Ισλαμοποίηση των κατεχομένων, την αναβάθμιση του ψευδοκράτους και την πλήρη εξάρτησή του από την Τουρκία, την προσπάθεια υποβάθμισης του κράτους της Κυπριακής Δημοκρατίας, την οποία δεν αναγνωρίζει από το 1963 με επίσημη δήλωση της

και προς την ΕΕ⁵ και την επέκταση της κατοχής και στην ΑΟΖ της Κύπρου. Επιδιώκει δυναμικά τον περιορισμό της στο 31% της έκτασης της, προς όφελος της και όφελος των γειτονικών χωρών της Κύπρου, για να τις δελεάσει να ακυρώσουν τις συμφωνίες οριοθέτησης που έχουν συνάψει με την Κυπριακή Δημοκρατία και να προχωρήσουν σε συμφωνία με την Τουρκία κατά το πρότυπο της Λιβύης σε βάρος της ΑΟΖ της Ελλάδας.

Σε ότι αφορά τα κατεχόμενα, αυτά παρουσιάζουν μια εφιαλτική εικόνα Τουρκοποίησης/Ισλαμοποίησης. Ο ελληνικός πληθυσμός εκριζώθηκε βίαια και τα κατεχόμενα εδάφη μας έχουν μετατραπεί σε οιονεί επαρχία της Τουρκίας λόγω του συνεχιζόμενου εποικισμού, που κατέστησε τους Τουρκοκυπρίων μειοψηφία έναντι των Τούρκων εποίκων, αλλά και λόγω πλήρους εξάρτησης τους από την Τουρκία, μέσω διμερών συμφωνιών σε όλους τους τομείς: οικονομία, ασφάλεια, εμπόριο, ενέργεια, νόμισμα, διοικητική λειτουργία, επικοινωνίες, συγκοινωνίες, ενέργεια, κ.ά.

Οι συμφωνίες αυτές, που είχαν ενσωματωθεί και στο σχέδιο Ανάν (περίπου 60 συμφωνίες), είναι παράνομες και δεν πρέπει να ενσωματωθούν στην λύση του κυπριακού, για να μην συνεχισθεί η εξάρτηση της Κύπρου από την Τουρκία και η συνέχιση της στρατιωτικής παρουσίας της στο νησί. Η Τουρκία με την ενσωμάτωση στο σχέδιο Ανάν τριών συμφωνιών για την Έρευνα-Διάσωση και Ασφάλεια Ακτών, αποκτούσε το δικαίωμα αεροναυτικής παρουσίας στο νησί χωρίς να απαιτείται έγκριση του Κυπριακού κράτους. Έκτοτε οι συμφωνίες αυτές έχουν πολλαπλασιαστεί και επεκταθεί και στα θέματα θαλασσιών ζωνών, ερευνών για υδρογονάνθρακες, στρατιωτικής συνεργασίας, νερού, και ηλεκτρικής ενέργειας. Η Τουρκία εμμένει να ενσωματωθούν όλες οι συμφωνίες σε λύση του Κυπριακού συνομοσπονδιακής μορφής δυο κρατιδίων για να ελέγχει το εξαρτημένο από αυτήν τουρκοκυπριακό κρατίδιο (έποικοι, διμερείς συμφωνίες, στρατεύματα) και μέσω αυτού τις αποφάσεις του Κυπριακού κράτους και να έχει πρόσβαση και σε αυτές της ΕΕ.

Η μεταφορά νερού με αγωγό από την Τουρκία (επίκειται ρεύματος και φυσικού αερίου), είναι επέμβαση στις υποδομές κατεχόμενου κράτους και αποτελεί εποικιστική δραστηριότητα, που δυνατόν να συνιστά έγκλημα πολέμου το οποίο δεν παραγράφεται σύμφωνα με το άρθρο 8 του καταστατικού του Διεθνούς Ποινικού Δικαστηρίου.⁶ Η μεταφορά νερού εξυπηρετεί την τουρκική στοχοθεσία προς μαζική μεταφορά Τούρκων εποίκων για να ανατρέψει την πληθυσμιακή υπεροχή των Ελλήνων στο νησί.⁷

Διαπιστώσεις από την Τουρκική Στρατηγική στη Κύπρο

Με βάση την ανάλυση των ιστορικών γεγονότων, προκύπτουν οι παρακάτω κύριες διαπιστώσεις που αφορούν την Τουρκική στρατηγική για την Κύπρο:

1. **Τελικός στόχος της Τουρκίας** είναι ο έλεγχος ολόκληρης της Κύπρου. Γι' αυτό σε οποιαδήποτε μορφή λύσης (ΔΔΟ, συνομοσπονδία, δύο κράτη, κ.α.) οι επιδιώξεις της Τουρκίας περιλαμβάνουν: την κατάλυση και αφοπλισμό της Κυπριακής Δημοκρατίας - τη διατήρηση εγγυητικών δικαιωμάτων της Τουρκίας σε όλη την Κύπρο ή κατ' ελάχιστον να έχει τον πολιτικό έλεγχο της μέσω των Τουρκοκυπρίων και της μορφής λύσης και - την πλήρη εξάρτηση των Τουρκοκυπρίων από την Τουρκία, μέσω των εποίκων, των διμερών συμφωνιών και των στρατευμάτων. Η Τουρκία καταπολεμά κάθε λύση που εγκαθιδρύει

⁵ UE-TR 4806/14 την 23 Ιουνίου 2014.

⁶ Ηλίας Κουσκουβέλης και Καλλιόπη Χαϊνογλου, «Ο αγωγός μεταφοράς υδάτων στα κατεχόμενα της Κύπρου και οι παραβιάσεις του Διεθνούς Δικαίου», 7 Οκτωβρίου 2016 στο mignatiou.com/.

⁷ Αγγελετόπουλος, *Αναφορές του Νιχάτ Ερίμ*.

ανεξάρτητο κράτος, έναντι των νοτίων ακτών της, για να μην έχουν οι Έλληνες αυτονομία και επιλογές στα θέματα ασφάλειας, ούτε την δυνατότητα σύναψης αμυντικής συμμαχίας με την Ελλάδα.

Στην τριμερή διάσκεψη του Λονδίνου για την Κύπρο το 1955, ο υπουργός εξωτερικών της Τουρκίας Φατίν Ζορλού αναφέρθηκε στην Κύπρο ως δική τους γη «*Notre terre*». Δήλωσε ότι η αλυσίδα των Ελληνικών νησιών, που «περικυκλώνουν την Τουρκία από Δυσμάς και Νότου» δεν πρέπει να κλείσει και ότι η Κύπρος λόγω της εγγύτητάς της προς την Μ. Ασία, δεν πρέπει να ελέγχεται από την Ελλάδα, για «στρατηγικούς λόγους ασφαλείας» της Τουρκίας.⁸

Χαρακτηριστική είναι η δήλωση του Τούρκου υπουργού εξωτερικών Τουράν Γκιουνές το 1976, ότι η διχοτόμηση είναι καθαρή παραφροσύνη, γιατί θέτει σε κίνδυνο την ασφάλεια της Κεντρικής και Ανατολικής Μικράς Ασίας.⁹

Ο αείμνηστος Νεοκλής Σαρρής σημειώνει: «... η στοχοθεσία της Τουρκίας, προχωρεί πολύ πέραν της διχοτόμησης: Περιλαμβάνει το σύνολο της Κύπρου...».¹⁰

Αν η Τουρκία ήθελε πλήρη διχοτόμηση ή δύο τελειώς ανεξάρτητα κράτη, τότε μετά την εγκατάσταση της «ΤΔΒΚ» το 1983, δεν θα συναινούσε σε συνέχιση των συνομιλιών για λύση του κυπριακού γιατί θα είχε υλοποιηθεί ο στόχος της.

2. Η Τουρκία εισέβαλε στην Κύπρο για να μείνει. Να διασφαλίσει τα δικά της στρατηγικά συμφέροντα. Με αφορμή το εγκληματικό πραξικόπημα της 15 Ιουλίου 1974 και πρόφαση την προστασία των Τουρκοκυπρίων και την αποκατάσταση της συνταγματικής τάξης, εισέβαλε στην Κύπρο για να εκριζώσει τον Χριστιανικό Ελληνισμό και να εμφυτεύσει τον Τουρκικό Ισλαμισμό. Να κτυπηθεί ο Ελληνισμός στις ρίζες του, να εξαρθρωθούν όλα τα ερείσματα της εθνικής και κρατικής του υπόστασης, να συρρικνωθεί δημογραφικά και να καταλυθεί το κράτος της Κυπριακής Δημοκρατίας, το οποίο να αντικατασταθεί με καθεστώς υποτελές στην Τουρκία.

Η Τουρκία κατά την εισβολή/ κατοχή της Κύπρου ακολούθησε τον δοκιμασμένο φρικτό μηχανισμό κατατρομοκράτησης και εξόντωσης άμαχων πληθυσμών, όπως έπραξε στις περιπτώσεις της προσάρτησης της Αλεξανδρέττας και των μειονοτήτων της Μικράς Ασίας (γενοκτονίες Αρμενίων, Ελλήνων, Ασσυρίων, Κούρδων κ.ά.). Διέπραξε στην Κύπρο εγκλήματα που παραβιάζουν τα άρθρα 7 και 8 του Καταστατικού του Διεθνούς Ποινικού Δικαστηρίου. Εγκλήματα εθνοκάθαρσης, όπως βίαιη εκδίωξη πληθυσμού και εξαφάνιση προσώπων, εποικισμό, ανθρωποκτονίες, βασανιστήρια, βιασμούς, καταστροφή των θρησκευτικών και πολιτισμικών μνημείων, αλλαγή των Ελληνικών τοπωνυμίων.

Είναι εγκλήματα πολέμου και κατά της ανθρωπότητας, που παραμένουν ατιμώρητα. Δεν παραγράφονται και η Κυπριακή Δημοκρατία δεν έπραξε όσα θα έπρεπε για την τιμωρία τους.¹¹

Η εφιαλτική εικόνα της ισλαμοποίησης των κατεχομένων περιγράφεται στο εκδοθέν

⁸ Στο ίδιο και Φανούλα Αργυρού, *Διζωνική vs Δημοκρατία* Διζωνική Εκτέλεση της Κυπριακής Δημοκρατίας 1955-2011 (Λεμεσός: Pastel Editorial Limited, 2019).

⁹ Συνέντευξη Τούρκου υπουργού εξωτερικών Τουράν Γκιουνές, *Ελευθεροτυπία*, 11 Σεπτεμβρίου 1976.

¹⁰ Σαρρής, *Η Άλλη Πλευρά: Πολιτική Χρονογραφία της Εισβολής στην Κύπρο*.

¹¹ Για αναλυτικά στοιχεία βλ. Ιωάννης Μάζης και Βιργινία Μπαλαφούτα, *Γεωπολιτική Πραγματικότητα στο Δίπολο Ελλάδα – Κύπρου* (Αθήνα: Εκδόσεις Παπαζήση, 2014) και Κλέαρχος Κυριακίδης, «Οι βασικοί στόχοι της τουρκικής πολιτικής», *Σημερινή, Σημερινή*, 20 Αύγουστου 2019

το 2019 βιβλίο *Η Ισλαμοποίηση της Κατεχόμενης Κύπρου*.¹² Από το 1974 μέχρι το 2019 ισλαμοποιήθηκαν 74 εκκλησίες, κτίσθηκαν 85 νέα ισλαμικά τεμένη και προστέθηκαν οθωμανικού - τουρκικού τύπου μιναρέδες σε 51 μικρά Τουρκοκυπριακά τζαμιά.

Η Τουρκία άλλαξε παράνομα τα Ελληνικά τοπωνύμια όχι μόνο στις κατεχόμενες αλλά και στις ελεύθερες περιοχές (40.000 στις κατεχόμενες περιοχές και άλλα τόσα στις ελεύθερες). Τα αντικατέστησε με Τουρκικά που σχετίζονται με την Τουρκική εισβολή και τον Τουρκικό εθνικισμό για να εξαλειφθεί κάθε ίχνος Ελληνικής παρουσίας και χριστιανικής ζωής στο νησί. Να σβηστεί η ιστορική μνήμη.¹³

3. Το Τρίπτυχο της Τουρκικής στρατηγικής για την Κύπρο, περιλαμβάνει την επεκτατικότητα – την παραβίαση συνθηκών και τού διεθνούς δικαίου και - την απάνθρωπη συμπεριφορά και εκρίζωση πληθυσμών:

- **Επεκτατικότητα:** Βασίζεται στο όραμα ανασύστασης της Οθωμανικής αυτοκρατορίας, που πηγάζει από τον «εθνικό όρκο» του 1920, στο πλαίσιο του οποίου εντάσσονται οι εκθέσεις Νιχάτ Ερίμ 1956, το *Στρατηγικό Βάθος* του Αχμέτ Νταβούτογλου¹⁴ και η «Γαλάζια Πατρίδα» του Ερντογάν. Σήμερα η Τουρκία διατηρεί κατοχικές δυνάμεις στην Κύπρο την Συρία και το Ιράκ.

- **Παραβίαση Συνθηκών/ Διεθνούς Δικαίου:** Η Τουρκία δεν σέβεται τις Συνθήκες και Συμφωνίες που υπογράφει (Λοζάνης 1923, Ζυρίχης/Λονδίνου 1960, Γ' Βιέννης 1975 κ.ά.). Τις θεωρεί ενδιάμεσους σταθμούς, μέχρι να δημιουργήσει τις συνθήκες να τις παραβιάσει, προς εκπλήρωση των τελικών στόχων της.

Προσφιλής μέθοδος της είναι οι πράξεις προβοκάτσιας, βίας και κατατρομοκράτησης πληθυσμών, όπως οι περιπτώσεις του Πογκρόμ Κωνσταντινουπόλεως 1955,¹⁵ της Τουρκανταρσίας 1963/1964 που υποκίνησε η Τουρκία¹⁶ και τού αφανισμού των Ελλήνων της Ίμβρου και Τενέδου καθώς και των εγκλωβισμένων Ελλήνων της Καρπασίας στην Κύπρο (Παραβίαση Συνθήκης Λοζάνης 1923 και Συμφωνίας Γ Βιέννης 1975)

Δεν σέβεται το διεθνές δίκαιο και το δίκαιο της θάλασσας, τις διεθνείς συμβάσεις για τα ανθρώπινα δικαιώματα και τον εποικισμό, ούτε τις αποφάσεις του ΣΑ/ΗΕ, όπως η απομάκρυνση των ξένων στρατευμάτων από την Κύπρο (353/74), η επιστροφή τής Αμμόχωστου (550/1984 και 789/1992), το παράνομο τού ψευδοκράτους (541/83) κ.ά.

- **Απάνθρωπη συμπεριφορά/ εκρίζωση πληθυσμών:** Οι βιαιότητες κατά των μειονοτήτων, εντάσσονται στις μεθόδους για την προώθηση των σχεδίων αποχριστιανοποίησης και αποεβραιοποίησης της Τουρκίας, που είχε συντάξει το τουρκικό κράτος.¹⁷ Η Τουρκία διέπραξε γενοκτονίες στη Μ. Ασία που συνιστούν εγκλήματα κατά της ανθρωπότητας και έμειναν ατιμώρητα αλλά δεν παραγράφονται. Η ατιμωρησία γεννά νέες γενοκτονίες.

Παρόμοιες μεθόδους βίας και τρομοκρατίας, εφαρμόζει η Τουρκία και στους πληθυσμούς των εδαφών που καταλαμβάνει, όπως στις περιπτώσεις των αμάχων, αιχμαλώτων, αγνοουμένων και εγκλωβισμένων της εισβολής στην Κύπρο.

¹² Πέτρος Σαββίδης, *Η Ισλαμοποίηση της Κατεχόμενης Κύπρου* (Λευκωσία: Εκδόσεις Αρματολός, 2019).

¹³ Ανδρέας Μακρίδης, *Ο Εκτουρκισμός των Τοπωνυμίων της Κύπρου: Η Σωβινιστική Πρόκληση*, Λευκωσία: Εκδόσεις Κ. Επιφανίου, 2010).

¹⁴ Αχμέτ Νταβούτογλου, *Το Στρατηγικό Βάθος*, μτφρ. Νικόλαου Ραπτόπουλου (Αθήνα: Εκδόσεις Ποιότητα, 2010).

¹⁵ Σπύρος Βρυώνης, *Ο Μηχανισμός Καταστροφής*, (Αθήνα: Βιβλιοπωλείο ΕΣΤΙΑΣ, 2007).

¹⁶ *Αιματηρή Αλήθεια*, (Λευκωσία: Κίνηση Ελευθερία και Δικαιοσύνη στη Κύπρο, 2009).

¹⁷ Ντιλέκ Γκιουβέν, *Εθνικισμός, Κοινωνικές Μεταβολές και Μειονότητες* (Αθήνα: Βιβλιοπωλείο ΕΣΤΙΑΣ, 2009).

Θύματα του μηχανισμού εξόντωσης, που ακολουθεί η Τουρκία, είναι οι Αρμένιοι, οι Ασσύριοι, οι Κούρδοι και οι Έλληνες της Μικράς Ασίας και της Κύπρου, αλλά και οι Κούρδοι της Συρίας, όπου σήμερα βρίσκεται σε εξέλιξη ευρείας κλίμακας εθνοκάθαρση από την Τουρκία.

Αναθεωρητική Πολιτική Τουρκίας κατά του Ελληνισμού

Η Τουρκία ακολουθεί αναθεωρητική επεκτατική πολιτική κατά του Ελληνισμού. Να θέσει υπό τον έλεγχο της όλη την Κύπρο και να περιορίσει τα κυριαρχικά δικαιώματα της Ελλάδας στο Ανατ. Αιγαίο την Μεσόγειο και τη Δυτική Θράκη.

Για την υλοποίηση της, παραβιάζει την σύμβαση των Ηνωμένων Εθνών για το δίκαιο της θάλασσας και επιδιώκει να επεκτείνει τα κυριαρχικά δικαιώματα της σε ολόκληρη την θαλάσσια ζώνη που εκτείνεται στις δυτικές ακτές της μέχρι το μέσο του Αιγαίου περιλαμβανομένων των νησιών του και στις νότιες ακτές της μέχρι την γραμμή νοτίως Κρήτης-Κύπρου. Επιδιώκει να ανατρέψει τις διατάξεις της συνθήκης της Λοζάνης (ήδη το πέτυχε για την Κύπρο το 1960), να καταλύσει την Κυπριακή Δημοκρατία, να την αντικαταστήσει με καθεστώς υποτελής στην Τουρκία και να αποστρατικοποιήσει τα νησιά του Ανατολικού Αιγαίου. Διατηρεί επί μισό αιώνα στο καταληφθέν έδαφος της Κύπρου ισχυρές τουρκικές δυνάμεις κατοχής.

Χρησιμοποιεί, ως κύριο μέσο προώθησης του στόχου της, την στρατιωτική ισχύ με ιδιαίτερη βαρύτητα τις αεροναυτικές της δυνάμεις, τον ερευνητικό στόλο και γεωτρύπανα της καθώς και την δημογραφική αλλοίωση πληθυσμών. Επιδιώκει με την προβολή ή χρήση στρατιωτικής ισχύος, να αναγκάσει σε υποταγή τον Ελληνισμό.

Η επεκτατική στρατηγική της Τουρκίας σε βάρος της Κύπρου, με υπόβαθρο το όραμα του νέο-οθωμανικού ηγεμονισμού, όπως αναπτύσσεται στο βιβλίο *Στρατηγικό Βάθος*,¹⁸ υποβοηθήθηκε από την Βρετανία η οποία όπως και σε άλλες αποικίες της εφάρμοσε και στην Κύπρο την πολιτική «διαίρει και βασίλευε» για να αποτρέψει την ένωση της με την Ελλάδα. Υποβοηθήθηκε και από στρατηγικά λάθη του Ελληνισμού.

Τουρκικές Επιδιώξεις στην Ανατολική Μεσόγειο

Η Ανατολική Μεσόγειος είναι μία από τις στρατηγικότερες περιοχές του πλανήτη, η οποία επηρεάζει την διεθνή ασφάλεια, την ενέργεια, την ναυσιπλοΐα και το εμπόριο. Η Τουρκία εδραιώνεται στρατιωτικά στην Κύπρο και επιδιώκει να ενισχύσει τον ρόλο και την επιρροή της στη περιοχή της Ανατολικής Μεσογείου. Να αναδειχθεί σε κυρίαρχη δύναμη, προς εξυπηρέτηση των στρατηγικών συμφερόντων της, με την προβολή της αεροναυτικής ισχύος της. Ιδιαίτερα μετά τον εντοπισμό μεγάλων κοιτασμάτων υδρογονανθράκων στην περιοχή της Ανατολικής Μεσογείου, η Τουρκία προχώρησε σε στρατηγικό σχεδιασμό αρπαγής του ενεργειακού πλούτου, που υπάρχει στην ΑΟΖ της Κύπρου και Ελλάδας στο χώρο μεταξύ Ρόδου-Κύπρου. Προχώρησε σε συντονισμένες δράσεις σε όλα τα επίπεδα και με όλα τα μέσα:

- Σύνταξη νομοθεσιών και έκδοση χαρτών με τους οποίους αμφισβητεί τα κυριαρχικά δικαιώματα της Κύπρου και Ελλάδας στον θαλάσσιο χώρο μεταξύ Ρόδου-Κύπρου.

¹⁸ Νταβούτογλου, *Το Στρατηγικό Βάθος*.

– Παράνομη οριοθέτηση της υφαλοκρηπίδας μεταξύ Τουρκίας και ψευδοκράτους καθώς και υπογραφή παράνομης Συνθήκης για τα θαλάσσια όρια μεταξύ Τουρκίας και Λιβύης, προς δημιουργία ΑΟΖ στη Μεσόγειο θάλασσα (Τουρκολυβικό Μνημόνιο)

– Παράνομες ερευνητικές δραστηριότητες προς ανεύρεση υδρογονανθράκων και αδειοδοτήσεις σε θαλάσσιες περιοχές της Ανατολικής Μεσογείου, που θα έπρεπε Ελλάδα ή Κύπρος να είχαν εντάξει στις ΑΟΖ τους, που εφάπτονται και δυστυχώς δεν έχουν ακόμα οριοθετήσει μεταξύ τους.

– Εκτέλεση αεροναυτικών ασκήσεων στην Ανατολική Μεσόγειο στο χώρο του FIR και Έρευνας-Διάσωσης της Ελλάδας και Κύπρου χωρίς να ακολουθεί την προβλεπόμενη διαδικασία έκδοσης NAVTEX και NOTAM

– Άρνηση συμμόρφωσης προς τις διατάξεις της διεθνούς σύμβασης για το δίκαιο της θάλασσας, που αναγνωρίζει το δικαίωμα σε ΑΟΖ στα νησιά.

– Απειλές και παρενοχλήσεις των ερευνητικών δραστηριοτήτων της Κυπριακής Δημοκρατίας εντός της ΑΟΖ της, την οποία δεν αναγνωρίζει η Τουρκία

– Κατασκευή σύγχρονων ερευνητικών σκαφών και αγορά θαλάσσιων γεωτρύπανων.

– Συγκρότηση ειδικής ναυτικής δύναμης που σταθμεύει έναντι της Κύπρου στη Μερσίνα (Ναυτική Διοίκηση Μερσίνας) προς έλεγχο του θαλάσσιου χώρου της Ανατολικής Μεσογείου και τη συνοδεία των ερευνητικών σκαφών και γεωτρύπανων της Τουρκίας.

– Σταδιακή μετατροπή των κατεχομένων εδαφών στην Κύπρο σε προωθημένο αεροναυτικό ορμητήριο προς την ΑΜ.

– Αξιοποίηση της Τουρκικής Εταιρείας πετρελαίων (ΤΡΑΟ) και εκφοβισμό ξένων εταιρειών να μην δραστηριοποιούνται στην ΑΟΖ της Κυπριακής Δημοκρατίας.

Η Τουρκία συστηματικά και μεθοδικά από το 1973 μέχρι σήμερα παραβιάζει τον εναέριο και θαλάσσιο χώρο της Ελλάδας και Κύπρου στην ΑΜ και το Αιγαίο για να:

– Αλλάξει το status quo προς όφελος της. Να ακρωτηριάσει το FIRAθηνών-Λευκωσίας, τον θαλάσσιο χώρο έρευνας-Διάσωσης και την υφαλοκρηπίδα-ΑΟΖ τους.

– Δημιουργήσει μια θαλάσσια και εναέρια λεωφόρο στις Δυτικές και Νότιες ακτές της Μικρασιατικής χερσονήσου όπου θα έχει τον πλήρη έλεγχο. Μια εκτεταμένη θαλάσσια ζώνη, που θα της προσφέρει ασφάλεια, ενεργειακούς πόρους και δυνατότητα ναυτικής επέκτασης στη Μεσόγειο και πέραν αυτής. Αυτό καταγράφεται στο βιβλίο του τέως πρωθυπουργού της Τουρκίας Νταβούτογλου. Ειδικά για τη στρατηγική σημασία της Κύπρου ο Νταβούτογλου σημειώνει: «....Ακόμα και αν δεν υπήρχε ούτε ένας μουσουλμάνος Τούρκος εκεί, η Τουρκία οφείλει να διατηρεί κυπριακό ζήτημα... Είναι είδος πλωτής βάσης για την συνολική ασφάλεια της χερσονήσου της Μικράς Ασίας... Καμιά παγκόσμια περιφερειακή δύναμη, που κάνει στρατηγικούς υπολογισμούς στην Μέση Ανατολή στην Ανατολική Μεσόγειο, στο Αιγαίο, στην διώρυγα του Σουέζ, στην Ερυθρά Θάλασσα και στον Περσικό κόλπο δεν μπορεί να παραμελήσει την Κύπρο...».¹⁹

Η Ανατολική Μεσόγειος έχει βαρύνουσα σημασία για τα ζωτικά συμφέροντα της Ελλάδας και Κύπρου ειδικά στο θαλάσσιο χώρο μεταξύ Ρόδου-Κύπρου. Συμφέροντα τα οποία σχετίζονται με την ασφάλεια, την ενέργεια, την ΑΟΖ, την έρευνα-διάσωση, την ναυτιλία, το εμπόριο το FIR. Ο γεωγραφικός και αμυντικός χώρος της Κύπρου και της Ελλάδας είναι ενιαίος και η Τουρκία επιδιώκει να τον διασπάσει. Ελλάδα και Κύπρος έπρεπε να είχαν οριοθετήσει την ΑΟΖ τους στην Ανατολική Μεσόγειο. Δεν το έχουν πράξει με αποτέλεσμα να εκμεταλλεύεται αυτό το κενό η Τουρκία.

Η Τουρκία έχει δεσμεύσει ένα αξιόμαχο Σώμα Στρατού στην Κύπρο, ανεπτυγμένο

¹⁹ Στο ίδιο, 279-80.

έναντι της Εθνικής Φρουράς και των Ελλαδικών δυνάμεων που σταθμεύουν στην Κύπρο.

Η Ελλάδα έχει ηθική υποχρέωση (συμμετοχή του Κυπριακού Ελληνισμού σε όλους τους απελευθερωτικούς αγώνες του Ελληνικού έθνους) και συμβατική υποχρέωση (Συνθήκη Εγγυήσεως 1960 άρθρο II) να προστατεύσει την Κυπριακή Δημοκρατία, η οποία τελεί σε κατάσταση ημικατοχής επί 50 χρόνια από την Τουρκία, η οποία συνεχίζει την επιθετικότητα της. Η Ελλάδα έχει και υποχρέωση δύναμει του συντάγματος της, να προστατεύσει τα δικά της στρατεύματα που βρίσκονται νόμιμα στο έδαφος της Κυπριακής Δημοκρατίας (ΕΛΔΥΚ).

Η ανάπτυξη στρατηγικών συνεργασιών του Ελληνισμού (Ελλάδα, Κύπρος) σε θέματα ενέργειας, ασφάλειας κ.ά. με το Ισραήλ και αραβικές χώρες της περιοχής της Ανατολικής Μεσογείου συνέβαλαν σε ένα βαθμό στην ανάσχεση των επιδιώξεων της Τουρκίας να αποκτήσει κυρίαρχο ρόλο στην Ανατολική Μεσόγειο. Οι ΗΠΑ διαμορφώνουν νέα αρχιτεκτονική ασφάλειας στην περιοχή με βαρύτητα στην ενεργειακή ασφάλεια, την αντιμετώπιση της τρομοκρατίας και την απρόσκοπτη διακίνηση του εμπορίου/ ενέργειας και διεξαγωγή της ναυσιπλοΐας. Το σχήμα 3+1 (Ελλάδα, Κύπρος, Ισραήλ + ΗΠΑ) είναι μια πτυχή αυτής της αρχιτεκτονικής, που βρίσκεται σε στάδιο διαμόρφωσης και η Τουρκία επιδιώκει να αποκτήσει ρόλο σε βάρος των συμφερόντων της Ελλάδας και Κύπρου χωρίς να συμμορφώνεται προς τη σύμβαση των Ηνωμένων Εθνών για το δίκαιο της θάλασσας.

Στρατηγική Κατευνασμού του Ελληνισμού

Ο Ελληνισμός και ιδιαίτερα μετά την εισβολή του 1974, απέτυχε να προτάξει αξιόπιστη στρατηγική ανάσχεσης της Τουρκικής στρατηγικής επέκτασης. Αιτία της αποτυχίας είναι η έλλειψη πανεθνικής στρατηγικής του Ελληνισμού για απελευθέρωση της Κύπρου και η ανατροπή του ισοζυγίου δυνάμεων προς όφελος της Τουρκίας, που οδήγησε στην στρατηγική του κατευνασμού και της υποχωρητικότητας, που όχι μόνο δεν ανακόπτει την Τουρκική επιθετικότητα, αλλά την αυξάνει συνεχώς.

Η στρατηγική αυτή, χρονοβόρων συνομιλιών, υπό την απειλή των τουρκικών δυνάμεων κατοχής, με την παράνομη υποτελή διοίκηση της Τουρκίας, για λύση ΔΔΟ που επέβαλαν η Τουρκία και Βρετανία, μετέτρεψε το διεθνές έγκλημα που διέπραξε η Τουρκία σε βάρος της Κύπρου, σε δικονομική διαφορά. Επέτρεψε στη Τουρκία να παγιώσει τα τετελεσμένα της κατοχής χωρίς κόστος και να συνεχίσει τις εποικιστικές και επεκτατικές δράσεις της σε βάρος της Κύπρου σε όλους τους τομείς με νέα τετελεσμένα επί του εδάφους, και στην τράπεζα των συνομιλιών.

Ο Ελληνισμός διέπραξε και σοβαρά στρατηγικά λάθη που υποβοήθησαν την τουρκική επεκτατική στρατηγική. Κατά τη γνώμη μου αυτά είναι: (1) η μη στήριξη του αγώνα της ΕΟΚΑ από την Ελληνική κυβέρνηση για Αυτοδιάθεση-Ένωση με την Ελλάδα, παρά την καθολική στήριξη του από τον Ελληνικό λαό, (2) η αποδοχή από την Ελλάδα συμμετοχής της Τουρκίας στην τριμερή διάσκεψη του Λονδίνου (1955) με την οποία απέκτησε ρόλο στο κυπριακό. Η Τουρκία με τη συνθήκη της Λοζάνης το 1923 είχε απολέσει όλα τα δικαιώματα της επί της Κύπρου (3) η αποδοχή των συμφωνιών Ζυρίχης-Λονδίνου, που έδωσαν επεμβατικά και εγγυητικά δικαιώματα στην Τουρκία και έφεραν τον Τουρκικό στρατό στην Κύπρο, (4) η απομάκρυνση της Ελληνικής μεραρχίας, που αποδυνάμωσε την άμυνα του νησιού (5) το εγκληματικό πραξικόπημα κατά της κυβέρνησης Μακαρίου από την δικτατορική κυβέρνηση της Ελλάδας που έδωσε την

αφορμή της Τουρκικής εισβολής το 1974. Η δικτατορική κυβέρνηση και οι υπό τον έλεγχο της στρατιωτικές ηγεσίες στην Ελλάδα και Κύπρο (Αρχηγείο Ενόπλων Δυνάμεων, Γενικό Επιτελείο Εθνικής Φρουράς) δεν εφάρμοσαν το Σχέδιο Αμύνης Κύπρου. Δεν εστάλησαν στην Κύπρο οι προβλεπόμενες από το Σχέδιο ελλαδικές αεροναυτικές ενισχύσεις, δεν έγινε έγκαιρη κινητοποίηση της Εθνικής Φρουράς, ούτε εφαρμογή του ειδικού σχεδίου αντεπιθέσεως ΒΕΛΟΣ στην ακτή της Κερύνειας. Ήσαν πράξεις που υποβοήθησαν την επιτυχία της Τουρκικής εισβολής για τις οποίες φέρουν βαρύτερες ευθύνες η δικτατορική κυβέρνηση της Ελλάδας και οι στρατιωτικές ηγεσίες της. Ευθύνες έχει και η Ελληνική κυβέρνηση που αντικατέστησε την δικτατορική στη Β' φάση της εισβολής και δεν στήριξε την Κύπρο για την οποία είχε ηθική και συμβατική υποχρέωση, (6) η υιοθέτηση χρονοβόρων διακοινοτικών συνομιλιών για λύση ΔΔΟ, που μετέτρεψαν το διεθνές έγκλημα το οποίο διέπραξε η Τουρκία σε βάρος της Κύπρου σε δικοινοτική διαφορά και απενοχοποίησαν την Τουρκία. (7) μη επαρκής ενίσχυση της άμυνας της Κυπριακής Δημοκρατίας, η οποία παρουσιάζει σοβαρό πρόβλημα εθνικής ασφάλειας και αδρανοποίησης του Δόγματος του Ενιαίου Αμυντικού Χώρου (ΔΕΑΧ) Κύπρου – Ελλάδας, που λειτούργησε την περίοδο 1993-2000 και παρά το γεγονός ότι υπήρξε μία ελλιπής μορφή αμυντικής συμμαχίας, πρόσφερε σημαντικά οφέλη στις αμυντικές δυνατότητες των ενόπλων δυνάμεων Ελλάδας-Κύπρου στη Ανατ. Μεσόγειο και Κύπρο.

Με τις συμφωνίες Ζυρίχης-Λονδίνου εγκαταλείπεται ο στρατηγικός στόχος του αγώνα της ΕΟΚΑ για Αυτοδιάθεση-Ένωση της Κύπρου με την Ελλάδα, παραβιάζεται η πρώτη αρχή του πολέμου «Επιλογή του Σκοπού και Εμμονή εις Αυτόν» και η Τουρκία επιτυγχάνει ανατροπή των διατάξεων της συνθήκης της Λοζάνης, με την οποία είχε απολέσει όλα τα δικαιώματα της στη Κύπρο (μεγάλη διπλωματική επιτυχία της Τουρκίας).

Παρούσα κατάσταση Εθνικής Ασφάλειας στην Κύπρο

Η Τουρκία υλοποιεί σταδιακά, αδίστακτα και μεθοδικά τον στρατηγικό στόχο της, που έθεσε από τη δεκαετία του 1950, να θέσει υπό τον έλεγχο της την Κύπρο. Μέχρι σήμερα πέτυχε να την διχοτομήσει και να την αλλοιώσει δημογραφικά. Προς ολοκλήρωση του στόχου της, συνεχίζει την επιθετική πολιτική της κατά της Κυπριακής Δημοκρατίας σε όλους τους τομείς.

Στον στρατιωτικό τομέα: προωθήσεις στη νεκρή ζώνη, παραβιάσεις της ΑΟΖ και του εναερίου χώρου της Κυπριακής Δημοκρατίας, συνεχή ενίσχυση των τουρκικών δυνάμεων κατοχής και των στρατιωτικών υποδομών τους, κατασκευή οχυρωματικών έργων, επεμβάσεις στην κλειστή περιοχή της Αμμοχώστου, απειλές κατά της Κυπριακής Δημοκρατίας για το «Θαλάσσιο Χωροταξικό Σχέδιο» της, μετατροπή του αεροδρομίου Λευκονοίκου σε στρατιωτική βάση, σχεδιασμός κατασκευής ναυτικής βάσης και εγκατάστασης στη Καρπασία ραντάρ παρακολούθησης πλοίων. Η Τουρκία σταδιακά μετατρέπει τα κατεχόμενα σε στρατιωτική βάση/ ορμητήριο προς εξυπηρέτηση των επιθετικών δράσεων της στην Κύπρο και την Ανατολική Μεσόγειο.

Στον πολιτικό και διπλωματικό τομέα: επιδιώκει διεθνή αναγνώριση του ψευδοκράτους, στο οποίο επιδίδεται με ξέφρενους ρυθμούς σε σφετερισμό και παράνομη ανάπτυξη χιλιάδων στρεμμάτων γης που ανήκουν σε Έλληνες της Κύπρου. Τα Ηνωμένα Έθνη παραμένουν αδρανή στην αυθαιρεσία και παρανομία του ισχυρού. Στο Κυπριακό η Τουρκία επιδιώκει λύση συνομοσπονδίας δύο κρατών, που θα μετατρέψει το νησί σε τουρκικό προτεκτοράτο.

Στον δημογραφικό τομέα: Έχει τουρκοποιήσει και εξισλαμίσει πλήρως τις κατεχόμενες περιοχές, με μαζική εμφύτευση Τούρκων εποίκων, τζαμιών και ιμάμηδων. Εκρίζωσε τον Ελληνικό πληθυσμό που πλειοψηφούσε συντριπτικά και εφάρμοσε φρικτό μηχανισμό εθνοκάθαρσης με διάπραξη εγκλημάτων κατά της ανθρωπότητας που έμειναν ατιμώρητα. Το ίδιο απεργάζεται και για τις ελεύθερες περιοχές στις οποίες προωθεί παράνομα μουσουλμάνους μετανάστες, που έφθασαν στο ανησυχητικό ποσοστό 6% του πληθυσμού. Η Τουρκία υλοποιεί στη Κύπρο σχέδιο εθνοκάθαρσης με στόχο να εκριζώσει τον Χριστιανικό Ελληνισμό και να εμφυτεύσει τον Τουρκικό ισλαμισμό. Να μετατρέψει τούς Έλληνες της Κύπρου σε μια ανίσχυρη μειοψηφία. Όσοι επιβιώσουν, να αναγκασθούν να μεταναστεύσουν από φόβο για την ζωή και την ευημερία τους. Ο Ισλαμικός φανατισμός επιβάλλει ανελεύθερο πολιτισμικό περιβάλλον σκοταδισμού και καταπολεμά τον χριστιανισμό και τον δυτικό τρόπο ζωής.

Η εθνική ασφάλεια της Κυπριακής Δημοκρατίας παρουσιάζει μεγάλη τρωτότητα λόγω της συνεχιζόμενης τουρκικής επιθετικότητας, της αποδυναμωμένης στρατιωτικής ισχύος της Κυπριακής Δημοκρατίας και της υιοθέτησης λύσης ΔΔΟ στο κυπριακό.

Τουρκική επιθετικότητα: Οι τουρκικές δυνάμεις κατοχής επιπέδου Σώματος Στρατού παραμένουν παράνομα επί μισό αιώνα στο νησί, εκσυγχρονίζονται συνεχώς και ενισχύονται με βαρέα επιθετικά οπλικά συστήματα (πρόσφατα με αυτοκινούμενα πυροβόλα 155 χιλ). Έχουν δυνατότητα να επιτεθούν αιφνιδιαστικά κατά των ελευθέρων περιοχών, με αποστολή να εξυπηρετήσουν την τουρκική στρατηγική τού εξαναγκασμού. Δηλαδή με την απειλή ή χρήση στρατιωτικής ισχύος να αναγκάσει τους Έλληνες της Κύπρου να αποδεχθούν λύση Τουρκικών όρων στο Κυπριακό, προς ολοκλήρωση του στόχου της να θέσει όλη την Κύπρο υπό τον έλεγχο της.

Αποδυναμωμένη στρατιωτική ισχύς της Κυπριακής Δημοκρατίας: Είχε επικρατήσει η λανθασμένη «σχολή σκέψης» ότι οι μικρές χώρες είναι μάταιο να δίδουν βαρύτητα στη στρατιωτική ισχύ. Αυτό είχε ως συνέπεια την μεγάλη συμπίεση των προϋπολογισμών άμυνας και την απότομη μείωση της στρατιωτικής θητείας, χωρίς να έχει μεταβληθεί η τουρκική απειλή, με αρνητικές επιπτώσεις στο αξιόμαχο της Εθνικής Φρουράς (μέσα, οπλικά συστήματα, επάνδρωση, ετοιμότητα, ηθικό).

Λύση ΔΔΟ στο Κυπριακό: Η Κυπριακή Δημοκρατία εμμένει στη λύση ΔΔΟ στο Κυπριακό, παρά το γεγονός ότι την απέρριψε ο Κυπριακός Ελληνισμός με το δημοψήφισμα τού 2004 για το σχέδιο Ανάν (ΔΔΟ) και παρά το γεγονός ότι αυτή η λύση δεν οδηγεί σε κανονικό δημοκρατικό κράτος. Καταλύει την Κυπριακή Δημοκρατία, νομιμοποιεί την διχοτόμηση, παραβιάζει τα ανθρώπινα δικαιώματα, την ενότητα του κράτους, την δημοκρατική αρχή της πλειοψηφίας στη λήψη αποφάσεων και την αρχή της ασφάλειας, αφού το κυπριακό κράτος δεν θα έχει δικαίωμα να έχει ένοπλες δυνάμεις. Όλα αυτά τα δυσμενή στοιχεία της ΔΔΟ, περιλαμβάνονται στις συγκλίσεις των διακοινοτικών συνομιλιών. Με τις συνεχείς υποχωρήσεις μας, η ΔΔΟ κατέληξε σε συγκαλυμμένη μορφή συνομοσπονδίας δύο κρατών, που δεν διαφέρει πολύ από την λύση δύο κρατών (συνομοσπονδία δύο κρατών) που υποστηρίζει σήμερα η Τουρκία. Είναι τραγικό να επιδιώκεται η επανέναρξη των συνομιλιών για το Κυπριακό, όταν οι δύο λύσεις που υπάρχουν στο τραπέζι των διαπραγματεύσεων (ΔΔΟ, δύο κράτη) είναι τουρκικών όρων. Παρόμοια λύση με την ΔΔΟ επιβλήθηκε στη Βοσνία και παρέλυσε η λειτουργία του κράτους. Με την ΔΔΟ θα αναβιώσουν τα εφιαλτικά ΒΕΤΟ των Τουρκοκυπρίων, που επέβαλαν η Τουρκία και Βρετανία στο σύνταγμα τού 1960 της Κυπριακής Δημοκρατίας, και

οδήγησαν το κράτος σε λειτουργικό αδιέξοδο. Η ανάγκη εξεύρεσης μηχανισμού επίλυσης αδιεξόδων στην ΔΔΟ (αναζητείται ακόμα!), όπως οι 3 ξένοι δικαστές στο σχέδιο Ανάν, καταπατά την αρχή της λαϊκής κυριαρχίας. Καμία σύγχρονη δημοκρατία δεν έχει μηχανισμό επίλυσης αδιεξόδων ούτε χρειάζεται γιατί εφαρμόζεται η βασική δημοκρατική αρχή της πλειοψηφίας στη λήψη αποφάσεων και δεν προκαλούνται αδιέξοδα.

Για να ανακοπεί η πορεία τουρκοποίησης της Κύπρου πρέπει να αναθεωρηθεί η πολιτική της Κυπριακής Δημοκρατίας: (1) να ενισχυθεί επείγοντως η στρατιωτική ισχύς της (Εθνική Φρουρά-ΔΕΑΧ-συμμαχίες), (2) να απορριφθεί η λύση ΔΔΟ, και να επανατοποθετηθεί το Κυπριακό στην ορθή βάση του ως θέμα εισβολής, κατοχής, εποίκισμού, εθνοκάθαρσης και (3) να τεθεί φραγμός στη δημογραφική αλλοίωση.

Προϋποθέσεις για την αναθεώρηση: (1) Η συνειδητοποίηση των θανάσιμων κινδύνων από την επιθετικότητα της Τουρκίας και την υποστήριξη εφαρμογής λύσης ΔΔΟ, (2) η κατανόηση της αξίας της στρατιωτικής ισχύος (παραγωγός ασφάλειας) για την επιβίωση μας και η αύξηση των χρηματικών πόρων προς ενίσχυση της. Η μόνη ελπίδα να απαλλαγούμε από την τουρκοβρετανική ΔΔΟ, στην οποία είναι εγκλωβισμένες, η κυβέρνηση μας και οι πολιτικές ηγεσίες των περισσότερων κομμάτων, είναι η αφύπνιση του λαού. Αν ο λαός ενημερωθεί αντικειμενικά και διαλυθούν οι ψευδαισθήσεις, που του καλλιεργούν ότι «η ΔΔΟ επανενώνει την Κύπρο και αποτρέπει την διχοτόμηση» θα ανατρέψει αυτή την λύση, που οδηγεί στην τουρκοποίηση της Κύπρου.

Έλλειψη Στρατηγικής Αντίληψης για την Ασφάλεια

Σήμερα η αμυντική θωράκιση της Κυπριακής Δημοκρατίας δεν βρίσκεται στο απαιτούμενο επίπεδο για ένα ημικατεχόμενο κράτος, που υπέστη βάρβαρη Τουρκική εισβολή, κατοχή, εποίκισμό, εθνοκάθαρση. Υφίσταται επί μισό αιώνα την αδιστακτη επιθετικότητα της Τουρκίας, που συνιστά την μέγιστη απειλή κατά της ύπαρξης του Ελληνισμού της Κύπρου.

Κατά την εκτίμηση μου, η υποβάθμιση της αμυντικής ικανότητας της Κυπριακής Δημοκρατίας, οφείλεται στην έλλειψη στρατηγικής αντίληψης για την ασφάλεια από μεγάλο μέρος του πολιτικού, επιχειρηματικού και ακαδημαϊκού κόσμου, που επηρεάζει σε μεγάλο βαθμό και την αντίληψη των πολιτών. Το σκεπτικό τους είναι ότι η μικρή Κύπρος, είναι μάταιο να δαπανά για την άμυνα της, όταν έχει να αντιμετωπίσει την συγκριτικά πανίσχυρη Τουρκία.

Μπορούμε να προσδιορίσουμε, ως γενεσιουργό αιτία της έλλειψης στρατηγικής αντίληψης για την ασφάλεια, την υποτίμηση δύο βασικών παραγόντων:

1. Της επικινδυνότητας Τουρκικής στρατηγικής για την Κύπρο, όπως αυτή σχεδιάστηκε από τον Νιχάτ Ερίμ την δεκαετία του 1950 και έκτοτε ακολουθείται πιστά, με στόχο τον έλεγχο ολόκληρης της Κύπρου, την οποία μέχρι σήμερα πέτυχε να διχοτομήσει βίαια και να αλλοιώσει δημογραφικά. Συνεχίζει την προσπάθεια της για να πετύχει το τελικό στόχο της, ακολουθούσα την στρατηγική του εξαναγκασμού (απειλή χρήσης ισχύος για να επιβάλει τους όρους της).

2. Της αξίας της στρατιωτικής ισχύος, όπως αυτή εξάγεται από την ιστορική πραγματεία του σοφού πρόγονου μας Θουκυδίδη:²⁰

- Απαιτείται ισχύς για να διεκδικήσεις το δίκαιον σου.²¹
- Οι ισχυροί δεν σέβονται τις ανοχύρωτες πολιτείες και θέτουν τα συμφέροντα τους

²⁰ Θουκυδίδου, *Ιστορίαι* (Αθήνα: Λιακόπουλος, 2007).

²¹ Στο ίδιο, (Δ 86, Ε 89).

υπεράνω του δικαίου.²²

• Οι συνεχείς υποχωρήσεις έναντι του αντιπάλου, όχι μόνον δεν ανακόπτουν, αλλά αυξάνουν την επιθετικότητα του.²³

• Απαιτείται δυνατότητα αντίστασης για να διεκδικήσεις την ελευθερία σου.²⁴

Η ιστορία είναι αμείλικτη και διδάσκει ότι οι ισχυροί, δεν σέβονται τις ανοχύρωτες πολιτείες. Υπολογίζουν μόνο τούς αντιπάλους που προβάλλουν αντίσταση και τους προκαλούν κόστος σε αίμα και διεθνή κατακραυγή, όσο μικροί και να είναι. Γί' αυτό η Κυπριακή Δημοκρατία πρέπει να ενισχύσει την αμυντική ικανότητα της. Αυτό, δεν σημαίνει, εξοπλιστικούς ανταγωνισμούς με την Τουρκία, γιατί θα καταρρεύσουμε οικονομικά και κατ' επέκταση αμυντικά, λόγω του τεράστιου ανισοζυγίου δυνάμεων. Μπορούμε όμως να έχουμε ένα μικρό, σύγχρονο και αποτελεσματικό στρατό, με αυξημένες αποτρεπτικές και αμυντικές ικανότητες, με υψηλό ηθικό και αποφασιστικότητα να αγωνισθεί για την επιβίωση και τα δίκαια μας. Παράλληλα να ενισχύσουμε τους εξωτερικούς συντελεστές εξισορρόπησης ισχύος προς την Τουρκία, όπως η αναβίωση του Δόγματος του Ενιαίου Αμυντικού Χώρου Κύπρου - Ελλάδας και η ανάπτυξη συμμαχιών με γειτονικές και άλλες χώρες. Να βασίζονται στη σύγκλιση κοινών συμφερόντων αλλά και στην κοινή συνεισφορά στην ασφάλεια.

Η έλλειψη στρατηγικής αντίληψης για την ασφάλεια είχε δυσμενείς επιπτώσεις στην αμυντική θωράκιση της Κυπριακής Δημοκρατίας (υλική και ηθική) και οδήγησε σε σοβαρές αδυναμίες:

1. Στην εξασθένηση της μαχητικής ισχύος της Εθνικής Φρουράς. Παρά το γεγονός ότι υπήρχε επάρκεια χρημάτων για τα εξοπλιστικά προγράμματα, οι κυβερνήσεις της Κυπριακής Δημοκρατίας, ακολουθώντας για χρόνια την πρακτική, να διαθέτουν για την Εθνική Φρουρά, μόνο μικρό μέρος, από τις εισπράξεις του Ταμείου Αμυντικής Θωράκισης, με επιπτώσεις στις επιχειρησιακές δυνατότητες της στη ξηρά την θάλασσα και τον αέρα. Ούτε, η ανεύρεση φυσικού αερίου στην ΑΟΖ της Κύπρου μετέβαλε την κατάσταση.

2. Στην αδρανοποίηση του Δόγματος του ΕΑΧ, Κύπρου-Ελλάδας από εμφανίσεως του σχεδίου Ανάν, που οδήγησε στην αύξηση της επιθετικότητας της Τουρκίας στο θαλάσσιο χώρο μεταξύ Ρόδου - Κύπρου και των διεκδικήσεων της σε βάρος των ΑΟΖ Ελλάδας - Κύπρου.

3. Στην έλλειψη θεσμικού κειμένου Στρατηγικής Εθνικής Ασφάλειας, από την οποία πηγάζει η εξωτερική και αμυντική πολιτική του κράτους.

4. Σε συνεχείς υποχωρήσεις στις διακοινοτικές συνομιλίες προς τις τουρκικές θέσεις και στην αποδοχή, όπως το Κυπριακό κράτος στα πλαίσια λύσης, να μην έχει το δικαίωμα να έχει ένοπλες δυνάμεις. Να είναι κράτος περιορισμένης κυριαρχίας, το οποίο θα στερείται της δυνατότητας αυτοάμυνας και αντιμετώπισης εξωτερικών απειλών.

Τόσο μεγάλη είναι η έλλειψη κατανόησης της Τουρκικής στρατηγικής για την Κύπρο, που ο πρόεδρος της Κυπριακής Δημοκρατίας στη διάσκεψη της Γενεύης την 13 Ιανουαρίου 2017 πρότεινε **συμμαχία** «alliance» της αποστρατιωτικοποιημένης Κύπρου με την Τουρκία, μετά την λύση, με το σκεπτικό ότι με την εν λόγω χώρα μοιραζόμαστε κοινές ανησυχίες και προκλήσεις «share common concerns and challenges»!. Το πλήρες κείμενο

²² Στο ίδιο, ΣΤ 85.

²³ Στο ίδιο, Α 140.

²⁴ Στο ίδιο, Δ 92.

στην Αγγλική, της ομιλίας του προέδρου μας, περιλαμβάνεται στην ανακοίνωση του Γραφείου Τύπου και Πληροφοριών της Κυπριακής Δημοκρατίας.²⁵

5. Στην ανάπτυξη κλίματος **ηττοπάθειας** και απαξίωσης της άμυνας στη συνείδηση μέρους του Κυπριακού Ελληνισμού. Αυτή η στάση λειτουργεί ως φθοροποιός παράγοντας για την Εθνική μας Ασφάλεια.

Από τα παραπάνω συνάγεται, ότι η ανακοπή της Τουρκικής επιθετικότητας και επεκτατικότητας σε βάρος της Κύπρου, επιβάλλει αλλαγή της στρατηγικής αντίληψης για την ασφάλεια. Το Κυπριακό είναι κατ' εξοχήν πρόβλημα ασφάλειας, που συνίσταται στην επιδίωξη της Τουρκίας, να επεκτείνει την κυριαρχία της σε όλη την Κύπρο και στην απαίτηση για τον ελληνισμό να την ανακόψει. Ανακοπή, που πρέπει να βασισθεί σε μια **νέα στρατηγική εθνικής επιβίωσης**, η οποία δεν θα παραγνωρίζει τον Θουκυδίδη (ενδυνάμωση ισχύος) και τον Νιχάτ Ερίμ (Τουρκική στρατηγική για έλεγχο όλης της Κύπρου).

Συμπεράσματα – Προτάσεις

Τουρκία: Η Τουρκία από την δεκαετία του 1950 έθεσε ως στρατηγικό στόχο τον έλεγχο της Κύπρου, για να αποτρέψει την Ένωση του νησιού με την Ελλάδα, να βελτιώσει τις συνθήκες ασφάλειας της Μικρασιατικής χερσονήσου και να ενισχύσει την επιρροή της στην Ανατολική Μεσόγειο και πέραν αυτής. Υλοποίησε σταδιακά αδίστακτα και μεθοδικά τη στρατηγική της και μέχρι σήμερα πέτυχε να διχοτομήσει την Κύπρο και να την αλλοιώσει δημογραφικά. Κατέλαβε το βόρειο τμήμα της, εκρίζωσε τον Ελληνικό πληθυσμό, που πλειοψηφούσε συντριπτικά, τον αντικατέστησε με τούρκους εποίκους από την Τουρκία, διατηρεί ισχυρές τουρκικές δυνάμεις κατοχής και εγκατέστησε υποτελή διοίκηση την «ΤΔΒΚ», την οποία μετέτρεψε σε οιονεί επαρχία της (πλειοψηφία εποίκων, διμερείς συμφωνίες εξάρτησης σε όλους τούς τομείς). Συνεχίζει τις επιθετικές δράσεις της κατά της Κυπριακής Δημοκρατίας σε όλους τούς τομείς για να ολοκληρώσει τον στόχο της να θέσει όλη την Κύπρο υπό το στρατηγικό έλεγχο της.

Στην Ανατολική Μεσόγειο η Τουρκία ενίσχυσε τον ναυτικό στόλο της (ναυτική διοίκηση Ανατολικής Μεσογείου, ερευνητικά σκάφη, γεωτρύπανα) και επιδιώκει να αποκτήσει κυρίαρχο ρόλο και να σφετερισθεί τα ενεργειακά αποθέματα της Κύπρου και Ελλάδας. Περιφρονεί κατάφορα την σύμβαση για το δίκαιο της θάλασσας των Ηνωμένων Εθνών. Μετατρέπει σταδιακά το κατεχόμενο τμήμα της Κύπρου σε τουρκική στρατιωτική βάση προς εξυπηρέτηση των επεκτατικών σχεδιασμών της στην Κύπρο και την Ανατολική Μεσόγειο.

Ελληνισμός: Ο Ελληνισμός μετά την Τουρκική εισβολή και κατοχή τού βορείου τμήματος της Κύπρου το 1974, απέτυχε να συντάξει και υλοποιήσει πανεθνική στρατηγική απελευθέρωσης τού νησιού. Ακολούθησε στρατηγική κατευνασμού, που όχι μόνο δεν ανέκοψε αλλά αύξησε την Τουρκική επιθετικότητα. Μετά την εισβολή διέπραξε τρία νέα στρατηγικά λάθη που μας ταλανίζουν μέχρι σήμερα: (1) Την υιοθέτηση των ούτω καλουμένων Διακοινοτικών Συνομιλιών με την υποτελή διοίκηση της Τουρκίας («ΤΔΒΚ») υπό την απειλή των τουρκικών δυνάμεων κατοχής, που απενοχοποίησαν την Τουρκία,

²⁵ Ανακοινωθέν 13/01/2017 14:50 "Opening remarks by the President of the Republic of Cyprus during the Conference on Cyprus in Geneva, yesterday. 13/01/2017 14:50, Γραφείο Τύπου και Πληροφοριών Κυπριακής Δημοκρατίας.

μετέτρεψαν το διεθνές έγκλημα που διέπραξε σε βάρος της Κυπριακής Δημοκρατίας σε δικοινοτική διαφορά και παγιώθηκαν τα τετελεσμένα της εισβολής (2) Την υιοθέτηση της λύσης ΔΔΟ για το Κυπριακό, που επέβαλαν η Τουρκία και Βρετανία, η οποία καταλύει την Κυπριακή Δημοκρατία, νομιμοποιεί την διχοτόμηση και επεκτείνει τον έλεγχο της Τουρκίας σε όλη την Κύπρο και (3) Την αδικαιολόγητη αποδυνάμωση της αμυντικής θωράκισης της Κυπριακής Δημοκρατίας, που μείωσε την αποτρεπτική ικανότητά της και τη δυνατότητά της για αυτοάμυνα, σε συνδυασμό με την αποδυνάμωση του ΔΕΑΧ Κύπρου-Ελλάδας.

Υπάρχει αδήριτη ανάγκη η Κυπριακή Δημοκρατία να συντάξει στρατηγική εθνικής ασφάλειας, να ενισχύσει επειγόντως την αποτρεπτική ισχύ της (Εθνική Φρουρά, ΔΕΑΧ, συμμαχίες), να απορρίψει την λύση ΔΔΟ και να επανατοποθετήσει το Κυπριακό στην ορθή βάση του ως θέμα εισβολής, κατοχής, εποίκισμού, εθνοκάθαρσης. Ελλάδα και Κυπριακή Δημοκρατία να εγκαταλείψουν την πολιτική του κατευνασμού έναντι της Τουρκίας, να αναβιώσουν το ΔΕΑΧ και να το αναβαθμίσουν σε άρτια αμυντική συμμαχία με αποστολή την αποτροπή, την άμυνα, τον χειρισμό κρίσεων και την ενίσχυση της εθνικής ασφάλειας τους (υπάρχουν οι προϋποθέσεις: κοινή απειλή, κοινά συμφέροντα, κοινοί στόχοι) και να οριοθετήσουν ΑΟΖ μεταξύ τους στην Ανατολική Μεσόγειο.

Ο Φοίβος Κλόκκαρης, αντιστράτηγος ε.α., αποφοίτησε από το Παγκύπριο Γυμνάσιο Κύκκου στη Λευκωσία το 1964 και από την Στρατιωτική Σχολή Ευελπίδων (ΣΣΕ) το 1968, με σειρά επιτυχίας δεύτερος στην τάξη του, ενταχθείς στο όπλο των Τεθωρακισμένων. Υπηρέτησε στον Ελληνικό Στρατό και την Εθνική Φρουρά της Κύπρου σε διοικητικές και επιτελικές θέσεις καθώς και στο στρατηγείο του ΝΑΤΟ στη Νεάπολη της Ιταλίας (AFSOUTH). Φοίτησε στα προβλεπόμενα σχολεία του Όπλου του, στη Σχολή Αξιωματικών Τεθωρακισμένων των ΗΠΑ (Fort Knox, Kentucky) στη Σχολή Πολέμου και στην Σχολή Εθνικής Άμυνας. Διετέλεσε διοικητής Επιλαρχίας Αρμάτων, Τεθωρακισμένης Ταξιαρχίας, Μεραρχίας Πεζικού, εκπρόσωπος της Κύπρου στη Στρατιωτική Επιτροπή της ΕΕ, Υπαρχηγός του Γενικού Επιτελείου Εθνικής Φρουράς και Υπουργός Άμυνας της Κυπριακής Δημοκρατίας στην κυβέρνηση Τάσσου Παπαδόπουλου. Είναι συγγραφέας του βιβλίου «Τουρκική Απειλή κατά του Ελληνισμού της Κύπρου» που έλαβε το κρατικό βραβείο λογοτεχνίας της Κυπριακής Δημοκρατίας, στην κατηγορία Δοκίμια / Μελέτες για το 2011.

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ "Α"

Σχέδιο Επανάκτησης Κύπρου (ΚΙΡ)

Ο απόστρατος συνταγματάρχης του Τουρκικού στρατού Ισμαήλ Τάνσου το 2007 εξέδωσε το βιβλίο *«Στην Πραγματικότητα Ουδείς Κοιμόταν - Μία Μυστική Οργάνωση με Κρατική Υποστήριξη—TMT»*. Το βιβλίο, που αναφέρεται στο σχέδιο της Τουρκίας «Επανάκτηση Κύπρου», μεταφράστηκε στην Αγγλική γλώσσα.²⁶

Ο συγγραφέας του βιβλίου το 1957 υπηρετούσε με τον βαθμό του ταγματάρχη ως επιτελής στο Γραφείο Ειδικού Πολέμου του Γενικού Επιτελείου Στρατού της Τουρκίας, με προϊστάμενο διευθυντή τον υποστράτηγο Ντανίς Καραμπελέν, ο οποίος έλαβε εντολή από την κυβέρνηση Μεντερές να συγκροτηθεί στην Κύπρο με μέριμνα του Γραφείου Ειδικού Πολέμου, Τουρκική αντιστασιακή οργάνωση, η TMT. Το έργο ανατέθηκε στον Ισμαήλ Τάνσου, ο οποίος με πλήρη μυστικότητα συνέταξε σχέδιο με την κωδική ονομασία ΚΙΡ (*«Σχέδιο Επανάκτησης Κύπρου»*), και προέβη στις ενέργειες συγκρότησης της TMT με την πλήρη στήριξη της κυβέρνησης.

Στο βιβλίο του ο Ισμαήλ Τάνσου αναφέρει ότι αποφάσισε, 40 χρόνια μετά την αποστρατεία του, να αποδεσμεύει τις λεπτομέρειες του μυστικού σχεδίου ΚΙΡ, για να αναγνωρισθεί η προσφορά και να τιμηθούν οι αφανείς άνθρωποι, που εργάστηκαν για το σχέδιο καθώς και οι μαχητές, που έγραψαν το έπος της TMT.

Στο βιβλίο περιλαμβάνονται λεπτομερή στοιχεία για τη σύνταξη του σχεδίου ΚΙΡ και την συγκρότηση της TMT, με φωτογραφικό υλικό, που αφορά το προσωπικό, την εκπαίδευση και τον εξοπλισμό της. Ενδιαφέροντα στοιχεία από το βιβλίο:

- Η Τουρκία μετά το 1954, καθιέρωσε νέα πολιτική για την Κύπρο με βάση τη θέση «Αν η Βρετανία αποχωρούσε από την Κύπρο θα έπρεπε να την επιστρέψει στον παλιό ιδιοκτήτη της».²⁷ Το σχέδιο ΚΙΡ είχε ενταχθεί στο πνεύμα της εθνικής ιδέας της Τουρκίας, για επανάκτηση των εδαφών που κατείχε στο παρελθόν, όπως η Κύπρος, την οποίαν σφετερίστηκαν «μέσω δόλου και διπλωματικής διαφθοράς».²⁸

- Η εφαρμογή του σχεδίου ΚΙΡ βασίστηκε στη στρατιωτική οργάνωση, επάνδρωση, εκπαίδευση και εξοπλισμό της TMT, που παρέμεινε αφανής επί 6 χρόνια (μέχρι 21 Δεκ.1963). Σκοπός της TMT ήταν η αντιμετώπιση της ΕΟΚΑ, η παρεμπόδιση της ΕΝΩΣΗΣ και η «εκπλήρωση των καθηκόντων της σύμφωνα με τα στρατηγικά, πολιτικά και στρατιωτικά συμφέροντα της Τουρκίας».²⁹

- Οι προπαρασκευαστικές ενέργειες συγκρότησης της TMT άρχισαν στο Γραφείο Ειδικού Πολέμου τον Μάιο του 1958. Ο πρώτος διοικητής της συνταγματάρχης του Τουρκικού στρατού Ριζά Βουρουσκάν, αφίχθηκε στην Κύπρο την 1 Αυγ. 1958. Η TMT οργανώθηκε σε στρατιωτικά πρότυπα. Περιελάμβανε τη διοίκηση και 6 τομείς, που κάλυπταν όλες τις επαρχίες της Κύπρου. Κάθε τομέας είχε τάγματα των 500-1500 ανδρών, κάθε τάγμα λόχους των 100-150 ανδρών και κάθε λόχος ομάδες των 3-7 ανδρών.

- Η εκπαίδευση των ανδρών της TMT, άρχισε με μυστικότητα την 6 Αυγ. 1958, σε χώρο εκτός στρατιωτικών εγκαταστάσεων, στην περιοχή της Άγκυρας (πλησίον του χωριού Zip). Η μεταφορά οπλισμού στη Κύπρο με πλοιάρια, άρχισε την 16 Αυγ. 1958 από

²⁶ Ismail Tansu, *In Reality No One Was Asleep: A Secret Underground Organization with State Support... TMT* (KKTC: Bolan Printing, 2007).

²⁷ Στο ίδιο, 194.

²⁸ Στο ίδιο, 270.

²⁹ Στο ίδιο, 13.

το Αναμούρ της Τουρκίας προς τα Κόκκινα της Κύπρου και συνεχίσθηκε με εντατικούς ρυθμούς. Τον Μάιο του 1960, η TMT ήταν επιχειρησιακά έτοιμη και αριθμούσε 5.000 μαχητές εκπαιδευμένους και εξοπλισμένους.³⁰ Ο οπλισμός που μεταφέρθηκε στην Κύπρο, περιελάμβανε μεγάλο αριθμό πιστολίων, τυφεκίων, αυτόματων, οπλοπολυβόλων, πολυβόλων, χειροβομβίδων, πυρομαχικών κ.α.

Το βιβλίο του συνταγματάρχη Ισμαήλ Τάνσου καθώς και εκείνα του Νιχάτ Ερίμ,³¹ και του στρατηγού Κεμάλ Γιαμάκ διευθυντή του ΓΕΠ το 1966 («*Τχνη που Έμειναν στη Σκιά και Εμείς που Επισκιαστήκαμε*»)³² είναι βασικά βιβλία που αφορούν την Τουρκική στρατηγική για τον έλεγχο της Κύπρου, που εκπονήθηκε τη δεκαετία του 1950 με βάση τις εκθέσεις Νιχάτ Ερίμ. Τα βιβλία περιλαμβάνουν τις βασικές πτυχές της Τουρκικής στρατηγικής και περιγράφουν τα γεγονότα που σχετίζονται με αυτήν μέχρι την τουρκική εισβολή του 1974. Η χρησιμότητα των βιβλίων είναι πολύ μεγάλη γιατί τα πληροφοριακά στοιχεία που παρέχουν:

- Επιβεβαιώνουν μέσα από Τουρκικές κρατικές πηγές την επεκτατική στρατηγική της Τουρκίας σε βάρος της Κύπρου.

- Ερμηνεύουν τη μεθόδευση προώθησης της στρατηγικής της, μέσω των συμφωνιών Ζυρίχης - Λονδίνου 1960 (εγγυητικά δικαιώματα, στρατεύματα κ.α.) στις οποίες διαδραμάτισε σημαντικό ρόλο ο Νιχάτ Ερίμ.

- Ρίχνουν φως στα αίτια των γεγονότων του 1963. Καταρρίπτουν τον μύθο ότι τα κύρια αίτια τους, πηγάζουν από την αντιπαράθεση των δύο κοινοτήτων και επιβεβαιώνουν, ότι τα αίτια των γεγονότων έχουν τη ρίζα τους στον στρατηγικό σχεδιασμό τού Τουρκικού Κράτους σε βάρος της Κύπρου, που συνεχίζεται μέχρι σήμερα για την εξυπηρέτηση των δικών της στρατηγικών συμφερόντων. Τα γεγονότα του 1963, όπως αποκαλύπτεται μέσα από τουρκικές κρατικές πηγές, προκλήθηκαν από την TMT, που συγκρότησε η Τουρκία μυστικά στην Κύπρο, για την υλοποίηση του σχεδίου «*Επανάκτηση Κύπρου*». Η Τουρκία άρχισε να μεταφέρει οπλισμό στην Κύπρο, πριν από την ίδρυση της Κυπριακής Δημοκρατίας και συνέχισε και μετά από αυτήν.

- Ερμηνεύουν την Τουρκική εισβολή και την συνεχιζόμενη κατοχή, που έγινε με πρόσχημα την αποκατάσταση της συνταγματικής τάξης στην Κύπρο και την προστασία των Τουρκοκυπρίων και πραγματική αιτία την κατάλυση της Κυπριακής Δημοκρατίας και τον έλεγχο της Κύπρου, για λόγους οι οποίοι σχετίζονται με την ασφάλεια της Τουρκίας, όπως σχεδιάστηκε με τις εκθέσεις Νιχάτ Ερίμ: Να εγκατασταθούν τουρκικά στρατεύματα στο νησί, να μετακινηθεί ο Ελληνικός πληθυσμός σε ξεχωριστή περιοχή, να μεταφερθούν Τούρκοι έποικοι για να ανατραπεί η δημογραφική υπεροχή των Ελλήνων κ.α.

- Ερμηνεύουν την εμμονή της Τουρκίας για λύση με τουρκικούς όρους στο κυπριακό. Η Κύπρος «είναι ζωτικής σημασίας για την άμυνα και τα οικονομικά συμφέροντα της Τουρκίας...».³³

Δυστυχώς τα τρία βιβλία που μνημονεύονται και αφορούν την Τουρκική στρατηγική για την Κύπρο, δεν έχουν μεταφραστεί ακόμα στην Ελληνική. Είναι χρήσιμα βοηθήματα για τους αξιωματούχους που χειρίζονται το κυπριακό, τους πολιτικούς, τους διπλωμάτες, τους στρατιωτικούς, τους ιστορικούς, τούς δημοσιογράφους αλλά και για όλους τους Έλληνες,

³⁰ Στο ίδιο, 51.

³¹ Nihat Erim, *Bildigimve Gordugum Olculerde Kibris* (Η Κύπρος από Όσα Γνωρίζω και Έχω Δει) (Ankara: Ajans Turk, 1976).

³² Kemal Yamak, *Gölgede Kalan İzler ve Gölgeleşen Bizler* (Istanbul: Doğan Kitap, 2009).

³³ Νταβούτογλου, *Το Στρατηγικό Βάθος*, 277.

ιδιαίτερα τούς νέους, που δεν έζησαν τα κρίσιμα γεγονότα, τα οποία σημάδεψαν την πορεία του έθνους μας.

Η γνώση της τουρκικής στρατηγικής για την Κύπρο, που υλοποιείται συστηματικά από την δεκαετία του 1950, είναι απαραίτητη προϋπόθεση για τις ορθές επιλογές λύσης του Κυπριακού και για την κατανόηση της απαίτησης ενίσχυσης της αμυντικής θωράκισης της Κυπριακής Δημοκρατίας, η οποία υφίσταται την απροκάλυπτη επεκτατικότητα της Τουρκίας σε βάρος της, που συνεχίζεται αδιάπτωτα μέχρι σήμερα.

Οι Βάσεις των Ανταγωνιστικών Εξοπλισμών Ελλάδας - Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, 1833-1866

Ιωάννης Νιούτσικος και Ιωάννης Μπόγρης

ΣΥΝΟΨΗ

Η παρούσα μελέτη συνδυάζει τις πολιτικές, στρατιωτικές, οικονομικές, και διπλωματικές πτυχές της πολεμικής προπαρασκευής, προκειμένου να εντοπίσει τους παράγοντες που γέννησαν τους ανταγωνιστικούς εξοπλισμούς μεταξύ Ελλάδας και Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, και για να καθορίσει τη συσχέτιση μεταξύ των ανταγωνιστικών εξοπλισμών και του ξεσπάσματος ενόπλων αντιπαραθέσεων ανάμεσα στα δύο κράτη κατά την περίοδο 1833-1866. Αναφορικά με τα εξοπλιστικά κίνητρα και με βάση το θεωρητικό πλαίσιο των Buzan και Herring, το άρθρο καταδεικνύει ότι οι εξοπλισμοί της Ελλάδας και της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας την εποχή αυτή οφείλονταν στο συνδυασμό των κινήτρων της τεχνολογικής επιταγής και της εσωτερικής πολιτικής. Η μελέτη επίσης αναδεικνύει τον ρόλο της αποτροπής και της διεθνούς παρέμβασης, ως ερμηνευτικούς παράγοντες της απουσίας ανοικτού πολέμου μεταξύ Ελλάδας και Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, αλλά και ως παραγόντων που οδήγησαν στο ξέσπασμα ενόπλων αντιπαραθέσεων με τη μορφή αντάρτικων εξεγέρσεων κατά την υπό εξέταση περίοδο.

Λέξεις κλειδιά: Ελλάδα, Οθωμανική Αυτοκρατορία, ανταγωνιστικοί εξοπλισμοί, πολεμική προπαρασκευή, πολεμική ετοιμότητα, ένοπλη αντιπαραθεση.

Σκοπός

Σκοπός του παρόντος άρθρου είναι να εντοπίσει τους παράγοντες που γέννησαν τους ανταγωνιστικούς εξοπλισμούς μεταξύ Ελλάδας και Οθωμανικής Αυτοκρατορίας κατά την περίοδο 1833-1866, υιοθετώντας το θεωρητικό πλαίσιο των Buzan και Herring. Επιπρόσθετα, η παρούσα μελέτη στοχεύει στον καθορισμό της συσχέτισης μεταξύ των ανταγωνιστικών εξοπλισμών και του ξεσπάσματος ενόπλων αντιπαραθέσεων ανάμεσα στα δύο κράτη κατά την υπό εξέταση περίοδο με βάση τη θεωρία διεθνών σχέσεων.

Εισαγωγή

Κατά τη διάρκεια της εξέγερσης που οδήγησε στην έξωση του βασιλιά Όθωνα στις 12 Οκτωβρίου 1862, λεηλατήθηκαν από το πλήθος αποθήκες οπλισμού, στις οποίες ανακαλύφθηκε αποθηκευμένο πολεμικό υλικό που επαρκούσε για τον εξοπλισμό στρατού

50.000 ανδρών. Ο εξοπλισμός αυτός αποτελούνταν κυρίως από παλαιά τυφέκια με σύστημα πυροδοτήσεως με πυριτόλιθο, τα οποία είχαν μετατραπεί σε κρουστικά. Σε ορισμένα από τα τυφέκια μάλιστα, το οπλοστάσιο του Ναυπλίου είχε αντικαταστήσει τις λείες με αυλακωτές κάννες.¹ Λαμβάνοντας υπόψιν πως ο Ελληνικός Στρατός έως το 1878 δεν ξεπέρασε ποτέ τους 15.000 άνδρες,² το γεγονός αυτό αποκτά εξαιρετικό ενδιαφέρον καθώς σύμφωνα με τους Σαζανίδη και Βογιατζή αποτελεί ένδειξη πως ο Όθωνας αποθήκευε και εκσυγχρόνιζε πολεμικό υλικό για την πραγματοποίηση της Μεγάλης Ιδέας.³

Η εποχή του Όθωνα έχει προσελκύσει λιγότερο το ενδιαφέρον των μελετητών των ελληνοτουρκικών σχέσεων σε σύγκριση με την περίοδο της Επανάστασης που προηγήθηκε, αλλά και συγκριτικά με την περίοδο της σοβαρής αντιπαλότητας μεταξύ των δύο κρατών που ακολούθησε και διήρκεσε από το 1866 έως το 1924. Παρά το γεγονός ότι με βάση τη μεθοδολογία των Goertz, Diehl και Balas η εποχή αυτή χαρακτηρίζεται από ήσσονα αντιπαλότητα στις σχέσεις Ελλάδας και Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, σε αυτή την περίοδο δημιουργήθηκαν οι προϋποθέσεις προκειμένου να κάνουν την εμφάνισή τους φαινόμενα που χαρακτηρίζουν έκτοτε την αλληλεπίδραση των δύο κρατών.⁴

Ένα σημαντικό τέτοιο φαινόμενο αποτελούν οι ανταγωνιστικοί εξοπλισμοί μεταξύ Ελλάδας και Οθωμανικής Αυτοκρατορίας. Στην πρόσφατη μελέτη τους, οι Νιούτσικος, Τραυλός και Δασκαλοπούλου εντόπισαν στατιστικές ενδείξεις για την ύπαρξη μιας περιόδου συντρεχουσών αυξήσεων των στρατιωτικών δαπανών της Ελλάδας και της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας μεταξύ των ετών 1855 και 1863. Όπως τονίζουν οι ίδιοι μελετητές, μια περίοδος στατιστικής αύξησης στρατιωτικών δαπανών δεν σημαίνει απαραίτητα την ύπαρξη ενός εξοπλιστικού ανταγωνισμού. Επομένως απαιτείται η ανάλυση της περιόδου με τα μεθοδολογικά εργαλεία της ιστορίας, των διεθνών σχέσεων και της στρατηγικής προκειμένου η μελέτη του εξοπλιστικού φαινομένου να είναι ολοκληρωμένη.⁵

¹ Χρήστος Ζ. Σαζανίδης, *Τα όπλα των Ελλήνων: μια ιστορική μελέτη του φορητού οπλισμού των ελληνικών ενόπλων δυνάμεων, των σωμάτων ασφαλείας και αντάρτικων σωμάτων (1821-1922)* (Θεσσαλονίκη: χ.ε., 1995), 38, Dimitris Vogiatzis, "Armed Conflict and Military Technology in Greece (1864-1949)", in *Zapisi: The Historical Archives of Pozarevac Yearbook*, Year VI, No. 6, (2017), 94-112, 95.

² Γιώργος Μαργαρίτης, «Οι Πόλεμοι», στο Χρήστος Χατζηιωσήφ (επιμ.), *Ιστορία της Ελλάδας του 20^{ου} Αιώνα* (Αθήνα: Βιβλιόραμα, 2009), Τόμος Α, Μέρος 2^ο, 149-87, 149.

³ Σαζανίδης, *Τα όπλα των Ελλήνων*, 38, Vogiatzis, "Armed Conflict and Military Technology in Greece", 95.

⁴ Ιωάννης Πετρόπουλος και Αικατερίνη Κουμαριανού, «Περίοδος βασιλείας του Όθωνος 1833-1862», στο Ιωάννης Μπαστιάς (επιμ.), *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους* (Αθήνα: Εκδοτική Αθηνών και Παραπολιτικά Εκδόσεις, 2015), Τόμος 30, 10-24, 10. Για τον καθορισμό των περιόδων αντιπαλότητας μεταξύ Ελλάδας και Οθωμανικής Αυτοκρατορίας/Τουρκίας υιοθετείται η έννοια της αντιπαλότητας η οποία ορίστηκε μέσω ποσοτικών στοιχείων από τους Goertz και Diehl ως Διακρατική Αντιπαλότητα και μέσω ποιοτικών εκτιμήσεων από τους Thomson, Colaresi και Rasler ως Στρατηγική Αντιπαλότητα, δείτε Paul F. Diehl and Gary Goertz, *War and Peace in International Rivalry* (Ann Arbor, MI: University of Michigan Press, 2001), Michael P. Colaresi, Karen Rasler, and William R. Thompson, *Strategic Rivalries in World Politics: Position, Space and Conflict Escalation* (Cambridge: Cambridge University Press, 2008), και ειδικά το Gary Goertz, Paul F. Diehl and Alexander Balas, *The Puzzle of Peace: The Evolution of Peace in the International System* (Oxford: Oxford University Press, 2016). Για την περιοδολόγηση της αντιπαλότητας μεταξύ Ελλάδας και Οθωμανικής Αυτοκρατορίας/Τουρκίας βάσει της ανωτέρω έννοιας δείτε Ioannis Nioutsikos, Konstantinos Travlos, Magdalini Daskalopoulou, "Breaking the Stalemate in the Study of the Relationship of Mutual Military Buildups, Arms Races, and Militarized Disputes: The Greece-Turkey/Ottoman Empire Cases", *All Azimuth*, Vol. 12, No. 2 (2023), 175-94.

⁵ Nioutsikos, Travlos, Daskalopoulou, "Breaking the Stalemate in the Study of the Relationship of Mutual Military Buildups, Arms Races, and Militarized Disputes". Συγκεκριμένα, όταν υπολογίζουν αυξήσεις με βάση τις κατά κεφαλήν στρατιωτικές δαπάνες με περίοδο εστίασης την τριετία εντοπίζουν μια τέτοια περίοδο μεταξύ 1855-1861. Όταν χρησιμοποιούν πενταετή περίοδο εστίασης εντοπίζουν μια περίοδο αύξησης των

Το πρώτο μισό του 19^{ου} αιώνα μπορεί να θεωρηθεί ως μια αχαρτογράφητη περίοδος αναφορικά με τους στρατιωτικούς εξοπλισμούς των δύο κρατών, όμως οι πρώτες απόπειρες δημιουργίας σύγχρονων ενόπλων δυνάμεων στην Ελλάδα και την Οθωμανική Αυτοκρατορία πραγματοποιήθηκαν ακριβώς σε αυτή την περίοδο. Συγκεκριμένα, ο κυρίαρχος εξωτερικός στόχος του σύγχρονου ελληνικού κράτους αμέσως μετά τη γέννησή του ήταν η απελευθέρωση των εδαφών της οθωμανικής επικράτειας στα οποία κατοικούσαν συμπαγείς ελληνικοί πληθυσμοί.⁶ Καθώς το κυριότερο μέσο για την επίτευξη του σκοπού αυτού αποτέλεσε η ένοπλη ισχύς, η απόκτηση σύγχρονου πολεμικού υλικού, όπως και η οργάνωση και η εκπαίδευση τακτικού στρατεύματος ήταν επιτακτικές ανάγκες. Από την άλλη πλευρά, σύμφωνα με τον William Hale, «το διογκούμενο κύμα των βαλκανικών εθνικισμών και η εμπλοκή των Μεγάλων Δυνάμεων με αυτούς» αποτελούσε τη μεγαλύτερη απειλή για την ύστερη Οθωμανική Αυτοκρατορία,⁷ η οποία βρισκόταν αντιμέτωπη με εδαφικό ακρωτηριασμό. Η ίδια η ελληνική ανεξαρτησία μάλιστα αποτέλεσε την πρώτη μεγάλη απώλεια εδαφών για την Οθωμανική Αυτοκρατορία,⁸ και προκάλεσε ανησυχία στην κρατική της διοίκηση καθώς κατέδειξε την παρακμή του οθωμανικού στρατού.⁹ Η διατήρηση λοιπόν και η υπεράσπιση της αυτοκρατορίας στην εποχή του σύγχρονου πολέμου, όπως επεσήμανε ο M. Şükrü Hanioğlu, «απαιτούσε ένα μεγάλο και επαγγελματικό στρατό και ναυτικό εξοπλισμένο με προηγμένο οπλισμό».¹⁰ Επιπρόσθετα, από την εποχή της βασιλείας του Όθωνα έως και την αφετηρία της βασιλείας του Γεωργίου του Α', καταγράφονται και οι πρώτες, έστω και χαμηλής έντασης, ένοπλες συγκρούσεις μεταξύ Ελλήνων και Οθωμανών από την εποχή της Ελληνικής Επανάστασης. Επομένως, η Ελλάδα και η Οθωμανική Αυτοκρατορία κατά την περίοδο αυτή προσφέρονται ως περίπτωση για τη μελέτη των ανταγωνιστικών εξοπλισμών, αλλά και της σχέσης μεταξύ των τελευταίων και του ξεσπάσματος ενόπλων αντιπαραθέσεων.

Το παρόν άρθρο εξετάζει την ελληνική και την οθωμανική ιστορία από το 1830 έως το 1866, προκειμένου να εντοπίσει τους παράγοντες που γεννούν ανταγωνιστικούς εξοπλισμούς και για να εξηγήσει τη σχέση μεταξύ ανταγωνιστικών εξοπλισμών και ενόπλων αντιπαραθέσεων. Σχετικά με τους παράγοντες που οδηγούν σε εξοπλισμούς, η παρούσα μελέτη υιοθετεί το θεωρητικό πλαίσιο των Barry Buzan και Eric Herring, το οποίο αποτελείται από τρία μη αλληλοαποκλειόμενα μοντέλα.¹¹ Το πρώτο μοντέλο είναι αυτό της

κατά κεφαλήν στρατιωτικών δαπανών τα έτη 1859-1863. Τέλος, όταν χρησιμοποιούν ως βάση τις στρατιωτικές δαπάνες, η περίοδος συντρεχουσών αυξήσεων εντοπίζεται ανάμεσα στα έτη 1859 και 1861.

⁶ Χαράλαμπος Παπασωτηρίου, «Η Πορεία της Νεοελληνικής Υψηλής Στρατηγικής», *Αεροπορική Επιθεώρηση*, Τεύχος 53 (Ιούλιος 1997), 42-53, 47.

⁷ William Hale, *Turkish Foreign Policy 1774-2000*, 2nd Edition (London and Portland, OR: Frank Cass, 2002), 31.

⁸ Γ. Β. Δερτιλής, *Ιστορία του Ελληνικού Κράτους 1830-1920*, 8η Έκδοση (Ηράκλειο: Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Κρήτης, 2014), 357.

⁹ Βαγγέλης Κεχριώτης, «Ρέκβιεμ για την Οθωμανική Αυτοκρατορία», στο Κατερίνα Γαρδίκι, Βαγγέλης Κεχριώτης, Χρήστος Λούκος, Χρήστος Λυριντζής, Νίκη Μαρωνίτη, *Η συγκρότηση του Ελληνικού Κράτους. Διεθνές πλαίσιο, εξουσία και πολιτική τον 19^ο αιώνα*, (Αθήνα: Εκδόσεις Νεφέλη, 2008), 17-51, 30.

¹⁰ M. Şükrü Hanioğlu, *A Brief History of the Late Ottoman Empire* (Princeton, NJ and Oxford: Princeton University Press, 2008), 203.

¹¹ Barry Buzan, *An Introduction to Strategic Studies: Military Technology and International Relations* (Basingstoke and London: Macmillan, 1987), 76-113. Barry Buzan and Eric Herring, *The Arms Dynamic in World Politics* (Boulder, CO and London: Lynne Rienner, 1998), 81-127. Στο αναθεωρημένο έργο που συνέγραψε ο Barry Buzan με τον Eric Herring τα μοντέλα που χρησιμοποιούν είναι δύο, και συγκεκριμένα εκείνα της «δράσης-αντίδρασης» και της εσωτερικής πολιτικής, με την τεχνολογική επιταγή να εντάσσεται

τεχνολογικής επιταγής, σύμφωνα με το οποίο οι τεχνολογικές εξελίξεις αποτελούν μία αυτόνομη επεξηγηματική μεταβλητή. Πράγματι, οι κυβερνήσεις είναι υποχρεωμένες να ακολουθούν την πρόοδο στην επιστήμη και στην τεχνολογία, προκειμένου να διατηρούν σύγχρονο το οπλοστάσιο των κρατών τους. Το δεύτερο μοντέλο εστιάζει στους εσωτερικούς πολιτικούς παράγοντες και εξηγεί πώς οι πολιτικές ελίτ, οι ένοπλες δυνάμεις, ο λαός και η πολεμική βιομηχανία προωθούν την απόκτηση οπλισμού. Το τρίτο μοντέλο επικεντρώνεται στους εξωτερικούς παράγοντες και ονομάζεται «δράση-αντίδραση». Στο αβέβαιο διεθνές περιβάλλον, τα κυρίαρχα κράτη είναι αναγκασμένα να επιζητούν ασφάλεια και να συγκεντρώνουν όπλα, τροφοδοτώντας όμως κατ' αυτόν τον τρόπο την ανασφάλεια των άλλων κρατών. Ως αποτέλεσμα, οι αντίπαλοι εμπλέκονται σε έναν φαύλο κύκλο ανταγωνισμού, προκειμένου να διατηρήσουν ή να ανατρέψουν το status quo.¹² Αναφορικά με τη σχέση ανταγωνιστικών εξοπλισμών και πολέμου, η ακαδημαϊκή βιβλιογραφία έχει εστιάσει στη σπειροειδή διαδικασία εξοπλισμών,¹³ στην παρανόηση,¹⁴ και στην αποτυχία της αποτροπής,¹⁵ ως ορισμένους από τους παράγοντες που μπορούν να αυξήσουν την πιθανότητα ξεσπάσματος συγκρούσεων. Η παρούσα μελέτη εφαρμόζει αυτές τις θεωρίες προκειμένου να προσδιορίσει τον ρόλο της πολεμικής ετοιμότητας στο ξέσπασμα ενόπλων συγκρούσεων και στην απουσία ανοικτού πολέμου μεταξύ της Ελλάδας και της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας κατά την εξεταζόμενη περίοδο.

Η δομή του άρθρου ακολουθεί θεματική προσέγγιση και οι ενότητες του αντιστοιχούν στα διαφορετικά εξοπλιστικά κίνητρα που αναδύθηκαν για την Ελλάδα και την Οθωμανική Αυτοκρατορία (τεχνολογική επιταγή, εσωτερική πολιτική και «δράση-αντίδραση»). Η τελευταία ενότητα εστιάζει στην αλληλεπίδραση της πολεμικής ετοιμότητας με την πορεία προς το ξέσπασμα των ενόπλων αντιπαραθέσεων μεταξύ των δύο κρατών, ενώ ο επίλογος συνοψίζει τα συμπεράσματα της μελέτης.

Τεχνολογική επιταγή

Μέχρι τα μέσα του 19^{ου} αιώνα, η βιομηχανική επανάσταση είχε μεταμορφώσει ριζικά την κατασκευή οπλισμού μέσω της εισαγωγής της μαζικής παραγωγής, αλλά και μέσω της

στο τελευταίο. Σύμφωνα με τον Joseph Maiolo οι συγγραφείς ενδέχεται να προχώρησαν σε αυτή την αλλαγή προκειμένου να αποφύγουν τους περιορισμούς που θα συνεπαγόταν για τη μελέτη του θέματος η έμφαση στην ανάλυση οπλικών συστημάτων, Joseph Maiolo, "Introduction", in Thomas Mahnken, Joseph Maiolo, David Stevenson (eds.), *Arms Races in International Politics: From the Nineteenth to the Twenty-First Century* (Oxford: Oxford University Press, 2016), 1-9, 6.

¹² Buzan, *An Introduction to Strategic Studies*, 76-113, Buzan and Herring, *The Arms Dynamic in World Politics*, 81-127. Joseph Maiolo, "Introduction", 6-8, David Stevenson, *Armaments and the Coming of War: Europe, 1904-1914* (Oxford: Oxford University Press, 2002), 11-3, Thomas G. Mahnken, "Arms Competition, Arms Control, and Strategies of Peacetime Competition from Fisher to Reagan", in Hal Brands (ed.), *The New Makers of Modern Strategy: From the Ancient World to the Digital Age* (Princeton, NJ and Oxford: Princeton University Press, 2023), 841-65, 847.

¹³ J. D. Singer, "Threat-perception and the armament-tension dilemma", *The Journal of Conflict Resolution*, Vol. 2 (1958), 90-105, L. F. Richardson, *Arms and Insecurity* (Pittsburgh, PA: Boxwood, 1960), M. D. Wallace, "Arms races and escalation: some new evidence", *The Journal of Conflict Resolution*, Vol. 23 (1979), 3-16, M. D. Wallace, "Armaments and Escalation: Two Competing Hypotheses", *International Studies Quarterly*, Vol. 26, No. 1 (1982), 37-56.

¹⁴ Robert Jervis, *Perception and Misperception in International Politics* (Princeton, NJ: Princeton University Press, 1976).

¹⁵ Erich Weede, "Arms Races and Escalation: Some Persisting Doubts", *The Journal of Conflict Resolution*, Vol. 24, No. 2 (1980), 285-7.

επιταχυνόμενης εισαγωγής τεχνολογικών καινοτομιών στο σχεδιασμό των όπλων. Κατά την υπό εξέταση περίοδο, εμφανίστηκαν για πρώτη φορά οι αυλακωτές κάννες και οι κυλινδρικές σφαίρες, και σύντομα οι στρατοί αντικατέστησαν το μουσκέτο με το οπισθογεμές τυφέκιο. Οι καινοτομίες στη ναυπηγική οδήγησαν το ναυτικό να αντικαταστήσει τα ιστία με την ατμομηχανή και τα ξύλινα σκάφη με θωρηκτά πλοία καλυμμένα από μεταλλικές πλάκες. Συνολικά, οι τεχνολογικές εξελίξεις αύξησαν τη σημασία του ποσοτικού και του ποιοτικού στοιχείου των εξοπλισμών.¹⁶

Όπως εύστοχα παρατήρησε ο Γάλλος περιηγητής Edmond About, η Ελλάδα ήταν το μόνο κράτος που βρισκόταν σε πλήρη χρεοκοπία από τη γέννησή του, με όλους τους προϋπολογισμούς να καθίστανται ελλειμματικοί.¹⁷ Κατά την περίοδο της βασιλείας του Όθωνα (1832-1862) και μέχρι το 1878 πάντως, οι ελληνικές αμυντικές δαπάνες αναλογούσαν μεταξύ του 1/3 και του 1/4 του κρατικού προϋπολογισμού. Εξαιτίας όμως διαφόρων λόγων, όπως η έλλειψη αποτελεσματικών κρατικών θεσμών, η απουσία μακρόπνοου στρατηγικού σχεδιασμού, και η υπερεκτίμηση των δυνατοτήτων των αντάρτικων σωμάτων για την πραγμάτωση της Μεγάλης Ιδέας, το ελληνικό οπλοστάσιο παρέμενε παρωχημένο.¹⁸ Πέρα από τις εσωτερικές αιτίες, η πρόθεση για εκσυγχρονισμό του οπλισμού προσέκρουε στη σταθερά αρνητική στάση των Μεγάλων Δυνάμεων, όπως θα αναλυθεί στη συνέχεια.¹⁹ Συνεπώς, τουλάχιστον μέχρι και το τελευταίο τέταρτο του 19^{ου} αιώνα, οι δαπάνες για τον εκσυγχρονισμό του στρατιωτικού εξοπλισμού και μέσων ήταν ανάλογες της πενιχρής οικονομικής κατάστασης και της διεθνούς θέσης της χώρας.

Παρά τους περιορισμούς αυτούς, κατά την υπό εξέταση περίοδο έγιναν ορισμένες πρώιμες προσπάθειες για τον εκσυγχρονισμό του πολεμικού υλικού. Μεταξύ 1833 και 1836, εκταμιεύθηκαν σημαντικά κονδύλια για την προμήθεια ειδών οπλισμού, ιματισμού και αποσκευής από τη Γαλλία και τη Βαυαρία. Αγοράστηκαν ακόμη τα πυροβόλα για μια ορειβατική και μια πεδινή πυροβολαρχία και πενήντα άλογα για τον απαραίτητο εξοπλισμό των υποζυγίων και των αμαξών. Για το Ιππικό αγοράστηκαν άλογα από την Τουρκία και τη Βαυαρία. Σε σχέση με τον οπλισμό, οι πρώτες στρατιωτικές μονάδες είχαν μεγάλες ελλείψεις. Εκτός από τα όπλα που έφερε μαζί του το Βαυαρικό σώμα, ο οπλισμός του Στρατού αποτελούνταν από τα όπλα της Επανάστασης του 1821, τα οποία ήταν παλαιά και πολλαπλών τύπων. Ο οπλισμός της περιόδου εκείνης περιελάμβανε εμπροσθογεμή, πυριτόλιθα, λειόκανα τυφέκια Charleville υποδείγματος 1777 και 1822, γερμανικά τυφέκια, και ρωσικά λογχοφόρα τυφέκια. Στα μέσα όμως της δεκαετίας του 1850 ξεκίνησε η προμήθεια σύγχρονων όπλων. Το 1855 έγινε αγορά 800 τυφεκίων από τη γαλλική εταιρεία *Manufacture d'Armes de Saint-Étienne*, ενώ το Ιππικό και το Πυροβολικό εξοπλίστηκαν με γαλλικές ραβδωτές καραμπίνες. Από το 1856 έγινε παραδεκτό στην Ελλάδα το ραβδωτό, εμπροσθογεμές, κρουσιφλεγές τυφέκιο Minié γαλλικής προέλευσης, το οποίο ήταν

¹⁶ Maiolo, "Introduction", 1, David Stevenson, "Introduction", in Mahnken, Maiolo, Stevenson (eds.), *Arms Races in International Politics*, 11-9, 11-4, Stevenson, *Armaments and the Coming of War*, 15-8, C. Dandeker, "The Bureaucratization of Force", in Lawrence Freedman (ed.), *War* (Oxford and New York, NY: Oxford University Press, 1994), 118-23, 118-9, Χρήστος Ι. Κονταρίδης, *Ο Οθωμανικός Στρατός (1299-1922): Οργάνωση, Οπλισμός, Τακτικές Μάχης, Στρατιωτικές Μεταρρυθμίσεις* (Αθήνα: Εκδόσεις Ευρασία, 2012), 374.

¹⁷ Έντμοντ Αμπού, *Η Ελλάδα του Όθωνα*, μετ. Αριστέα Κομνηνέλλη, (Αθήνα: Εκδόσεις Μεταίχμιο, 2018), 285.

¹⁸ Μαργαρίτης, «Οι Πόλεμοι», 149-50.

¹⁹ Κώστας Κωστής, «Τα κακομαθημένα παιδιά της Ιστορίας»: *Η διαμόρφωση του νεοελληνικού κράτους 18ος - 21ος αιώνας* (Αθήνα: Εκδόσεις Πατάκη, 2018), 259.

υπέρτερο των υπαρχόντων καθώς διέθετε μεγαλύτερη ευθυβολία και βεληνεκές. Με τα τυφέκια αυτά εξοπλίστηκαν αρχικά οι λόχοι των επιλέκτων και οι υπαξιωματικοί, αλλά από το 1858 όλα τα τάγματα του πεζικού εφοδιάστηκαν με γαλλικά αυλακωτά τυφέκια Minié, σε αντικατάσταση εκείνων που λειτουργούσαν με επικρουστήρα και πυριτόλιθο. Επιπλέον, το ορεινό πυροβολικό προμηθεύθηκε οβουζοβόλο των 12 λιβρών, ενώ το πεδινό πυροβολικό σφαιροβουζοβόλο των 6 και 12 λιβρών.²⁰ Πέρα από τις αγορές νέων όπλων, έγινε προσπάθεια και για εκσυγχρονισμό του ήδη υπάρχοντος οπλισμού. Το 1860 ανατέθηκε με βασιλικό διάταγμα στο Κεντρικό Οπλοστάσιο η μετατροπή των όπλων πεζικού από σύστημα πυροδότησης με πυριτόλιθο σε σύστημα πυροδότησης με καψύλιο πρόσκρουσης, καθώς και η αυλάκωση των καννών τους.²¹

Το 1833 το Ναυτικό της Ελλάδας ήταν σε κατάσταση διαλύσεως. Ο ελληνικός στόλος απαρτιζόταν από μερικά παλαιά πλοία, μερικώς κατεστραμμένα από τις εμπλοκές τους σε ναυμαχίες του απελευθερωτικού αγώνα. Ο συνολικός αριθμός των πλοίων ανερχόταν μόλις στα 27, εκ των οποίων τα 25 ιστιοφόρα και δύο ατμοκίνητα, το ιστορικό «Καρτερία» που είχε λάβει μέρος στην Επανάσταση και το «Ερμής». Ο οπλισμός τους επίσης ήταν ελλιπής. Ο Όθωνας έδειξε ιδιαίτερο ενδιαφέρον για τη συγκρότηση ενός ισχυρού στόλου και παρακολουθούσε προσωπικά την εκτέλεση του προγράμματος ναυπηγήσεων. Στον ναύσταθμο που δημιουργήθηκε στον Πόρο αξιοποιήθηκαν εξειδικευμένοι Βαυαροί τεχνίτες, αλλά και φιλέλληνες Άγγλοι και Γάλλοι, για την επισκευή και κατασκευή σκαφών.²² Από το 1833 έως το 1835 κατασκευάστηκε μια κανονιοφόρος των 43 τόνων, ακόμη 12 κανονιοφόροι και 2 κότερα.²³ Το 1837, η Ελλάδα προσανατολίστηκε στην ατμοκίνητη πολεμική ναυτιλία με την καθέλκυση τριών ατμόπλοιων, με μεγαλύτερο αυτών το «Λουδοβίκος» χωρητικότητας χιλίων τόνων. Επειδή τα έξοδα για την κίνηση και τον εξοπλισμό του τελευταίου ήταν πολλά, μόλις το 1845 ολοκληρώθηκε ο εξοπλισμός του. Το 1842, εννέα έτη μετά την έλευση του Όθωνα στην Ελλάδα, ο στόλος αποτελείτο από 34 μικρά και μεγάλα πλοία με σύνολο 121 πυροβόλα.²⁴ Εξαιτίας όμως της έλλειψης βιομηχανικών και ναυπηγικών υποδομών στην Ελλάδα, το ναυτικό πρόγραμμα του Όθωνα μεταξύ 1834 και 1846 είχε ως αποτέλεσμα τη ναυπήγηση 23 ξύλινων μεγάλων και μικρών πλοίων. Τα επόμενα χρόνια ο στόλος μειώθηκε σημαντικά σε μέγεθος, φθάνοντας τα 14 πλοία το 1851.²⁵ Στα τέλη του 1853 ο στόλος αριθμούσε μόνο 24 πλοία με 95 πυροβόλα

²⁰ «Στρατιωτική Οργάνωσις της Ελλάδος: Περίοδος Δ' (Δεκαετία 1843-1852)», *Στρατιωτική και Ναυτική Εγκυκλοπαίδεια*, Τόμος Γ', Αριθ. 18 (1929), 145, Σαζανίδης, *Τα όπλα των Ελλήνων*, 38-9. Δημήτρης Μαλέσης, «Στρατός και χωροφυλακή», στο Νίκος Βαρδιάμπασης (επιμ.), *Ιστορία των Ελλήνων* (Αθήνα: Δομή, 2005), Τόμος 10, 520-59, 552-3, Πολυχρόνης Κ. Ναλμπάντης, *Η Στρατιωτική Σκέψη και το Δόγμα στην Ελλάδα 1830-1941* (Αθήνα: Γενικό Επιτελείο Εθνικής Άμυνας, 2021), 130-1.

²¹ Δημήτρης Βογιατζής, *Η εισαγωγή της στρατιωτικής αεροπορικής τεχνολογίας στην Ελλάδα 1912-1940*, Αδημοσίευτη διδακτορική διατριβή (Αθήνα: Πανεπιστήμιο Αθηνών Τμήμα Μ.Ι.Θ.Ε. και Εθνικό Μετσόβειο Πολυτεχνείο Σ.Ε.Μ.Φ.Ε. Τομέας Α.Κ.Ε.Δ., 2009), 194-5. Vogiatzis, "Armed conflict and military technology in Greece", 95.

²² Δημήτριος Γ. Φωκάς, *Χρονικά του Ελληνικού Βασιλικού Ναυτικού 1833-1873* (Αθήνα: Γενικό Επιτελείο Βασιλικού Ναυτικού, 1923, ανατύπωση 2007), 1-13. Κωνσταντίνος Παϊζης-Παραδέλης, *Τα Πλοία του Ελληνικού Πολεμικού Ναυτικού 1830-1979* (Αθήνα: Γενικό Επιτελείο Ναυτικού, 1979), 169, Ανδρέας Σπ. Σκανδάμης, *Η τριακονταετία της Βασιλείας του Όθωνος 1832-1862*, (Αθήνα: Εθνικό Τυπογραφείο, 1961), Τόμος Α, 533-6.

²³ Κωστής, «Τα κακομαθημένα παιδιά της Ιστορίας», 216.

²⁴ Σκανδάμης, *Η τριακονταετία της Βασιλείας του Όθωνος*, 536-7.

²⁵ Ναλμπάντης, *Η Στρατιωτική Σκέψη και το Δόγμα στην Ελλάδα*, 149-50.

και δύναμη 750 αξιωματικών και ναυτών.²⁶ Όπως επισημαίνει ο Παναγιώτης Γέροντας στην *Επίτομη Ιστορία του Πολεμικού Ναυτικού*, κατά τα χρόνια της βασιλείας του Όθωνα η ναυπήγηση των πλοίων ήταν μια δαπανηρή διαδικασία όπως επίσης και η συντήρησή τους. Το αποτέλεσμα ήταν η σύντομη παρόπλιση των πλοίων και η παραμέληση της ναυπήγησης νέων.²⁷

Οι προσπάθειες του ελληνικού κράτους για την ενίσχυση του πολεμικού στόλου για τις ανάγκες της κινητοποίησης του 1854 απέβησαν άκαρπες. Τρία ρωσικά ατμοκίνητα πολεμικά πλοία που αγοράστηκαν στην Τεργέστη κατασχέθηκαν από το γαλλικό ναυτικό και παραδόθηκαν στην Ελλάδα μετά το πέρας των εχθροπραξιών.²⁸ Σχεδόν όλος ο Ελληνικός Στόλος συνελήφθη, αφοπλίστηκε και κρατήθηκε από αγγλικά και γαλλικά πλοία που περιπολούσαν τις ελληνικές θάλασσες μέχρι το τέλος των συγκρούσεων του 1854.²⁹

Η Ελλάδα είχε διαπιστώσει ότι η ιστιοφόρος ναυτιλία αποτελούσε πλέον παρελθόν και την υπό εξέταση περίοδο έκανε σημαντικά βήματα προς την υιοθέτηση του ατμού ως μέσο κίνησης. Το 1852, ο πρέσβης της Ελλάδας στο Παρίσι Αλέξανδρος Μαυροκορδάτος υπέβαλε λεπτομερή έκθεση πάνω στις επιστημονικές εξελίξεις της ναυτιλίας, αναφέροντας τα πλεονεκτήματα της χρήσης του έλικα έναντι του τροχού, ενώ το 1855 έγινε η αρχή της αντικατάστασης όλων των ιστιοφόρων πλοίων του ελληνικού στόλου με ατμοκίνητα. Τη χρονιά εκείνη έγινε η παραγγελία πέντε ατμοκίνητων ημιολιών σε ναυπηγείο της Γλασκώβης, ενώ το 1858 ξεκίνησε στην Αγγλία η ναυπήγηση του πρώτου μεγάλου πολεμικού πλοίου του ελληνικού στόλου, του ατμοδρόμωνα «Αμαλία», το οποίο καθελκύστηκε το 1860 στον Τάμεση και σηματοδότησε την ουσιαστική μετάβαση του ελληνικού πολεμικού ναυτικού στην εποχή του ατμού. Συνολικά, την πενταετία 1855-1860 αποκτήθηκαν τεχνολογικά προηγμένα πλοία τα οποία πέρα από την ατμοκίνηση χρησιμοποιούσαν την έλικα ως πρωστήριο μέσο αλλά και τον σίδηρο ως υλικό ναυπηγικής κατασκευής.³⁰

Σύμφωνα με έκθεση του 1859 για την κατάσταση του Πολεμικού Ναυτικού σε Ευρώπη και Αμερική, το Ελληνικό Κράτος διέθετε 26 σκάφη, φέροντα συνολικά 149 κανόνια. Αυτά ήταν μάλλον μικρά σε μέγεθος, εκ των οποίων τα πιο αξιόλογα δύο κορβέτες των 26 και των 22 κανονιών αντίστοιχα.³¹ Παρά τις προθέσεις του ελληνικού κράτους, αλλά και των αξιωματικών του ναυτικού για την ουσιαστική αναμόρφωση του στόλου, ο αριθμός των πολεμικών πλοίων και του συνόλου του προσωπικού καταδεικνύουν ότι η ναυτική δύναμη της Ελλάδας ήταν εξαιρετικά ισχνή και θα παρέμενε έτσι μέχρι το εξοπλιστικό πρόγραμμα της δεκαετίας 1880.³²

²⁶ Φωκάς, *Χρονικά του Ελληνικού Βασιλικού Ναυτικού*, 117, Παϊζης-Παραδέλης, *Τα Πλοία του Ελληνικού Πολεμικού Ναυτικού*, 171, Σκανδάμης, *Η τριακονταετία της Βασιλείας του Όθωνος*, 543.

²⁷ Παναγιώτης Γέροντας, *Μεθ' Ορμής Ακαθέκτου: Επίτομη Ιστορία του Πολεμικού Ναυτικού 1821-1945*, Β' Έκδοση, (Αθήνα: Υπηρεσία Ιστορίας Ναυτικού, 2019), 122.

²⁸ Δημήτριος Κουτρούμπας, *Η Επανάσταση του 1854 και οι εν Θεσσαλία ιδίαι επιχειρήσεις* (Αθήνα: χ.ε., 1976), 53. Φωκάς, *Χρονικά του Ελληνικού Βασιλικού Ναυτικού*, 125-30.

²⁹ Σκανδάμης, *Η τριακονταετία της Βασιλείας του Όθωνος*, 549.

³⁰ Φωκάς, *Χρονικά του Ελληνικού Βασιλικού Ναυτικού*, 32, 74-6, 130-45, Γέροντας, *Μεθ' Ορμής Ακαθέκτου*, 122-6, Παναγιώτης Γέροντας, «Προσπάθειες εκσυγχρονισμού του Πολεμικού Ναυτικού στην εποχή του Όθωνα», *Ναυτική Επιθεώρηση*, Τόμος 174, Τεύχος 590, (2014), 14-31, 29-31.

³¹ Hans Busk, M.A., *The Navies of the World, their present state, and future capabilities*, (New York: Warnes and Routledge, 1859), 127-8.

³² Κατερίνα Γαρδίκι, «Η Ελλάδα και το Ανατολικό Ζήτημα (1821-1923)», στο Γαρδίκι, Κεχριώτης, Λούκος, Λυριντζής, Μαρωνίτη, *Η συγκρότηση του Ελληνικού Κράτους*, 119-45, 127.

Στις αρχές του 19ου αιώνα, η Οθωμανική Αυτοκρατορία ήταν αυτάρκης στην παραγωγή πολεμικού υλικού. Μέχρι τα μέσα του ίδιου αιώνα, οι Οθωμανοί εγκαθίδρυσαν επιπλέον εργοστάσια παραγωγής όπλων και προσέθεσαν νέες εγκαταστάσεις στα ήδη υπάρχοντα πέριξ της Κωνσταντινουπόλεως. Η πολεμική παραγωγή όμως υπέφερε διαχρονικά από έλλειψη πρώτων υλών όπως χαλκού, σιδήρου και χάλυβα, οι οποίες έπρεπε να εισαχθούν. Περαιτέρω, οι Οθωμανοί δεν μπορούσαν να ακολουθήσουν την τεχνολογική εξέλιξη και καινοτομία στον σχεδιασμό και την παραγωγή εξοπλισμού. Ως εκ τούτου, από την περίοδο αυτή και έπειτα, η Οθωμανική Αυτοκρατορία άρχισε να εξαρτάται από τις εισαγωγές πολεμικού υλικού από δυτικές χώρες.³³

Στη ναυμαχία στον όρμο του Ναυαρίνου στις 20 Οκτωβρίου 1827, η οποία αποτέλεσε την τελευταία μεγάλη ναυμαχία κανονιοφόρων ιστιοφόρων πλοίων,³⁴ ο οθωμανικός στόλος καταστράφηκε, χάνοντας 60 από τα 89 πλοία του.³⁵ Μετά τα γεγονότα του Ναυαρίνου, ο Σουλτάνος Mahmud II έδωσε εντολή για ένα εκτεταμένο πρόγραμμα κατασκευής νέου στόλου. Αν και αρχικά ο Mahmud δεν είχε πειστεί για τη χρησιμότητα των ατμοκίνητων πλοίων, σύντομα αναθεώρησε, και το έτος 1837 απετέλεσε τομή στην ιστορία του Οθωμανικού ναυτικού με τη ναυπήγηση του πρώτου ατμοκίνητου πλοίου. Μεταξύ 1846 και 1847 κατελκύστηκαν στην Κωνσταντινούπολη τέσσερα ατμοκίνητα πλοία με εξοπλισμό από τη Μεγάλη Βρετανία στο πλαίσιο του δόγματος για την ακεραιότητα της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας έναντι του ρωσικού κινδύνου, καθώς τα οθωμανικής κατασκευής πυροβόλα είχαν καταστεί πλέον παρωχημένα.³⁶

Η ναυμαχία της Σινώπης το 1853 κατά τον Κριμαϊκό Πόλεμο κατέδειξε ότι τα ξύλινα πολεμικά πλοία ήταν πλέον ανίσχυρα απέναντι στα σύγχρονα πυροβόλα. Μέσα σε λίγες ώρες, ολόκληρος ο οθωμανικός στόλος που ενεργούσε στη Μαύρη Θάλασσα καταβυθίστηκε από τον αντίστοιχο ρωσικό. Έτσι, ο Σουλτάνος Abdülaziz εγκαινίασε μια προσπάθεια αναγέννησης του οθωμανικού στόλου με τη ναυπήγηση θωρακισμένων πλοίων. Κατά τη διάρκεια της βασιλείας του (1861-1876) το οθωμανικό ναυτικό έφτασε να είναι το τρίτο μεγαλύτερο στην Ευρώπη, χωρίς πάντως να διαθέτει ανάλογη μαχητική αξία.³⁷

Εσωτερική πολιτική

Η επανάσταση στις στρατιωτικές υποθέσεις που ξεκίνησε τον 19ο αιώνα δεν αφορούσε μόνο στην τεχνολογία των όπλων, αλλά και στην οργάνωση των στρατευμάτων. Η γραφειοκρατία και ο επαγγελματισμός των ενόπλων δυνάμεων ενισχύθηκαν, ακολουθώντας την γενικότερη τάση του κρατικού μηχανισμού. Πράγματι, παράγοντες όπως η οργάνωση και η εκπαίδευση των ενόπλων δυνάμεων, καθώς και η

³³ Jonathan Grant, "The Sword of the Sultan: Ottoman Arms Imports, 1854-1914", *The Journal of Military History*, Vol. 66, No. 1 (2002), 9-36, 9. Naci Yorulmaz, *Arming the Sultan: German Arms Trade and Personal Diplomacy in the Ottoman Empire Before World War I* (London and New York, NY: I. B. Tauris, 2014), 180. Hüsnü Özlü, "The Foundation and Development of Turkey's Defence Industry in the Context of National Security Strategy", *Perceptions*, Vol. XXVI, No. 2 (2021), 216-40, 220.

³⁴ Χαράλαμπος Παπασωτηρίου, *Ο Αγώνας για την Ελληνική Ανεξαρτησία: Πολιτική και Στρατηγική των Ελλήνων και της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας 1821-1832* (Αθήνα: Εκδόσεις Ι. Σιδέρης, 1996), 256, 266-7.

³⁵ Thomas W. Gallant, *Νεότερη Ελλάδα: Από τον Πόλεμο της Ανεξαρτησίας μέχρι τις μέρες μας* (Αθήνα: Εκδόσεις Πεδίο, 2017), 102.

³⁶ Bernd Langespiepen & Ahmet Gülerüyz, *The Ottoman Steam Navy 1828-1923* (London: Conway Maritime Press, 1995), 1-2.

³⁷ Κονταρίδης, *Ο Οθωμανικός Στρατός*, 374, Langespiepen & Gülerüyz, *The Ottoman Steam Navy*, 4.

διάρκεια της στρατιωτικής θητείας, απέκτησαν σημαντικό ρόλο στον καθορισμό των στρατιωτικών δυνατοτήτων ενός έθνους. Με άλλα λόγια, η στρατιωτική ισχύς δεν μπορούσε πλέον να μετρηθεί αποκλειστικά με βάση το διαθέσιμο στρατιωτικό υλικό και οι ανταγωνιστικοί εξοπλισμοί έγιναν συνώνυμοι με τον ανταγωνισμό στην πολεμική προπαρασκευή (*Kriegsbereitschaft*).³⁸

Στην Ελλάδα και την Οθωμανική Αυτοκρατορία, η προσπάθεια για τον εκσυγχρονισμό των ενόπλων δυνάμεων ήταν άρρηκτα συνδεδεμένη με τη διαδικασία εγκαθίδρυσης σύγχρονων κρατικών θεσμών βασισμένων στα ευρωπαϊκά πρότυπα.³⁹ Στην Οθωμανική Αυτοκρατορία, ο Σουλτάνος Mahmud II εγκαινίασε τη μεταρρύθμιση στο στρατό, διασφαλίζοντας πως η εξουσία του θα παρέμενε αδιαμφισβήτητη, με την εξολόθρευση των Γενίτσαρων το 1826 να αποτελεί μια από τις σημαντικότερες εσωτερικές πολιτικές κινήσεις στην οθωμανική ιστορία.⁴⁰ Από το 1826 έως το 1841, οι Οθωμανοί προσπάθησαν να δημιουργήσουν τακτικό στρατό ευρωπαϊκού τύπου. Προσελήφθησαν εκπαιδευτές από την Αγγλία και τη Γαλλία, ενώ εστάλησαν Τούρκοι αξιωματικοί προς εκπαίδευση σε στρατιωτικές σχολές των δύο χωρών αλλά κυρίως της Πρωσίας, εγκαινιάζοντας μια μεγάλη περίοδο γερμανικής επιρροής στον Οθωμανικό Στρατό. Ο πιο διάσημος Πρώσος αξιωματικός που εστάλη ως σύμβουλος για τον εκσυγχρονισμό του Οθωμανικού Στρατού την εποχή εκείνη ήταν ο Helmuth von Moltke.⁴¹ Το 1834 άρχισε τη λειτουργία της η Σχολή Στρατιωτικών Επιστημών, καθώς και άλλα στρατιωτικά εκπαιδευτικά ιδρύματα. Ωστόσο, παρά τις προσπάθειες αναβάθμισης της επαγγελματικής κατάρτισης των στελεχών, το 1834 το επίπεδο των περισσότερων αξιωματικών παρέμενε ιδιαίτερα χαμηλό.⁴²

Το ιδρυτικό διάταγμα του νέου τακτικού οθωμανικού Στρατού με την ονομασία Νικηφόροι Θριαμβευτές Στρατιώτες του Μωάμεθ ("Asakir-i Mansure-i Muhammediye" ή μονολεκτικά "Mansure") εξήγγειλε ρητώς ότι ο νέος στρατός ήταν αποκλειστικά εθελοντικός και οι νεοσύλλεκτοί του στρατολογούνταν αυτοβούλως και όχι με τη βία. Ωστόσο, ο αριθμός των εθελοντών δεν επαρκούσε για να καλύψει τη συνεχή και αυξανόμενη ανάγκη του οθωμανικού στρατού σε ανθρώπινο δυναμικό μετά το 1826. Η Ελληνική Επανάσταση (1821-29), η καταστροφή του Σώματος των Γενιτσαρών (1826) και ο πόλεμος με τη Ρωσία (1828-29) προκάλεσαν τεράστιες στρατιωτικές απώλειες, με αποτέλεσμα να εξαντληθεί η δεξαμενή εθελοντών και απολυμένων βετεράνων που θα μπορούσαν να καταταγούν στις τάξεις του Mansure. Για να καλύψει τις αυξανόμενες ανάγκες σε ανθρώπινο δυναμικό, το οθωμανικό κράτος στρατολόγησε βίαια

³⁸ Stevenson, *Armaments and the Coming of War*, 10, 41. Stevenson, "Introduction", 12, Evan Mawdsley, "Land Armaments, 1919-1941", in Mahnken, Maiolo, Stevenson (eds.), *Arms Races in International Politics*, 69-92, 70-1.

³⁹ Μαργαρίτης, «Οι Πόλεμοι», 149-50. Θ. Βερέμης, «Πρόλογος», στο Δημήτρης Αρ. Μαλέσης, *Στρατιωτική Πολιτική & Θεμελίωση του Ελληνικού Κράτους: Οργάνωση, Εκπαίδευση και Λειτουργία του Στρατού στην περίοδο της οθωμανικής απολυταρχίας* (Αθήνα: Εκδόσεις Παπαζήση, 2004), 9-10, 9 και Μαλέσης, *Στρατιωτική Πολιτική & Θεμελίωση του Ελληνικού Κράτους*, 19.

⁴⁰ Παπασωτηρίου, *Ο Αγώνας για την Ελληνική Ανεξαρτησία*, 207-12, Veyzel Şimşek, *The Grand Strategy of the Ottoman Empire, 1826-1841*, Αδημοσίευτη διδακτορική διατριβή (Hamilton, ON: McMaster University, 2015), 50.

⁴¹ Mesut Uyar and Edward J. Erickson, *A Military History of the Ottomans: From Osman to Atatürk* (Santa Barbara, CA: ABC-CLIO, 2009), 155, 205.

⁴² Κονταρίδης, *Ο Οθωμανικός Στρατός*, 360-5.

μουσουλμάνους αγρότες και τους φτωχούς των πόλεων για τα νεοσύστατα συντάγματά του.⁴³

Το 1834, δημιουργήθηκαν τα εφεδρικά σώματα “Redif Asakir-i Mansure” με βάση το πρωσικό μοντέλο, για την επιβολή του νόμου και της τάξης στις επαρχίες και την ενίσχυση του κανονικού στρατού σε περίπτωση πολέμου.⁴⁴ Το καθεστώς του Mahmud έδωσε μεγάλη προσοχή στη διατήρηση της δύναμης των νεοσύστατων στρατών Mansure και Redif στους 50.000. Στα μέσα του 1830, ο Οθωμανικός Στρατός είχε 77.924 ενεργό στρατό, που αποτελούνταν από 58.038 πεζικό, 15.820 ιππικό, 4.066 πυροβολικό με 168 κανόνια διαφόρων διαμετρημάτων. Διέθετε επίσης περίπου 60.000 εφεδρικό στρατό. Μέχρι τη δεκαετία του 1840, ο τακτικός στρατός διατηρήθηκε σε αξιοσέβαστη ισχύ, καθώς μια σταθερή ροή νέων στρατευσίμων εισέρχονταν στις τάξεις του κάθε χρόνο, καθιστώντας τον πολυπληθέστερο από τους Οθωμανούς ατάκτους.⁴⁵

Τον Mahmud II διαδέχθηκε ο γιος του, Σουλτάνος Abdulmejid (1839-1861), εγκαινιάζοντας μια νέα μεταρρυθμιστική περίοδο στην Οθωμανική Αυτοκρατορία που ονομάστηκε «Τανζιμάτ». Σύμφωνα με τον ορισμό του Alan Palmer, το Τανζιμάτ αποτέλεσε την πιο μεθοδική προσπάθεια των Οθωμανών «για τη διατήρηση της αυτοκρατορίας μέσω της ενίσχυσης του συγκεντρωτισμού της εξουσίας και της εκκοσμίκευσης, στο μέτρο του δυνατού, του αυταρχικού της χαρακτήρα».⁴⁶ Οι θεσμοί που επηρεάστηκαν περιελάμβαναν τη νομοθεσία, την εκπαίδευση, τη διακυβέρνηση, τις διακοινοτικές σχέσεις, την πολιτική διαδικασία,⁴⁷ ενώ προτεραιότητα δόθηκε στη μεταρρύθμιση των ενόπλων δυνάμεων καθώς οι τελευταίες αποτελούσαν τη ραχοκοκαλιά του οθωμανικού κράτους. Την εφαρμογή των αλλαγών επέβλεπαν γραφειοκρατικά στελέχη της Υψηλής Πύλης,⁴⁸ όπως παράδειγμα ο Namik Pasha, ο οποίος ως Ανώτατος Διοικητής του Οθωμανικού Στρατού εισήγαγε μεταρρυθμίσεις στη στρατιωτική εκπαίδευση και ίδρυσε νέες στρατιωτικές σχολές.⁴⁹

Κατά τις πρώτες δεκαετίες μετά την ίδρυση του σύγχρονου ελληνικού κράτους, ο ρόλος των ενόπλων δυνάμεων περιοριζόταν στην προσπάθεια για εξασφάλιση του μονοπωλίου της οργανωμένης βίας μέσω της επιβολής του νόμου και της τάξης στο εσωτερικό της χώρας.⁵⁰ Αλλά και στα εσωτερικά του καθήκοντα ο στρατός αυτός συνάντησε δυσκολίες, όπως φάνηκε κατά την αποτυχημένη επέμβασή του στη Μάνη της Πελοποννήσου το 1834, όπου δεν μπόρεσε να επιβληθεί στους ντόπιους ένοπλους κατοίκους.⁵¹ Το μόνο βέβαιο ήταν ότι η ανάληψη επιχειρήσεων μεγάλης κλίμακας και

⁴³ Şimşek, *The Grand Strategy of the Ottoman Empire*, 132-3, 171.

⁴⁴ Erik J. Zürcher, *Σύγχρονη Ιστορία της Τουρκίας*, μετ. Βαγγέλης Κεχριώτης, επιμ. Σωκράτης Πετμεζάς, (Αθήνα: Εκδόσεις Αλεξάνδρεια, 2004), 88.

⁴⁵ Şimşek, *The Grand Strategy of the Ottoman Empire*, 254, 283.

⁴⁶ Alan Palmer, *The Decline and Fall of the Ottoman Empire* (New York: Barnes & Noble, 1994), 110-1.

⁴⁷ Carter Vaughn Findley, “The Tanzimat”, in Reşat Kasaba (ed.), *The Cambridge History of Turkey* (Cambridge: Cambridge University Press, 2008), Vol. 4, Turkey in the Modern World, 11-37.

⁴⁸ Hanioglu, *A Brief History of the Late Ottoman Empire*, 73, 203. Palmer, *The Decline and Fall of the Ottoman Empire*, 110-1; Κονταρίδης, *Ο Οθωμανικός Στρατός*, 29, Hale, *Turkish Foreign Policy*, 17.

⁴⁹ Uyar and Erickson, *A Military History of the Ottomans*, 177.

⁵⁰ Efsthios T. Fakiolas, *How a Small State Expands: Grand Strategy and Greece's Territorial Expansion in the Balkans and Asia Minor* (New York: Nova Science Publishers, 2012), 63, Θάνος Βερέμης, *Ο στρατός στην Ελληνική Πολιτική: Από την Ανεξαρτησία έως τη Δημοκρατία* (Αθήνα: Κούριερ Εκδοτική, 2000), 24-6. Μαργαρίτης, «Οι Πόλεμοι», 149-53.

⁵¹ Δημήτρης Μαλέσης, «...ν' ανάψη η επανάσταση»: *Μεγάλη Ιδέα και Στρατός τον 19ο αιώνα* (Αθήνα: Εκδόσεις Ασίνη, 2018), 106.

μακράς διάρκειας για τη διεξαγωγή πολέμου με την Οθωμανική Αυτοκρατορία δεν θα μπορούσε να αποτελέσει εφικτό στόχο αυτού του πρωτόλειου εθνικού στρατού.

Τον πυρήνα του ελληνικού στρατού αποτέλεσε η δύναμη των 3.500 Βαυαρών αξιωματικών και στρατιωτών (που έφτασαν σύντομα τους 5.000), και στους οποίους προστέθηκαν 1.000 Έλληνες.⁵² Το 1833, η δύναμη του στρατού έφτανε στους 10.700 άνδρες, με τις μονάδες ελιγμού να είναι οκτώ τάγματα πεζικού δυνάμεως 7.864 ανδρών, ένα σύνταγμα Ιππικού με 681 άνδρες, ένα τάγμα πυροβολικού των έξι πυροβολαρχιών. Μετά την Επανάσταση της 3^{ης} Σεπτεμβρίου 1843, που είχε ως κύριο αίτημα την παραχώρηση συντάγματος από τον Βασιλιά, οι Έλληνες στρατιωτικοί που συμμετείχαν σε αυτή αξίωσαν και πέτυχαν την πλήρη απομάκρυνση του Βαυαρικού στρατεύματος από τη χώρα και τη στελέχωση του Ελληνικού Στρατού κυρίως από Έλληνες. Την ίδια χρονιά ιδρύθηκε το Σώμα Εθνοφυλακής, το οποίο με δύναμη 2.000 ανδρών, κατανεμήθηκε στις παραμεθόριες περιοχές, όχι για την αντιμετώπιση πιθανής πολεμικής απειλής των Οθωμανών, αλλά με στόχο την εξουδετέρωση ελληνικών ληστρικών ομάδων που δρούσαν εκατέρωθεν των συνόρων. Το σώμα αυτό ήταν αμφιβόλου αξιοπιστίας. Το 1862 η Εθνοφυλακή αναδιοργανώθηκε και διαιρέθηκε σε δύο τμήματα, την ενεργό όπου ανήκαν άνδρες ηλικίας 20-50 ετών και τους διαθέσιμους άνδρες ηλικίας 18-20 και 50-61 ετών.⁵³ Ήταν η πρώτη προσπάθεια δημιουργίας εφεδρικού στρατού, πολύ μικρής κλίμακας. Σε αντίθεση με την ακραία μέθοδο της εξόντωσης που ακολούθησαν οι Οθωμανοί απέναντι στο δικό τους παραδοσιακό σώμα τον γενίτσαρων, το ελληνικό κράτος ενσωμάτωσε στις ένοπλες δυνάμεις τους ισχυρούς και λαοφιλείς παλαιμάχους αγωνιστές της Επανάστασης. Ίδρυσε την Βασιλική Φάλαγγα και τον Λόχο των Απομάχων στα οποία εντάχθηκαν φέροντες τιμητικά τους ανάλογους στρατιωτικούς βαθμούς. Τα ουσιαστικά ανενεργά αυτά σώματα λειτούργησαν ως ένα μέσο αποκατάστασης και παροχής τιμών στους παλαιούς αγωνιστές για τις υπηρεσίες τους στην Επανάσταση του 1821 προκειμένου να αμβλυνθούν οι αντιδράσεις τους.⁵⁴

Ένα επιπλέον χαρακτηριστικό παράδειγμα του αλληλένδετου των διαδικασιών εγκαθίδρυσης σύγχρονων κρατικών θεσμών και εκσυγχρονισμού των ενόπλων δυνάμεων ήταν οι παράλληλες προσπάθειες τήρησης ληξιαρχικών βιβλίων και εισαγωγής στρατολόγησης στην Ελλάδα. Το 1836 θεσπίστηκε το διάταγμα «Περί ληξιαρχικών βιβλίων» για τη συγκέντρωση ληξιαρχικών στοιχείων, και τον επόμενο χρόνο εκδόθηκε ο νόμος περί στρατιωτικής απογραφής ο οποίος θέσπιζε τη στρατολόγηση των νέων. Συγκεκριμένα, η στρατολογία αντλούσε από τους εθελοντές και από τους «εξ' απογραφής». Στην τελευταία κατηγορία ανήκαν όλοι οι άρρενες ηλικίας από 18 έως 24 ετών και οι οποίοι επιλέγονταν προς στράτευση μετά από κλήρωση, διαδικασία η οποία καθιέρωσε και τον όρο «κληρωτός». Η σχετική νομολογία αναθεωρήθηκε το 1851 προς

⁵² Μαλέσης, «...ν' ανάψη η επανάστασις», 99, Gallant, *Νεότερη Ελλάδα*, 121, Stevan K. Pavlowitch, *Ιστορία των Βαλκανίων, 1804-1945*, μετ. Λουκιανός Χασιώτης, επιμ. Κώστας Σκορδύλης (Θεσσαλονίκη: Εκδόσεις Βάνιας, 2005), 91.

⁵³ Γενικό Επιτελείο Στρατού/Διεύθυνση Ιστορίας Στρατού, *Ιστορία του Ελληνικού Στρατού 1821-1997* (Αθήνα: ΤΥΕΣ, 1997), 28-9.

⁵⁴ Σκανδάμης, *Η τριακονταετία της Βασιλείας του Όθωνος*, 520-1. Μαλέσης, *Στρατιωτική Πολιτική & Θεμελίωση του Ελληνικού Κράτους*, 149-51, 193-215, Μαλέσης, «...ν' ανάψη η επανάστασις», 119-25, Μαλέσης, «Στρατός και χωροφυλακή», 531, 541-6.

βελτίωση της σχετικής διαδικασίας, ενώ το 1859 η στρατιωτική θητεία μειώθηκε στα τρία από τα τέσσερα χρόνια.⁵⁵

Κατά την οθωνική περίοδο έγινε επίσης προσπάθεια βελτίωσης της εκπαίδευσης των στελεχών των ενόπλων δυνάμεων. Το 1834 αποφασίστηκε η επανασύσταση της Σχολής Ευελπίδων, η έδρα της οποίας μεταφέρθηκε από το Ναύπλιο στην Αίγινα και αργότερα το 1837 στον Πειραιά. Το πρόγραμμα μαθημάτων της Σχολής, πέρα από τη στρατιωτική εκπαίδευση και τα μαθήματα γενικής παιδείας, εμπλουτίστηκε με αντικείμενα που άπτονταν των ειδικών σωμάτων, όπως του Μηχανικού και του Πυροβολικού. Σύμφωνα με τον Δημήτρη Μαλέση, η λειτουργία της Σχολής και η διδασκαλία θετικών επιστημών, αλλά και αντικειμένων απαραίτητων για την ανοικοδόμηση της χώρας, μεταξύ άλλων αρχιτεκτονική, οδοποιία και γεφυροποιία, μπορεί να θεωρηθεί ως μια απόπειρα συνεισφοράς στον ευρύτερο εκσυγχρονισμό της Ελλάδας.⁵⁶ Παράλληλα, δόθηκε έμφαση στην εκπαίδευση των πληρωμάτων στα πρότυπα του ναυτικού των ξένων κρατών. Για το λόγο αυτό εστάλησαν αξιωματικοί για εκπαίδευση στην Αγγλία και τη Γαλλία. Το 1845, με πρωτοβουλία του Υπουργού των Ναυτικών Κωνσταντίνου Κανάρη, έγινε και η πρώτη προσπάθεια ίδρυσης Ναυτικής Σχολής, που λειτούργησε για έξι χρόνια στην κορβέτα «Λουδοβίκος». Το φιλόδοξο εγχείρημα ναυάγησε το 1851, ωστόσο συνεχίστηκε από το 1854 έως και το 1881 επί των πλοίων «Αθηνά», «Μεσολλόγιον» και «Άρης».⁵⁷

Κατά την τελευταία χρονιά βασιλείας του Όθωνα το μέγεθος του στρατού ανερχόταν στους 10.928 άνδρες με πρόβλεψη κατάταξης μέσω της στρατολογίας 2.544 ακόμη ανδρών.⁵⁸ Συνολικά, από την οθωνική περίοδο έως και το 1878, ο στρατός ξηράς αριθμούσε από 10.000 έως 15.000 άνδρες, γεγονός που φανερώνει την ουσιαστική αδυναμία του Ελληνικού Κράτους να δημιουργήσει ισχυρές ένοπλες δυνάμεις ανάλογες των στρατηγικών του στόχων.⁵⁹

Οι στόχοι αυτοί έγιναν ξεκάθαροι μέσω της ομιλίας του πρωθυπουργού Ιωάννη Κωλέττη στο Κοινοβούλιο, στις 14 Ιανουαρίου 1844. Αναφερόμενος στους Έλληνες που εξακολουθούσαν να κατοικούν στην Οθωμανική Αυτοκρατορία, ο Κωλέττης έδωσε μορφή στο όραμα της «Μεγάλης Ιδέας» και όρισε ως κύριο εθνικό προσανατολισμό την εδαφική επέκταση.⁶⁰ Καθώς το ανεξάρτητο ελληνικό κράτος περιελάμβανε μόνο ένα μικρό μέρος του ελληνικού πληθυσμού της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, ο μείζων εξωτερικός στόχος του έγινε η επέκταση των γεωγραφικών ορίων του, προκειμένου να συμπεριλάβει τις περιοχές εκείνες όπου υπήρχαν συγκεντρωμένοι ελληνικοί πληθυσμοί.⁶¹ Η Μεγάλη Ιδέα

⁵⁵ Μαλέσης, «Στρατός και χωροφυλακή», 549, Εθνική Στατιστική Υπηρεσία της Ελλάδος, *Στατιστική της Φυσικής Κινήσεως του Πληθυσμού της Ελλάδος κατά το Έτος 1956* (Αθήνα: Εθνικό Τυπογραφείο, 1960), XIII. Ελληνική Στατιστική Αρχή, *Απογραφές Πληθυσμού-Κατοικιών 1821-2021* (Πειραιάς: Ελληνική Στατιστική Αρχή, 2021), 23.

⁵⁶ Μαλέσης, «...ν' ανάψη η επανάστασις», 125-7.

⁵⁷ Ιωάννης Λουκάς, «Η Σχολή Ναυτικών Δοκίμων», *Ιστορικά*, (Φεβρουάριος 2001), 45-8, Γέροντας, «Προσπάθειες εκσυγχρονισμού του Πολεμικού Ναυτικού στην εποχή του Όθωνα», 26.

⁵⁸ Μαλέσης, «...ν' ανάψη η επανάστασις», 176.

⁵⁹ Μαργαρίτης, «Οι Πόλεμοι», 149.

⁶⁰ Μαλέσης, «...ν' ανάψη η επανάστασις», 152-3, Fakiolas, *How a Small State Expands*, 65, Gallant, *Νεότερη Ελλάδα*, 127-8. Για τη Μεγάλη Ιδέα δείτε Έλλη Σκοπετέα, *Το «Πρότυπο Βασίλειο» και η Μεγάλη Ιδέα: όψεις του εθνικού προβλήματος στην Ελλάδα (1830-1880)* (Αθήνα: Εκδόσεις Πολύτυπο, 1988), 249-360.

⁶¹ Παπασωτηρίου, «Η Πορεία της Νεοελληνικής Υψηλής Στρατηγικής», 47-8, Πετρόπουλος και Κουμαριανού, «Περίοδος βασιλείας του Όθωνος», 14.

παρέμεινε βαθύτατα δημοφιλής στις ελίτ αλλά και στα πλατιά στρώματα του πληθυσμού.⁶² Ο ίδιος ο Όθων, με την ρομαντική ιδιοσυγκρασία του και την επιρροή της συζύγου του Αμαλίας, έγινε οπαδός αυτής της εθνικής ιδεολογίας, και το βασιλικό ζεύγος συγκέντρωνε χρήματα για την αγορά όπλων και πολεμοφοδίων μέσω εράνων στους πλούσιους Έλληνες του εξωτερικού.⁶³ Συνολικά, τα έξοδα για τη στρατιωτική προετοιμασία διέθεταν ισχυρή λαϊκή νομιμοποίηση, και μάλιστα το ύψος των εξοπλιστικών δαπανών έφτασε να θεωρείται το μέτρο σύμφωνα με το οποίο καθοριζόταν ο πατριωτισμός της εκάστοτε κυβέρνησης.⁶⁴

«Δράση-αντίδραση»

Αναφορικά με την επιρροή εξωτερικών κινήτρων στους ανταγωνιστικούς εξοπλισμούς Ελλάδας και Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, οι δύο χώρες είχαν διαμετρικά αντίθετους στόχους: η Οθωμανική Αυτοκρατορία προσπαθούσε να διατηρήσει το status quo και την Ελλάδα επιθυμούσε να το ανατρέψει. Την υπό εξέταση περίοδο όμως δεν παρατηρείται απόκτηση πολεμικού εξοπλισμού σε απευθείας αντιστάθμισμα της απόκτησης εξοπλισμού από την άλλη πλευρά, με αυτή την εξέλιξη να οφείλεται σε τρεις παράγοντες.

Η κύρια αιτία ήταν η τεράστια ανισορροπία οικονομικής και στρατιωτικής ισχύος μεταξύ των δύο πλευρών. Πράγματι, ο υπό συγκρότηση ελληνικός στρατός και το ελληνικό ναυτικό της εποχής του Όθωνα δεν θα μπορούσαν να ακολουθήσουν και να απαντήσουν στα εξοπλιστικά προγράμματα της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας. Η τελευταία είχε τη δυνατότητα να αυξήσει κατακόρυφα τον στρατιωτικό της προϋπολογισμό όταν το απαιτούσαν οι περιστάσεις: για παράδειγμα, τη δεκαετία του 1830 οι στρατιωτικές δαπάνες απορροφούσαν το 70% των συνολικών εσόδων της αυτοκρατορίας.⁶⁵

Δεύτερον και συναφές με το πρώτο, η πολεμική προπαρασκευή των Οθωμανών ήταν προσανατολισμένη στην αντιμετώπιση πολλών και ισχυρότερων εξωτερικών εχθρών όπως η Ρωσία, και του τυπικά υποτελούς του Σουλτάνου MehmedAli της Αιγύπτου. Επομένως, αν και η Ελλάδα της περιόδου 1832-1866 δεν κινδύνευε από άλλες εξωτερικές απειλές και είχε προσανατολιστεί απόλυτα ως προς την ανάγκη μελλοντικής σύγκρουσης με την Οθωμανική Αυτοκρατορία, για την τελευταία το μικρό Ελληνικό Βασίλειο δεν θεωρούνταν ακόμη ως κρίσιμη στρατιωτική απειλή.⁶⁶

Ο τρίτος παράγοντας ήταν η στάση των Μεγάλων Δυνάμεων. Η Βρετανία, η Γαλλία και η Ρωσία είχαν προστρέξει για την ευόδωση της ελληνικής επανάστασης και εγγυούνταν την ασφάλεια και την εδαφική ακεραιότητα του νεοσύστατου ελληνικού κράτους.⁶⁷ Ταυτόχρονα όμως, και όπως επεσήμανε ο ErikZürker, «η Βρετανία, η Γαλλία και η Αυστρία

⁶² Κωνσταντίνος Βεργόπουλος, «Ο ανανεωμένος εθνισμός», στο Μπαστιάς (επιμ.), *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους*, Τόμος 32, 56-60, 56-7.

⁶³ Θέμης Ασρινός, *Η Μεγάλη Ιδέα του Ελληνισμού*, (Αθήνα: χ.ε., 1945), 55, Στέφανος Παπαδόπουλος, «Ο Κριμαϊκός Πόλεμος και ο Ελληνισμός», στο Μπαστιάς (επιμ.), *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους*, Τόμος 30, 145-90, 145 και Douglas Dakin, *The Unification of Greece 1770-1923* (New York, NY: St. Martin's Press, 1972), 71-2.

⁶⁴ Δερτιλής, *Ιστορία του Ελληνικού Κράτους*, 358.

⁶⁵ Grant, "The Sword of the Sultan", 12.

⁶⁶ Βύρων Θεοδωρόπουλος, *Οι Τούρκοι και Εμείς* (Αθήνα: Εκδόσεις Φυτράκης/Ο Τύπος Α.Ε., 1988), 66-8, 70-1, 89.

⁶⁷ Κωνσταντίνος Σβολόπουλος, *Ελληνική Εξωτερική Πολιτική 1830-1981* (Αθήνα: Βιβλιοπωλείον της Εστίας, 2014), 22, Γαρδίκας, «Η Ελλάδα και το Ανατολικό Ζήτημα», 126.

προτιμούσαν μια εύπλαστη Οθωμανική Αυτοκρατορία από μια δυνατή Ελλάδα που θα βρισκόταν υπό ρωσική επιρροή». ⁶⁸ Προκειμένου να αποτραπεί το ενδεχόμενου ρωσικού ελέγχου των Στενών, στη Βρετανία την εποχή αυτή αποκρυσταλλώθηκε από τον Palmerston το δόγμα της ακεραιότητας της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, το οποίο άρχισε να υιοθετείται από ολοένα και ευρύτερους κύκλους της ευρωπαϊκής διπλωματίας. ⁶⁹ Στα πλαίσια λοιπόν της διαχείρισης του Ανατολικού Ζητήματος οι Μεγάλες Δυνάμεις χρησιμοποίησαν την παροχή στρατιωτικού εξοπλισμού ή την παρακράτησή του προκειμένου να επηρεάσουν τον συσχετισμό ισχύος ανάμεσα στην Ελλάδα και την Οθωμανική Αυτοκρατορία. Για παράδειγμα, από τις αρχές του 1853, η ελληνική κυβέρνηση ενδιαφέρθηκε να εκσυγχρονίσει τον οπλισμό της χώρας αντικαθιστώντας τα παλαιά όπλα που λειτουργούσαν με πυριτόλιθο. Ο υπουργός Στρατιωτικών Σπυρομίλιος σε συνεννόηση με τον υπουργό Εξωτερικών Πάικο επεδίωξε την απόκτηση 20.000 όπλων από τη Γαλλία, «για να τα έχωμεν» όπως ανέφερε, «εις τας αποθήκας μας άμα μας χρειασθούν, όταν είναι καιρός να έβγουμεν από τον στενόν κύκλων των ορίων μας..» Η προσπάθεια όμως αυτή δεν έφερε αποτέλεσμα, όπως και το ελληνικό αίτημα στην Αυστρία για την αγορά 6.000 χειροβομβίδων και 10.000 όπλων το οποίο απορρίφθηκε. Μετά την έναρξη του Κριμαϊκού Πολέμου, η Βρετανία και η Γαλλία διεμήνυσαν στην Ελλάδα πως θα προχωρούσαν σε ελέγχους στα ελληνικά λιμάνια και θα διενεργούσαν νηοψίες στα ελληνικά πλοία για την κατάσχεση του κατευθυνόμενου προς την Ελλάδα πολεμικού υλικού. Στα πλαίσια αυτής της απαγόρευσης πώλησης όπλων οι Βρετανοί παρακράτησαν στη Μάλτα ελληνικό εμπορικό πλοίο και κατέσχεσαν 6.000 όπλα τα οποία μετέφερε στον Πειραιά. Τα όπλα αυτά αποτελούσαν μέρος μιας ευρύτερης παραγγελίας όπλων που είχε ήδη εγκρίνει η γαλλική κυβέρνηση και για την οποία η Ελλάδα είχε καταβάλει το ποσό των 200.000 φράγκων. ⁷⁰ Την ίδια μοίρα είχαν και τα τρία ρωσικά ατμοκίνητα πολεμικά πλοία που αγόρασε η Ελλάδα στην Τεργέστη και για τα οποία κατεβλήθησαν 125.000 αργυρά φράγκα: κατασχέθηκαν από τους Γάλλους και παραδόθηκαν στο Ελληνικό Ναυτικό μετά το πέρας των εχθροπραξιών. ⁷¹ Την ίδια περίοδο, η Βρετανία και η Γαλλία προχώρησαν σε πωλήσεις σύγχρονων όπλων, πυρομαχικών, και πολεμικών πλοίων στην Οθωμανική Αυτοκρατορία παρέχοντας μάλιστα και δάνεια για την αγορά τους. ⁷² Πράγματι, ο ρόλος της διεθνούς παρέμβασης κατά τη διάρκεια των ενόπλων αντιπαραθέσεων μεταξύ Ελλάδας και Οθωμανικής Αυτοκρατορίας την εποχή αυτή αποδείχθηκε καθοριστικός, όπως αναλύεται στην ενότητα που ακολουθεί.

⁶⁸ Zürcher, *Σύγχρονη Ιστορία της Τουρκίας*, 81.

⁶⁹ Γαρδίκας, «Η Ελλάδα και το Ανατολικό Ζήτημα», 127, Σβολόπουλος, *Ελληνική Εξωτερική Πολιτική*, 40. Θεοδωρόπουλος, *Οι Τούρκοι και Εμείς*, 67.

⁷⁰ Κουτρούμπας, *Η Επανάσταση του 1854*, 53-4, Γεώργιος Κουκουτσή, «Ο Κριμαϊκός Πόλεμος, οι εξεγέρσεις των Ελλήνων και η αγγλογαλλική κατοχή», στο Βαρδιάμπας (επιμ.), *Ιστορία των Ελλήνων*, Τόμος 10, 246-83, 270, 278.

⁷¹ Κουτρούμπας, *Η Επανάσταση του 1854*, 52-3, Φωκάς, *Χρονικά του Ελληνικού Βασιλικού Ναυτικού*, 125-30. Κουκουτσή, «Ο Κριμαϊκός Πόλεμος», 270.

⁷² Grant, "The Sword of the Sultan", 12, 17. Ercan Karakoç, Ali Serdar Mete, "The effects of the firearms purchasing on the Ottoman financial structure during the military modernization (1853-1908)" ["Osmanlıaskerîmodernizasyonçalışmalarıçerçevesindeyapılsilahalımlarınınmalîyapıyaetkileri (1853-1908), *SUTAD*, Vol. 49 (2020), 293-312, 297-8. Mehmet Çetin, Recep Kök, "Kırım Savaşı Sırasında Osmanlı Devletiile Müttefik Devletler Arasındaki Silah Ticareti (1854-1856)" ["The Arms Trade Between the Ottoman Empire and the Allies during the Crimean War (1854-1856)"], *History Studies*, Vol. 8, No. 4 (2016), 33-56.

Η συσχέτιση ανταγωνιστικών εξοπλισμών και πολέμου

Σύμφωνα με την επισήμανση του Χαράλαμπου Παπασωτηρίου, το βασικό πρόβλημα της ελληνικής πλευράς απέναντι στην προοπτική μιας ένοπλης αναμέτρησης με την Οθωμανική Αυτοκρατορία ήταν η συγκριτική της αδυναμία σε συντελεστές ισχύος. Καθώς ένας διμερής πόλεμος αναπόφευκτα θα οδηγούσε στην ήττα της Ελλάδας, κατά την περίοδο του Όθωνα η προώθηση της Μεγάλης Ιδέας βασίστηκε σε μια υπεραπλουστευμένη ερμηνεία της Επανάστασης του 1821, σύμφωνα με την οποία ο πατριωτικός ενθουσιασμός και η αυτοθυσία θα μπορούσαν να αντισταθμίσουν την υλική υπεροχή της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας. Ο απώτερος στόχος ήταν η πρόκληση μιας διεθνούς επεμβάσεως των Μεγάλων Δυνάμεων προς όφελος των ελληνικών συμφερόντων.⁷³

Κατά την περίοδο αυτή δεν πραγματοποιήθηκε ανοικτός πόλεμος Ελλάδας-Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, αλλά οι ένοπλες αντιπαραθέσεις μεταξύ τους περιορίστηκαν στην υπόθαλψη ελληνικών εξεγέρσεων σε οθωμανικό έδαφος με τη χρήση ατάκτων στρατευμάτων. Η πρώτη τέτοια προσπάθεια εκδηλώθηκε κατά την κρίση του Ανατολικού Ζητήματος των ετών 1839-1841, στη διάρκεια της οποίας ξέσπασε και η Κρητική Εξέγερση. Ο Όθωνας εξέτασε σοβαρά το ενδεχόμενο της κήρυξης πολέμου εναντίον της Αυτοκρατορίας σε περίπτωση που η Γαλλία θα υποστήριζε τον Mehmed Ali στη διαμάχη του με τον Σουλτάνο. Παλαίμαχοι αγωνιστές της Επανάστασης σχημάτισαν ένοπλα σώματα στη Θεσσαλία, την Ήπειρο, τη Μακεδονία και την Κρήτη. Οι Μεγάλες Δυνάμεις όμως αποδοκίμασαν τις ελληνικές ενέργειες χρησιμοποιώντας ως μέσο πίεσης τα δάνεια προς την Ελλάδα και τα τουρκικά στρατεύματα κατέστειλαν κάθε αντίσταση.⁷⁴

Η σημαντικότερη ένοπλη αντιπαράθεση μεταξύ ελληνικών και οθωμανικών δυνάμεων επί της εποχής του Όθωνα πραγματοποιήθηκε κατά τη διάρκεια του Κριμαϊκού Πολέμου. Η Ελλάδα θεώρησε πως η σύγκρουση μεταξύ Ρωσίας και Οθωμανικής Αυτοκρατορίας αποτελούσε πραγματική ευκαιρία για την απόκτηση εδαφών από την τελευταία. Για άλλη μια φορά, ο Όθωνας δίστασε να χρησιμοποιήσει τον τακτικό στρατό και κατέφυγε στην κινητοποίηση μονάδων ανταρτών. Μετά την καταστροφή του οθωμανικού στόλου στη Σινώπη στα τέλη του 1853, περίπου 4.000-5.000 Έλληνες άτακτοι έχοντας επικεφαλής αξιωματικούς του ελληνικού στρατού ξεσήκωσαν τους πληθυσμούς της Ηπείρου, της Θεσσαλίας και της Μακεδονίας κατά των Οθωμανών με την ανεπίσημη παρότρυνση της ελληνικής πολιτικής ηγεσίας. Οι επαναστατικές δυνάμεις κατάφεραν μάλιστα να καταλάβουν την πόλη της Άρτας και να πολιορκήσουν το φρούριό της, ακόμη και να

⁷³ Παπασωτηρίου, «Η Πορεία της Νεοελληνικής Υψηλής Στρατηγικής», 48.

⁷⁴ Πετρόπουλος και Κουμαριανού, «Περίοδος βασιλείας του Όθωνος», 17, Ιωάννης Πετρόπουλος και Αικατερίνη Κουμαριανού, «Περίοδος απόλυτης μοναρχίας», στο Μπαστιάς (επιμ.) *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους*, Τόμος 30, 24-107, 84-5. Θάνος Βερέμης, *Ιστορία των Ελληνοτουρκικών Σχέσεων 1453-1998* (Αθήνα: Εκδόσεις Ι. Σιδέρης, 1998), 47, Gallant, *Νεότερη Ελλάδα*, 172-3.

απειλήσουν τα τείχη των Ιωαννίνων. Η ελληνική πλευρά όμως είχε αποτύχει να διαγνώσει πως η Βρετανία και η Γαλλία δεν ήταν διατεθειμένες να επιτρέψουν την υποχώρηση της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας προς όφελος της Ρωσίας. Τον Απρίλιο λοιπόν, οι δύο δυνάμεις προειδοποίησαν πως θα επενέβαιναν στρατιωτικά εάν η Ελλάδα δεν διέκοπτε τις πολεμικές επιχειρήσεις. Πράγματι, οι αγγλογαλλικές δυνάμεις απέκλεισαν το λιμάνι του Πειραιά και κατέλαβαν την πόλη, με αποτέλεσμα ο Όθωνας να ανακαλέσει όλες τις δυνάμεις και να εγκαταλείψει τον αγώνα.⁷⁵ Για να δικαιολογήσουν την κατοχή, οι Αγγλογάλλοι επικαλέστηκαν τα δικαιώματά τους βάσει της σύμβασης του δανείου του 1832-1833 και συνέστησαν τη Διεθνή Επιτροπή Οικονομικού Ελέγχου. Προκειμένου μάλιστα να αποσύρουν τα στρατεύματά τους, η Ελλάδα στην ουσία δεσμεύθηκε να μην διαθέτει στο μέλλον τα έσοδά της για στρατιωτικούς εξοπλισμούς.⁷⁶ Αυτή η μέθοδος ανάσχεσης των ελληνικών επεκτατικών προσπαθειών από τις Μεγάλες Δυνάμεις συνοψίστηκε λίγο αργότερα από τον Βρετανό πρωθυπουργό William Gladstone, ο οποίος σε απόρρητη επιστολή του σχετικά με την Ελλάδα ανέφερε πως «εφόσον η εγγύηση των τριών δυνάμεων την προστατεύει από τυχόν επίθεση, οφείλει να μην έχει στρατό και στόλο (...)».⁷⁷

Επίλογος

Το παρόν άρθρο συνδύασε τις πολιτικές, στρατιωτικές, οικονομικές, και διπλωματικές πτυχές της πολεμικής προπαρασκευής, προκειμένου να εξετάσει τους παράγοντες που γέννησαν τους ανταγωνιστικούς εξοπλισμούς μεταξύ Ελλάδας και Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, και να εντοπίσει τη συσχέτιση μεταξύ των ανταγωνιστικών εξοπλισμών και του ξεσπάσματος ένοπλων αντιπαραθέσεων ανάμεσα στα δύο αυτά κράτη κατά την περίοδο 1833-1866. Η παρούσα έρευνα καταδεικνύει ότι οι εξοπλισμοί της Ελλάδας και της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας την εποχή αυτή οφείλονταν σε έναν συνδυασμό των παραγόντων της τεχνολογικής επιταγής και της εσωτερικής πολιτικής. Σχετικά με το πρώτο κίνητρο, και οι Έλληνες και οι Οθωμανοί ξεκίνησαν την προσπάθεια απόκτησης σύγχρονου πολεμικού εξοπλισμού της βιομηχανικής εποχής, πάντοτε στα μέτρα των περιορισμένων οικονομικών τους δυνατοτήτων. Η διαδικασία δημιουργίας οργανωμένων και εκπαιδευμένων τακτικών στρατευμάτων ήταν επίσης άμεσα συνδεδεμένη με την προσπάθεια της Ελλάδας και της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας να διαμορφώσουν σύγχρονους κρατικούς θεσμούς με βάση τα ευρωπαϊκά πρότυπα.

Η μελέτη των ενόπλων αντιπαραθέσεων μεταξύ της Ελλάδας και της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας κατά την εποχή του Όθωνα προσφέρει επίσης ενδιαφέροντα συμπεράσματα για την σχέση μεταξύ των εξοπλισμών και του ξεσπάσματος πολέμων. Ο στόχος της Ελλάδας ήταν να αλλάξει το status quo και να επεκταθεί εδαφικά σε βάρος της

⁷⁵ Πετρόπουλος και Κουμαριανού, «Περίοδος βασιλείας του Όθωνος», 17, Gallant, *Νεότερη Ελλάδα*, 173-4. Βερέμης, *Ιστορία των Ελληνοτουρκικών Σχέσεων*, 47-8, Παπασωτηρίου, «Η Πορεία της Νεοελληνικής Υψηλής Στρατηγικής», 48, Δερτιλής, *Ιστορία του Ελληνικού Κράτους*, 368. Θεόδωρος Χριστοδουλίδης, *Διπλωματική Ιστορία Τριών Αιώνων* (Αθήνα: Εκδόσεις Ι. Σιδέρης, 2004), Τόμος Δεύτερος, Από τη Βιέννη στις Βερσαλλίες (1815-1919), 182, Γαρδίκας, «Η Ελλάδα και το Ανατολικό Ζήτημα», 131, Απόστολος Διαμαντής, «Εκλογές και κυβερνήσεις», στο Βαρδιάμπασης (επιμ.), *Ιστορία των Ελλήνων*, Τόμος 10, 206-45, 229-34. Κουκουτσή, «Ο Κριμαϊκός Πόλεμος», 265-83.

⁷⁶ Δερτιλής, *Ιστορία του Ελληνικού Κράτους*, 368-70.

⁷⁷ Γ. Β. Δερτιλής, *Επτά Πόλεμοι, Τέσσερις Εμφύλιοι, Επτά Πτωχεύσεις 1821-2016* (Αθήνα: Πόλις, 2016), 45-46.

Οθωμανικής Αυτοκρατορίας μέσω ένοπλης σύγκρουσης, χωρίς όμως το επίπεδο πολεμικής ετοιμότητας της χώρας να επιτρέπει τη διεξαγωγή ανοικτής σύγκρουσης με την Οθωμανική Αυτοκρατορία. Από την άλλη μεριά, η Υψηλή Πύλη δεν θεωρούσε το νεότευκτο Ελληνικό Βασίλειο ως στρατιωτική απειλή.⁷⁸ Επομένως, οι ένοπλες αντιπαραθέσεις μεταξύ των δύο κρατών δεν μπορούν να αποδοθούν σε κάποια σπειροειδή διαδικασία εξοπλισμών,⁷⁹ ούτε σε παρανόηση,⁸⁰ αλλά ούτε σε αποτυχία της οθωμανικής αποτροπής.⁸¹ Πώς λοιπόν μπορεί να εξηγηθεί το γεγονός πως οι ένοπλες αντιπαραθέσεις της περιόδου αυτής προκλήθηκαν από το στρατιωτικά ανίσχυρο μέρος;

Η απάντηση βρίσκεται στην έννοια της αποτροπής και στη διεθνή παρέμβαση. Οι ελληνικές κυβερνήσεις διέθεταν πλήρη επίγνωση της συντριπτικής υπεροπλίας της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας σε συντελεστές ισχύος, η οποία λειτουργούσε αποτρεπτικά για το ξέσπασμα ανοικτού πολέμου. Για τον λόγο αυτό, η προώθηση της Μεγάλης Ιδέας βασίστηκε στη προετοιμασία αντάρτικων εξεγέρσεων με στόχο την πρόκληση της επέμβασης των Μεγάλων Δυνάμεων προς όφελος των ελληνικών συμφερόντων, καθώς σε αυτή τη μορφή πολέμου η στρατιωτική και οικονομική δύναμη των αντιπαρατιθέμενων δεν έπαιζε τον κυρίαρχο ρόλο. Την περίοδο αυτή όμως, το επίπεδο πολεμικής προετοιμασίας των Ελλήνων δεν επέτρεπε την εκμετάλλευση των διεθνών συγκυριών, ενώ η στρατιωτική αδυναμία της χώρας σήμαινε πως οι ελληνικές απόψεις δεν λαμβάνονταν υπόψιν από τις Μεγάλες Δυνάμεις. Πράγματι, οι Μεγάλες Δυνάμεις διατηρούσαν την ισορροπία μέσω της άσκησης πίεσης στην ελληνική πλευρά, συμπεριλαμβανομένου του ελέγχου της απόκτησης στρατιωτικού εξοπλισμού, και μέσω του περιορισμού της οθωμανικής πλευράς σε καταστολή της κάθε εξέγερσης κατά περίπτωση.

Συμπερασματικά, κατά την περίοδο από το 1833 έως το 1866 μπορούν να εντοπιστούν ορισμένες πρώιμες απόπειρες της Ελλάδας και της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας για τον εκσυγχρονισμό των ενόπλων δυνάμεών τους. Περαιτέρω, η εποχή αυτή έθεσε τις βάσεις για τη γέννηση του φαινομένου των ανταγωνιστικών εξοπλισμών μεταξύ Ελλάδας και Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, το οποίο γνώρισε μεγαλύτερη ένταση τις επόμενες δεκαετίες, και παραμένει εν ισχύ με τη μορφή του ελληνοτουρκικού εξοπλιστικού ανταγωνισμού ακόμη και στις μέρες μας.

Το παρόν άρθρο βασίζεται στο ερευνητικό έργο «Ανταγωνιστικοί εξοπλισμοί και ένοπλες αντιπαραθέσεις: η περίπτωση της Ελλάδας και της Τουρκίας από το 1833 έως σήμερα» που υλοποιείται στο Πανεπιστήμιο Πελοποννήσου. Το ερευνητικό έργο υποστηρίχτηκε από το Ελληνικό Ίδρυμα Έρευνας και Καινοτομίας (ΕΛ.ΙΔ.Ε.Κ.) στο πλαίσιο της Δράσης «2^η Προκήρυξη ερευνητικών έργων ΕΛ.ΙΔ.Ε.Κ. για την ενίσχυση Μεταδιδακτορικών Ερευνητών/τριών» (Αριθμός Έργου: 00789, ARCADE).

Ο Ιωάννης Νιούτσικος είναι Διδάκτωρ Σπουδών Πολέμου του King's College London. Έχει διδάξει στο King's College London, στο Ελληνικό Ανοικτό Πανεπιστήμιο και στο Πανεπιστήμιο Πειραιώς. Μελέτες του έχουν δημοσιευθεί από ακαδημαϊκούς εκδοτικούς οίκους όπως οι Routledge

⁷⁸ Θεοδωρόπουλος, *Οι Τούρκοι και Εμείς*, 66, 70-1, 89.

⁷⁹ Singer, "Threat-perception and the armament-tension dilemma". Richardson, *Arms and Insecurity*. Wallace, "Arms races and escalation: some new evidence". Wallace, "Armaments and Escalation: Two Competing Hypotheses".

⁸⁰ Jervis, *Perception and Misperception in International Politics*.

⁸¹ Weede, "Arms Races and Escalation: Some Persisting Doubts".

και Lexington Books, και από επιστημονικά περιοδικά όπως τα Mars & Clio, The International Journal of Historical Learning, Teaching and Research, και Südosteuropa Journal for Politics and Society. Την παρούσα περίοδο είναι Μεταδιδακτορικός Ερευνητής στο Πανεπιστήμιο Πελοποννήσου και Επιστημονικός Υπεύθυνος του ερευνητικού έργου «Ανταγωνιστικοί εξοπλισμοί και ένοπλες αντιπαραθέσεις: η περίπτωση της Ελλάδας και της Τουρκίας από το 1833 έως σήμερα».

Ο **Ιωάννης Μπόγρης** είναι Αντισυνταγματάρχης του Πυροβολικού, τάξεως Σ.Σ.Ε. 2003. Είναι υποψήφιος διδάκτορας Νεότερης Ιστορίας στο Τμήμα Ιστορίας και Αρχαιολογίας του Ε.Κ.Π.Α. Έχει διδάξει το μάθημα της Στρατιωτικής Ιστορίας της Νεότερης Ελλάδος στις σχολές Σ.Σ.Α.Σ. και Σ.Α.Ν. Υπηρέτησε επί 4 έτη στη Διεύθυνση Ιστορίας Στρατού, όπου ασχολήθηκε με τη συγγραφή και επιμέλεια ιστορικών τόμων. Την παρούσα περίοδο υπηρετεί ως Επιτελής στη Γενική Διεύθυνση Πολιτικής Εθνικής Άμυνας και Διεθνών Σχέσεων του Υπουργείου Εθνικής Άμυνας.

Χρηματοδότηση Εξοπλισμών στην Ελλάδα Παραμονές του Δευτέρου Παγκοσμίου Πολέμου (1935–1940)

Κωνσταντίνος Δ. Βλάσσης

ΣΥΝΟΨΗ

Όταν μετά την άνοδο του αναθεωρητή Adolf Hitler στην γερμανική Καγκελαρία, ο ελληνικός πολιτικός κόσμος άρχισε να αντιλαμβάνεται την ανάγκη της κατά προτεραιότητα ενίσχυσης των Ελληνικών Ενόπλων Δυνάμεων, το μέγα πρόβλημα που υφίστατο ήταν αυτό της χρηματοδότησης. Το όλο ζήτημα έπρεπε να εξεταστεί στο πλαίσιο της γνωστής ανάγκης εξεύρεσης συναλλάγματος για αγορές υλικών από τις ξένες αγορές, όπως και της νωπής ακόμη πτώχευσης του 1932. Οι περιστάσεις απαιτούσαν την λήψη άμεσων αποφάσεων, όμως τόσο η δυσμενής διεθνώς οικονομική θέση της Ελλάδας, όπως και το ρευστό πολιτικό σκηνικό στο εσωτερικό της, δεν προσέφεραν αυτονόητα την αναγκαία ταχύτητα στις κινήσεις και λήψη αποφάσεων, τόσο σε επίπεδο κυβέρνησης, όσο και Επιτελείων.

Λέξεις κλειδιά: Εξοπλισμοί, Εξοπλιστικά Προγράμματα, Εξοπλιστική Πολιτική, Επιτελεία, Ένοπλες Δυνάμεις, Χρηματοδότηση, Clearing, Συνάλλαγμα, Καπνά.

Σκοπός

Από την στιγμή που και η ελληνική πολιτική ηγεσία αντελήφθη και αποδέχθηκε την ανάγκη αφιέρωσης πιστώσεων προς εκσυγχρονισμό των Ελληνικών Ενόπλων Δυνάμεων, το ενδιαφέρον στράφηκε στην εύρεση και αξιοποίηση χρηματοδοτικών εργαλείων και διμερών συμφωνιών για την εξασφάλιση πόρων. Η παρούσα μελέτη παρουσιάζει συνοπτικά τις προσπάθειες που αναλήφθηκαν σε αυτήν την κατεύθυνση από τις ελληνικές κυβερνήσεις την περίοδο 1935–1940 και τα εμπόδια που έπρεπε να ξεπεραστούν.

Μετά τη Μικρασιατική Καταστροφή του 1922, η Ελλάδα μόνο μετά το 1927 γνώρισε μια περίοδο πολιτικής σταθερότητας και οικονομικής περισυλλογής με τον σχηματισμό της Οικουμενικής Κυβέρνησης Ζαΐμη, στην οποία συμμετείχαν όλα τα κόμματα. Ωστόσο, από τα τέλη του 1931 η χώρα επλήγη από την διεθνή οικονομική κρίση και κήρυξε πτώχευση στις αρχές του επόμενου έτους. Επιπλέον, από το 1935 το ρευστό πολιτικό σκηνικό που επικράτησε οδήγησε σε μια ανησυχητική κατάσταση, ιδίως αν ληφθεί υπόψιν η διεθνής αναταραχή που άρχισε να εκδηλώνεται από τον αναθεωρητισμό που εξέπεμπε η Γερμανία.

Πράγματι, από τα τέλη του 1933 με την άνοδο στην Καγκελαρία του εθνικοσοσιαλιστή Adolf Hitler η Ευρώπη εισήλθε σε μια μόνιμη περιδίνηση αβεβαιότητας,

ενώ και η φασιστική Ιταλία του Benito Mussolini στα τέλη του 1935 επενέβη στρατιωτικά καταλαμβάνοντας την Αιθιοπία.

Το διάστημα που προηγήθηκε κι ενώ η ιταλοαιθιοπική κρίση εξελισσόταν, Μεγάλη Βρετανία και Γαλλία επιχείρησαν να προλάβουν την ρήξη, επιθυμώντας να μην δυσαρεστήσουν την Ιταλία, η οποία δυνητικά θα μπορούσε να στραφεί προς την Γερμανία. Την συγκεκριμένη περίοδο, η Ελλάδα είχε στενές επαφές με την πολιτικο-στρατιωτική ηγεσία της Μεγάλης Βρετανίας, καθώς σε περίπτωση επέκτασης του πολέμου στην Μεσόγειο, η Αθήνα θεωρούσε πως αναπόφευκτα θα ενεπλέκετο κι αυτή, οπότε επιθυμούσε να εξασφαλίσει την στρατιωτική υποστήριξη της Μεγάλης Δύναμης. Η ανάγκη ήταν επείγουσα, δεδομένου ότι οι Ελληνικές Ένοπλες Δυνάμεις δεν είχαν υποστηριχθεί τα προηγούμενα χρόνια βάσει μιας συνεπούς εξοπλιστικής πολιτικής, με αποτέλεσμα να υστερούν τόσο ποσοτικά όσο και ποιοτικά με τα τότε σύγχρονα δεδομένα.

Ενώ στην Ελλάδα φάνηκε πως το σύνολο του πολιτικού κόσμου επέδειξε μια αξιοσημείωτη συναίνεση στην ανάγκη για εκσυγχρονισμό των Ελληνικών Ενόπλων Δυνάμεων, το μεγάλο πρόβλημα ήταν η εξεύρεση των οικονομικών πόρων, με αποτέλεσμα να διαρρεύσει πολύτιμος χρόνος έως ότου εγκαινιαστεί μια συστηματική πολιτική εξοπλισμών. Την προσπάθεια αυτή δυσχέραινε και το γεγονός ότι πλέον σε παγκόσμιο επίπεδο, όλες οι χώρες είχαν στραφεί σε μια ξέφρενη κούρσα εξοπλισμών, διαβλέποντας την αναπόφευκτη μεγάλη σύγκρουση, της οποίας η έκρηξη ολοένα φαινόταν να πλησιάζει. Σε κάθε περίπτωση μετά την επιβολή της δικτατορίας στις 4 Αυγούστου 1936, ο επανεφοδιασμός των Ενόπλων Δυνάμεων συνεχίστηκε με εντατικό ρυθμό.

Ήταν καιρός, καθώς η Γερμανία προχωρούσε στα πρώτα αναθεωρητικά βήματα, αφού εντός του 1934 αποχώρησε και από την Κοινωνία των Εθνών που υποτίθεται μέσω αυτού του διεθνούς οργανισμού συνεργασίας θα εξασφαλιζόταν η πολυπόθητη σταθερότητα και ειρήνη. Το 1936 η Γερμανία ενσωμάτωσε την Αυστρία, ενώ το 1937 η Ιταλία προσχώρησε στον Άξονα Γερμανίας-Ιαπωνίας. Το 1938 η Τσεχοσλοβακία ήταν η σειρά της για να προσαρτηθεί στην Γερμανία, ενώ την άνοιξη του 1939 η Ιταλία κατέλαβε την Αλβανία.

Η γερμανική επίθεση στην Πολωνία, βρήκε την Ελλάδα να έχει προωθήσει σε σημαντικό βαθμό το εξοπλιστικό της πρόγραμμα, έχοντας καταφέρει να εξεύρει λύσεις στην ανάγκη χρηματοδότησής του. Η ιταλική επίθεση της Ιταλίας κατά της Ελλάδας δεν την βρήκε ανέτοιμη.

Οικονομία και συναλλαγματική κατάσταση

Στα μέσα του 1935, σε συνεδρίαση του Ανωτάτου Πολεμικού Συμβουλίου οι Αρχηγοί των Κλάδων των Ενόπλων Δυνάμεων, ενημέρωναν την κυβέρνηση Παναγή Τσαλδάρη για «την τελείαν ανεπάρκειαν των πολεμικών δυνάμεων [της Ελλάδας] προς εκτέλεσιν του προορισμού των», συμπληρώνοντας πως η «επαρκής πολεμική οργάνωσις της Χώρας, όπως αυτή ανταποκριθή εις πάσαν τυχόν παρουσιασθησομένην περίστασιν», απαιτούσε για τους Κλάδους των Ενόπλων Δυνάμεων ποσό άνω των 20 δισεκατομμυρίων δραχμών.¹ Τον Ιούλιο του 1935 και τον Ιανουάριο του 1936, σε δύο συνεδριάσεις του Ανωτάτου Συμβουλίου Εθνικής Αμύνης (ΑΣΕΑ) η πολιτικο-στρατιωτική ηγεσία, επί κυβερνήσεων Τσαλδάρη και Δεμερτζή αντίστοιχα, οριστικοποίησε τις συνολικές πιστώσεις που θα

¹ Μορφωτικό Ίδρυμα Εθνικής Τράπεζας/Ελληνικό Λογοτεχνικό & Ιστορικό Ίδρυμα, (ΜΙΕΤ/ΕΛΙΑ), Αρχείο Σοφοκλή Δούσμανη, Φ. 11, Ανώτατο Πολεμικό Συμβούλιο, *Πρακτικόν υπ' αριθ. 3*, 16 Ιουλίου 1935.

παρέχονταν στους Κλάδους των Ενόπλων Δυνάμεων, συνολικού κόστους 6,05 δισεκατομμυρίων δραχμών, εντός 2ετίας.² Οι πιστώσεις προορίζονταν να καλύψουν στο μεγαλύτερο μέρος τους, ανάγκες εισαγωγής υλικών από τις αγορές του εξωτερικού. Υπολογιζόταν, ότι μόνο ένα ποσό 1,84 δισεκατομμυρίων δραχμών, θα εδαπανάτο στο εσωτερικό σε δραχμές.³ Προκειμένου να εξευρεθεί η χρηματοδότηση του προγράμματος, σχεδιαζόταν τα 2,9 δισεκατομμύρια να καλυφθούν από τις πιστώσεις του Προϋπολογισμού κατά τα επόμενα 4 έτη, να συναφθεί δάνειο 896 εκατομμυρίων από την Τράπεζα της Ελλάδας (ΤτΕ) και το υπόλοιπο ποσό των 2,335 δισεκατομμυρίων (περίπου 57,5 εκατομμύρια μάρκα) να καλυφθεί από διμερή συμφωνία με την Γερμανία, οπότε και θα ήταν δυνατή για την κάλυψη μέρους αυτού, η αξιοποίηση του ενεργητικού υπέρ της Ελλάδας που παρουσίαζε το ελληνογερμανικό συμφηφιστικό εμπόριο (clearing). Αυτό, κατά τα τέλη του 1935 ανερχόταν σε 32 εκατομμύρια μάρκα (περίπου 1,296 δισεκατομμύρια δραχμές).⁴

Το μείζον πρόβλημα, της εξεύρεσης συναλλάγματος, εξαρτιόταν από την οικονομική κατάσταση της χώρας και συνδυαζόταν ευθέως με την δυνατότητα πρόσβασης στις διεθνείς τραπεζικές αγορές, δηλαδή την χρηματοπιστωτική πίστη του κράτους, η οποία είχε υπονομευθεί καίρια από την στάση πληρωμών του 1932. Μετά την κήρυξη χρεοστασίου από την 1^η Μαΐου 1932, η κυβέρνηση αποφάσισε να παύσει την αποπληρωμή των ετησίων τοκοχρεολυσίων, περιορίζομενη αποκλειστικά στους τόκους. Καθώς η Ελλάδα εισήλθε σε προεκλογική περίοδο, επιχειρήθηκε η επίτευξη μιας προσωρινής διευθέτησης με την ελληνική πλευρά να προτείνει την καταβολή έως και 38% των τόκων. Οι εκπρόσωποι των ομολογιούχων ζήτησαν την καταβολή τουλάχιστον του 60% και εντέλει η ελληνική κυβέρνηση προχώρησε τον Σεπτέμβριο του 1932 σε μια προσωρινή διευθέτηση, ώστε για το Οικονομικό Έτος 1932–1933 να καταβάλει το 30% των ετησίων τόκων.⁵

Δεδομένου πως η προσπάθεια για οικονομική ανάκαμψη απαιτούσε οπωσδήποτε την σύναψη μιας επίσημης και διαρκούς συμφωνίας επ' αυτού του θέματος, η κυβέρνηση Τσαλδάρη που προέκυψε τον Μάρτιο του 1933, επεδίωκε την επίτευξη ενός μόνιμου διακανονισμού, κυρίως με τον Σύνδεσμο Άγγλων Ομολογιούχων, καθώς κατέχοντας ποσοστό 67,42% του εξωτερικού δανεισμού, η αγγλική αγορά αποτελούσε τον μεγαλύτερο πιστωτή της Ελλάδας.⁶ Στις 16 Νοεμβρίου 1933 υπεγράφη νέος προσωρινός διακανονισμός για τα επόμενα δύο έτη. Συγκεκριμένα, για το Οικονομικό Έτος 1933–1934 θα καταβαλλόταν το 27,5% των τόκων, ενώ το ποσοστό κατά το επόμενο 1934–1935 θα αυξανόταν σε 35%.⁷

² ΜΙΕΤ/ΕΛΙΑ, Αρχείο Σοφοκλή Δούσμανη, Φ. 11, Ανώτατο Συμβούλιο Εθνικής Αμύνης, *Πρακτικόν υπ' αριθ. 1*, 24 Ιουλίου 1935 και Κωνσταντίνος Βλάσσης, *Οι Εξοπλισμοί της Ελλάδος 1936–1940*, (Αθήνα: εκδόσεις Δούρειος Ίππος, 2013), 51, όπου ΑΣΕΑ, *Πρακτικόν υπ' αριθ. 1*, 11 Ιανουαρίου 1936.

³ Τράπεζα της Ελλάδος, *Έκθεσις του Διοικητού, της Τραπεζής εξ ονόματος του Γενικού Συμβουλίου επί του Ισολογισμού του έτους 1936*, (Αθήναι: 1937), 26· Ηλία Βενέζη, *Χρονικόν της Τραπεζής της Ελλάδος*, (Αθήναι: 1955), 193.

⁴ Mogens Pelt, "Germany and the Economic Dimensions of the Establishment of the Metaxas Regime", *Journal of Hellenic Diaspora*, vol. 20.2 (1994), New York, σημείωση 73, 65–66.

⁵ Ανδρέας Κακριδής, *Κυριάκος Βαρβαρέσος – Η βιογραφία ως οικονομική ιστορία*, (Αθήνα: Τράπεζα της Ελλάδος, Κέντρο Πολιτισμού Έρευνας και Τεκμηρίωσης, 2017), 82, 85, 87, 89, 90, 91.

⁶ Δημήτριος Κιτσίκης, *Η Ελλάς τῆς 4^{ης} Αύγουστου καί αἱ Μεγάλαι Δυνάμεις. Τά ἀρχεῖα τοῦ Ἑλληνικοῦ Υπουργείου Ἐξωτερικῶν, 1936–1941*, (Αθήνα: Ελεύθερη Σκέψις, 1990), 68.

⁷ Κιτσίκης, 69· εφ. *ΕΛΛΗΝΙΚΟΝ ΜΕΛΛΟΝ*, 8.11.1933· εφ. *ΕΛΛΗΝΙΚΟΝ ΜΕΛΛΟΝ*, 17.11.1933.

Όταν στη διάρκεια του 1934 έγινε πλέον αντιληπτό από την πολιτική ηγεσία, πως ήταν αδήριτη η ανάγκη αύξησης των αμυντικών δαπανών, η κυβέρνηση Τσαλδάρη αποφάσισε να προτείνει εκ νέου την καταβολή ποσοστού 35% επί των τόκων και τον Φεβρουάριο του 1935 ο υπουργός Οικονομικών Γεώργιος Πεσμαζόγλου μετέβη στο Λονδίνο. Η ελληνική πρόταση συνοδεύθηκε από νύξεις περί ελπίδων αύξησης του ποσοστού κατ' έτος αναλόγως και με την γενικότερη βελτίωση της ελληνικής Οικονομίας, αλλά ως απάντηση κατατέθηκε αντιπρόταση για καταβολή ποσοστού 50%, με αποτέλεσμα να επέλθει αδιέξοδος. Η ελληνική πλευρά, αποφάσισε μονομερώς την καταβολή του 35% των τόκων για το Οικονομικό Έτος 1935–1936.⁸

Ως προς την εξεύρεση πολύτιμου συναλλάγματος, η ελληνική Οικονομία βασιζόταν σε μεγάλο βαθμό στα εμβάσματα που έστελναν οι Έλληνες μετανάστες του εξωτερικού. Ωστόσο, ενώ το 1929 τα μεταναστευτικά εμβάσματα ανέρχονταν σε 8,358 εκατομμύρια λίρες Αγγλίας και τα προηγούμενα έτη ήταν υψηλότερα, την 3ετία 1934–1936 κυμάνθηκαν μεταξύ 2,5–3,5 εκατομμυρίων. Επίσης, ο δυναμικός κλάδος της Εμπορικής Ναυτιλίας δεν μπορούσε να συνεισφέρει αποφασιστικά, καθώς οι εφοπλιστές εγκατεστημένοι και δραστηριοποιούμενοι στο εξωτερικό, δεν μετέφεραν τα κέρδη τους στην Ελλάδα, ενώ αρκετοί άλλαξαν σημαία στα πλοία τους, ενοχλούμενοι από την φορολογία που επέβαλαν οι ψηφισθέντες εργατικοί νόμοι.⁹

Σε σχέση με το εξαγωγικό εμπόριο, αυτό επηρεάστηκε άμεσα από την διεθνή οικονομική κρίση και την συνεπακόλουθη κατάρρευση της διεθνούς νομισματικής συνεργασίας. Η έλλειψη συναλλάγματος και τα μέτρα προστατευτισμού που εφαρμόστηκαν, οδήγησαν τα κράτη στην υιοθέτηση λύσεων συμψηφισμού (clearing) όπως η εξόφληση των εισαγωγών από ισόποσης αξίας εξαγωγές με κάθε εμπορικό εταίρο ξεχωριστά.¹⁰

Η Ελλάδα από το 1931 είχε εμπλακεί σε συζητήσεις και συνεπακόλουθες υπογραφές εμπορικών συμβάσεων με το παραπάνω σύστημα clearing. Στην δική της περίπτωση, επρόκειτο για μια πτωχή χώρα που εξαρτιόταν συναλλαγματικώς από την παραγωγή και εξαγωγή 5 προϊόντων όχι πρώτης ανάγκης (καπνά, σταφίδα, έλαιο, σύκα, οίνος), με τα καπνά και την σταφίδα να καλύπτουν τα 3/4 της συνολικής τους αξίας. Ο καπνός κατείχε την πρώτη θέση στο εξαγωγικό εμπόριο της Ελλάδας, παρόλο που μετά την διεθνή οικονομική κρίση του 1929 είχε περιορισθεί σημαντικά, τόσο σε ποιότητα όσο και αξία. Ενδεικτικά, κατά την 5ετία 1926–1930, οπότε και οι διεθνείς εμπορικές συναλλαγές διεξήχθησαν υπό σχετικά ομαλές συνθήκες. Το ποσοστό 55,56% που αντιπροσώπευε ως προς την συνολική αξία των εξαγωγών, ήταν άνω του 4πλασίου σε σχέση με αυτό της σταφίδας που ανερχόταν σε 13,23% (μόλις 812 εκατομμύρια δραχμές).¹¹

Εξαγωγικό εμπόριο με την Γερμανία

Η καπνική κατανάλωση ήταν ελάχιστη στο εσωτερικό της Ελλάδας, ενώ το 65% από τις εξαγωγές διοχετευόταν προς την Γερμανία και τις ΗΠΑ, το 25% σε 6–7 χώρες και το

⁸ Κακριδής, 117.

⁹ Τράπεζα της Ελλάδος/Κέντρο Πολιτισμού Έρευνας και Τεκμηρίωσης-Τμήμα Ιστορικού Αρχείου (ΤτΕ/ΚΕΠΟΕΤ-ΙΑΤΕ), Αρχείο Εμμανουήλ Τσουδερού, Α3Σ1Υ2Φ111, *Υπόμνημα Ελληνικής Κυβερνήσεως προς Πρόεδρο Επιτροπής Ομολογιούχων*, 29 Ιουλίου 1937.

¹⁰ Κακριδής, 119.

¹¹ Δελτίον του Συνδέσμου Γραφείων Προστασίας Ελληνικού Καπνού (ΔΣΓΠΕΚ), «Η συμμετοχή του καπνού εις την ελληνικήν εξαγωγήν», *Δελτίον Καπνού*, Ιούλιος 1936, αριθ. 11, σ. 8.

υπόλοιπο 10% σε άλλες 25–30 χώρες. Από τα παραπάνω είναι φανερό, ότι ενώ η ελληνική Οικονομία εξαρτάτο κατά μέγα μέρος από τον καπνό, αυτός με την σειρά του βασιζόταν κυρίως στην ζήτηση δύο μόνο χωρών! Αυτό ήταν και το κρίσιμο σημείο του όλου καπνικού ζητήματος, το οποίο σε συνδυασμό προς την μέχρι τα μέσα του 1937 έλλειψη νομοθετικής ρύθμισης της καπνοκαλλιέργειας, παρουσιαζόταν υπό οξυτάτη μορφή.¹²

Το 1936 οι εξαγωγές ελληνικών καπνών απορροφήθηκαν κατά 58% από την Γερμανία, ενώ και η σταφίδα άρχισε τα τελευταία έτη να απορροφάται κατά 25% απ' αυτήν.¹³ Ήδη, από το 1933, τα κέρδη από τα καπνά είχαν αυξητική τάση και το 1935 είχαν φθάσει στα προ της κρίσης ύψη.¹⁴ Τα επόμενα έτη, τα μεγέθη παρουσίασαν συνεχή άνοδο, οπότε το 1938, κορυφώθηκε η εξαγωγική δραστηριότητα με την αξία των καπνών να ξεπερνά το ψυχολογικό φράγμα των 5 δισεκατομμυρίων δραχμών, καθώς η αυξημένη ζήτηση του προϊόντος, συνέτεινε ώστε και οι τιμές να κινηθούν ανοδικά.¹⁵ Το ότι οι εξαγωγές των ελληνικών καπνών παρουσίαζαν σχετική αύξηση έναντι της προπολεμικής εποχής, οφειλόταν αποκλειστικά και μόνο στο γεγονός, ότι στις ελάχιστες σοβαρές αγορές οι οποίες απέμειναν στην Ελλάδα (Γερμανία, ΗΠΑ), η κατανάλωση του σιγαρέττου σημείωνε κατά τα τελευταία έτη ραγδαία αύξηση.¹⁶

Σε σχέση με το ελληνογερμανικό καπνικό εμπόριο, η Γερμανία ως το 1936 κατείχε σταθερά την πρώτη θέση μεταξύ των χωρών καταναλώσεως του κυριότερου ελληνικού εξαγωγικού προϊόντος, οπότε καθίστατο προφανής ο ρόλος τον οποίο διαδραμάτιζε στην διαμόρφωση των τιμών και της εν γένει εξέλιξης των καπνικών πραγμάτων στην Ελλάδα.

Η στροφή της Ελλάδας προς την Γερμανία, οφειλόταν σε μεγάλο βαθμό και στην αυξανόμενη σημασία της χώρας αυτής ως προς τον όγκο των οικονομικών συναλλαγών στο εμπόριο. Ήδη, από τα τέλη της δεκαετίας του 1920, η Γερμανία κατείχε μεγαλύτερο ποσοστό ως προς τον όγκο των εμπορικών συναλλαγών, σε σχέση με την Αγγλία. Η Γερμανία λαμβάνοντας προνομιακή θέση στις εμπορικές συναλλαγές με την Ελλάδα κατά το 1938 οι μεν εισαγωγές της Ελλάδας από την Γερμανία, ήταν 4,5 φορές υψηλότερες ως προς αυτές από την Μεγ. Βρετανία, ενώ και οι αντίστοιχες εξαγωγές ήταν 2,5 φορές μεγαλύτερες, με την εικόνα για τις εξαγωγές να διατηρείται και κατά το 1939.

Τον Σεπτέμβριο του 1934, η Γερμανία υπό τον υπουργό Οικονομικών Δρ. Hjalmar Schacht είχε εγκαινιάσει μια πολιτική οικονομικής διείσδυσης στην Νοτιοανατολική Ευρώπη, σύμφωνα με την οποία προβλεπόταν η εισαγωγή μεγάλων ποσοτήτων προϊόντων από την περιοχή αυτή.¹⁷ Στην Ελλάδα, ίσχυε από τον Αύγουστο του 1932 το σύστημα του clearing για τις εμπορικές συναλλαγές με την Γερμανία. Τον Μάιο του 1935, η ΤτΕ συμφώνησε με την German Reichsbank για την δημιουργία και ενός ιδιωτικού συστήματος clearing.¹⁸ Ήδη από το 1932, παρουσιαζόταν πλεόνασμα για την ελληνική πλευρά, ενώ αυτό εκτοξεύτηκε από τα τέλη του 1934, με την έναρξη της νέας γερμανικής πολιτικής

¹² ΔΣΓΠΕΚ, «Η Εξαγωγή των καπνών μας κατά το έτος 1939», Δελτίον Καπνού, Δεκέμβριος 1939–Ιανουάριος 1940, 12.

¹³ ΤτΕ/ΚΕΠΟΕΤ-ΙΑΤΕ, Αρχείο Εμμανουήλ Τσουδερού, Α3Σ1Υ2Φ111, Όσα είπεν ο κ. Τσουδερός εκ μέρους της Ελληνικής Κυβερνήσεως προς το Committee των ομολογιούχων, 27 Ιουλίου 1937.

¹⁴ ΔΣΓΠΕΚ, «Η συμμετοχή του καπνού εις την ελληνικήν εξαγωγήν», Δελτίον Καπνού, Ιούλιος 1936, αριθμός (αριθ.) 11, 8.

¹⁵ ΔΣΓΠΕΚ, «Τα καπνά μας και η καπνική πολιτική», Δελτίον Καπνού, Μάιος 1937, 11· ΔΣΓΠΕΚ, «Η εξαγωγή των καπνών μας κατά το έτος 1938», Δελτίον Καπνού, Ιανουάριος 1939, αριθ. 10, 17.

¹⁶ ΔΣΓΠΕΚ, «Η παγκόσμιος παραγωγή του καπνού», Δελτίον Καπνού, Ιούλιος–Αύγουστος 1937, 11.

¹⁷ Pelt, *Tobacco, Arms & Politics*, 112.

¹⁸ Στο ίδιο.

διείσδυσης στα Βαλκάνια. Επίσης, από το καλοκαίρι του 1935, οι Γερμανοί καπνέμποροι προέβησαν σε πολλαπλάσιες εισαγωγές ελληνικών καπνών, επιχειρώντας να δημιουργήσουν αποθέματα, ως ένα είδος προληπτικής πολιτικής σε μια ενδεχόμενη υποτίμηση του γερμανικού μάρκου.¹⁹

Από την πλευρά της, η Ελλάδα πίεζε την Γερμανία για την καταβολή του τιμήματος των ελληνικών προϊόντων σε συνάλλαγμα (μάρκα), όμως η γερμανική κυβέρνηση ηρνείτο και επιζητούσε την αύξηση των ελληνικών εισαγωγών, προκειμένου να ισοσκελιστεί το διμερές εμπορικό ισοζύγιο.²⁰ Η ανησυχία της ελληνικής πλευράς για το υφιστάμενο σημαντικό πλεόνασμα που παρέμενε ανεκμετάλλευτο, επετεινέτο, από τον γενικότερο φόβο που διάφορες φήμες καλλιεργούσαν περί υποτίμησης του μάρκου, οπότε θα μειωνόταν η πραγματική αξία του συσσωρευμένου κονδυλίου.²¹

Προσανατολισμός προς την γερμανική πολεμική βιομηχανία

Από τον Φεβρουάριο του 1934, η ελληνική πλευρά είχε στραφεί στην μεγάλη χώρα της Κεντρικής Ευρώπης έχοντας επαφές με την γερμανική κυβέρνηση για την προμήθεια οπλισμού. Αυτές οι παραγγελίες θα έπρεπε να τηρηθούν μυστικές και θα διεκπεραιώνονταν από εικονικές επιχειρήσεις γερμανικών συμφερόντων στην Ελβετία, καθώς θεωρητικά εξακολουθούσε να ισχύει το Άρθρο 170 της Συνθήκης των Βερσαλλιών που είχε επιβληθεί μεταπολεμικά στην Γερμανία και της απαγόρευε την ανάπτυξη πολεμικής βιομηχανίας.²²

Παρόλο που η ελληνική κυβέρνηση αλλά και ιδιωτικές επιχειρήσεις, σκόπευαν να προβούν σε μεγάλες παραγγελίες προς την Γερμανία ήταν προφανές, ότι το ενεργητικό όσον αφορά το clearing θα παρέμενε σε υψηλά επίπεδα για την ελληνική πλευρά. Στις 30 Σεπτεμβρίου 1935 και ενώ η ελληνική κυβέρνηση ενημέρωνε την γερμανική πλευρά, ότι επιθυμούσε να θέσει μεγάλες παραγγελίες πολεμικού υλικού υπό τον όρο της μυστικότητας, κατέφθανε στην Γερμανία αντιπροσωπεία του ελληνικού Ναυτικού υπό τον Α/ΓΕΝ Αντιναύαρχο Δημήτριο Οικονόμου, για να προσεγγίσει την γερμανική κυβέρνηση και να εξακριβώσει αν αυτή δεχόταν να προμηθεύσει επείγοντως πολεμικό υλικό με απευθείας συνεννοήσεις, άνευ μεσαζόντων.²³

Σύμφωνα με την αναφορά που υπέβαλε ο Αντιναύαρχος Οικονόμου, από την πρώτη στιγμή η υποδοχή που έγινε στην ελληνική Αποστολή ήταν εγκάρδια και οι Γερμανοί αξιωματούχοι και των τριών Κλάδων των Ενόπλων Δυνάμεων έδειξαν, ότι είχαν την πρόθεση να μιλήσουν άνευ επιφυλάξεων. Όπως συμφωνήθηκε, τα γερμανικά Επιτελεία θα ανέλαμβάναν την παραγγελία υλικού για λογαριασμό της Ελλάδας, αποκλεισμένου κάθε μεσάζοντα. Ο τρόπος πληρωμής θα αποτελούσε θέμα συνεννόησης μεταξύ των δύο κυβερνήσεων.²⁴

Μετά από την θετική ανταπόκριση, διαβιβάστηκαν τον επόμενο μήνα στην γερμανική πρεσβεία της Αθήνας, οι πίνακες των υπό προμήθεια υλικών.²⁵ Τον Νοέμβριο, επίσης, και προκειμένου η γερμανική πλευρά να ικανοποιήσει την ελληνική απαίτηση για αποκλεισμό

¹⁹ Mazower, *Η Ελλάδα και η οικονομική κρίση του Μεσοπολέμου*, (Αθήνα: ΜΙΕΤ, 2009), 303, 304.

²⁰ Pelt, *Tobacco, Arms & Politics*, 111–112.

²¹ Mazower, 304.

²² Pelt, *Tobacco, Arms & Politics*, 133.

²³ Στοιχίδιο, 135.

²⁴ ΜΙΕΤ/ΕΛΙΑ, Αρχείο Σοφοκλή Δούσμανη, Αρχηγός Γενικού Επιτελείου Ναυτικού προς Υπουργό Ναυτικών, ΑΠΟΡΡΗΤΟΝ, αριθ. 728, 7 Οκτωβρίου 1935.

²⁵ Pelt, *Tobacco, Arms & Politics*, 135.

των μεσαζόντων, συνέστησε μια κοινοπραξία (Greichenland Konsortium) στην οποία θα συμμετείχαν όλες οι γερμανικές εταιρείες που επιθυμούσαν να προωθήσουν τα προϊόντα τους στην Ελλάδα.²⁶ Ταυτόχρονα, στις 6 Νοεμβρίου 1935, αμέσως μετά την ιταλική επίθεση στην Αιθιοπία, η γερμανική κυβέρνηση διακήρυξε επίσημα, ότι το εμπόριο πολεμικού υλικού ήταν πλέον νόμιμο για την χώρα, αίροντας άλλον έναν περιοριστικό όρο της Συνθήκης των Βερσαλλιών, που είχε επιβληθεί στην Γερμανία.²⁷ Η υποβολή προτάσεων από γερμανικές εταιρείες προς την Αθήνα, άρχισε με καθυστέρηση από τον Φεβρουάριο του 1936, αλλά πλέον η όλη υπόθεση παρουσίαζε επικίνδυνη πολιτική εμπλοκή στο εσωτερικό της Ελλάδας, καθώς πέραν της αγγλογαλλικής παρεμβολής, ο ελληνικός Τύπος ασκούσε έντονη κριτική προς την γερμανική Κοινοπραξία, κατηγορώντας την ως εκβιαστικό οργανισμό. Εκ των πραγμάτων, οι συνεννοήσεις με τη γερμανική πλευρά διεκόπησαν, έως ότου διευκρινιστεί η κατάσταση.²⁸

Ελληνογερμανικό clearing

Ως προς την διαδικασία που ακολουθούνταν στο συμψηφιστικό εμπόριο, η ΤτΕ κατέβαλλε στους Έλληνες εξαγωγείς την αξία των εμπορευμάτων τους σε δραχμές, οπότε το αντίστοιχο ποσό των μάρκων ανήκε στην ΤτΕ, με αποτέλεσμα το υπόλοιπο υπέρ της ελληνικής πλευράς, να εμφανίζεται τυπικά στον λογαριασμό της. Ωστόσο, αυτό το ποσό των μάρκων δεν το είχε στην διάθεσή της, αφού ήταν δεσμευμένο στην γερμανική Reichsbank.²⁹

Η ΤτΕ ανησυχούσε εξαιτίας φόβου υποτίμησης του μάρκου (που αυτομάτως θα υποβάθμιζε την αξία του ποσού που τηρούνταν στην διάθεσή της) και άρχισε να ασκεί πιέσεις προς την κυβέρνηση προκειμένου να βρει διέξοδο στο πρόβλημα, οπότε και πρότεινε μια σειρά από μέτρα, όπως:

α) να αγοράσει (μέσω δανείου) το Ελληνικό Δημόσιο το ενεργητικό του Clearing έως το ποσό των 15 εκατομμυρίων μάρκων Γερμανίας, το οποίο εν συνεχεία θα διακανονιζόταν με την προμήθεια από την Γερμανία πολεμικού υλικού,

β) να εξουσιοδοτηθεί η ΤτΕ να αγοράζει πλέον για λογαριασμό του Ελληνικού Δημοσίου τα μάρκα που αντιστοιχούσαν στην αξία των εξαγομένων προϊόντων στην Γερμανία, πέραν του υφισταμένου ορίου των 32 εκατομμυρίων μάρκων και

γ) το υπόλοιπο ποσό των μάρκων, μετά την αφαίρεση των 15 εκατομμυρίων, να διακανονίζεται με τις εισαγωγές εμπορευμάτων από την Γερμανία.³⁰

Η παράταση της κατάστασης αυτής και η παράλληλη παρατεταμένη ρευστότητα στο πολιτικό σκηνικό (εκλογές και διαπραγματεύσεις σχηματισμού κυβέρνησης), ανάγκασαν την ΤτΕ να λάβει στο β' 10ήμερο Φεβρουαρίου του 1936 μέτρα για το clearing και θεωρώντας πως η ίδια είχε πράξει ό,τι ήταν δυνατόν, ζητούσε από την πλευρά του κράτους να ρυθμίσει το θέμα. Αμέσως μετά από αυτήν την κίνηση, διεφάνη κίνδυνος

²⁶ Στο ίδιο, 137.

²⁷ Στο ίδιο, 89.

²⁸ Γενικό Επιτελείο Στρατού/Διεύθυνση Ιστορίας Στρατού (ΓΕΣ/ΔΙΣ), Φ. Π17/Α/1, Γενικό Επιτελείο Στρατού – Τμήμα ΙΒ', *Διαδοχικάί φάσεις της προσπάθειας προμήθειας υλικού εκ της Γερμανίας*, 6 Μαΐου 1936.

²⁹ Μιχάλης Μ. Ψαλιδόπουλος, *Νομισματική Διαχείριση και Οικονομική Κρίση – Η Πολιτική της Τράπεζας της Ελλάδος, 1929–1941*, (Αθήνα: Ίδρυμα Εκτύπωσης Τραπεζογραμματίων και Αξιών της Τράπεζας της Ελλάδος, 2011), 125–126.

³⁰ Στο ίδιο.

δυστοκίας και παγώματος του καπνεμπορίου για την επόμενη Οικονομική Χρήση, ενώ προκλήθηκε γενική κατακραυγή όλου σχεδόν του επιχειρηματικού και εμπορικού κόσμου της Βόρειας Ελλάδας. Πράγματι, στις 4 Μαρτίου σε συνεδρίαση του Υπουργικού Συμβουλίου υπεγράφη σχετικός νόμος.³¹

Ο αναγκαστικός νόμος δημοσιεύθηκε την επόμενη ημέρα, σύμφωνα με τον οποίο, η ελληνική κυβέρνηση εξασφάλιζε τις πιστώσεις για την παραγγελία των εφοδίων από την Γερμανία. Κατά συνέπεια, η ΤτΕ έθετε στην διάθεση του Ελληνικού Δημοσίου ποσό 22 εκατομμυρίων μάρκων, ενώ ταυτόχρονα συνομολογήθηκε δάνειο μεταξύ του Ελληνικού Δημοσίου και της ΤτΕ, ύψους 891 εκατομμυρίων δραχμών (κατά την ισοτιμία 1 μάρκο = 40,5 δραχμές της 20^{ης} Φεβρουαρίου 1936), ώστε να εξοφληθεί το παραπάνω ποσό μάρκων. Το δάνειο, επρόκειτο να αποπληρωθεί σε 15 έτη με ετήσιο τόκο 3% και ρυθμιζόταν, ώστε από τις 20 Φεβρουαρίου 1936 και εφεξής, οι από τις ελληνικές εξαγωγές προϊόντων παραγωγής 1935 και πριν, δημιουργούμενες απαιτήσεις σε μάρκα από την Reichsbank, να προαγοράζονται ατόκως για λογαριασμό του Ελληνικού Δημοσίου μέσω της ΤτΕ.³² Παράλληλα, προβλέφθηκε και η χορήγηση προκαταβολικώς νέου δανείου της ΤτΕ ύψους 12 εκατομμυρίων μάρκων (486 εκατομμύρια δραχμές), 4ετούς διάρκειας με ετήσιο τόκο 3%, ώστε συνολικώς να εξευρεθούν άμεσα πιστώσεις 1,377 δισεκατομμυρίου δραχμών (34 εκατομμύρια μάρκα) διευκολύνοντας καίρια τον πολεμικό ανεφοδιασμό.³³

Τον Απρίλιο του 1936 και μετά τον θάνατο του πρωθυπουργού Κωνσταντίνου Δεμερτζή, ανέλαβε την διακυβέρνηση ο έως τότε αντιπρόεδρος και υπουργός Στρατιωτικών Ιωάννης Μεταξάς, ο οποίος ενδιαφερόταν ιδιαίτερα για την πολεμική προπαρασκευή της χώρας, αλλά εξαιτίας της περιορισμένης κοινοβουλευτικής αντιπροσώπευσης του κόμματός του (4% επί των συνολικών ψήφων και 7 έδρες στην Βουλή), έπρεπε να λαμβάνει υπόψιν παράγοντες, όπως η δριμεία κριτική που ασκούσε ο Τύπος, εναντίον του γερμανικού Consortium. Στις 20 Απριλίου, σε σύσκεψη του Συμβουλίου Πολιτικών Αρχηγών, τέθηκαν οι βάσεις για την έναρξη του εξοπλιστικού προγράμματος, έχοντας ως στόχο την ολοκλήρωση κατά το θέρος του 1937, με κύριο εργαλείο την αξιοποίηση του αποθέματος σε μάρκα και την κατάλληλη νομοθετική κάλυψη.³⁴

Πλέον, είχε λυθεί το ζήτημα με την ΤτΕ, απέμενε, όμως, η υπογραφή μιας διακρατικής συμφωνίας με την γερμανική κυβέρνηση, κάτι όχι και τόσο εύλογο στην συγκεκριμένη πολιτική συγκυρία. Οι εξελίξεις επιταχύνθηκαν από την διαφωνία που προέκυψε μεταξύ καπνεργατών και καπνεμπόρων για το ύψος των ημερομισθίων. Οι μαζικές απεργιακές κινητοποιήσεις και διαδηλώσεις στην Θεσσαλονίκη στις 9 Μαΐου, οδήγησαν την κατάσταση εκτός ελέγχου, με αποτέλεσμα την επέμβαση του Στρατού προς αποκατάσταση της τάξης αλλά και την πρόκληση θυμάτων μεταξύ των εργατών. Την επόμενη ημέρα, έπειτα από κυβερνητικές πιέσεις υπεγράφη πρακτικό μεταξύ καπνεργατών και καπνεμπόρων, που προέβλεπε την υιοθέτηση της συμβιβαστικής κυβερνητικής πρότασης που είχε κατατεθεί μία εβδομάδα νωρίτερα.³⁵

³¹ Στο ίδιο· εφ. ΕΘΝΟΣ, 4.3.1936.

³² Φύλλο Εφημερίδας Κυβερνήσεως (ΦΕΚ), τεύχος Α' (τ. Α'), αριθμός φύλλου (αριθ. φύλ.) 119, 5 Μαρτίου 1936, Αναγκαστικός Νόμος 4^{ης} Μαρτίου, *Περί των μετά της Γερμανίας εμπορικών ανταλλαγών*, 583.

³³ Τράπεζα της Ελλάδος, *Έκθεσις του Διοικητού, της Τραπεζής εξ ονόματος του Γενικού Συμβουλίου επί του Ισολογισμού του έτους 1936*, (Αθήναι: 1937), 26.

³⁴ Εφ. ΕΛΕΥΘΕΡΟΣ ΑΝΘΡΩΠΟΣ, 21.4.1936.

³⁵ Εφ. ΡΙΖΟΣΠΑΣΤΗΣ, 12.5.1936· Mazower, 305.

Τον Ιούνιο, σε επίσκεψη του Γερμανού υπουργού Οικονομικών Δρ. Schacht στην Αθήνα, συμφωνήθηκαν οι γενικοί όροι της διακρατικής συμφωνίας που ίσχυε για την απορρόφηση του ενεργητικού clearing και έπειτα από την εκ μέρους του νύξη για το ενδεχόμενο υποτίμησης του μάρκου, η ελληνική κυβέρνηση κινητοποιήθηκε. Στις 2 Ιουνίου, μετά από εισήγηση του ΓΕΣ δημοσιεύθηκε νομοθετικό διάταγμα, με το οποίο επιχειρείτο να δοθεί στην ελληνική κυβέρνηση, η δυνατότητα να παρακάμπτει εμπόδια που θα παρουσιάζονταν κατά την διενέργεια δημοσίων διαγωνισμών, ώστε εντέλει η κατακύρωση να δίδεται και σε γερμανικές εταιρείες, των οποίων οι προσφορές δεν αναδεικνύονταν ως οι καλύτερες. Ουσιαστικά, επιδιωκόταν να αρθεί από τους ώμους των υπηρεσιακών παραγόντων το βάρος της ευθύνης στην διαδικασία επιλογής και πρόκρισης των ενδεδειγμένων συστημάτων. Η λήψη απόφασης θα γινόταν πλέον σε επίπεδο ΑΣΕΑ. Ως εκ τούτου, προμήθειες πολεμικού εφοδιασμού, όπου το συμφέρον του Δημοσίου εξυπηρετείτο όχι απολύτως από το αποτέλεσμα του διενεργηθέντος διαγωνισμού, αλλά σε συνδυασμό αυτού με τις οικονομικές, δημοσιονομικές και συναλλαγματικές συνθήκες της χώρας, επιτρεπόταν κατά την κρίση του υπουργού να εισάγονται στο ΑΣΕΑ, το οποίο θα αποφάσιζε τελικά για την κατακύρωση της προμήθειας.³⁶

Ωστόσο, τον Ιούλιο, η ελληνική πλευρά ενημερώθηκε αιφνιδιαστικά από την γερμανική, για την αξίωσή της περί μερικής πληρωμής σε συνάλλαγμα.³⁷ Τελικά, συμφωνήθηκε αφενός μεν τον ποσοστό αυτό να ανέρχεται σε 15% του τιμήματος, αφετέρου δε να υποκατασταθεί αυτή η απαίτηση, χρησιμοποιώντας ως αντιστάθμισμα την αξία των ελληνικών εξαγωγών μεταλλευμάτων τα οποία βασίμως μπορούσαν να θεωρηθούν «στρατηγικής» σημασίας για την Οικονομία και συνεπώς ισοδυναμούσαν με καταβολή συναλλάγματος.³⁸ Στις 22 Ιουλίου 1936, η ελληνική και γερμανική κυβέρνηση συμφώνησαν στους γενικούς κανόνες και όρους που θα ακολουθούνταν για την υπογραφή συμβάσεων πολεμικού υλικού, ανοίγοντας τον δρόμο για την ουσιαστική έναρξη του ελληνικού εξοπλιστικού προγράμματος.³⁹ Η ρύθμιση αυτή, έγινε δεκτή από το ΑΣΕΑ σε συνεδρίαση της 12^{ης} Αυγούστου 1936, όπου μάλιστα ο πρωθυπουργός σημείωσε, ότι σε σχέση με το ποσοστό 15% αποπληρωμής σε συνάλλαγμα, παρασχέθηκε η ευχέρεια, αυτό να μειώνεται σύμφωνα με την αξία των εξαγομένων μεταλλευμάτων στην Γερμανία, ώστε υπήρχε η ελπίδα να μειωθεί και σε μόλις 5% –αν όχι περισσότερο– αναλόγως των εξαγομένων μεταλλευμάτων.⁴⁰

Παρόλα αυτά κι ενώ προς τα τέλη του έτους η ελληνική πλευρά είχε υπογράψει συμβάσεις οπλικών συστημάτων περίπου 25 εκατομμυρίων μάρκων και έπρεπε να ζητηθεί η σύναψη συμφωνίας για αγορές επιπλέον 30 εκατομμυρίων, σημειώθηκε εμπλοκή, όταν η γερμανική πλευρά έθεσε νέους όρους. Τον Νοέμβριο, η ελληνική κυβέρνηση είχε ζητήσει την παροχή πίστωσης αποδοτέας σε 6 έτη από το ενεργητικό του clearing που θα σχηματιζόταν στο εγγύς μέλλον. Η γερμανική πλευρά απάντησε θετικά, δηλώνοντας πως για τα πιστωθέντα κεφάλαια που θα αποδίδονταν από την ελληνική, θα καταβαλλόταν

³⁶ ΦΕΚ, τ. Α', αριθ. φύλ. 233, 2 Ιουνίου 1936, Νομοθετικό Διάταγμα 28^{ης} Μαΐου, *περί τροποποιήσεως και συμπληρώσεως των διατάξεων «περί προμηθειών του Δημοσίου και εκτελέσεως δημοσίων έργων»*, 1135.

³⁷ Ακαδημία Αθηνών/Κέντρο Έρευνας Ιστορίας Νεωτέρου Ελληνισμού (ΑΑ/ΚΕΙΝΕ), Αρχείο Αλεξάνδρου Ρίζου-Ραγκαβή, Φ. 27, Πρεσβεία Βερολίνου προς Υπουργείο Εξωτερικών, αριθ. 2470, 7 Ιουλίου 1936.

³⁸ ΑΑ/ΚΕΙΝΕ, Αρχείο Αλεξάνδρου Ρίζου-Ραγκαβή, Φ. 27, Πρεσβεία Βερολίνου προς Υπουργείο Εξωτερικών, αριθ. 2647, 21 Ιουλίου 1936.

³⁹ Pelt, *Tobacco, Arms & Politics*, 150.

⁴⁰ Βλάσσης, *Οι Εξοπλισμοί*, 67, όπου ΑΣΕΑ, *Πρακτικόν υπ' αριθ. 9*, 12 Αυγούστου 1936.

τόκος 5% και θα πληρώνονταν κατά 25% σε συνάλλαγμα.⁴¹ Η γερμανική απαίτηση βασιζόταν στο γεγονός, ότι πλέον οι πρώτες ύλες έπρεπε να αγοράζονται από το εξωτερικό πριν αρχίσει η εκτέλεση της παραγγελίας, όμως, εντωμεταξύ οι τιμές τους είχαν υπερτιμηθεί λόγω της γενικότερης παγκόσμιας κατάστασης. Τελικά, δέχθηκε την διατήρηση και σε αυτήν την περίπτωση της συμφωνίας για καταβολή συναλλάγματος ίσου προς 15% της συνολικής αξίας των συμβάσεων, καλυπτόμενο όμως από τις εξαγωγές ελληνικών μεταλλευμάτων.⁴²

Ως εκ τούτου, στις 8 Δεκεμβρίου 1936 υπεγράφη νέα οικονομική συμφωνία σε διακρατικό επίπεδο, κατά την οποία η Ελλάδα θα μπορούσε να προβεί στην αγορά πολεμικού υλικού από την Γερμανία έως το ποσό των 61 εκατομμυρίων μάρκων. Η ελληνική κυβέρνηση έσπευσε εντός του Ιανουαρίου 1937 να καλύψει νομοθετικά την πρόβλεψη για έκδοση εντόκων γραμματίων έως το ποσό των 27 εκατομμυρίων μάρκων, επιτρέποντας την απρόσκοπτη δρομολόγηση υπογραφής συμβάσεων.⁴³

Πολιτικές περιπλοκές

Με αφορμή την σημαντική αυτή εξέλιξη, ο υπουργός Οικονομικών Κωνσταντίνος Ζαβιτζιάνος σε δηλώσεις προς τον Τύπο στις 18 Ιανουαρίου 1937 σημείωσε, ότι από το εξοπλιστικό πρόγραμμα των 6,15 δισεκατομμυρίων δραχμών, έως εκείνη την στιγμή είχαν εξευρεθεί τα 2,15 δισεκατομμύρια, οπότε απέμεναν 4 δισεκατομμύρια δραχμές, μέρος των οποίων θα καλυπτόταν μέσω της ελληνογερμανικής συμφωνίας.⁴⁴ Σύμφωνα με τον υπουργό:

Το γεγονός αυτό έχει ύψιστην εθνικήν και οικονομικήν σημασίαν [. . .] διά του δανείου τούτου [. . .] μας δίδονται [. . .] τα μέσα όπως το πρώτον στρατιωτικό πρόγραμμα των 6.150.000.000 δραχμών, διά την άμυναν της Χώρας, το οποίον επρόκειτο να εκτελεσθή εντός διαστήματος οκτώ ολοκληρών ετών, πραγματοποιηθή εντός του τρέχοντος έτους! [. . .] μας ματαιώνει οριστικώς τους κινδύνους εκ του δούναι και λαβείν του γερμανικού clearing, οι οποίοι επέζαν τα στήθη όλων μας, διότι από πιστωταί εις συνάλλαγμα 6.150.000.000 δραχμών, κατορθώσαμεν όχι μόνον να κλείσωμεν ταύτας έναντι των στρατιωτικών παραγγελιών μας, αλλά και ν' αποκτήσωμεν υπό τους ευνοϊκωτέρους των όρων, από την Γερμανίαν, πιστώσεις, εκ τεσσάρων και πλέον δισεκατομμυρίων δραχμών διά το υπόλοιπον των πολεμικών παραγγελιών μας, που θα πληρωθούν πάλιν από τα περισσεύματα του clearing της προσεχούς εξαετίας και, το σπουδαιότερον, μας εξασφαλίζει με το παραπάνω αγοράν ικανοποιητικήν διά τα καπνά μας διά εξ ολοκλήρου χρόνια.⁴⁵

⁴¹ ΑΑ/ΚΕΙΝΕ, Αρχείο Αλεξάνδρου Ρίζου-Ραγκαβή, Φ. 27, Ραγκαβής προς Μεταξά, Διαπραγματεύσεις μετά της Reichsbank επί προτάσεων κ. Τσουδερού, αριθ. 4386, 13 Νοεμβρίου 1936.

⁴² ΑΑ/ΚΕΙΝΕ, Αρχείο Αλεξάνδρου Ρίζου-Ραγκαβή, Φ. 27, Πρεσβεία Βερολίνου προς Υπουργείο Εξωτερικών, Περί τρόπου πληρωμής νέων προμηθειών και συμψηφισμού συναλλάγματος, αριθ. 505, 18 Φεβρουαρίου 1937.

⁴³ Pelt, *Tobacco, Arms & Politics*, 150–151· ΦΕΚ, τ. Α', αριθ. φύλ. 28, 30 Ιανουαρίου 1937, Αναγκαστικός Νόμος 458 27^{ης} Ιανουαρίου, περί εκδόσεως εντόκων γραμματίων προς πληρωμήν κρατικών προμηθειών εν τω Εξωτερικώ, 177–178· Τράπεζα της Ελλάδος, Έκθεσις του Διοικητού, της Τραπεζής εξ ονόματος του Γενικού Συμβουλίου επί του Ισολογισμού του έτους 1936, (Αθήναι: 1937), 27.

⁴⁴ Pelt, *Tobacco, Arms & Politics*, 118.

⁴⁵ Κιτσικής, 59–60.

Οι δηλώσεις αυτές, θεωρούμενες μη διπλωματικές από τον βασιλιά και εκθέτουσες την Ελλάδα σε επικρίσεις από την Μεγ. Βρετανία –ως προσδεόμενη πλήρως στο γερμανικό οικονομικό άρμα– είχαν ως αποτέλεσμα ο πρωθυπουργός να αντικαταστήσει τον Ζαβιτζιάνο τις επόμενες ημέρες.⁴⁶ Μάλιστα, ο ίδιος ο Μεταξάς, προέβη σε διευκρινιστικές δηλώσεις, με σκοπό να υποβαθμίσει την σημασία της ελληνογερμανικής συμφωνίας.⁴⁷

Ωστόσο, η υπογραφή της ελληνογερμανικής συμφωνίας τον Δεκέμβριο του 1936, προσέκοψε σχεδόν αμέσως σε τεχνικές διαφορές, αλλά και διαφωνίες οικονομικής φύσης. Αφενός μεν οι γερμανικοί οίκοι δεν δέχονταν την παράδοση στην ελληνική πλευρά των απαραίτητων πινάκων βολής για τα παραγγελλθέντα αντιαεροπορικά πυροβόλα, αφετέρου δε η ελληνική πλευρά απέρριπτε ορισμένους οικονομικούς όρους που θα επιβάρυναν τις παραγγελίες. Το πρόβλημα λύθηκε μόνο στα τέλη Μαΐου 1937 μετά από ευνοϊκή παρέμβαση της γερμανικής κυβέρνησης, οπότε απαιτήθηκε η παράταση της ισχύος της συμφωνίας ως τις 31 Οκτωβρίου.⁴⁸

Σε γενικότερο πλαίσιο, νέα προβλήματα άρχισαν να ανακύπτουν. Από τις 5 Δεκεμβρίου 1936, μια σημαντική μεταστροφή άρχισε να σημειώνεται σε σχέση με την ακολουθητέα πολιτική της Γερμανίας ως προς τις εξαγωγές πολεμικού υλικού. Ο Hermann Göring αναλαμβάνοντας τον απευθείας έλεγχο της γερμανικής πολεμικής βιομηχανίας, διέταξε όλες οι εξαγωγές πολεμικού υλικού να αποπληρώνονται σε σκληρό συνάλλαγμα, εκτός ειδικών περιπτώσεων. Μετά όμως και από την αντίδραση των ίδιων των Γερμανών βιομηχάνων, στα τέλη του Φεβρουαρίου 1937, αποφασίστηκε ο όρος καταβολής του τιμήματος κατά 100% στις εξαγωγές πολεμικού υλικού, να ενεργοποιείται μόνο σε περιπτώσεις πολιτικής σκοπιμότητας. Ωστόσο, στις 22 Ιουλίου 1937, νέα μεταστροφή της γερμανικής κυβέρνησης, είχε ως αποτέλεσμα την έκδοση διατάγματος, όπου για τις πωλήσεις όπλων επανερχόταν η ρήτρα αποπληρωμής κατά 100% σε σκληρό συνάλλαγμα.⁴⁹

Μέχρι τα τέλη 1937, η Ελλάδα είχε θέσει παραγγελίες για γερμανικό πολεμικό υλικό ύψους 59 εκατομμυρίων μάρκων, έχοντας σχεδόν εξαντλήσει τα 61 εκατομμύρια που είχαν καθορισθεί με την συμφωνία της 8^{ης} Δεκεμβρίου 1936. Προκειμένου να εξασφαλισθεί η συνέχιση των παραγγελιών, η γερμανική πλευρά δέχθηκε οι συμβάσεις μηχανημάτων και εξοπλισμού παραγωγής (που αποκτούνταν προς εμπλουτισμό των στρατιωτικών εργοστασίων και τεχνικών υπηρεσιών), να μην θεωρηθούν ως πολεμικό υλικό. Αυτές, αντιπροσώπευαν ένα ποσό 10–15 εκατομμυρίων μάρκων, οπότε με αυτόν τον τρόπο παρέχονταν η δυνατότητα στην ελληνική πλευρά για εντός του 1938 παραγγελίες καθαρά πολεμικού υλικού, ίσες με αυτό το ποσό, πέραν των 60 εκατομμυρίων.⁵⁰

Τον Μάιο του 1938, υπεγράφη νέα συμφωνία για την πώληση όπλων με την Γερμανία, η οποία, πλέον, προέβλεπε την εξόφληση σε ποσοστό συναλλάγματος που άγγιζε το 35%. Η σύμβαση, όμως, αυτή αδρανοποιήθηκε, αφού σχεδόν ταυτόχρονα ο Göring διέταξε την παύση πώλησης όπλων στην Ελλάδα και το Μεξικό, εξαιτίας υποψιών

⁴⁶ Στο ίδιο, 61.

⁴⁷ Στο ίδιο, 61–62· Ιωάννης Μεταξάς – Το Προσωπικό του Ημερολόγιο, Τόμος Τέταρτος, Η 4^η Αυγούστου, Ο Πόλεμος 1940–41, επιμ: Φαίδων Βρανάς, (Αθήναι: Γκοβόστης, 1960), Παράρτημα, 694–696.

⁴⁸ Pelt, *Tobacco, Arms & Politics*, 153.

⁴⁹ Στο ίδιο, 151, 152, 153.

⁵⁰ Pelt, *Tobacco, Arms & Politics*, 155.

για μεταπώληση από αυτές γερμανικών όπλων, προς τις εμπόλεμες παρατάξεις στην Ισπανία και ιδίως στους Δημοκρατικούς, κάτι που όντως συνέβαινε.⁵¹

Ισπανική ευκαιρία

Το ξέσπασμα εμφυλίου πολέμου στην Ισπανία το καλοκαίρι του 1936, παρουσίασε μια έμμεση ευκαιρία στην Ελλάδα για την εξασφάλιση σε έναν βαθμό και αμυντικού υλικού. Η κυριότερη ελληνική πολεμική βιομηχανία, η Εταιρεία Ελληνικού Πυριτιδοποιείου–Καλυκοποιείου ΑΕ (ΕΕΠΚ) υπό τον Πρόδρομο Μποδοσάκη–Αθανασιάδη, ήδη από τον Σεπτέμβριο του 1936 κατάφερε να αποκτήσει πρόσβαση στην ισπανική αγορά, υπογράφοντας μια πρώτη σύμβαση με την ισπανική κυβέρνηση, για πυρομαχικά φορητού οπλισμού. Ο Μποδοσάκης, εξασφάλισε προηγουμένως την *ανοχή* και *κατανόηση* εκ μέρους του πρωθυπουργού Μεταξά, ο οποίος ενδιαφερόταν για την εισροή συναλλάγματος, προκειμένου να προχωρήσει αυτή η εξαγωγική επιτυχία.⁵² Από την στιγμή εκείνη και μετά, εγκαινιάζεται η ανεπίσημη εμπλοκή της χώρας, στο *παράνομο* εμπόριο όπλων προς την Ισπανία.

Η επιτυχής διείσδυση της ΕΕΠΚ στο παράνομο εμπόριο όπλων στην Ισπανία, ώθησε τον Μποδοσάκη να προτείνει στην ελληνική κυβέρνηση, την μεσολάβησή του, ώστε να πωληθεί το παλαιό υλικό των ελληνικών Ενόπλων Δυνάμεων, ενώ με τα χρήματα που θα εξασφαλιζόνταν από αυτήν την ενέργεια, θα ήταν δυνατή η χρηματοδότηση παραγγελίας νέων οπλοσυστημάτων, ώστε να υποβοηθηθεί και ο εν εξελίξει εκείνη την περίοδο επανεξοπλισμός που επιχειρείτο. Ωστόσο, ενώ ο Μεταξάς συγκατατέθηκε, τα αρμόδια υπουργεία και Επιτελεία αρνήθηκαν, διότι υπήρχε ο φόβος ότι μετά την πώληση του παλαιού υλικού, δεν θα ήταν εφικτή η εν ευθέτω χρόνο παραγγελία και κυρίως παραλαβή του νέου υλικού, με κίνδυνο να δημιουργηθεί δυσαναπλήρωτο κενό, το οποίο εν πάση περιπτώσει καλυπτόταν ως ένα βαθμό με τα υφιστάμενα παρωχημένα μέσα.

Παρόλα αυτά, η πρόταση εφαρμόστηκε σε περιορισμένο βαθμό, για τα πλέον ακατάλληλα πολεμοφόδια προς διεξαγωγή ενός συγχρόνου πολέμου.⁵³ Στο πλαίσιο αυτό, δημοσιεύθηκε αναγκαστικός νόμος, βάσει του οποίου επιτρεπόταν κατόπιν γνωμοδότησης των Γενικών Επιτελείων και απόφασης του ΑΣΕΑ: «η εκποίησης παλαιότερου πολεμικού υλικού μη τελειώς ανταποκρινομένου προς τας συγχρόνους πολεμικάς συνθήκας του είδους του». Το προϊόν της εκποίησης διατίθετο αποκλειστικώς και μόνο για προμήθεια πολεμικού υλικού, ενώ προκειμένου να εξυπηρετηθεί η σκοπιμότητα της συγκεκριμένης περίπτωσης, σημειωνόταν πως επιτρεπόταν η άνευ πλειοδοτικού διαγωνισμού εκποίηση, «εφ’ όσον προσφέρεται τιμή τουλάχιστον ίση προς την κατά την εποχήν της εκποίησεως αξίαν ομοίου υλικού καινούργιους τελευταίου συστήματος και αναλόγου συνθέσεως, της αξίας ταύτης καθοριζομένης κατόπιν γνωμοδοτήσεως του οικείου Γενικού Επιτελείου».⁵⁴

Σε δύο συνεδριάσεις του ΑΣΕΑ στις 12 Φεβρουαρίου 1938, υποβλήθηκε απόρρητη αναφορά του ΓΕΝ που είχε συνταχθεί επίσης την ίδια ημέρα(!) και αφορούσε την πολεμική αξία υπαρχόντων αντιαεροπορικών πυροβόλων, σύμφωνα με την οποία:

⁵¹ Pelt, *Tobacco, Arms & Politics*, 171· Θανάσης Δ. Σφήκας, *Η Ελλάδα και ο Ισπανικός Εμφύλιος Πόλεμος – Ιδεολογία, Οικονομία, Διπλωματία*, (Αθήνα: Στάχυ, 2000), 122.

⁵² Κώστας Χ. Χατζιώτης, *Πρόδρομος Μποδοσάκης Αθανασιάδης 1891–1979*, (Αθήνα: Ίδρυμα Μποδοσάκη, 2005), 121· Σφήκας, 123.

⁵³ Χατζιώτης, 123· Σφήκας, 142.

⁵⁴ ΦΕΚ, τ. Α', αριθ. φύλ. 46, 11 Φεβρουαρίου 1938, Αναγκαστικός Νόμος 1077 11^{ης} Φεβρουαρίου, *Περί τρόπου εκποίησεως παλαιότερου πολεμικού υλικού*, 241.

Γνωμοδοτούμεν, ότι τα αυτοματικά πυροβόλα Terni 40/39 είναι παλαιότερον πολεμικόν υλικόν, μη ανταποκρινόμενον τελείως ως προς τας συγχρόνους πολεμικάς συνθήκας του είδους του από απόψεως α') βλητικών δεδομένων, β') σκοπεύσεως, γ') μηχανισμού εν γένει, δύναται επί του παρόντος, να επιζητηθεί η εκποίησης 20 εκ των αυτοματικών πυροβόλων Terni 40/39, ως και των αντιστοίχων διά ταύτα 20.000 φυσιγγίων, δίχως να μειούται η προστασία των νηοπομπών, εν περιπτώσει πολέμου.

Βάσει αυτής, εξουσιοδοτήθηκε ο υπουργός Ναυτικών, προκειμένου να διαπραγματευθεί την εκποίηση των πυροβόλων Terni.⁵⁵ Πράγματι, σε νέα συνεδρίαση την ίδια ημέρα, εξετάστηκε προσφορά που είχε καταθέσει η ΕΕΠΚ για την αγορά από το Ναυτικό των πυροβόλων και αποφασίστηκε η εκποίηση 20 εκ των 50 περίπου μονάδων που ήταν διαθέσιμες. Είναι σημαντικό, ότι δεν υπήρξε καμία μνεία και δεν εξετάστηκε από τους κυβερνητικούς και υπηρεσιακούς παράγοντες, ο πιθανός αγοραστής τον οποίο είχε εξεύρη η ΕΕΠΚ και στον οποίο θα διοχετευόταν το εν λόγω υλικό.⁵⁶

Ακολούθησε στις 17 Μαρτίου, νέα συνεδρίαση, όπου ανεγνώσθη έτερη απόρρητη αναφορά του ΓΕΝ, η οποία εξετάζοντας αυτή την φορά την αξία των διαθεσίμων σε ελληνική υπηρεσία torpillών, κατέληγε:

Γνωμοδοτούμεν ότι, αι torpillai 0,53/1925, είναι παλαιότερον πολεμικόν υλικόν, μη τελείως ανταποκρινόμενον προς τας συγχρόνους πολεμικάς συνθήκας του είδους του, από απόψεως α') ασφαλούς λειτουργίας λόγω φθαρέντος ήδη μηχανισμού εκ της χρησιμοποίησews επί 12ετίαν διά τα γυμνάσια, β') βλητικών δεδομένων, γ') βάρους γομώσεως, δύναται να επιζητηθή, η εκποίησης των 40 υπάρχουσών τοιούτων torpillών, ως και των εργαλειοφόρων κιβωτίων των εξαρτημάτων των και των αμοιβών των εκείνων, τα οποία δεν δύνανται να χρησιμοποιηθούν διά τας νεωτέρας υπάρχουσας torpillας μας.

Δεδομένου, ότι σύγχρονες torpillες προσφέρονταν με κόστος που ήταν δυνατόν να καλυφθεί από το τίμημα που είχε προτείνει η ΕΕΠΚ, έγινε δεκτή η εισήγηση για πώληση του συνόλου των 40 διαθεσίμων torpillών, δίχως και πάλι να εξετάζεται ο τελικός παραλήπτης αυτών.⁵⁷

⁵⁵ Βλάσσης, *Οι Εξοπλισμοί*, 271, όπου ΑΣΕΑ, *Πρακτικό υπ' αριθ. 39, Αίτησις κατ' αρχήν εγκρίσεως διαπραγματεύσεων δι' εκποίησης πολυβόλων αντιαεροπορικών Terni 40/39 του Ναυτικού*, 12 Φεβρουαρίου 1938.

⁵⁶ Βλάσσης, *Οι Εξοπλισμοί*, 272, όπου ΑΣΕΑ, *Πρακτικό υπ' αριθ. 40, Τελική έγκρισις και κατακύρωσις εκποίησης 20 αντιαεροπορικών πολυβόλων Terni 40/39 του Ναυτικού*, 12 Φεβρουαρίου 1938. Στην συνεδρίαση αναφέρθηκε, ότι το ΓΕΝ είχε λάβει προσφορά από τον σουηδικό Οίκο Bofors για σύγχρονο αντιαεροπορικό πυροβόλο προς 3.400 λίρες έκαστο (για παραγγελία 16 μονάδων) και τον γερμανικό Οίκο Rheinmetall προς 2.720 λίρες ανά μονάδα (για παραγγελία 20 μονάδων), ενώ η ΕΕΠΚ προσέφερε για τα παλαιά Terni τίμημα 4.000(!) λίρες έκαστο.

⁵⁷ Βλάσσης, *Οι Εξοπλισμοί*, 273, όπου ΑΣΕΑ, *Πρακτικό υπ' αριθ. 41, Αίτησις κατ' αρχήν διαπραγματεύσεων δι' εκποίησης torpillών 0,5334 κατασκευής 1925, Τελική έγκρισις και κατακύρωσις εκποίησης 40 torpillών 0,53/1925*, 17 Μαρτίου 1938. Στην συνεδρίαση, αναφέρθηκε ότι το ΓΕΝ είχε λάβει προσφορά από τον βρετανικό Οίκο Whitehead για σύγχρονες torpillες προς 2.643,5 λίρες ανά μονάδα, ενώ η ΕΕΠΚ προσέφερε για τις παλαιές ελληνικές, τίμημα 2.650 λίρες εκάστη.

Κατά τα φαινόμενα πωλήθηκαν στην Ισπανία περί τα 8–10 αντιαεροπορικά πυροβόλα Terni 40 mm. Παρομοίως, η πώληση τορπιλλών φαίνεται πως περιορίστηκε σε μόλις 10 μονάδες, καθώς στο ΑΣΕΑ υπήρξε εισήγηση για αγορά 40 νέων τορπιλλών, καθώς «και ετέρων 10, εις αντικατάστασιν των εκπονηθέντων παλαιότερου τύπου», για τις οποίες είχαν εισπραχθεί 28.000 λίρες.⁵⁸

Στροφή προς τους Αγγλογάλλους

Μεταξύ των συμμαχικών συνεννοήσεων Αγγλίας–Γαλλίας, είχε γίνει αποδεκτή –όσον αφορά τις χερσαίες επιχειρήσεις– η γαλλική πρωτοκαθεδρία στην περιοχή της Μεσογείου.⁵⁹ Στο πλαίσιο αυτό, η ελληνική πλευρά είχε επαφές με την γαλλική στρατιωτική ηγεσία και τον ίδιο τον Αρχιστράτηγο των γαλλικών Ενόπλων Δυνάμεων Maurice Gamelin, τον Δεκέμβριο του 1939.⁶⁰ Όπως ήταν φυσικό, κατά την διάρκεια των συζητήσεων διαγραφόταν μια ευκαιρία, ώστε να τεθεί το θέμα της υλικής υποστήριξης των ελληνικών Ενόπλων Δυνάμεων.

Ήδη, από τα τέλη του 1938, με τα προβλήματα που ανέκυπταν ως προς τις γερμανικές προμήθειες, η ελληνική πλευρά, είχε απευθυνθεί στην Γαλλία, ζητώντας της να εγκρίνει πιστώσεις ύψους 3 εκατομμυρίων λιρών (1,638 δισεκατομμύρια δραχμές). Η γαλλική κυβέρνηση συμφώνησε αρχικά σε καθαρά εμπορική βάση, καθώς το υφιστάμενο πολιτικό καθεστώς στην Ελλάδα (δικτατορικό), δεν μπορούσε να κάνει αποδεκτή από το γαλλικό Κοινοβούλιο την παροχή πιστωτικών εγγυήσεων. Σε κάθε περίπτωση, το 1939 με την εμπορική συμφωνία που υπεγράφη μεταξύ Γαλλίας και Ελλάδας, εξασφαλίστηκε η αγορά ποσοτήτων ελληνικού καπνού από το Γαλλικό Μονοπώλιο, σημαντικά ανωτέρων των μέχρι τότε.⁶¹ Επιπλέον, η γαλλική βιομηχανία, επρόκειτο να παραδώσει οπικά συστήματα ύψους 1,5 εκατομμυρίων λιρών (819 εκατομμύρια δραχμές), που θα εξοφλούνταν με ελληνικές πωλήσεις, σε βάθος 15ετίας.⁶² Οι διαδικασίες, όμως, δεν απέδωσαν σύντομα αποτελέσματα και μόλις το καλοκαίρι του 1939, η ελληνική κυβέρνηση είχε καταφέρει να αποσπάσει υπόσχεση της γαλλικής για παραχώρηση πολεμικού υλικού επί πιστώσει, συνολικού ύψους 100 εκατομμυρίων φράγκων Γαλλίας (περίπου 315 εκατομμύρια δραχμές), ενώ το επιτόκιο ορίστηκε στο 5% και η διάρκεια αποπληρωμής σε 15 έτη. Λίγο αργότερα, το ύψος των πιστώσεων αυτών, αυξήθηκε κατά 50 εκατομμύρια φράγκα Γαλλίας κι υπήρχε προοπτική παροχής επιπλέον πιστώσεων.⁶³

⁵⁸ Βλάσσης, *Οι Εξοπλισμοί*, 288, όπου ΑΣΕΑ, *Πρακτικό υπ' αριθ. 42, προμήθεια τορπιλλών*, 20 Μαΐου 1938.

⁵⁹ Κορόζης, 537.

⁶⁰ Στο ίδιο, 515, 543.

⁶¹ Τράπεζα της Ελλάδος, *Έκθεσις του Διοικητού, της Τραπέζης εξ ονόματος του Γενικού Συμβουλίου επί του Ισολογισμού του έτους 1939*, (Αθήναι: 1940), ΧΛΙ.

⁶² The National Archives/Admiralty (TNA/ADM) 116/3949, Sir S. Waterlow (Athens) to Foreign Office, No 258, December 29, 1938.

⁶³ ΓΕΣ/ΔΙΣ, Φ. Π32/Β/1, Υπουργείο Στρατιωτικών – Διεύθυνση Πυροβολικού, *Υπόμνημα αναφερόμενον εις τας εκ Γαλλίας προμηθείας υλικού βάσει παραχωρηθεισών πιστώσεων*, 10 Νοεμβρίου 1941. Σύμφωνα με τον Κορόζη (643), το ύψος των πιστώσεων ήταν «αρχικώς 150 είτα δε 300 εκατομμ. φράγκα γαλλικά». Ωστόσο, αυτό είναι λανθασμένο, όπως διασταυρώνεται από τα πρακτικά του ΑΣΕΑ, βλ. Βλάσσης, *Οι Εξοπλισμοί*, 424, όπου ΑΣΕΑ, *Πρακτικό υπ' αριθ. 63, Περί προμηθείας αεροπλάνων*, 13 Φεβρουαρίου 1940. Το ύψος των 150 εκατομμυρίων, αναφέρεται και στο Βασίλειον της Ελλάδος, *Γενικός Προϋπολογισμός του Οικονομικού Έτους 1939–1940, Τεύχος Ι*, (Αθήναι: Εθνικό Τυπογραφείο, 1939), 17. Προφανώς, ο Κορόζης συνδυάζει αθροιστικά την σε δύο φάσεις αρχική προσφορά συνολικά 150 εκατομμυρίων, με το ενδεχόμενο, το οποίο δεν απέκλειαν οι Γάλλοι ιθύνοντες, για περαιτέρω παραχώρηση πιστώσεων.

Το πρόβλημα της Ελλάδας στη συγκεκριμένη περίπτωση ήταν, ότι εξαιτίας της χρονικής πίεσης δεν καθίστατο δυνατή η υπογραφή συμβάσεων με την γαλλική βιομηχανία προς απόκτηση σύγχρονων υλικών, οπότε απέμενε η απευθείας πώληση από τα αποθέματα των γαλλικών Ενόπλων Δυνάμεων. Από την πλευρά της, όμως, η γαλλική κυβέρνηση προσέφερε παλαιό κυρίως υλικό. Τη γαλλική αδυναμία χρηματοδότησης και πραγματικής ενίσχυσης με οπλισμό της Ελλάδας, φαίνεται ότι παραδέχονταν και οι ίδιοι οι Γάλλοι ιθύνοντες, αφού στις 15 Ιανουαρίου 1940 ο αρχιστράτηγος Gamelin, ενημέρωνε την γαλλική αντιπροσωπεία στην Διασυμμαχική Επιτροπή Στρατιωτικών Μελετών στο Λονδίνο, ότι θα ήταν επιθυμητό η Αγγλία να αυξήσει τις πιστώσεις που ήδη παρείχε στην Ελλάδα (βλ. παρακάτω).⁶⁴

Ελληνικά καπνά στην Αγγλία

Η από το 1938 σταδιακή αλλαγή στάσης της Γερμανίας προς την Ελλάδα και η διαφαινόμενη προβληματική απορρόφηση των ελληνικών καπνών, ταυτόχρονα με την επίδειξη από το Λονδίνο προθέσεων βοήθειας στην Αθήνα, έστρεψε τους Έλληνες ιθύνοντες προς την αγγλική αγορά, η οποία μέσω αύξησης των ελληνικών εισαγωγών θα μπορούσε να καλύψει την έκλειψη της γερμανικής. Η στενή πολιτική σχέση που είχε αναπτυχθεί μεταξύ των δύο χωρών, ήταν δυνατόν να επεκταθεί και στο πεδίο της εξασφάλισης πιστώσεων προς απόκτηση αγγλικού πολεμικού υλικού, μέσω της αύξησης του όγκου των ελληνικών εξαγωγών, στο πιο δυναμικό προϊόν, αυτό του καπνού, ιδίως από την στιγμή που η κατανάλωση στην Αγγλία, παρουσίαζε ουσιαστική πρόοδο. Αλλά από τα 65–70 εκατομμύρια κιλά που απορροφούσε η αγγλική αγορά, μόνο τα 3,5–4 εκατομμύρια αφορούσαν ανατολικά καπνά.⁶⁵

Ο Αγγλοελληνικός Σύνδεσμος προκειμένου να θεμελιώσει την πίστη του στην δυνατότητα προώθηση ανατολικών καπνών στην βρετανική αγορά επί επιστημονικών βάσεων, ανέθεσε τον Ιούνιο του 1938 μελέτη του όλου ζητήματος των ελληνοβρετανικών οικονομικών σχέσεων σε αρμόδια 4μελή επιτροπή. Αυτή διερεύνησε και το ζήτημα της δυνατότητας αύξησης εξαγωγών των ήδη στην Αγγλία αποστελλομένων ελληνικών προϊόντων, συνεπώς και των καπνών.⁶⁶

Στην προσπάθεια αυτή, εκτιμάτο ότι θα έπρεπε να επιζητηθεί και η βοήθεια της βρετανικής κυβέρνησης, ώστε –παρά τον κρατούντα φιλελευθερισμό στη Μεγάλη Βρετανία– να πειθόταν κι αυτή να συστήσει στους καπνοβιομηχάνους την χρησιμοποίηση και ελληνικών καπνών, εφόσον με την αύξηση των εξαγωγών του προϊόντος αυτού, θα καθίστατο δυνατή με την πάροδο του χρόνου και η αύξηση εισαγωγής στην Ελλάδα των βρετανικών βιομηχανικών προϊόντων (ιδίως μηχανήματα που σύμφωνα με εκτιμήσεις οι

⁶⁴ Yannis G. Mourellos, *Fictions et Réalités – La France, La Grèce et la Stratégie des Opérations Périphériques dans le Sud-Est Européen (1939–1940)*, (Thessaloniki: Institute for Balkan Studies, 1990), 96, 100.

⁶⁵ ΔΣΓΠΕΚ, «Προς ευρύτεραν διάθεσιν των καπνών μας και διάνοιξιν νέων αγορών», *Δελτίον Καπνού*, Νοέμβριος 1936, 15–16.

⁶⁶ ΔΣΓΠΕΚ, «Τα ελληνικά καπνά εις την βρετανικήν αγοράν», *Δελτίον Καπνού*, Φεβρουάριος 1939, αριθ. 11, 10–30. Η μελέτη που συντάχθηκε εκδόθηκε αυτοτελώς, αλλά δημοσιεύθηκε και στο τεύχος Οκτωβρίου–Δεκεμβρίου 1938 του περιοδικού “Επιθεώρησις Κοινωνικής και Δημοσίας Οικονομικής”, καταλαμβάνοντας έκταση 39 σελίδων. Εν συνεχεία μέρος αυτής, δημοσιεύθηκε στο τεύχος Φεβρουαρίου 1939 του Δελτίου Συνδέσμου Γραφείου Προστασίας Ελληνικού Καπνού.

εισαγωγές τους ήταν επιδεκτικές 5πλασιασμού) και βέβαια, θα προέκυπτε και η καλύτερη ρύθμιση των προς τους Άγγλους ομολογιούχους, δανειακών υποχρεώσεων της Ελλάδας.⁶⁷

Θα έπρεπε, επίσης, να εξηγηθεί στους αρμόδιους οικονομικούς εκπροσώπους των βρετανικών κτήσεων, ότι τα ελληνικά καπνά, δεν επρόκειτο να συναγωνισθούν τα δικά τους, αλλά θα αντικαθιστούσαν μικρό μόνο ποσοστό των εισαγομένων από άλλες χώρες και αυτό παροδικώς. Απεναντίας, δε, με την ανάμειξη ελληνικών καπνών θα προέκυπτε μελλοντικώς βελτίωση των σιγαρέτων αυτών, συνεπώς δεν θα αργούσε να παρατηρηθεί αύξηση της κατανάλωσής τους.⁶⁸

Εντωμεταξύ, η αγγλική πρεσβεία στην Αθήνα, υπέβαλλε έκθεση τον Οκτώβριο του 1939, με σκοπό να καταδείξει τρόπους αύξησης των εισαγωγών ελληνικών καπνών, προκειμένου να μεγιστοποιηθεί κατά το δυνατόν, το συνάλλαγμα που εισέπραττε η Ελλάδα και να χρηματοδοτήσει τις προμήθειες οπλικών συστημάτων. Στο πλαίσιο αυτό σημειωνόταν, πως αν η Ελλάδα είχε κάποια στρατηγική σημασία για την Αγγλία, μόνο τα καπνά ήταν σε θέση να αυξήσουν τις ελληνικές εξαγωγές στην Αγγλία και αν το Αγγλικό Δημόσιο μπορούσε να υποστεί μια μικρή ζημία, θα ήταν δυνατή η σημαντική αύξηση των εξαγωγών ελληνικού καπνού.

Συγκεκριμένα, η Μεγάλη Βρετανία, εισήγαγε από την Ελλάδα κατά το 1938 περίπου 503 τόννους καπνών αξίας 108.000 λιρών. Βάσει του υπολογιζόμενου όγκου εισαγομένου καπνού από την Ελλάδα και των ποσοτήτων που διακινούνταν στην Αγγλία, προτάθηκε η κατά 5% ανάμειξη ελληνικών καπνών σε καπνά Virginia, δίχως επίδραση στην γεύση, το άρωμα και το χρώμα. Περαιτέρω, με ανάμειξη κατά 3% ελληνικών καπνών πίπας, θα υπήρχε ανάγκη αγοράς επιπλέον ποσοτήτων και τέλος, στα επανεξαγόμενα καπνά, μπορούσε να αναμειχθεί ελληνικός καπνός κατά 6%. Κατ' αυτόν τον τρόπο, θα προέκυπτε συνολικά πρόσθετη εισαγωγή 5.901 τόννων ελληνικών καπνών, οπότε το ελληνικό Κράτος θα εισέπραττε 1,475 εκατομμύρια λίρες (805 εκατομμύρια δραχμές). Τα επιπλέον έξοδα στην Αγγλία, που συνεπαγόταν η ανάμειξη των ελληνικών καπνών, με την επεξεργασία, την αποθήκευση και την απαραίτητη μείωση των τιμών προκειμένου να γίνει ελκυστική η χρήση τους, σήμαιναν μια απώλεια της τάξης των 295.000 λιρών για το αγγλικό κράτος, ποσό το οποίο όμως ήταν μηδαμινό, σε σχέση με το σύνολο των καπνικών φόρων που αυτό εισέπραττε και ανερχόταν ετησίως σε 90 εκατομμύρια λίρες. Δυστυχώς, η εξέλιξη των γεγονότων δεν επέτρεψε την εξέταση της ιδέας αυτής, η οποία άλλωστε παρουσιάστηκε αργά.⁶⁹

Εμπλοκή της Αγγλίας

Τα πολιτικά τεκταινόμενα στο εσωτερικό της Ελλάδας το πρώτο 6μηνο του 1936 συνέτειναν, ώστε η νέα προσωρινή συμφωνία με τους Άγγλους Ομολογιούχους να υπογραφεί μόλις στις 20 Αυγούστου και αφορούσε δύο Οικονομικές Χρήσεις. Η κυβέρνηση Μεταξά αποφάσισε να καταβάλει αυξημένο ποσοστό τόκων ανερχόμενο στο 40%, τόσο για το Οικονομικό Έτος 1935–1936, όσο και το 1936–1937.⁷⁰

⁶⁷ ΔΣΓΠΕΚ, «Τα ελληνικά καπνά εις την βρετανικήν αγοράν», *Δελτίον Καπνού*, Φεβρουάριος 1939, αριθ. 11, 26–27.

⁶⁸ Στο ίδιο, 28.

⁶⁹ The National Archives/Foreign Office (TNA/FO) 371/23769, *Memorandum Economic Position of Greece as an Interest to Great Britain*, by R. A. Denée, Athens, *Strictly Private & Confidential*, 12 October 1939.

⁷⁰ Κιτσικής, 69, 71, 72.

Το καλοκαίρι του 1937, η Αθήνα θέλησε να επιχειρήσει έναν οριστικό συμβιβασμό με τους Άγγλους ομολογιούχους. Με επικεφαλής τον υφυπουργό Οικονομικών και τον διοικητή της ΤτΕ, η ελληνική αντιπροσωπεία ανέπτυξε την πρόταση για καταβολή ποσοστού 50% επί του τόκου και τελικής αποπληρωμής σε διάστημα 60 ετών, που αποτελούσε το ανώτατο όριο της δυναμικότητας της χώρας.⁷¹ Ωστόσο, οι ομολογιούχοι παρέμειναν ανένδοτοι στην άποψή τους, πως η ελληνική κυβέρνηση έπρεπε να παρουσιάσει νέα πρόταση επιδιώκοντας το ποσοστό να ανέλθει στο 65% των τόκων.⁷² Η ελληνική κυβέρνηση αναγκάστηκε εμπρός στο αδιέξοδο, να εξακολουθεί μονομερώς την καταβολή ποσοστού 40% και στις επόμενες δύο Οικονομικές Χρήσεις.

Στα τέλη του 1938 η Γερμανία ενσωμάτωσε την Τσεχοσλοβακία και η εξάπλωση της κρίσης αποφεύχθηκε με οδυνηρό συμβιβασμό για τις Δυτικές Δυνάμεις, που ουσιαστικά επέτρεψαν το τετελεσμένο. Αμέσως μετά, η ελληνική πλευρά έκανε ευθεία κρούση προς την Μεγάλη Βρετανία για αγορά οπλικών συστημάτων, κάτι στο οποίο συνηγορούσε και η βρετανική πρεσβεία, ώστε η Ελλάδα να αντισταθεί στην γερμανική επιρροή. Η αίτηση προς την βρετανική κυβέρνηση να ασκήσει πιέσεις στους καπνεμπόρους της χώρας, ώστε οι τελευταίοι να εισάγουν ικανές ποσότητες ελληνικών καπνών, προκειμένου η Ελλάδα να απεξαρτηθεί σε κάποιον βαθμό από την γερμανική οικονομική επιρροή, έγινε δεκτή από το Λονδίνο, όμως οι καπνέμποροι αρνήθηκαν να δεχθούν τις κυβερνητικές προτροπές και δεν άλλαξαν στάση. Τον Νοέμβριο, ο Βασιλιάς Γεώργιος Β' ευρισκόμενος στο Λονδίνο έθεσε εκ νέου το ζήτημα απορρόφησης ελληνικών καπνών, με την βρετανική κυβέρνηση να απαντά πως «δυστυχώς» δεν μπορούσε να ασκήσει πιέσεις στο ελεύθερο εμπόριο.⁷³

Τελικά, τον Δεκέμβριο του 1938 η βρετανική κυβέρνηση, ανακοίνωσε την απόφασή της να διαθέσει πιστώσεις ύψους περίπου 2 εκατομμυρίων λιρών στην Ελλάδα.⁷⁴ Συγκεκριμένα, η αγγλική κυβέρνηση, προώθησε νομοθεσία για την διάθεση προς όφελος του εθνικού συμφέροντος, ενός κονδυλίου 10 εκατομμυρίων λιρών –στα πρώτα στάδια της νομοθετικής πρωτοβουλίας υπήρχε ελπίδα για έγκριση 25 εκατομμυρίων– εκ των οποίων τα 2 προορίζονταν για την Ελλάδα, αμέσως μετά την Κίνα που θα λάμβανε 3 εκατομμύρια.⁷⁵ Αν και αρχικά, έγινε σκέψη από την πλευρά της αγγλικής κυβέρνησης για διασύνδεση του θέματος αυτού, με την εκκρεμότητα του ελληνικού χρέους προς τους Άγγλους ομολογιούχους, αυτό προκάλεσε την άμεση αντίδραση της ελληνικής κυβέρνησης και ο Βρετανός πρεσβευτής ανέφερε στο Λονδίνο, ότι κατά την γνώμη του οποιαδήποτε προσπάθεια διασύνδεσης των παρεχομένων πιστώσεων με τον διακανονισμό του ελληνικού χρέους, θα οδηγούσε σε γενικότερη αποτυχία.⁷⁶

Τον Ιανουάριο του 1939, είχε προωθηθεί σε Μεγάλη Βρετανία και Γαλλία, κατάλογος με το αναγκαίο προς προμήθεια υλικό για την Ελλάδα, σαφώς μεγαλύτερου ύψους από τις εγκριθείσες πιστώσεις. Σε συνάντηση των Άγγλων Στρατιωτικού, Ναυτικού και

⁷¹ ΤτΕ/ΚΕΠΟΕΤ-ΙΑΤΕ, Αρχείο Εμμανουήλ Τσουδερού, Α3S1Y2F111, ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΕΙΣ ΕΠΙ ΤΟΥ ΥΠΟΜΝΗΜΑΤΟΣ ΤΗΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΚΥΒΕΡΝΗΣΕΩΣ· Κιτσίκης, 93–94.

⁷² ΤτΕ/ΚΕΠΟΕΤ-ΙΑΤΕ, Αρχείο Εμμανουήλ Τσουδερού, Α3S1Y2F111, Υπόμνημα Ελληνικής Κυβέρνησης προς Πρόεδρο Επιτροπής Ομολογιούχων, 29 Ιουλίου 1937· Κιτσίκης, 93–94.

⁷³ Κιτσίκης, 81.

⁷⁴ Ιωάννης Κολιόπουλος, Παλινόρθωση–Δικτατορία–Πόλεμος 1935–1941, Ο βρετανικός παράγοντας στην Ελλάδα, (Αθήνα: Εστία, 1985), 170.

⁷⁵ TNA/ADM 116/3949, Foreign Office to Sir S. Waterlow (Athens), No 199, 19 December 1938 και 17 February 1939.

⁷⁶ TNA/ADM 116/3949, Sir. S. Waterlow (Athens), No 259, 30 December 1938.

Αεροπορικού Ακολουθών με τον Έλληνα πρωθυπουργό του ανέφεραν, ότι το ύψος των πιστώσεων θα μπορούσε να φθάσει υποθετικά τα 3 εκατομμύρια, καθώς δίχως αμφιβολία οι αγγλικές πολεμικές βιομηχανίες, θα ήταν σε ετοιμότητα να επεκτείνουν την πίστωση, σε συνεννόηση με την ελληνική κυβέρνηση. Ο Έλληνας πρωθυπουργός παρατήρησε με νόημα, ότι ήλπιζε το τελικό ύψος να είναι πέραν των 3 εκατομμυρίων και σε ερώτηση ανέφερε, πως αντίστοιχες διαπραγματεύσεις ήταν υπό εξέλιξη και με τους Γάλλους.⁷⁷ Το θέμα παραπέμφθηκε στο Τμήμα Εγγυήσεων Εξαγωγικών Πιστώσεων, το οποίο ξεκαθάρισε ότι δεν έπρεπε να αναμένεται επέκταση των παρεχομένων εγγυήσεων πιστώσεων.⁷⁸

Γεγονός είναι, πως μόλις τον Ιούλιο του 1939 υπεγράφη η συμφωνία, με την οποία το ύψος των βρετανικών πιστώσεων προς απόκτηση από την Ελλάδα οπλικών συστημάτων ανερχόταν σε 2.040.900 εκατομμύρια λίρες (1,114 δισεκατομμύρια δραχμές) με επιτόκιο 5% και χρόνο αποπληρωμής τα 20 έτη.⁷⁹

Η σύναψη της παραπάνω συμφωνίας, διευκολύνθηκε από την παράλληλη ευτυχή διευθέτηση στο Λονδίνο του ελληνικού χρέους. Μεταξύ ελληνικής κυβέρνησης, βρετανικής κυβέρνησης και ομολογιούχων, συμφωνήθηκε αναστελλομένου του χρεολυσίου, το ποσοστό καταβολής επί του συμβατικού τόκου να αυξηθεί από το Οικονομικό Έτος 1940–1941 και καθόλη την διάρκεια της εμπολέμου καταστάσεως της Αγγλίας σε 43%, από το 40% που κατέβαλλε η Ελλάδα τις πέντε προηγούμενες Χρήσεις.

Ετήσια καταβολή ποσοστού τόκων επί Δημοσίου Χρέους εξωτερικού

Οικονομικό Έτος	Ποσοστό
1932–1933	30%
1933–1934	27,5%
1934–1935	35%
1935–1936	35%
1936–1937	40%
1937–1938	40%
1938–1939	40%
1939–1940	40%
1940–1941	43%

Η λύση αυτή επιτεύχθηκε «δί' ελαχίστης, μηδαμινής αληθώς, θυσίας του Προϋπολογισμού και του συναλλαγματικού αποθέματος». Πράγματι, η επιβάρυνση για την ελληνική πλευρά από την αύξηση αυτή, ανερχόταν ετησίως σε 63,7 εκατομμύρια δραχμές, η οποία όμως μειωνόταν σε 31,5 εκατομμύρια, δεδομένου ότι την ίδια στιγμή η βρετανική κυβέρνηση είχε δεχθεί να παραιτηθεί ποσού 32,2 εκατομμυρίων που της αναλογούσε, προκειμένου να αυξηθεί το καταβλητέο ποσοστό στους ομολογιούχους.⁸⁰ Σε κάθε περίπτωση, με την τελευταία αυτή ελληνοβρετανική σύμβαση, η Αθήνα παραβίαζε τους

⁷⁷ TNA/ADM 116/3949, Enclosure in Athens Despatch No 31, Air Attache, Military Attache, Naval Attache to H. M. Minister, 24 January 1939.

⁷⁸ TNA/ADM 116/3949, *Assistance for Greece – The Supply of War Material to the Greek Government on credit terms*, 2 February 1939· 8 February 1939, Foreign Office to Sir S. Waterlow (Athens), No 24, R 850/31/19, 8 February 1939, όπως και 17 February 1939.

⁷⁹ Κολιόπουλος, 176.

⁸⁰ Τράπεζα της Ελλάδος, *Έκθεσις του Διοικητού, της Τραπέζης εξ ονόματος του Γενικού Συμβουλίου επί του Ισολογισμού του έτους 1939*, (Αθήναι: 1940), XLI· Βασιλείον της Ελλάδος, *Γενικός Προϋπολογισμός του Οικονομικού Έτους 1940–1941, Τεύχος Ι*, (Αθήναι: Εθνικό Τυπογραφείο, 1940), 16, 17· Κολιόπουλος, 90.

όρους της συμφωνίας του 1937 με το Βερολίνο και προχωρούσε σε οικονομικό πόλεμο κατά της Γερμανίας.⁸¹

Άλλες πηγές χρηματοδότησης

Τον Μάρτιο του 1935, η βενιζελική παράταξη επιχείρησε πραξικοπηματικά την κατάληψη της εξουσίας, αλλά απέτυχε. Αμέσως μετά ο υπουργός Αεροπορίας Γεώργιος Σχοινάς, συγκρότησε 70μελή επιτροπή με πρόεδρο τον Ιωάννη Δροσόπουλο, διοικητή της Εθνικής Τράπεζας της Ελλάδος, προς συλλογή εράνων υπέρ της Αεροπορίας, αλλά έπειτα από παρέλευση έτους, είχε συλλεγεί ποσό μόλις 20 εκατομμυρίων δραχμών.⁸² Η κυβέρνηση Μεταξά αποφάσισε να εντατικοποιήσει τη διαδικασία, αναλαμβάνοντας μετά τον Φεβρουάριο του 1937⁸³ να δώσει ώθηση στην δυναμική που είχε αναπτυχθεί, ώστε οδήγησε στην υπογραφή σχετικού νόμου.⁸⁴

Στο πλαίσιο αυτό, εντυπωσιακές ήσαν οι δωρεές του Αιγυπτιώτη Στυλιανού Σαρπάκη που προσέφερε 2 αεροπλάνα καταδίωξης Gloster Gladiator αξίας περίπου 9.200 λιρών και αυτή του επίσης Αιγυπτιώτη Δ. Κουταρέλλη για 2 αεροπλάνα καταδίωξης Avia 534 αξίας 15.000 λιρών, ενώ ο Γ. Κασίμης προσέφερε 10.000 λίρες και τέλος οι Αιγυπτιώτες πατήρ και υιός Κότσικας, 5.000 λίρες Αιγύπτου έκαστος.⁸⁵ Η πρωτοβουλία γνώρισε τεράστια επιτυχία, αφού ως την πολεμική εμπλοκή της χώρας, είχαν προσφερθεί συνολικά περίπου 320 εκατομμύρια δραχμές,⁸⁶ εκ των οποίων τελικά κατέστη δυνατή η διάθεση μόνο περίπου 180 εκατομμυρίων.⁸⁷

Καθώς η έκρηξη του πολέμου συνοδεύτηκε από την δυσχέρεια προμήθειας γερμανικών οπλικών συστημάτων, που αποτελούσαν την κυριότερη πηγή υλικού για τον ελληνικό Στρατό, τον Νοέμβριο του 1939 η ελληνική κυβέρνηση εξετάζοντας όλες τις δυνατές πηγές εξεύρεσης πόρων, συνήψε δάνειο ύψους 120 εκατομμυρίων δραχμών με το Ταμείο Παρακαταθηκών και Δανείων, «διά την εκτέλεσιν έργων οχυρώσεων και την αγοράν όπλων διά τον Στρατόν Εκστρατείας». Ο τόκος ορίστηκε στο 5 ½% και η περίοδος αποπληρωμής σε 20 έτη, ενώ το προϊόν του δανείου θα καταβαλλόταν εντός του Οικονομικού Έτους 1939–1940, μετά από έγγραφη εντολή του υπουργού Οικονομικών.⁸⁸

⁸¹ Κακριδής, 146.

⁸² Οικονομάκος, *Η Ελληνική Αεροπορία (μέχρι του 1941)*, (Αθήναι: 1970), 176.

⁸³ ΦΕΚ, τ. Α', αριθ. φύλ. 119, 1 Απριλίου 1937, Αναγκαστικός Νόμος 570, 23^{ης} Μαρτίου, *περί δωρεάς του Ταμείου Συντάξεων Αυτοκινητιστών δι' αγοράν αεροπλάνου Πολεμικής Αεροπορίας*, 765.

⁸⁴ ΦΕΚ, τ. Α', αριθ. φύλ. 119, 26 Απριλίου 1937, Αναγκαστικός Νόμος 643 18^{ης} Απριλίου, *περί εράνων υπέρ της Β. Αεροπορίας*, 1001–1002.

⁸⁵ Οικονομάκος, 177, 178, όπως και Νικόλαος Χριστοφίλης, *Όπλα και καταρρίψεις της Ελληνικής Αεροπορίας 1940–1941*, (Αθήνα: εκδόσεις Δούρειος Ίππος, 2010), 58, 65. Σύμφωνα με έρευνα του Αντιπλοίαρχου (Ε) Νικολάου Χριστοφίλη ΠΝ, ο Οικονομάκος εκ παραδρομής σημειώνει το όνομα Γ. Κουταρέλης, ενώ το ορθό είναι Δημήτριος.

⁸⁶ Οικονομάκος, 178.

⁸⁷ ΓΕΣ/ΔΙΣ, Φ. 679/Α/4, Υπουργείο Εθνικής Αμύνης – Γραφείο Υπουργού – Τμήμα Ι προς Πρόεδρο Κυβερνήσεως, αριθ. 7260, 26 Ιουνίου 1942, όπου αναφέρεται πως από τους εράνους καταβλήθηκε ποσό 130 εκατομμυρίων δραχμών για την αγορά βομβαρδιστικών αεροπλάνων Potez (προφανώς λόγω της παρακράτησης των 11 εκ των 24 παραγγεληθέντων) και επιπλέον 50 εκατομμύρια διατέθηκαν για αγορά «οργάνων εξοπλισμού αεροπλάνων».

⁸⁸ ΦΕΚ, τ. Α', αριθ. φύλ. 512, 25 Νοεμβρίου 1939, Αναγκαστικός Νόμος 2109 11^{ης} Νοεμβρίου, *περί κυρώσεως της από 11 Ιουλίου 1939 μεταξύ Δημοσίου και Ταμείου Παρακαταθηκών και Δανείων συμβάσεως «περί χορηγήσεως παρά του Ταμείου Παρακαταθηκών και Δανείων εις το Ελληνικόν Δημόσιον δανείου*

Η ελληνική κυβέρνηση συνήψε και άλλα δάνεια για την κάλυψη των πολεμικών υπουργείων. Ενδεικτικά, μεταξύ 1938–1939, συνήψε δάνειο ύψους 11 εκατομμυρίων δραχμών με το Ταμείο Παρακαταθηκών και Δανείων, προκειμένου να επιβληθεί την ανέγερση νέου κτιρίου για την Γενική Αποθήκη Υλικού Στρατού στον Πειραιά.⁸⁹ Επίσης, είναι ενδιαφέρον, ότι προκειμένου να ανανεωθεί ο φορητός οπλισμός και των Σωμάτων Ασφαλείας, υπεγράφη τον Μάιο του 1939 σύμβαση ύψους 35 εκατομμυρίων δραχμών με το Ταμείο Αλληλοβοηθείας Οπλιτών Βασιλικής Χωροφυλακής.⁹⁰

Ως έσχατο μέτρο, η κυβέρνηση σκέφθηκε την επιβολή πρόσθετης (προσωρινής) φορολογίας. Η περαιτέρω επιδείνωση της διεθνούς κατάστασης στις αρχές του 1940, προβαλλόταν ως η γενεσιουργός αιτία των νέων μέτρων, όπως φαίνεται στην αιτιολογική έκθεση.⁹¹ Ως εκ τούτου, τον Απρίλιο του 1940 νομοθετήθηκε η προσωρινή και επί ζετία αύξηση των φορολογικών ποσοστών στους ιδιοκτήτες οικοδομών, μισθωτούς με υψηλά εισοδήματα, μερισματούχους και μετόχους, στις εμπορικές και βιομηχανικές επιχειρήσεις, στους εφοπλιστές, ενώ θεσπιζόταν μια ελαφρά φορολόγηση στους αγρότες, προκειμένου να χρηματοδοτηθούν εργασίες για την οχύρωση και την αεροπορική άμυνα (προφανώς παθητικά έργα, όπως καταφύγια).⁹²

Σύμφωνα με τους κυβερνητικούς σχεδιασμούς, οι παραπάνω φόροι, θα απέφεραν έσοδα περίπου 780 εκατομμυρίων δραχμών, ποσό ιδιαίτερα σοβαρό, το οποίο όμως δεν έμελλε να αξιοποιηθεί εξαιτίας των ραγδαίων εξελίξεων τους επόμενους μήνες.⁹³

120.000.000 δραχμών διά την εκτέλεσιν έργων οχυρώσεων και την αγοράν όπλων διά τον Στρατόν Εκστρατείας», 3343–3344. Η δανειακή σύμβαση είχε υπογραφεί στις 7 Ιουλίου 1939 και αφορούσε ποσό 70 εκατομμυρίων δραχμών, δίχως, όμως, τελικά να παρασχεθεί το ποσό, καθώς στην συνέχεια η σύμβαση δεν κυρώθηκε. Εντωμεταξύ, το Ταμείο Παρακαταθηκών και Δανείων, αποφάσισε να χορηγήσει επιπλέον πιστώσεις ύψους 50 εκατομμυρίων δραχμών, οπότε ακυρώθηκε η προηγούμενη συμφωνία και στις 11 Νοεμβρίου υπεγράφη νέα για 120 εκατομμύρια.

⁸⁹ ΦΕΚ, τ. Α', αριθ. φύλ. 257, 22 Ιουνίου 1939, Αναγκαστικός Νόμος 1810 20^{ης} Ιουνίου, *περί κυρώσεως της από 6 Μαΐου 1939 συμβάσεως «περί συνομολογήσεως δανείου υπό του Δημοσίου δραχμών 4.000.000»*, 1672–1673.

⁹⁰ ΦΕΚ, τ. Α', αριθ. φύλ. 228, 7 Ιουνίου 1939, Αναγκαστικός Νόμος 1785 31^{ης} Μαΐου, *περί της κυρώσεως της από 6^{ης} Μαΐου 1939 συμβάσεως περί χορηγήσεως υπό του Ταμείου Αλληλοβοηθείας Οπλιτών Β. Χωροφυλακής εις το Ελληνικόν Δημόσιον δανείου 35.000.000 δραχμών διά την προμήθειαν υπό του Υφυπουργείου Δημοσίας Ασφαλείας πολεμικών όπλων και φυσιγγίων διά τας ανάγκας των Σωμάτων Ασφαλείας*, 1496.

⁹¹ ΦΕΚ, τ. Α', αριθ. φύλ. 118, 6 Απριλίου 1940, Αναγκαστικός Νόμος 2286 5^{ης} Απριλίου, *περί επιβολής επί τριετίαν προσθέτων φορολογικών ποσοστών επί των καθαρών προσόδων δι' οχυρώσεις και αεροπορικήν άμυναν*, 1037–1038· ΦΕΚ, τ. Α', αριθ. φύλ. 118, 6 Απριλίου 1940, Αναγκαστικός Νόμος 2287 5^{ης} Απριλίου, *περί επιβολής επί τριετίαν προσωρινού φόρου επί της γεωργικής παραγωγής δι' οχυρώσεις και αεροπορικήν άμυναν*, 1038–1043.

⁹² Το 1940 ήταν δυνατή η απορρόφηση για την οχύρωση, κονδυλίων έως και 600 εκατομμυρίων δραχμές, βλ. Βλάσσης, *Οι Εξοπλισμοί*, 453, όπου ΑΣΕΑ, *Πρακτικό υπ' αριθ. 69, περί αναγκών εις πολεμικόν υλικόν μετά την ματαίωσιν των εξ Αγγλίας και Γαλλίας προμηθειών (συνέχισις της προηγούμενης συνεδριάσεως)*, 16 Ιουλίου 1940.

⁹³ Βασιλείον της Ελλάδος, *Γενικός Προϋπολογισμός του Οικονομικού Έτους 1940–1941, Τεύχος Ι*, (Αθήναι: Εθνικό Τυπογραφείο, 1940), 9, όπου κατά τον συνταχθέντα τον Μάρτιο του 1940 Προϋπολογισμό, υπήρχε πρόβλεψη για είσπραξη υπέρ της οχύρωσης 80 εκατομμυρίων δραχμών από την επιβολή πρόσθετου ποσοστού επί μερικών αμέσων φόρων (γεωργία), καθώς και 700 εκατομμυρίων δραχμών από έκτακτο προσωρινό φόρο επί των κερδών των φορτηγών πλοίων.

Επίμετρο

Αρχικά, ήταν η Γερμανία η οποία έδωσε διέξοδο χάρη στα συσσωρευμένα ενεργητικά υπόλοιπα που είχαν προκύψει από την μαζική και τεράστια σε όγκο εισαγωγή ελληνικών καπνών από την χώρα αυτή. Η σύμπτωση της ύπαρξης μεγάλης αγοράς για τα ελληνικά καπνά στην Γερμανία, μιας χώρας με ανεπτυγμένη πολεμική βιομηχανία, σε συνδυασμό με το clearing που αναγκαστικά παρήγαγε συσσώρευση κεφαλαίου σε συναλλαγμα υπέρ της ελληνικής πλευράς, υπήρξε ιδανική για την επίλυση του επείγοντος προβλήματος επανεξοπλισμού των ελληνικών Ενόπλων Δυνάμεων. Η άριστη αυτή συναλλαγματική βάση δεν θα ήταν διαθέσιμη στην περίπτωση της δεύτερης σε σπουδαιότητα αγοράς του ελληνικού καπνού, αυτή των ΗΠΑ, καθώς η μη ύπαρξη συμφωνίας clearing με την χώρα αυτή, δεν θα οδηγούσε απαραίτητα στην δέσμευση συναλλαγματικού κεφαλαίου, το οποίο θα μπορούσε να διοχετευθεί προς κάλυψη των ελληνικών εξοπλιστικών κενών.

Στην συνέχεια, εξαιτίας των προβλημάτων στην υπογραφή και παραλαβή του υλικού από την Γερμανία, ήδη από το 1937, η ελληνική κυβέρνηση εκμεταλλευόμενη τις καλές πολιτικοστρατιωτικές σχέσεις με Μεγ. Βρετανία και Γαλλία που κι αυτές διέθεταν δυνατότητα χρηματοδότησης αλλά και εξασφάλισης των συγκεκριμένων ελληνικών. Ωστόσο, η βραδύτητα ανταπόκρισης, και ο πρόωρος, την άνοιξη του 1940, αποκλεισμός της Γαλλίας, μιας σημαντικής πηγής πολεμικού εφοδιασμού, από την οποία ακριβώς εκείνη την στιγμή αναμενόταν μεγαλύτερη ευχέρεια παροχής πολυτίμου υλικού, ήταν συγκλονιστική για την ελληνική πολιτικοστρατιωτική ηγεσία.

Η διαρκώς επιδεινούμενη διεθνής σκηνή από τα τέλη του 1938 και μετά, κατέστησε δυσχερή την παραλαβή οπλικών συστημάτων που είχαν συμβασιοποιηθεί, *εξουδετερώνοντας* ακόμα και επικουρικά εργαλεία όπως οι έρανοι που διεξάγονταν στο εσωτερικό της Ελλάδας προς εξεύρεση πρόσθετων πόρων.

Σε κάθε περίπτωση, την 5ετία Σεπτεμβρίου 1935 (όταν αποδεσμεύτηκαν οι πρώτοι σημαντικοί πόροι από την κυβέρνηση Τσαλδάρη) έως τον Οκτώβριο 1940 οπότε η κυβέρνηση Μεταξά αντιμετώπισε την ιταλική εισβολή, οι συνολικές πιστώσεις που κατεγράφησαν στις Έκτακτες Δαπάνες των Γενικών Προϋπολογισμών για τα πολεμικά υπουργεία την περίοδο 1935–1940, ξεπέρασαν τα 12 δισεκατομμύρια δραχμές και λαμβανομένων υπόψιν επιπλέον πόρων που εξευρέθηκαν προσέγγισαν τα 13 δισεκατομμύρια.⁹⁴ Μικρή αίσθηση του βαθμού επιτυχίας του τιτάνιου έργου ικανοποίησης των επιχειρησιακών απαιτήσεων των Επιτελείων με την απόκτηση νέου υλικού, παρέχει η σύγκριση αυτών των σχεδόν 13 δισεκατομμυρίων δραχμών που παρασχέθηκαν, με το ποσό των 20 δισεκατομμυρίων δραχμών που υπολόγιζαν τα Επιτελεία ότι απαιτούνταν κατά το 1935 (βλ. σημ. 1).

Ο Κωνσταντίνος Δ. Βλάσης φοίτησε στις ΗΠΑ αποκτώντας Bachelor of Computer Science και Master of Business Administration – Management από το New York Institute of Technology (N.Y.I.T.). Απέκτησε μεταπτυχιακό του Τμήματος Πολιτικών Επιστημών & Ιστορίας στην Νεότερη & Σύγχρονη Ιστορία από το Πάντειο Πανεπιστήμιο. Από το 1994, συνεργάστηκε με περιοδικά του

⁹⁴ ΓΑΚ, Αρχείο Ιωάννη Μεταξά, Φ. 104, ΔΑΠΑΝΑΙ ΠΟΛΕΜΙΚΩΝ ΥΠΟΥΡΓΕΙΩΝ, 30 Απριλίου 1940. Στους πίνακες, δεν υπολογίζονται: α') οι έρανοι υπέρ της Αεροπορίας που απέφεραν περίπου 320 εκατομμύρια, β') οι διευκολύνσεις ύψους 300 εκατομμυρίων που παρασχέθηκαν από την ΤτΕ στην ΕΕΠΚ για την παραγωγή βλημάτων Πυροβολικού, γ') οι κρατικές ενισχύσεις ύψους 70 εκατομμυρίων, προς τους Σιδηροδρόμους Ελληνικού Κράτους.

ειδικού Τύπου, με το ενδιαφέρον να επικεντρώνεται στην μελέτη της διπλωματικής και κυρίως της ελληνικής στρατιωτικής ιστορίας κατά το πρώτο μισό του 20ού αιώνα. Έχει συγγράψει τα βιβλία: Η Μάχη της Κριμαίας (Σεπτέμβριος 1941–Ιούλιος 1942), *Επικοινωνίες*, 2004. Οι Εξοπλισμοί της Ελλάδας (1936–1940), *Δούρειος Ίππος*, 2013. Τα τεθωρακισμένα στον Ελληνικό Στρατό (1920–1940), *Δούρειος Ίππος*, 2017. Πρόσφυγες, Οικονομία & Νομοθεσία κατά την Μικρασιατική Εκστρατεία, ο Επίμαχος Νόμος 2870/1922, «Περί της παρανόμου μεταφοράς προσώπων ομάδων ερχομένων εις Ελληνικούς λιμένας εκ της αλλοδαπής», *Δούρειος Ίππος*, 2020. Οι τελευταίες ημέρες του Αρμοστή, *Archive*, 2022 και Οίκαδε – ο κυβερνητικός και πολεμικός σχεδιασμός το κρίσιμο 1922, *Archive*, 2022.

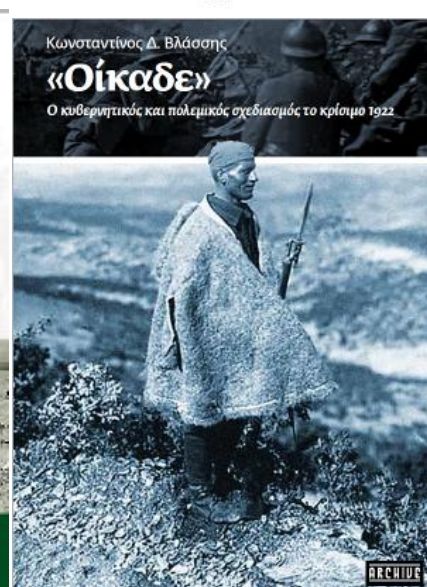
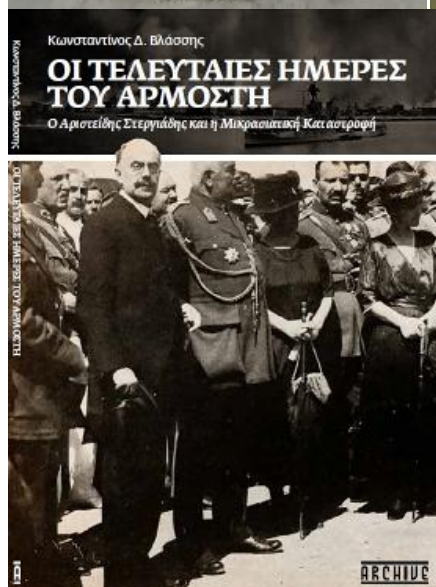
ΠΡΟΣΦΥΓΕΣ, ΟΙΚΟΝΟΜΙΑ & ΝΟΜΟΘΕΣΙΑ ΚΑΤΑ ΤΗΝ ΜΙΚΡΑΣΙΑΤΙΚΗ ΕΚΣΤΡΑΤΕΙΑ

Ο επίμαχος Νόμος 2870/1922
«Περί της παρανόμου μεταφοράς προσώπων ομάδων ερχομένων
εις Ελληνικούς λιμένας εκ της αλλοδαπής»

Κωνσταντίνος Α. Βλάσσης

ΔΟΥΡΕΙΟΣ ΊΠΠΟΣ
2020

Ο Συνταγματάρχης Κωνσταντίνος Δαβάκης ως Πρωτοπόρος Έλληνας Θεωρητικός της Διεξαγωγής του Πολέμου

Γεώργιος Ράγκος

ΣΥΝΟΨΗ

Ο Συνταγματάρχης Κωνσταντίνος Δαβάκης υπήρξε μια εξέχουσα προσωπικότητα των ελληνικών στρατιωτικών πραγμάτων του Μεσοπολέμου. Καταρτισμένος πάνω στις σύγχρονες εξελίξεις στην διεξαγωγή των πολεμικών επιχειρήσεων, από προσωπικό ενδιαφέρον και «μεράκι», προσπάθησε με το συγγραφικό του έργο να παρακινήσει το σώμα των Ελλήνων αξιωματικών, ιδιαίτερα των νέων, ν' ασχοληθούν με τις νέες επιχειρησιακές και δογματικές δυνατότητες που προσέφερε η εισαγωγή σε χρήση των μηχανοκίνητων και τεθωρακισμένων μέσων. Μέσα από τα δύο κύρια συγγράμματά του, αλλά και πληθώρα στρατιωτικών κανονισμών, εγχειριδίων εκστρατείας, άρθρων στην Στρατιωτική Επιθεώρηση και υπηρεσιακών υπομνημάτων, επιδίωξε την προαγωγή της στρατιωτικής τέχνης στην Ελλάδα, διατυπώνοντας πρωτοποριακές απόψεις πάνω στα θέματα της μηχανοκίνησης των στρατιωτικών δυνάμεων, της χρήσης αρμάτων μάχης στο πεδίο της μάχης, αλλά ως συνεπής αξιωματικός του Πεζικού και σε θέματα οργάνωσης και διεξαγωγής του αγώνα σε επίπεδο απλού μαχητή. Ο πρόωρος και αδόκητος χαμός του στη διάρκεια της Κατοχής, στέρησε την μεταπολεμική Ελλάδα από τις πολύτιμες γνώσεις του, δημιουργώντας δυσαναπλήρωτο κενό.

Λέξεις κλειδιά: Δαβάκης, Θεωρία, Στρατιωτική Τέχνη, Άρματα Μάχης

Εισαγωγή

Ο Συνταγματάρχης Κωνσταντίνος Δαβάκης είναι περισσότερο γνωστός σε όλους για την δράση του στα αρχικά στάδια του Πολέμου του '40, ως διοικητής του Αποσπάσματος Πίνδου. Εν τούτοις, ο Δαβάκης αποτέλεσε μια σημαντική μορφή των ελληνικών στρατιωτικών πραγμάτων του Μεσοπολέμου, λόγω της πρωτοποριακής στρατιωτικής του κατάρτισης, ειδικά σε θέματα μηχανοκίνητου πολέμου.

Έχοντας επιλεγεί ήδη από τη δεκαετία του 1920 για να εκπαιδευθεί στο καινοφανές οπλικό σύστημα, που ήταν το άρμα μάχης, στάλθηκε να παρακολουθήσει το «Centre d'application des chars de Combat à Versailles» (Κέντρο Εφαρμογής Αρμάτων Μάχης Βερσαλλιών) και να υπηρετήσει στα 503, 507 και 519 Συντάγματα Αρμάτων του γαλλικού

στρατού. Τη γνώση που αποκόμισε, στις εκπαιδεύσεις αυτές, αλλά και στην γαλλική Σχολή Πολέμου, στην οποία φοίτησε εν συνεχεία, επεδίωξε να την μεταφέρει στους νέους Έλληνες αξιωματικούς, τόσο από την θέση του ως εκπαιδευτής σε εσωτερικά ελληνικά σχολεία επιμόρφωσης των αξιωματικών, όσο και με εκτεταμένη συγγραφική δραστηριότητα.¹

Ήδη από το 1928, ο Δαβάκης προχώρησε στην συγγραφή μιας πραγματείας, με τον τίτλο «Τα Άρματα Μάχης»,² την οποία εξέδωσε με προσωπικά έξοδα³, σε μια προσπάθεια να μεταλαμπαδεύσει τις γνώσεις και την εμπειρία που είχε αποκομίσει. Το γεγονός ότι το συγκεκριμένο πόνημα εκδόθηκε με προσωπικά έξοδα του Δαβάκη, με την Υπηρεσία να παρέχει απλά την τυπική έγκρισή της, αποτελεί ένδειξη της ευσυνειδησίας του ανδρός.

Διατρέχοντας στο έργο του, διακρίνουμε μια αγωνία να «προειδοποιήσει» για την επερχόμενη αλλαγή στον τρόπο διεξαγωγής του πολέμου ως αποτέλεσμα της εισαγωγής των μηχανοκίνητων μέσων και ειδικότερα των αρμάτων μάχης. Στον πρόλογο της προαναφερθείσας πρώτης του διατριβής σχετικά με τα άρματα μάχης, προβαίνει στην επεξήγηση και διασαφήνιση των νέων όρων που χαρακτηρίζουν το νέο αυτό οπλικό σύστημα. Ενέργεια αναγκαία, αφού μέχρι τότε, με την εξαίρεση των επίσης καινοφανών πολυβόλων όπλων, η στρατιωτική τέχνη περιστρεφόταν γύρω από τον πεζό απλό στρατιώτη, τον ιππέα και το (ρυμουλκούμενο) πυροβόλο.

Μάλιστα, μπορεί να ειπωθεί ότι από τις μάχες του Α΄ Παγκοσμίου Πολέμου, το μεγαλύτερο «πλήγμα» είχε υποστεί το Ιππικό, η ανεπάρκεια του οποίου απέναντι στα πολυβόλα και στα νέα, σύγχρονα, οπισθογεμή, άρα και πλέον ταχυβόλα, πυροβόλα, είχε καταστεί πασιφανής, στερώντας τους στρατούς από τα τμήματα εκείνα που θεωρούνταν τα πλέον ευέλικτα και ικανά να εκμεταλλευτούν την διάρρηξη της εχθρικής παράταξης. Η εξέλιξη αυτή, οδήγησε κατά την περίοδο του Μεσοπολέμου στην διατύπωση νέων θεωριών σχετικά με την αντιμετώπιση του θέματος της διάρρηξης του εχθρικού μετώπου.

Σημαντικοί στρατιωτικοί παράγοντες, όπως ο Βρετανός J.F.C. Fuller⁴ και ο Γερμανός Heinz Guderian αναγνώρισαν την αξία του νέου οπλικού συστήματος, συνέλαβαν δε την ιδέα του εις βάθος ελιγμού με τη χρήση αρμάτων μάχης. Αποτελεί ιστορικό παράδοξο μάλιστα, το γεγονός ότι Βρετανοί αξιωματικοί υπήρξαν οι πρωτοπόροι στην ακόμη και σε πραγματικό επίπεδο εφαρμογή των νέων ιδεών, όπως με την πρότυπη οργάνωση της «Mobile Force Egypt», μίας σύγχρονης τεθωρακισμένης/μηχανοκίνητης δύναμης, η οποία συγκροτήθηκε από τον βρετανό ταξίαρχο Sir Percy Hobart στο βρετανικό προτεκτοράτο της Αιγύπτου.

Ο Δαβάκης πραγματεύθηκε το ζήτημα της εισαγωγής των αρμάτων μάχης σε χρήση από κάθε άποψη, θεωρώντας τα ως τον πολλαπλασιαστή ισχύος που θα εξασφάλιζε την απαιτούμενη ποιοτική υπεροχή έναντι των πολυαριθμότερων εχθρών της χώρας. Χαρακτηριστική είναι η άποψη που είχε σχηματίσει ότι αν ο ελληνικός στρατός είχε στη διάθεσή του ένα μόνο τάγμα αρμάτων στην Μικρά Ασία, η εξέλιξη του πολέμου θα ήταν

¹ Πολυχρόνης Ναλμπάντης, *Η Στρατιωτική Σκέψη και το Δόγμα στην Ελλάδα 1830-1941* (Αθήνα: ΓΕΕΘΑ, 2021), 446.

² Κωνσταντίνος Δαβάκης, *Τα Άρματα Μάχης* (Αθήναι: Τύποις Ι. Γ. Παπανικολάου, 1928).

³ Κωνσταντίνος Δ. Βλάσσης, *Τα Τεθωρακισμένα στον Ελληνικό Στρατό (1920-1940)* (Αθήνα: Δούρειος Ίππος, 2017), 70.

⁴ Ο Fuller υπήρξε ένας πρωτοποριακός Βρετανός αξιωματικός και θεωρητικός του Πολέμου. Επρόκειτο για μάχιμο αξιωματικό, ο οποίος θήτευσε σε σημαντικές θέσεις ευθύνης κατά τον Α΄ ΠΠ μεταξύ των οποίων και αυτής του Επιτελάρχη του νεοσύστατου Βρετανικού Σώματος Τεθωρακισμένων, θέση από την οποία σχεδίασε και εκτέλεσε την πρώτη μεγάλη μάχη στην οποία πραγματοποιήθηκε μαζική χρήση αρμάτων μάχης, αυτής του Καμπραί, με 381 άρματα μάχης. <https://www.britannica.com/biography/J-F-C-Fuller>.

διαφορετική⁵ και γι' αυτό επιδίωκε την παρακίνηση των Ελλήνων αξιωματικών να εξοικειωθούν με την έννοια των αρμάτων μάχης και ν' αναπτύξουν την απαραίτητη εμπιστοσύνη και αυτοπεποίθηση.⁶

Οι απόψεις του ήταν πραγματικά πρωτοποριακές, διατυπώθηκαν δε αρκετά νωρίς, ώστε να προκύπτει αβίαστα η πρωτοτυπία της σκέψης του, η οποία τον κατατάσσει στην ίδια χορεία τόσο με τους θεωρητικούς του σύγχρονου πολέμου, όσο και με τους πρακτικούς εισηγητές της οργάνωσης των τεθωρακισμένων δυνάμεων, όπως ο de Gaulle για τη Γαλλία, οι Fuller, Lidell Hart και Hobart για τη Βρετανία και ο Guderian για τη Γερμανία. Ήδη από το 1927 είχε εκφράσει την άποψη ότι: «Επί λέξει, ο στρατός του μέλλοντος δεν θ' αποτελείται παρά από άρματα και αεροπλάνα».⁷

Στο έργο του «Ο Στρατός του Μέλλοντος: «Μηχανοκίνηση και Μηχανοποίηση», διατυπώνει δύο ξεχωριστούς ορισμούς. Ο πρώτος είναι αυτός της «Μηχανοκίνησης», η οποία αφορά στην συνολική αντικατάσταση της ζωικής δύναμης σε κάθε λειτουργία, επιχειρησιακή ή λειτουργική, του Στρατεύματος. Με τον δεύτερο όρο, αυτόν της «Μηχανοποίησης», θεωρεί τον τρόπο διεξαγωγής της μάχης, δηλαδή την χρήση κατά την μάχη, μηχανοκίνητων μέσων. Η χρήση αυτή, κατά τον Δαβάκη, προϋποθέτει την ανάλογη συγκρότηση αλλά και την τακτική και στρατηγική χρησιμοποίηση.⁸

Αυτό που είναι πραγματικά ρηξικέλευθο στη σκέψη του Δαβάκη είναι ότι θεωρεί την από κοινού δράση της αεροπορίας με τα τεθωρακισμένα και τα μηχανοκίνητα ως απαραίτητη προϋπόθεση, υποστηρίζοντας ότι τα άρματα μάχης, με τη συνεργασία ισχυρών αεροπορικών δυνάμεων, θα δύνανται να υποστηρίξουν το επιτιθέμενο Πεζικό, καθώς και να εκμεταλλευθούν την διάρρηξη του μετώπου, ώστε να διεισδύσουν στα μετόπισθεν του εχθρού και να επιφέρουν το αποφασιστικό αποτέλεσμα. Τις απόψεις του αυτές, τις καταγράφει σε πολύ ενδιαφέροντα υπομνήματα, τα οποία υπέβαλε υπηρεσιακά και στα οποία δίνει πλήρη εικόνα των αντιλήψεών του.

Για να γίνει δυνατό να προβληθεί ο πρωτοποριακός χαρακτήρας του Δαβάκη και η πρωτοτυπία των απόψεών του, είναι απαραίτητη η παρουσίαση των απόψεων των σημαντικότερων εκπροσώπων του νέου δόγματος του μηχανοκίνητου-τεθωρακισμένου αγώνα, με τους οποίους συμβάδιζε, αν όχι και πρωτοπορούσε.

Σε κάθε περίπτωση, η αποτίμηση της προσωπικότητας, των ιδεών και των αντιλήψεών του, κρίνονται πολύ θετικές, εάν δε είχαν γίνει αποδεκτές από τις τότε πολιτικές και στρατιωτικές ηγεσίες, ενδεχομένως θα είχαν επηρεάσει καταλυτικά την εξέλιξη του Ελληνικού Στρατού. Ο πρόωρος και αδόκητος χαμός του, σαν συνέπεια της αιχμαλωσίας του από τους Ιταλούς, δεν επέτρεψε την μεταπολεμική αξιοποίησή του, σε μια εποχή κατά την οποία ο Ελληνικός Στρατός εισήλθε «βίαια» και απότομα στην μηχανοκίνητη εποχή, ως αποτέλεσμα της μαζικής παραχώρησης πολεμικού υλικού από τους Βρετανούς και Αμερικανούς συμμάχους. Είναι βέβαιο ότι ο Δαβάκης θα είχε συμβάλει καθοριστικά, κατά την μεταπολεμική εποχή, στην όσο το δυνατόν ομαλότερη εισαγωγή σε χρήση των νέων μέσων (αρμάτων μάχης, τεθωρακισμένων οχημάτων μεταφοράς προσωπικού, καθώς και κάθε άλλου μέσου μηχανοκίνησης). Ο χαμός του στέρησε τον ελληνικό στρατό από την πολύτιμη πείρα και την καινοτόμο σκέψη του.

⁵ Ναλμπάντης, *Η Στρατιωτική Σκέψη και το Δόγμα στην Ελλάδα*, 445.

⁶ Ιωάννης Βερνάρδος, *Δαβάκης-Πίνδος: Η Δράσις του Συνταγματάρχου Δαβάκη κατά την Μάχη της Πίνδου* (Αθήνα: Εκδοτικός Οίκος Πέτρου Δημητράκου Α.Ε., 1945), 436.

⁷ Ναλμπάντης, *Η Στρατιωτική Σκέψη και το Δόγμα στην Ελλάδα*, 446.

⁸ Στο ίδιο. 446.

Ο Πόλεμος στη Βιομηχανική Εποχή: η «τυραννία» του υλικού, οι νέες συνθήκες διεξαγωγής του Πολέμου, και η αναπόφευκτη μεταβολή των οργανωτικών και τακτικών δογμάτων

Μια από τις πλέον δυσάρεστες διαπιστώσεις στα πεδία των μαχών του Α' ΠΠ ήταν ότι το υλικό και η τεχνολογία έπαιζαν πλέον καθοριστικό ρόλο απ' ό,τι η προσωπική ανδρεία των απλών μαχητών και η τακτική ευφυΐα των στρατιωτικών ηγητόρων.⁹ Η μαζική εισαγωγή σε χρήση, ολοένα και πιο εξελιγμένων οπλικών συστημάτων και οπλομηχανημάτων κάθε μορφής (πολυβόλα, άρματα μάχης, αεροπλάνα, ακόμη και απλά μεταφορικά αυτοκίνητα και φορτηγά), οδήγησε αναπότρεπτα στην αναπροσαρμογή των τακτικών, επιχειρησιακών και στρατηγικών δογμάτων.¹⁰

Φυσικά, ανέκαθεν, η τεχνολογική και εφοδιαστική υπεροχή, ακόμη και στις πρώιμες εποχές, αποτελούσε βασική προϋπόθεση μίας στρατιωτικής νίκης. Οι στρατιωτικές ηγεσίες που κλήθηκαν να διαχειριστούν τον νέο πόλεμο που ξεκινούσε τον Αύγουστο του 1914, γνώριζαν ήδη από προηγούμενους πολέμους, ότι η δυνατότητα πρόσκτησης εξελιγμένων τεχνολογικά και ποιοτικά όπλων και χρήσης τους στα πεδία των μαχών, προσέφερε σαφές πλεονέκτημα έναντι του αντιπάλου. Έτσι, οι πειθαρχημένοι Γάλλοι και Βρετανοί πεζοί, κατά τον Κριμαϊκό Πόλεμο, εκμεταλλεύθηκαν την ανώτερη επίδοση των φυσιγγίων τύπου Migne, με την οποία επιβλήθηκαν κατ' επανάληψη επί του πολυαριθμότερου ρωσικού Πεζικού.

Ομοίως, η τεχνολογική υπεροχή του πρωσικού τυφεκίου Dreyse, του πρώτου οπισθογεμούς τυφεκίου τύπου «Bolt action», χάρισε το αναμφισβήτητο τακτικό πλεονέκτημα κατά την κρίσιμη μάχη της Sadowa, το 1866, μεταξύ Πρώσων και Αυστριακών. Όπως χαρακτηριστικά αναφέρεται, ο μέσος Πρώσος πεζός μπορούσε να πυροβολήσει 5 φορές με το τυφέκιό του, στο χρονικό διάστημα που ο αντίστοιχος Αυστριακός χρειαζόταν για μια και μόνο βολή με το δικό του εμπροσθογεμές τυφέκιο.¹¹

Η μάχη αυτή έλαβε χώρα έναν μόλις χρόνο μετά το πέρας του Αμερικανικού Εμφυλίου, του πολέμου δηλαδή εκείνου που για πρώτη φορά καταδείχθηκε σε τόσο μεγάλη κλίμακα η καταλυτική σημασία της βιομηχανικής παραγωγής. Η ανώτερη, από πάσης απόψεως στρατιωτικής ευφυΐας και αποτελεσματικότητας, ηγεσία των Νοτίων, με κεφαλές όπως ο Robert Lee, ο Stonewall Jackson, ο James Longstreet, υπέκυψε έναντι της τεχνολογικής και βιομηχανικής υπεροχής των Βορείων.

Προϋπόθεση αυτής, ήταν η πλήρης βιομηχανική κινητοποίηση, ήδη από τον καιρό της ειρήνης, πάνω στη βάση εξειδικευμένου στρατηγικού σχεδιασμού. Επίσης, μια άλλη πολύ σημαντική επιδίωξη αποτελούσε πλέον η εξασφάλιση των απαιτούμενων πρώτων υλών, όπως πετρέλαιο, σιδηρομετάλλευμα, καουτσούκ, νιτρική αμμωνία και λοιπά υλικά, τα οποία ήταν εκ των ων ουκ άνευ, τόσο για την παραγωγή όσο και για την καλή λειτουργία των νέων όπλων.

Είναι άλλωστε χαρακτηριστικό, ότι η βρετανική στρατηγική προσπάθεια, κατά την διάρκεια του Α' ΠΠ, στράφηκε καθαρά προς την κατεύθυνση της εξασφάλισης των κοιτασμάτων του νέου καυσίμου, του πετρελαίου. Πράγματι, οι Βρετανοί, είτε με απευθείας στρατιωτική εισβολή (Παλαιστίνη, Μεσοποταμία), είτε με την εκμετάλλευση των

⁹ Marie – Eugène Debenev, *Ο Πόλεμος και οι Άνθρωποι* (Αθήνα: ΓΕΣ, 1997), 52.

¹⁰ Στο ίδιο, 53.

¹¹ Heinz Guderian, *Achtung – Panzer!* (Λονδίνο: Arms & Armour Press, 1995), 76.

αλυτρωτικών αισθημάτων των αραβικών πληθυσμών, εξασφάλισαν την μεταπολεμική κατοχή και εκμετάλλευση άφθονων πετρελαϊκών κοιτασμάτων.

Ο επόμενος πόλεμος, με τις μεγάλες εκστρατείες από την πλευρά των Γερμανών, που αποσκοπούσαν φανερά στη θεραπεία αυτής της κυρίαρχης έλλειψης πρόσβασης σε πετρελαϊκά κοιτάσματα (Β. Αφρική, Καύκασος-Στάλιγκραντ), επιβεβαίωσε τις απόψεις των όσων διορατικών στρατιωτικών είχαν προβλέψει αυτές τις εξελίξεις. Η πρωταρχική επιδίωξη πλέον μίας χώρας, θα έπρεπε να είναι η ικανοποίηση των απαιτήσεων ενός «Πολέμου Υλικού», όπως χαρακτηριστικά τον ονομάζει ο στρατηγός Debeney.¹²

Είναι απόλυτα χαρακτηριστική της «νέας εποχής», που ξημέρωνε στις πολεμικές επιχειρήσεις, η δραματική διαπίστωση του αντιπροσώπου-συνδέσμου του γερμανικού Επιτελείου¹³ ενώπιον του γερμανικού κοινοβουλίου, στο οποίο ήταν προσκολλημένος, όπως αυτή διατυπώθηκε στις 2 Οκτωβρίου του 1918, ότι δηλαδή ο πόλεμος χάθηκε για την γερμανική πλευρά, λόγω της συμμαχικής υπεροχής στην παραγωγή και χρήση των αρμάτων μάχης.

Το περιστατικό αυτό παραθέτει, προς υποστήριξη των επιχειρημάτων του, ο ίδιος ο Δαβάκης, στη σελίδα β' του προλόγου του πρώτου συγγράμματός του, «Τα Άρματα Μάχης»,¹⁴ του 1928. Στη δήλωσή του αυτή, ο Γερμανός επιτελικός αξιωματικός ανέφερε ότι η γερμανική νίκη δεν ήταν πλέον πιθανή και ότι αυτό οφειλόταν και στην χρήση, εκ μέρους των Αγγλογάλλων, αρμάτων μάχης, κατά τρόπο μαζικό και αιφνιδιαστικό, ο οποίος κλόνισε την μαχητική ικανότητα των γερμανικών τμημάτων, επιτυγχάνοντας την διάρρηξη των γερμανικών γραμμών μάχης, φθάνοντας μέχρι των χώρων συγκεντρώσεως των εφεδρειών,¹⁵ προκαλώντας πανικό και εξάρθρωση του συστήματος διεύθυνσης της μάχης.¹⁶ Όπως εύστοχα παρατηρεί ο Δαβάκης,¹⁷ δεν είναι τυχαίο ότι η Συνθήκη Ειρήνης των Βερσαλλιών απαγόρευε ολοκληρωτικά στον μεταπολεμικό γερμανικό στρατό, τον αποκαλούμενο Ράιχσβερ, την ανάπτυξη, κατασκευή και κατοχή οποιουδήποτε τύπου άρματος μάχης.

Η εντύπωση που προκλήθηκε στις τάξεις των Γερμανών στρατιωτικών της νεότερης γενιάς, από την μαζική παραγωγή και χρήση των αρμάτων μάχης στο Δυτικό Μέτωπο υπήρξε σημαντική, αποτυπώνεται δε στο γνωστό βιβλίο του στρατηγού Guderian με τίτλο: «Achtung Panzer»¹⁸ («Προσοχή Τεθωρακισμένα»). Στο πολύ ενδιαφέρον βιβλίο αυτό, το οποίο αποτέλεσε τη βάση για την δημιουργία του «θρύλου» των γερμανικών τεθωρακισμένων, γίνεται μια παρουσίαση και ανάλυση των επιμέρους μαχών στο Δυτικό Μέτωπο του Α' ΠΠ, στις οποίες χρησιμοποιήθηκαν άρματα μάχης.

Χαρακτηριστική είναι η περιγραφή που δίνει για την μάχη περί την Amiens (Αμιέν), της 8^{ης} Αυγούστου 1918 (η οποία αποκλήθηκε ως «Μαύρη Ημέρα του Γερμανικού Στρατού»), κατά την οποία η γερμανική πλευρά υπέστη τακτικό αιφνιδιασμό, έχοντας

¹² Debeney, *Ο Πόλεμος και οι Άνθρωποι*, 52.

¹³ Δηλαδή του οργανισμού-θεσμού εκείνου που ήταν αποκλειστικά επιφορτισμένος με την διεύθυνση του αγώνα σε όλα τα μέτωπα και αποτελούσε ουσιαστικά και την άτυπη διοίκηση του γερμανικού κράτους.

¹⁴ Δαβάκης, *Τα Άρματα Μάχης*, β'.

¹⁵ Επρόκειτο για γεγονός πρωτοφανές για τα δεδομένα του πολέμου χαρακωμάτων στο Δυτικό Μέτωπο.

¹⁶ Έκθεση του Σχη Δαβάκη για την ήττα της Γαλλίας το 1940, όπως δημοσιεύθηκε στο Νώντας Ηλιόπουλος, *Κων/νος Δαβάκης, Δρυς του Ταΰγétου, Αετός της Πίνδου* (Αθήνα: Εκδοτικός Οίκος Πέτρου Πατσιλινάκου, 1979) και αναδημοσιεύεται στο βιβλίο του Βλάσση, *Τα Τεθωρακισμένα στον Ελληνικό Στρατό*, 468.

¹⁷ Δαβάκης, *Τα Άρματα Μάχης*, γ'.

¹⁸ Η λέξη «panzer» κατά κυριολεξία σημαίνει «θώρακας» και μάλλον προέρχεται από αντίστοιχη πολωνική. Επίσης, το αντίστοιχο επίθετο είναι: «gepanzertes», δηλ. «τεθωρακισμένος».

αγνοήσει τις αεροπορικές αναγνωρίσεις που επισήμαιναν την συγκέντρωση ικανού αριθμού αρμάτων από συμμαχικής πλευράς. Η γλαφυρή, όσο και λιτή περιγραφή που παραθέτει ο Guderian, περιλαμβάνει περιστατικά όπως τη διάλυση δύο γερμανικών ταγμάτων Πεζικού (2^ο & 3^ο του 123 Συντάγματος) από την επίθεση μίας μόνο ίλης αρμάτων της 18^{ης} Βρετανικής Μεραρχίας.¹⁹ Ομοίως, στον τομέα του Αυστραλιανού Σώματος, τα 144 άρματα μάχης που του είχαν κατανεμηθεί, επιτιθέμενα σε ένα μέτωπο 6 χλμ, πέτυχαν να διαλύσουν κυριολεκτικά τα κύρια και εφεδρικά τάγματα της 13^{ης} Μεραρχίας Πεζικού (13th Jäger) με δύο από τα συντάγματά της (13^ο & 15^ο) να υφίστανται συντριπτικές απώλειες, ειδικά σε αξιωματικούς.

Το ζήτημα είναι ότι ο Guderian τα γράφει αυτά το 1937, ενώ ο Δαβάκης έχει δημοσιεύσει το πρώτο του πόνημα ήδη από το 1928, ενώ το 1934 εκδίδεται το δεύτερο βιβλίο του, με τίτλο «Ο Στρατός του Μέλλοντος – Μηχανοκίνησις και Μηχανοποιήσις».²⁰ Την ίδια χρονιά ο Γάλλος αντίστοιχος θεωρητικός, που δεν είναι άλλος από τον στρατηγό Charles de Gaulle, δημοσίευσε την ανάλογη πραγματεία του το 1934 «Vers l'Armée de Métier» (Προς έναν επαγγελματικό Στρατό).²¹

Στο σύγγραμμα αυτό του de Gaulle αξίζει να γίνει μνεία, καθότι αναπτύσσεται το μοντέλο ενός πλήρως επαγγελματικού στρατού, δυνάμεως 100 χιλιάδων ανδρών,²² όλων επαγγελματιών, άριστα εκπαιδευμένων, οι οποίοι θ' απαρτίζουν έξι μεραρχίες.²³ Πυρήνας της κάθε μεραρχίας θα είναι μια «ισχυρά θωρακισμένη» ταξιαρχία (fortement blindée), η οποία με τη σειρά της θ' αποτελείται από ένα σύνταγμα βαρέων αρμάτων μάχης, ένα αντίστοιχο με μέσα άρματα και ένα τάγμα, εξοπλισμένο με ελαφρά άρματα, κατάλληλα για αναγνωριστικούς σκοπούς.

Η ταξιαρχία αυτή θα ήταν εξοπλισμένη με σημαντικά μέσα πυρός (150 πυροβόλα μέσου διαμετρήματος, 400 μικρότερα καθώς και 600 πολυβόλα). Η δύναμη της μεραρχίας θα συμπληρωνόταν από μια ταξιαρχία πεζικού, με δύο συντάγματα και ένα ελαφρό τάγμα «κυνηγών» (επίσης με βαριά όπλα, όπως 50 πυροβόλα και 600 πολυβόλα) και μια ταξιαρχία πυροβολικού, των δύο συνταγμάτων, ένα βαρέος κι ένα ελαφρού πυροβολικού, η οποία θα διαθέτει κι ένα τάγμα αντιαεροπορικού αντιστοίχου. Σκοπός της ταξιαρχίας αυτής θα είναι να εκτοξεύσει 500 τόνους πυρομαχικών κατά του εχθρού.²⁴ Επίσης, πρωτοτυπώντας, εισηγείται η μεραρχία αυτή, να διαθέτει οργανική μοίρα αεροσκαφών για αναγνώριση, καταδεικνύοντας με αυτόν τον τρόπο την εξαιρετική σημασία, πλέον, της αεροπορίας στην διεξαγωγή των επιχειρήσεων.

Ο Συνταγματάρχης Δαβάκης ως αυτοτελής προσωπικότητα. Πρώτη συγγραφική προσπάθεια.

¹⁹ Guderian, *Achtung – Panzer!*, 115.

²⁰ Κωνσταντίνος Δαβάκης, *Ο Στρατός του Μέλλοντος: Μηχανοκίνησις και Μηχανοποιήσις* (Αθήναι: Τύποις Νικολάου Τιλπέρογλου, 1934).

²¹ Charles de Gaulle, *Vers l'Armée de Métier* (Paris: Berger-Levrault, 1934).

²² Στο ίδιο, 71.

²³ Στο ίδιο, 68.

²⁴ Στο ίδιο, 69.

Ο Δαβάκης εισήχθη στην Σχολή Ευελπίδων το 1913, αποφοίτησε δε το 1916.²⁵ Αρχικά, κατά την διαδικασία κατανομής των τελειοφοίτων αξιωματικών της τάξεως 1916, ο Δαβάκης είχε δηλώσει την επιθυμία του να ενταχθεί στο Πυροβολικό, Όπλο το οποίο διαχρονικά είναι περιζήτητο για τους αποφοίτους της Σχολής Ευελπίδων, μετέβαλε όμως την επιθυμία του μετά από τις παροτρύνσεις του Συνταγματάρχη Θεοδώρου Πάγκαλου,²⁶ ο οποίος επιθυμούσε την ενίσχυση του Πεζικού με νέους μορφωμένους αξιωματικούς. Κατ' αυτό τον τρόπο εντάχθηκε στο Πεζικό, στο οποίο έμελε να σταδιοδρομήσει και να υπηρετήσει λίαν επιτυχώς, επιδεικνύοντας μεγάλη αγάπη και ενδιαφέρον για αυτό και ειδικά για την εκπαίδευση των νεαρών αξιωματικών του και συμβάλλοντας καθοριστικά στην ανύψωση του επιπέδου του Όπλου αυτού.

Ο Δαβάκης έλαβε το βάπτισμα του πυρός κατά την σημαντική Μάχη του Σκρα, τον Μάιο του 1918, με στο 1^ο Σύνταγμα Πεζικού, της Μεραρχίας Σερρών, το οποίο βρισκόταν στο Μακεδονικό Μέτωπο και διοικούνταν από τον Συνταγματάρχη Γεώργιο Κονδύλη. Για την ικανότητα και γενναιότητα που επέδειξε, προτάθηκε από τον Κονδύλη για προαγωγή επ' ανδραγαθία και απονομή του Πολεμικού Σταυρού.

Λόγω της προαγωγής του, μετατέθηκε στο 2^ο Σύνταγμα της ίδιας Μεραρχίας,²⁷ όπου, ως διοικητής του 2^{ου} Λόχου, έλαβε μέρος στην Μάχη της Δοϊράνης, τον Σεπτέμβριο του ιδίου χρόνου. Την διοίκηση του λόχου, ανέλαβε επί του πεδίου της μάχης, αφού τα αρχικά καθήκοντά που του είχαν ανατεθεί από τον διοικητή του συντάγματος, Αντισυνταγματάρχη Αθανάσιο Μάρκου, ήταν αυτά του αξιωματικού 2^{ου} Γραφείου, λόγω όμως σοβαρού τραυματισμού του διοικητή του λόχου, του ανατέθηκε η διοίκησή του. Η επακόλουθη δράση του, κατά τη διάρκεια της μάχης του απέφερε νέα εύφημο μνεία, του απονεμήθηκε δε ο Πολεμικός Σταυρός Γ' Τάξεως και αντίστοιχο βρετανικό μετάλλιο.

Δυστυχώς όμως, κατά τη διάρκεια της μάχης εκτέθηκε σε δηλητηριώδη αέρια, των οποίων η χρήση κατά τον Α' ΠΠ ήταν πολύ διαδεδομένη. Η εισπνοή τους, του προκάλεσε σημαντική βλάβη στο αναπνευστικό του σύστημα και συγκεκριμένα στις ηθμοειδείς κυψέλες της ρινικής κοιλότητας. Η βλάβη αυτή εξελίχθηκε σε χρόνια φλεγμονή, πάθηση που θα τον συνόδευε για το υπόλοιπο της ζωής του και θα τον οδηγούσε το 1938 στην πρόωρη αποστρατεία.

Κατά την Μικρασιατική Εκστρατεία τοποθετήθηκε στο 46^ο Σύνταγμα Πεζικού, της ΧΙΙης Μεραρχίας, με τα καθήκοντα του υπασπιστού διοικητού, εν συνεχεία όμως του ανετέθησαν τα καθήκοντα του διοικητού του 1^{ου} Λόχου.²⁸ Ο λόχος αυτός αποτελούνταν από παλαίμαχους των Βαλκανικών Πολέμων και από αντιπειθαρχικά στοιχεία. Αποτελούσε δηλαδή «λόχο ανεπιθύμητων», ο διοικητής του οποίου έπρεπε να διαθέτει ιδιαίτερα ηγετικά χαρίσματα για να επιβληθεί και να φέρει σε πέρας την αποστολή του. Ακριβώς γι' αυτό το λόγο ανατέθηκε η διοίκησή του στον Δαβάκη, ο οποίος θεωρούνταν μάχιμος αξιωματικός, ικανός να διαχειριστεί το προσωπικό αυτό, όπως και έκανε με επιτυχία.

Ατυχώς όμως, η βλάβη που είχε υποστεί από τα ασφυξιογόνα αέρια που είχε εισπνεύσει κατά τη Μάχη της Δοϊράνης, τον ανάγκασαν ν' αποσυρθεί από τις μάχες και να μεταβεί στην Θεσσαλονίκη προκειμένου να χειρουργηθεί. Όταν ήταν εκ νέου διαθέσιμος

²⁵ Βερνάρδος, *Δαβάκης-Πίνδος*, 366.

²⁶ Στο ίδιο, 370.

²⁷ Στο ίδιο, 385-386.

²⁸ Στο ίδιο, 392.

για πολεμική δράση, επιστρέφοντας στη Σμύρνη, ήταν Αύγουστος του 1922, οπότε ο Ελληνικός Στρατός αποχωρούσε από την Μικρά Ασία.

Η σταδιοδρομία του Δαβάκη κατά τον Μεσοπόλεμο υπήρξε λαμπρή.²⁹ Τον Νοέμβριο του 1923 προήχθη σε ταγματάρχη. Τότε ελήφθη απόφαση από το Γενικό Επιτελείο Στρατού ν' αποσταλεί στη Γαλλία για εκπαίδευση αριθμός αξιωματικών (22 ταγματάρχες και 11 λοχαγοί). Μεταξύ αυτών, κατόπιν επιτυχούς συμμετοχής του σε ανάλογες εξετάσεις, συγκαταλέγονταν και ο Δαβάκης, ο οποίος τοποθετήθηκε αρχικά στο 7ο Σύνταγμα Αρμάτων και εν συνεχεία στο Κέντρο Εκπαίδευσης Αρμάτων Μάχης των Βερσαλλιών και στο 519 Σύνταγμα Αρμάτων.

Με την επιστροφή του στην Ελλάδα, τοποθετήθηκε διοικητής του Κέντρου Εκπαιδεύσεως Κατωτέρων Αξιωματικών του Α' Σώματος Στρατού (Α' ΣΣ) στην Αθήνα, όπου ξεδιπλώθηκε για πρώτη φορά το ταλέντο που τον χαρακτήριζε ως εκπαιδευτή. Πράγματι ο Δαβάκης διακρίνονταν από εξαιρετική ικανότητα ανάλυσης των διδασκόμενων κανονισμών και μεταδοτικότητα προς τους εκπαιδευόμενους. Τον Οκτώβριο του 1924, πάλι κατόπιν επιτυχών εξετάσεων, μετέβη εκ νέου στη Γαλλία, για εκπαίδευση στα άρματα μάχης, οπότε τοποθετήθηκε στο 501 Τάγμα Αρμάτων και εν συνεχεία και πάλι στο Κέντρο Εκπαίδευσης Αρμάτων Μάχης των Βερσαλλιών.

Με την επιστροφή του, το 1927, στην Ελλάδα, τοποθετήθηκε στην τότε Επιθεώρηση Πεζικού (αντίστοιχο επιτελικό φορέα προς την σημερινή Διεύθυνση του Όπλου), όπου του ανετέθη το Ι' Γραφείο αυτής,³⁰ με αποστολή την σύνταξη προγραμμάτων εκπαίδευσης επί των αρμάτων μάχης. Το 1929 εισήχθη στην νεοϊδρυθείσα Σχολή Πολέμου, η οποία διέπονταν από τις οργανωτικές αρχές της γαλλικής στρατιωτικής αποστολής, όπου αφού φοίτησε επί ένα έτος, επελέγη για φοίτηση στην αντίστοιχη Σχολή Πολέμου του Παρισιού. Εκεί πραγματικά διέπρεψε, εξερχόμενος ως πρώτος επιτυχών μεταξύ των αλλοδαπών σπουδαστών και στην πρώτη τετράδα μεταξύ και των Γάλλων συσπουδαστών του.

Τα στοιχεία εκείνα που εντυπωσίασαν τους Γάλλους εκπαιδευτές του ήταν η ικανότητά του ν' αφομοιώνει, να επεξεργάζεται τις καταστάσεις και να καταλήγει σε ταχεία λήψη απόφασης. Επίσης τους εντυπωσίαζε η δυνατότητα του να μελετά και ν' αντιλαμβάνεται το έδαφος, επιδεικνύοντας προσαρμοστικότητα σε αυτό και να το εκμεταλλεύεται καταλλήλως.³¹ Τα ανωτέρω περιέγραψαν στο φύλλο ποιότητας που συνέταξαν, ως εξής: «Αξιωματικός ζωηρός. Τον διακρίνει διαύγεια πνεύματος. Είναι στρατιωτικός φανατικός. Κατετάγη στην πρώτη τετράδα των συμμαθητών του, εις δε τας ασκήσεις επί του εδάφους επεδείξατο «προσωπικότητα».

Ήδη, από το προηγούμενο έτος από την αποφοίτησή του, η υπηρεσία χρειάστηκε τις υπηρεσίες του, σχετικά με την προμήθεια των πρώτων αρμάτων μάχης για τον ελληνικό στρατό. Πράγματι, κατά τις θερινές διακοπές μεταξύ του πρώτου και του δεύτερου έτους της γαλλικής Σχολής Πολέμου, είχε ζητηθεί από τον Δαβάκη να μεταβεί στη Μεγάλη Βρετανία, όπου ήδη βρισκόταν κατάλληλη επιτροπή, με σκοπό την επιθεώρηση κάποιων προτεινόμενων τύπων αρμάτων γι' αγορά από την Ελλάδα.

Εκεί, ο Δαβάκης προέβη σε άκρως επικριτικά σχόλια για την ποιότητα των προτεινόμενων βρετανικών αρμάτων, τα οποία προκάλεσαν την ενόχληση των Βρετανών προμηθευτών, οι οποίοι όμως εν τέλει αναγκάστηκαν να συμμορφωθούν προς τις υποδείξεις του Δαβάκη.³² Τα άρματα αυτά αποτέλεσαν το πρώτο «κύτταρο» των

²⁹ Στο ίδιο, 399-402.

³⁰ Στο ίδιο, 401.

³¹ Στο ίδιο, 405.

³² Στο ίδιο, 407.

τεθωρακισμένων του Ελληνικού Στρατού, όντας μόνο τέσσερα, δηλαδή δύο «τανκέτες» Carden Loyd και δύο άρματα τύπου Vickers 6t, ένα τύπου –Α (με πυροβόλο στον πύργο) και ένα τύπου –Β (με δύο πύργους με πολυβόλα).

Η πρώτη συγγραφική απόπειρα του Δαβάκη είναι το βιβλίο του «Τα Άρματα Μάχης», ήταν αποτέλεσμα της μέχρι τότε εκπαίδευσής του στον Γαλλικό Στρατό. Όπως δηλώνει στην πρώτη σελίδα του προλόγου, σκοπός του είναι να παραθέσει τις απόψεις του σχετικά με την χρησιμότητα των αρμάτων στον Ελληνικό Στρατό, λαμβανομένων υπόψη των εδαφικών ιδιαιτεροτήτων του ελληνικού χώρου, αντικρούοντας με την σημαντική αυτή επισήμανση αυθαρεί και παραχρήμα τις αντίθετες προς τον σκοπό αυτό αντιλήψεις, αφού θεωρούσε την απάντηση αυτονόητη.³³

Σκοπός του Δαβάκη είναι να μεταφέρει γνώση και εμπειρία και να μυήσει τους Έλληνες αξιωματικούς στο νέο Όπλο και να παραδώσει έτοιμες λύσεις σχετικά με το πώς θα υλοποιηθεί η εισαγωγή των αρμάτων σε χρήση.

Ο συλλογισμός του είναι παραγωγικός. Αφού παραθέσει την προαναφερθείσα δημόσια παραδοχή του Γερμανού αξιωματικού ενώπιον του Reichstag, με την οποία κερδίζει τις εντυπώσεις και αφού αναφέρει το επιχείρημα ότι στην ηττημένη Γερμανία είχε απαγορευθεί η κατοχή (πόσω μάλλον η κατασκευή αρμάτων μάχης), άρα τεκμαίρεται η σπουδαιότητα του νέου Όπλου, στη συνέχεια προβαίνει στην διατύπωση του κυρίου επιχειρήματός του, το οποίο περιστρέφεται γύρω από την χρησιμοποίηση των απλών αυτοκινήτων και των ελκυστήρων Πυροβολικού κατά τις επιχειρήσεις στην Μακεδονία και στην Μικρά Ασία.

Πράγματι, αφού ξεκαθαρίσει ότι σαφώς υποστηρίζει την κατάλληλη προσαρμογή των δογμάτων των δυτικών ανεπτυγμένων στρατών στο ελληνικό ανάγλυφο, επικαλούμενος σχετικό προηγούμενο άρθρο του στην Στρατιωτική Επιθεώρηση,³⁴ αναπτύσσει τον πρωταρχικό συλλογισμό του, ότι εφόσον είχαν ήδη χρησιμοποιηθεί στο δύσκολο ανάγλυφο της Μακεδονίας και της Μικράς Ασίας αυτοκίνητα και ελκυστήρες Πυροβολικού βαρέος τύπου, τότε πόσω μάλλον θα μπορούσαν να επιχειρήσουν τα πιο ευκίνητα άρματα μάχης, των οποίων η ευκινησία και βατότητα είναι δεδομένη και αποδεδειγμένη.³⁵ Όπως αναφέρει, οι όποιες δυσχέρειες παρατηρήθηκαν κατά την χρήση αυτοκινήτων, περισσότερο οφείλονταν στην παλαιότητα του υλικού και την αδυναμία επαρκούς συντήρησής του παρά σε αντικειμενικές δυσκολίες οφειλόμενες στο έδαφος.³⁶

Συνεχίζοντας τον συλλογισμό του, αναφέρει ότι τα άρματα θα μπορούσαν να είναι οργανωμένα με συγκεντρωτικό τρόπο, υπό την άμεση διοίκηση του αρχιστρατήγου, αποτελώντας μια στρατηγική εφεδρεία.³⁷ Σε κάθε περίπτωση, ακόμη και αν μεγάλες μονάδες διαθέτουν στη δύναμή τους άρματα μάχης, σε περίπτωση που μία εξ αυτών θα επιχειρεί σε μη αρματικό έδαφος, θα μπορεί να διαθέσει τα άρματά της σε διπλανή μονάδα, η οποία θα επιχειρεί σε πιο ευνοϊκό γι' αυτά έδαφος.³⁸

Ορθά παρατηρεί, ότι όπως το Πυροβολικό, πεδινό/βαρύ ή ορειβατικό, διατίθεται στις μεγάλες μονάδες ανάλογα με το έδαφος, κάτι ανάλογο θα μπορεί να γίνει με τα άρματά, αναφερόμενος δε στον «εξ ανατολών» εχθρό (Τουρκία), διαπιστώνει ότι υπάρχει πεδινό

³³ Δαβάκης, *Τα Άρματα Μάχης*, β'.

³⁴ Στο ίδιο, γ'.

³⁵ Δαβάκης, ε'.

³⁶ Στο ίδιο, ε'.

³⁷ Στο ίδιο, ε'.

³⁸ Στο ίδιο, ζ'.

έδαφος κατάλληλο για χρήση αρμάτων, ενώ μια τέτοια δυνατότητα υφίσταται επίσης και προς τον «από Βορρά» εχθρό (Βουλγαρία).

Στην επόμενη σελίδα ο Δαβάκης διατυπώνει την άποψη ότι αν ο Ελληνικός Στρατός είχε στην διάθεσή του άρματα μάχης κατά τις επιχειρήσεις στην Μικρά Ασία, πιθανώς η έκβαση της όλης εκστρατείας να ήταν διαφορετική.³⁹ Όπως σημειώνει χαρακτηριστικά ο στρατηγός Δημήτριος Βαγκάς, είχε ζητηθεί από ελληνικής πλευράς, κατά τα αρχικά στάδια της ελληνικής παρουσίας στην Μικρά Ασία (Ιούλιος/Αύγουστος του 1920), η παραχώρηση εκ μέρους των Βρετανών αρμάτων μάχης, πολεμικών αεροσκαφών καθώς και σημαντικού αριθμού φορτηγών αυτοκινήτων, πολλά από τα οποία κρινόταν ότι θα έπρεπε να είναι θωρακισμένα.⁴⁰

Ο Δαβάκης εύγλωττα από τον πρόλογο του πρώτου βιβλίου του, αναλύει τους λόγους για τους οποίους όλοι οι αξιωματικοί, ανεξαρτήτως Όπλου, θα πρέπει να επιμορφωθούν πάνω στο νέο οπλικό σύστημα, ασχέτως αν αυτό δεν είχε ακόμη εισαχθεί σε χρήση. Οι μεν αξιωματικοί των Όπλων ελιγμού (Πεζικό-Ιππικό) διότι θα ερχόταν η ώρα και η μέρα που είτε θα καλούνταν να συγκροτήσουν και διοικήσουν μονάδες αρμάτων μάχης, είτε θα καλούνταν να τα αντιμετωπίσουν, οι δε των Όπλων υποστηρίξεως μάχης (Πυροβολικό-Μηχανικό) θα καλούνταν να διαχειριστούν καταστάσεις επί του πεδίου της μάχης που θα περιελάμβαναν το νέο οπλικό σύστημα.

Ο Δαβάκης προβαίνει στην εξιστόρηση όλων των ιδεών που διαχρονικά χαρακτήρισαν την σύλληψη της χρήσης βαρέων μηχανημάτων στο πεδίο της μάχης, ασχέτως αν αυτά κατά τα στάδια της αρχαιότητας ή του Μεσαίωνα ήταν υποτυπώδη και «πρωτόγονα», για να καταλήξει στις προσπάθειες του Γάλλου στρατηγού Estienne, οι οποίες οδήγησαν στην παραγγελία των πρώτων γαλλικών αρμάτων τύπου Sneider και St.Chamond.⁴¹ Είναι αξιοπρόσεκτο ότι την εξιστόρηση αυτή του Δαβάκη, φαίνεται να την ακολουθεί ο Guderian, σχεδόν δέκα χρόνια μετά (1937) στο δικό του σύγγραμμα,⁴² αναφέροντας μεν περισσότερες λεπτομέρειες, ταυτιζόμενος όμως γενικά σε πολλά με τον Δαβάκη, όπως η αναφορά στον ίδιο ακριβώς αριθμό των 400 αρμάτων της αρχικής γαλλικής παραγγελίας για το κάθε εργοστάσιο Schneider και St. Chamond.

Εν συνεχεία, προχωρά στην τεχνική περιγραφή του τι είναι ένα άρμα μάχης, τον «ορισμό» του οποίου δίνει ως εξής: «Υπό μηχανικήν έποψιν, το άρμα είναι όχημα κινούμενος επί αλύσεων (σ.σ.: ερπυστριών), πλην οπλισμένον και τεθωρακισμένον». Και συνεχίζει: «Ως μηχανήμα μάχης το άρμα είναι όχημα τεθωρακισμένονδυνάμενον να κινηθή μηχανικώς δια μέσου των τεχνητών ή φυσικών εμποδίων του πεδίου της μάχης».⁴³

Αφού διατυπώσει τον αρχικό ορισμό, προχωρά στην επί μέρους τεχνική ανάλυση, αναφέροντας ότι το άρμα αποτελείται από δύο βασικά τμήματα, το «τεθωρακισμένο κιβώτιο», δηλαδή αυτό που σήμερα αποκαλούμε διαμέρισμα μάχης (περιλαμβάνοντας όμως και τον κινητήρα) και του «συστήματος εξαρτήσεως και προωθήσεως» (αυτό που με σημερινούς όρους αποκαλούμε σύστημα αναρτήσεως). Αν και σχετικά απλοϊκή (με βάση τα σημερινά δεδομένα) η περιγραφή που κάνει, εν τούτοις είναι η ενδεικνυόμενη προκειμένου ακόμη και ο πιο αδαής αναγνώστης να δυνηθεί να καταλάβει τα βασικά γύρω από την λειτουργία του άρματος μάχης.

³⁹ Στο ίδιο, ζ'.

⁴⁰ Βλάχσης, *Τα Τεθωρακισμένα στον Ελληνικό Στρατό*, 43.

⁴¹ Δαβάκης, *Τα Άρματα Μάχης*, 24.

⁴² Στο ίδιο, 21-24.

⁴³ Στο ίδιο, 25.

Αμέσως μετά και υπό τον γενικό τίτλο «Κίνησις οχήματος επί αλύσεων»⁴⁴ αναλύει με αρκετά λεπτομερή τρόπο τον τρόπο λειτουργίας του συστήματος αναρτήσεως των αρμάτων. Είναι πολύ σημαντικό μέρος του συγγράμματος, αφού πρόκειται για νεοφανή τεχνολογία, προς την οποία δεν είναι καθόλου εξοικειωμένο το αναγνωστικό του κοινό. Πολύ σημαντικές είναι οι τελικές διαπιστώσεις, τις οποίες διατυπώνει σαν κατακλείδα του κεφαλαίου II, και οι οποίες και πάλι δείχνουν πόσο σωστά είχε κατανοήσει το αρματικό αντικείμενο ο Δαβάκης. Παρατηρεί λοιπόν ότι με την προσθήκη της «αλύσεως» στα οχήματα επιτυγχάνεται η ελάττωση της ανά τετραγωνικό εκατοστό πίεσης που ασκεί το όχημα στο έδαφος, οπότε το ερπυστριοφόρο μπορεί να κινηθεί με άνεση σε μαλακά εδάφη, στα οποία ακόμη κι ένας πεζός θα κολλήσει. Η χρήση της ερπύστριας του προσδίδει δηλαδή μεγαλύτερη σταθερότητα, κίνηση γενικά σε εδάφη στα οποία τα τροχοφόρα δεν δύνανται να κινηθούν και διάβαση ή υπερπήδηση των κωλυμάτων.

Συνεχίζοντας, αναλύει, σε ιδιαίτερο υποκεφάλαιο, τις επιπτώσεις του συστήματος κίνησης με ερπύστρια στις γενικότερες επιδόσεις του άρματος. Με τον γενικό τίτλο «Διαστάσεις, Διάβασις, Σταθερότης», επιδίδεται σε μια πολύ ωραία ανάλυση των επιδόσεων ενός άρματος σε σχέση με το μέγεθός του. Παρατηρεί χαρακτηριστικά ότι το μέγεθος του άρματος είναι ευθέως ανάλογο της τρωτότητάς του, δηλαδή όσο πιο μεγάλος ο όγκος του, τόσο μεγαλύτερο στόχο δείχνει, αν όμως το άρμα είναι πολύ χαμηλό, δεν διευκολύνεται η παρατήρηση από τον αρχηγό. Ομοίως, όσο πιο μικρή εδαφική ανοχή έχει το άρμα, τόσο πιο σταθερό είναι. Εν τούτοις τόσο πιο μεγάλη και η πιθανότητα το άρμα να κολλήσει.

Συνεχίζοντας, αναλύει την έννοια του κέντρου βάρους του άρματος, για να εξηγήσει την δυνατότητα διάβασης υδατινού κωλύματος και εξηγεί ότι οι μηχανικοί που σχεδιάζουν άρματα μάχης προσπαθούν να βρουν την ιδανική σχέση ώστε να επιτυγχάνεται η βέλτιστη ικανότητα διάβασης κωλυμάτων. Αφού αναφερθεί εκτενώς σε όλες τις πτυχές που χαρακτηρίζουν ένα άρμα μάχης, δηλαδή θωράκιση, οπλισμό, ικανότητα προσβολής και καταστροφής στόχων, ακτίνα ενεργείας και κάθε άλλο χαρακτηριστικό που πρέπει κάποιος να γνωρίζει, στο κεφάλαιο III αναλύει περιγραφικά τους κύριους τύπους αρμάτων μάχης της συγκεκριμένης χρονικής περιόδου που δημοσιεύθηκε το βιβλίο του, ήτοι του γαλλικού άρματος Renault FT-17 (για το οποίο αναγνωρίζει ότι είναι πλέον παρωχημένο⁴⁵), τα επίσης γαλλικά Schneider και St-Chamond,⁴⁶ τα βρετανικά Mark V⁴⁷ και Whippet⁴⁸ και εν κατακλείδι το γερμανικό άρμα Elfriede, πιο γνωστό στις μέρες μας ως A7V Sturmpanzerwagen, το οποίο χαρακτηρίζει ως δυσλειτουργικό⁴⁹ τόσο λόγω μεγέθους όσο και λόγω προβληματικής σχεδίασης. Όπως παρατηρεί, το γερμανικό άρμα είχε πολλές θυρίδες παρατήρησης και βολής, οι οποίες καθιστούσαν το προσωπικό στο εσωτερικό του ευάλωτο στο εχθρικό πυρ αλλά και οι μεταλλικές ποδιές που είχαν τοποθετηθεί στο πλάι του συστήματος αναρτήσεως, το εμποδίζαν να κινείται στα λασπώδη εδάφη, αφού είχαν μικρή εδαφική ανοχή.

Σε κάθε περίπτωση, όπως παρατηρεί ο Δαβάκης, ο γερμανικός τύπος άρματος δεν έπαιξε καθοριστικό ρόλο στις επιχειρήσεις, αφενός διότι εμφανίστηκε πολύ αργά στα πεδία

⁴⁴ Στο ίδιο, 26.

⁴⁵ Στο ίδιο, 47.

⁴⁶ Στο ίδιο, 50-51.

⁴⁷ Στο ίδιο, 47.

⁴⁸ Στο ίδιο, 51.

⁴⁹ Στο ίδιο, 53.

των μαχών (μόλις τον Μάρτιο του 1918), αφετέρου διότι παραγγέλθηκε σε πολύ μικρό αριθμό (μόλις 75 μονάδες).⁵⁰ Μάλιστα μια ιδιαιτερότητα αυτής της παραγγελίας είναι ότι ως άρματα μάχης παραγγέλθηκαν αρχικά μόνο 20, ενώ τα υπόλοιπα «σασσί» προορίζονταν για απλά μεταφορικά μέσα.

Παρά ταύτα, στις 24 Απριλίου 1918 έλαβε χώρα η πρώτη «αρματομαχία» της παγκόσμιας Ιστορίας, με συμπλοκή μεταξύ βρετανικών αρμάτων τύπου Mark V και γερμανικών A7V. Πράγματι, κατά την επίθεση των γερμανικών δυνάμεων στην περιοχή της πόλης Villers-Bretonneux, οι Γερμανοί κινητοποίησαν 15 συνολικά άρματα μάχης, 7 γερμανικής κατασκευής (A7V) και 8 βρετανικά Mark V (τα οποία είχαν περιέλθει σε γερμανική κατοχή ως λάφυρα). Αν και κατά το αρχικό στάδιο της σύγκρουσης, οι Βρετανοί βρέθηκαν να μειονεκτούν, αφού δύο βρετανικά «θηλυκά» Mark V (δηλαδή του τύπου που ήταν εξοπλισμένος μόνο με πολυβόλα) ήρθαν αντιμέτωπα με A7V, υφιστάμενα σημαντικές ζημιές (διάτρηση της θωράκισης), εν τούτοις, σύντομα έσπευσε προς υποστήριξή τους ένα «αρσενικό» Mark V, εξοπλισμένο με πυροβόλο των 6 λιβρών (6 pounder). Αυτό κατόρθωσε με απευθείας βολή από τα 800 μέτρα να καταστρέψει το προπορευόμενο γερμανικό. Η συμπλοκή αυτή υπήρξε η πρώτη επιβεβαιωμένη καταστροφή άρματος από άλλο άρμα παγκοσμίως.

Την περιγραφή της συμπλοκής αυτής ο Δαβάκης την χρησιμοποιεί για να προβάλει κάποια επίσης σημαντικά συμπεράσματα. Στο ακροτελεύτιο μέρος του κειμένου του, με τίτλο: «Ποίον το Άρμα του Μέλλοντος», ο Δαβάκης υπερέβαλε εαυτόν, διατυπώνοντας σημαντικές παρατηρήσεις γύρω από το θέμα του μελλοντικού άρματος, οι οποίες αποδείχθηκαν διαχρονικές.

Κατ' αρχήν διατυπώνει εκ νέου την βεβαιότητά του ότι το άρμα θα διαδραματίσει καθοριστικό ρόλο στις μελλοντικές πολεμικές συρράξεις. Η διαπίστωση αυτή, αν και με την σημερινή γνώση θεωρείται ως δεδομένη, εν τούτοις τότε δεν ίσχυε κάτι τέτοιο. Τα ρεύματα αμφισβήτησης της χρησιμότητας του νέου οπλικού συστήματος ήταν ακόμη ισχυρά, όπως άλλωστε είδαμε και παραπάνω, όταν αναφερθήκαμε στον στρατηγό deGaulle. Αμφισβήτηση η οποία κατέπεσε λίαν συντόμως, στα πεδία των μαχών της Πολωνίας, τον Σεπτέμβριο του ιδίου έτους αλλά και της Γαλλίας, τον Μάιο-Ιούνιο του 1940.

Αντιθέτως, ο Δαβάκης θεωρεί ότι το άρμα θα βελτιώνεται διαρκώς, είτε σε επίπεδο κινητήρα, είτε σε θέματα θωρακίσεως και οπλισμού, είτε σε θέματα αναρτήσεως. Όπως περιγράφει,⁵¹ θεωρείται δεδομένο ότι στο μέλλον ένας στρατός θ' αποτελείται σχεδόν αποκλειστικά από άρματα μάχης και μαχητικά αεροσκάφη, τα οποία σε αгаστή συνεργασία και αλληλοϋποστήριξη θα κυριαρχούν επί του αντιπάλου. Γινόμενος μάλιστα λυρικός, κατά την περιγραφή της μελλοντικής αυτής μάχης, χαρακτήριζε τα αεροσκάφη ως «εναέρια όρνεα».⁵² Περιέγραψε δηλαδή εν έτει 1928, αυτά που θα ζούσε η ανθρωπότητα μετά από μόλις 10 χρόνια, με τα περιβόητα γερμανικά αεροσκάφη καθέτου εφορμήσεως, τα Ju-87 «Stukas».

Μάλιστα, εν συνεχεία προβαίνει στην διατύπωση μίας ακόμη πρόβλεψης που επιβεβαιώθηκε πλήρως, ότι δηλαδή οι μελλοντικοί Σταθμοί Διοικήσεως των στρατευμάτων θα είναι άρματα μάχης, εφοδιασμένα με πληθώρα ασύρματων μέσων.⁵³ Στην τελευταία σελίδα διατυπώνει την άποψη ότι ένα άρμα πρέπει να είναι εξοπλισμένο και με πυροβόλο

⁵⁰ Στο ίδιο, 54.

⁵¹ Στο ίδιο, 60.

⁵² Στο ίδιο, 60.

⁵³ Στο ίδιο, 60.

αλλά και με τουλάχιστον δύο πολυβόλα, ώστε να επιτυγχάνεται η μέγιστη δυνατή αποτελεσματικότητά του. Το βιβλίο κλείνει με εξαιρετικής ποιότητας, για τις εκδοτικές δυνατότητες της εποχής εκείνης, απεικονίσεις, τόσο ιστορικού ενδιαφέροντος (κάποια σχέδια ξύλινων αρμάτων της Αναγέννησης) όσο και όλων των περιγραφόμενων στο εγχειρίδιο αρμάτων, με λεπτομερείς τεχνικές περιγραφές και απεικονίσεις, οι οποίες συνιστούν πραγματικά ένα πρωτοποριακό για την εποχή του τεχνικό εγχειρίδιο.

Η περίοδος της ωριμότητας: «Ο Στρατός του Μέλλοντος» (1934) και το «Υπόμνημα επί της Αμύνης των Συνόρων» (1935).

Το επόμενο συγγραφικό εγχείρημα του Δαβάκη έρχεται 6 χρόνια μετά, το 1934, την ίδια χρονιά που ο τότε αντισυνταγματάρχης de Gaulle δημοσιεύει στη Γαλλία το προαναφερθέν άρθρο του «Vers l' Armée de Métier» («Ο Στρατός του Μέλλοντος»). Στο νέο του βιβλίο, ο κατασταλαγμένος και ώριμος πλέον, Δαβάκης εκθέτει εκ νέου τις απόψεις σχετικά με το πώς πρέπει να είναι ένας σύγχρονος στρατός, κινούμενος σε μια κατεύθυνση παράλληλη με αυτήν που κινήθηκε και ο de Gaulle.

Το πλέον σημαντικό όμως, και απόλυτα ενδεικτικό της αντίδρασης που συναντούσε ο Δαβάκης, είναι το προοίμιο του βιβλίου, το οποίο πάλι εκδόθηκε με ίδια δαπάνη του Δαβάκη. Πράγματι, μόλις ανοίξει ο αναγνώστης το βιβλίο, συναντά μια διαταγή, υπογεγραμμένη από τότε Υπουργό Στρατιωτικών Γεώργιο Κονδύλη, στην οποία «ξεκαθαρίζεται» ευθύς εξ αρχής ότι χορηγείται μεν άδεια δημοσιεύσεως στον Δαβάκη, πλην όμως αυτή δεν συνεπάγεται και την έγκριση της Υπηρεσίας.

Καθίσταται αντιληπτό ότι ο Δαβάκης αντιμετώπιζε κριτική ανάλογη με αυτήν που αντιμετώπιζε και ο de Gaulle, η οποία επικεντρωνόταν απλά σε διαφορετικό ζήτημα. Ενώ δηλαδή ο de Gaulle αντιμετώπιζε την κριτική ότι η Γαλλία δεν ήταν επιθετικό έθνος, άρα δεν χρειαζόταν να έχει έναν σημαντικό αριθμό αρμάτων μάχης, η κριτική που αντιμετώπιζε ο Δαβάκης επικεντρωνόταν στο ότι τα γεωγραφικά χαρακτηριστικά του ελλαδικού χώρου δεν επέτρεπαν την χρήση αρμάτων μάχης.

Ήδη στον πρόλογο αναφέρει ότι τα θέματα που θα έθιγε με το συγκεκριμένο σύγγραμμα είναι αποτέλεσμα της «προσωπικής του φαντασίας» και ό,τι γραφόταν δεν είχε «την αξίωση να θεωρηθεί ως έχον κύρος ιδιαίτερον», αλλά απλώς επιθυμεί να παρακινήσει τους νεώτερους αξιωματικούς να προβληματιστούν.⁵⁴ Αν και κατ' αρχήν ο τόνος του εμφανίζεται σαφώς απολογητικός, συνεχίζοντας τον συλλογισμό του, αναφέρει κάποιες πολύ σημαντικές επισημάνσεις, ενδεικτικές της οξυδέρκειας του πνεύματός του.

Ο Δαβάκης διατυπώνει την άποψη ότι οι στρατιωτικοί κανονισμοί είναι προϊόντα των τακτικών και επιχειρησιακών αντιλήψεων της εποχής κατά την οποία συντάχθηκαν. Όταν υποστηρίζουμε, γράφει, το αμετάβλητο των κανονισμών, απομακρυνόμαστε από την στοιχειώδη λογική. Επικαλείται δε την ιστορική πραγματικότητα, από την οποία προκύπτει ότι οι σημαντικότερες μεταβολές στην οργάνωση των στρατών, δεν συντελούνται τόσο πριν, όσο κατά τη διάρκεια ή μετά το πέρας ενός πολέμου.

Η διανοητική προσπάθεια που απαιτείται για την ανάπτυξη και τελειοποίηση ενός νέου πολεμικού μέσου είναι αποτέλεσμα του έργου μιας μικρής ομάδας ατόμων. Η επακόλουθη αλλαγή των επιχειρησιακών δογματικών αντιλήψεων είναι μια πολύ πιο δύσκολη διαδικασία, η οποία απαιτεί περισσότερο κόπο και χρόνο, αφού έρχεται σε

⁵⁴ Δαβάκης. *Ο Στρατός του Μέλλοντος*, 3.

σύγκρουση με κατεστημένες ιδέες και αντιλήψεις, διαδικασίες που διευκολύνονται περαιτέρω από τις προκλήσεις και δυσχέρειες που συναντώνται στα πεδία των μαχών, σε αντίθεση με τον καιρό της Ειρήνης, όταν η εισαγωγή τεχνολογικών ή άλλων καινοτομιών δεν βρίσκει το ανάλογο ενδιαφέρον.⁵⁵

Ο Δαβάκης θέλει να καταλήξει στο τελικό του συμπέρασμα, ότι τα στρατιωτικά πράγματα είναι δυναμικά εξελισσόμενα, όπως έχει αποδείξει η Ιστορία, και νικητής στα πεδία των μαχών αναδεικνύεται ο πλέον καινοτόμος και ο πλέον προσαρμοστικός. Ο Δαβάκης ολοκληρώνει τον πρόλογό του με έναν αφορισμό: «Οι Κανονισμοί όθεν δεν είναι Ευαγγέλια. Και η Στρατιωτική Επιστήμη δεν είναι αμετάβλητος».⁵⁶

Τόσο ο Δαβάκης όσο και οι αναθεωρητικοί θεωρητικοί του πολέμου, όπως ο Lidell Hart, ο Fuller, ο Guderian, ο de Gaulle, προέρχονταν από τα πεδία των μαχών του Α΄ ΠΠ, όπου εκατοντάδες χιλιάδες ζωές γενναίων ανδρών χάθηκαν λόγω μιας τυφλής προσήλωσης σε πολεμικά δόγματα προηγούμενων εποχών. Η έλλειψη φαντασίας, επινοητικότητας, τακτικής και επιχειρησιακής τόλμης από τις ηγεσίες αμφοτέρων των εμπολέμων, οδήγησαν σε τραγικές καταστάσεις, οι οποίες παρέτειναν τον Πόλεμο, οδηγώντας τόσο τους στρατούς, όσο και πολύ σημαντικότερο τις κοινωνίες, σε απόγνωση, διαρρηγνύοντας τους κοινωνικούς δεσμούς και προξενώντας πρωτόγνωρες καταστάσεις. Όπως παρατηρεί ο Δαβάκης: «... την τοιαύτη στενότητα της αντιλήψεώς μας ασφαλώς θα την πληρώσωμεν με αίμα».⁵⁷

Ξεκινώντας λοιπόν κάποιος να διαβάσει, συναντά δύο πολύ όμορφα διατυπωμένους ορισμούς της Μηχανοκίνησης και της Μηχανοποίησης. Όπως αναλύει ο συγγραφέας, η Μηχανοκίνηση⁵⁸ αναφέρεται απλά στην χρήση αυτοκινήτων για την κάλυψη των παραδοσιακών αναγκών ενός στρατεύματος, δηλαδή τις μεταφορές προσωπικού, υλικού και εφοδίων. Από την Μηχανοκίνηση δεν προκύπτει κάποια ανάγκη οργανωτικής αλλαγής στην συγκρότηση ενός στρατεύματος, αφού τα μηχανικά μέσα απλά υποκαθιστούν τα μέχρι τότε χρησιμοποιούμενα υποζύγια.

Αντίθετα, η Μηχανοποίηση⁵⁹ είναι κάτι τελείως διαφορετικό, μια διαδικασία εισαγωγής σε χρήση όχι απλών μηχανικών μέσων, περιοριζόμενων αποκλειστικά για τις μεταφορές (όπως συνέβη στ' αρχικά στάδια του Α΄ ΠΠ, αλλά αφορά στην εισαγωγή σε χρήση ολοκληρωμένων οπλικών συστημάτων, τα οποία συμμετέχουν πλέον ενεργά στη μάχη και επηρεάζουν καθοριστικά την εξέλιξή της.

Ο Δαβάκης, μετερχόμενος το ζήτημα με αριστοτεχνικό τρόπο, καταλήγει σε σαφή (και αυταπόδεικτα) συμπεράσματα, ότι η ολοκληρωτική αντικατάσταση των υποζυγίων από τις μηχανές είναι συνδυασμός του εδαφικού αναγλύφου, της οικονομικής κατάστασης της χώρας και της πυκνότητας και αποδοτικότητας του σιδηροδρομικού και οδικού δικτύου της κάθε χώρας. Γι' αυτό και στο αμέσως επόμενο κεφάλαιο Β΄ ο Δαβάκης αναφέρει τα εξής:

*Πνεύματα, άτινα η πλειονότης των Στρατιωτικών θεωρούσιν ως επαναστατικά, άτινα όμως θα μοι επιτραπή ατομικώς να θεωρώ ως προδρόμους υγιών αντιλήψεων, νομίζουσι ότι εις προσεχές μέλλον η μηχανή θα κυριαρχήσῃ απολύτως και κατά συνέπειαν οι στρατοί του μέλλοντος θ' αποτελούνται αποκλειστικώς και μόνον από όπλα μηχανοκινούμενα.*⁶⁰

⁵⁵ Στο ίδιο, 4.

⁵⁶ Στο ίδιο, 4.

⁵⁷ Στο ίδιο, 4.

⁵⁸ Στο ίδιο, 5.

⁵⁹ Στο ίδιο, 5.

⁶⁰ Στο ίδιο, 11.

Τα δύο Όπλα που θεωρεί ότι «κινδυνεύουν»⁶¹ είναι το Πεζικό και το Ιππικό, συνεχίζει δε αναλύοντας τους λόγους για τους οποίους πρέπει να επέλθει η Μηχανοποίηση του Στρατού.

Η πρώτη ομάδα επιχειρημάτων που αναπτύσσει αναφέρεται σε διάφορους κοινωνικοοικονομικούς λόγους. Σε μια επίδειξη ευρύτητας πνεύματος, ο Δαβάκης εξηγεί ότι οι πολεμικές συρράξεις του μέλλοντος θα πρέπει να είναι βραχείες σε χρόνο, αφού ο πολυδάπανος χαρακτήρας του μοντέρνου πολέμου θα οδηγεί στην οικονομική και συνακόλουθα κοινωνική καταπόνηση και εξουθένωση των κοινωνιών των εμπολέμων. Επίσης παρατηρεί ότι στη διάρκεια του Α' ΠΠ πολλές «σταθερές» ανατράπηκαν, όπως ο περιώνυμος γερμανικός στρατός, ο οποίος από υπόδειγμα οργάνωσης και πειθαρχίας στις απαρχές του Πολέμου κατέληξε να ηττηθεί, λυγίζοντας κάτω από το βάρος της υπερτετραετούς πολεμικής προσπάθειας, η οποία οδήγησε και σε εσωτερική πολιτειακή ανατροπή.⁶²

Αυτό που θέλει ο Δαβάκης να πει, είναι ότι η σύγχρονη τεχνολογία μπορεί αφενός να μετέτρεψε τον Πόλεμο σε μια πιο αιματηρή και δαπανηρή διαδικασία, αφετέρου όμως προσφέρει τη δυνατότητα συντόμευσης της διάρκειάς του. Επιπλέον, με την επιστροφή στις αραιές διατάξεις μάχης, ως αποτέλεσμα της φονικότητας των νέων όπλων, μπορούν να μειωθούν αντίστοιχα οι απώλειες.⁶³

Εν ολίγοις και δεδομένων των αδιέξοδων καταστάσεων που επικράτησαν κατά τον τελευταίο πόλεμο, ο Δαβάκης θεωρεί ότι ο εκσυγχρονισμός των μέσων αποτελεί μονόδρομο, αφού ένας παρωχημένος στρατός δεν θα μπορεί να φέρει σε πέρας την αποστολή του. Άλλωστε, όπως παρατηρεί, η τακτική προσαρμόζεται πάντοτε προς τα μέσα της εποχής της.

Το παραπάνω αξίωμα, αποτελεί τον κύριο οδηγό της σκέψης του, αν και μπορεί κάποιος να πει ότι τακτική και μέσα βρίσκονται σε μια αμφίδρομη σχέση, αφού η εξέλιξη του ενός επηρεάζει το άλλο. Η ανάγκη δηλαδή για επιβολή επί του αντιπάλου οδηγεί στην αναζήτηση και επινόηση νέων οπλικών συστημάτων και οπλομηχανημάτων τα οποία με την σειρά τους οδηγούν στην ανάλογη τροποποίηση των τακτικών μάχης. Όλοι οι παράγοντες συγκλίνουν στην επίτευξη τριών στόχων: την αύξηση της προστασίας των μαχητών, στην επαύξηση της επιθετικής ισχύος και την επαύξηση της ευελιξίας,⁶⁴ δεδομένου, όπως γράφει, ότι ο νέος μεγάλος πόλεμος θα είναι ακόμη καταστροφικότερος από τον προηγούμενο, άρα θα πρέπει οι στρατοί να κινηθούν προληπτικά, προετοιμαζόμενοι για το χειρότερο σενάριο.⁶⁵

Και τα τρία χαρακτηριστικά αυτά πληρούσε το άρμα μάχης, γι' αυτό και αναπτύχθηκε γρήγορα από τους Δυτικούς Συμμάχους, ως ένα προϊόν της εφεύρεσης των κινητήρων εσωτερικής καύσης.⁶⁶ Το άρμα ήταν ένα ακόμη προϊόν, του πολέμου στην εποχή των μηχανών.

Οι τεχνικές αυτές εξελίξεις οφείλονταν στην συνειδητοποίηση ότι τόσο σε τακτικό όσο και σε στρατηγικό επίπεδο, απαιτούνταν τα εξής: η δυνατότητα ταχείας επέμβασης, με σκοπό αφενός την ανάσχεση του εχθρού, αφετέρου την ισχυρή και ταχεία προσβολή του

⁶¹ Στο ίδιο, 11.

⁶² Στο ίδιο, 12-13.

⁶³ Στο ίδιο, 15.

⁶⁴ Στο ίδιο, 17.

⁶⁵ Στο ίδιο, 24.

⁶⁶ Στο ίδιο, 21.

αντιπάλου, ιδιαίτερα στα πλευρά, με τελικό σκοπό την κύκλωση και εξολόθρευσή του, η παροχή της βέλτιστης δυνατής προστασίας στον μαχητή και η επαύξηση της επιβιωσιμότητάς του, η οποία είχε τρωθεί σημαντικά με την εισαγωγή σε χρήση ιδίως των πολυβόλων και εν τέλει η συνολική επαύξηση της επιθετικής ισχύος, αφού η επίθεση αποτελεί τον πρωταρχικό σκοπό ενός στρατού.⁶⁷ Η άμυνα αποτελεί προσωρινή κατάσταση, που αποσκοπεί στην αναχαίτιση και εξασθένιση του εχθρού, μέχρι να καταστεί δυνατή η ανάκτηση της επιθετικής πρωτοβουλίας.⁶⁸

Εδώ λοιπόν ο Δαβάκης, ως αξιωματικός του Πεζικού, διατυπώνει τους προβληματισμούς του σχετικά με το Όπλο του στην νέα εποχή. Ήδη έχει αναφερθεί σε άλλα σημεία του έργου του, στις εκατόμβες που υπέστησαν οι δυνάμεις Πεζικού των εμπολέμων, κατά τις ατελέσφορες και αιματηρές μάχες του Α' ΠΠ. Έρχεται λοιπόν να παρατηρήσει ότι το Πεζικό, λόγω της μετάλλαξης του πεδίου της μάχης, δεν είναι δυνατόν πλέον από μόνο του να διεξάγει επιτυχώς τον αγώνα, αλλά εξαρτάται πλέον και από τα άλλα Όπλα, ιδίως δε από τα Πυροβολικά. Αυτή φυσικά η διαπίστωση αναφέρεται στις εμπειρίες του Α' ΠΠ, ο οποίος ήταν ένας «πεζικοκεντρικός» πόλεμος, όπως άλλωστε και όλοι οι πόλεμοι μέχρι τότε, κάτι που πλέον δεν ίσχυε.

Παρά ταύτα, όπως παρατηρεί, το Πεζικό, με όλες τις αδυναμίες του, παρέμενε ο αποφασιστικός παράγων κατά τη διάρκεια της μάχης, και θα παρέμενε, ακόμη και μετά την αλματώδη εξέλιξη των τεθωρακισμένων κατά των Β' ΠΠ, το Όπλο που επιφέρει την τελική νίκη.⁶⁹ Αντιλαμβανόμενος αυτά ακριβώς τα ζητήματα, ο Δαβάκης προχωρά στην παράθεση των απόψεών του σχετικά με την Μηχανοποίηση του Πεζικού. Δηλαδή, αφού εκθέτει την άποψη ότι στον σύγχρονο τρόπο πολέμου, όπως αυτός διαμορφωνόταν την περίοδο εκείνη, σημασία είχε η ταχεία κατάληψη κρίσιμων σημείων, που θ' ανέτρεπαν την διάταξη του αντιπάλου,⁷⁰ και θα προσέφεραν το αποφασιστικό πλεονέκτημα στη φίλια πλευρά, κρίνει το Πεζικό, με την μορφή που είχε μέχρι τότε, ως ακατάλληλο, μη διαθέτον την απαραίτητη ταχυκίνηση για να διεκπεραιώσει την αποστολή αυτή.

Από την άλλη πλευρά, ο Δαβάκης κατανοεί τη γερμανική σχολή του «Κέντρου Βάρους», η οποία μετεξελιχθηκε σε αυτό που οι Δυτικοί ονόμασαν «blitzkrieg» (ο πραγματικός γερμανικός όρος ήταν «kesselschlacht», δηλαδή μάχη περικύκλωσης), μια διάρρηξη δηλαδή της αμυντικής διάταξης του αντιπάλου και μια ταχεία ανάπτυξη εν είδει ριπιδίου στα μετόπισθέν του, με ταυτόχρονη προσβολή των κέντρων βάρους του και συνακόλουθα την κύκλωσή και εξολόθρευσή του. Ο κυριότερος Γερμανός θεωρητικός του Μεσοπολέμου, ο στρατηγός Hans von Seeckt διατύπωνε με χαρακτηριστική καθαρότητα τα νέα δόγματα: «Ο σκοπός του πολέμου θα είναι η επιτυχία του αποφασιστικού κτυπήματος με ευκίνητους δυνάμεις κατά το μέγιστον ικανάς να διεξαγάγουν επιχειρήσεις χωρίς ή προτού αι μάζαι προφθάσουν να τεθούν εις κίνησιν».⁷¹

Ο Δαβάκης, αντιλαμβανόμενος τις καταγιστικές εξελίξεις, θεωρεί ότι το Πεζικό πρέπει να εξελιχθεί σε μηχανοποιημένο, ώστε να δύναται ν' ανταποκριθεί στις νέες προκλήσεις του πεδίου της μάχης. Εξετάζει το ζήτημα πολυπαραγοντικά. Κατ' αρχήν δεν υποστηρίζει ότι πρέπει να μηχανοποιηθεί το σύνολο του Πεζικού, αφού αυτό εκτελεί ποικιλία αποστολών, αλλά μόνο ένα κρίσιμο τμήμα αυτού, το οποίο θα έχει ρόλο ταχυκίνητης δύναμης. Συνολικά προτείνει τον διαχωρισμό του Πεζικού σε τρία επιμέρους τμήματα:

⁶⁷ Στο ίδιο, 23.

⁶⁸ Στο ίδιο, 23.

⁶⁹ Στο ίδιο, 25.

⁷⁰ Στο ίδιο, 25.

⁷¹ Βλάσσης, *Τα Τεθωρακισμένα στον Ελληνικό Στρατό*, 147.

άρματα μάχης (τα οποία προφανώς εντάσσει οργανικά στο Πεζικό), Πεζικό μεταφερόμενο «μηχανικώς» (προφανώς με κάποιες μορφής θωρακισμένα οχήματα) και τέλος Πεζικό «σκέτο» και «απλούν», το οποίο θα είναι δυνατό, κατά περίπτωση, να μεταφέρεται με φορτηγά οχήματα.

Οι απόψεις αυτές του Δαβάκη δεν απέχουν από τις απόψεις της πλειοψηφίας των Γάλλων θεωρητικών (πλην φυσικά του de Gaulle), οι οποίοι αντιμετώπιζαν το άρμα μάχης ως μέσο υποβοηθητικό του Πεζικού κατά κύριο λόγο. Αυτός ήταν και ο λόγος του στρατηγικού αιφνιδιασμού του Γαλλικού Στρατού τον Μάιο του 1940, αφού ενώ υπερτερούσε τόσο αριθμητικά, όσο και ποιοτικά σε άρματα μάχης έναντι του γερμανικού, εν τούτοις λόγω στενοκέφαλής οπτικής, υπέταξε τα τεθωρακισμένα του σε απλό ρόλο υποστήριξης του γαλλικού Πεζικού, πολυδιασπασμένα σε μικρά τμήματα, ανίκανα για συγκεντρωτική και αποφασιστική ενέργεια κατά των ευέλικτων γερμανικών δυνάμεων, οι οποίες εφαρμόζοντας το *kesselschlacht* διέρρηξαν, αποδιοργάνωσαν και εν τέλει κύκλωσαν τα γαλλικά στρατεύματα.

Εν τούτοις, προς υπεράσπιση του Δαβάκη, ακόμη και αυτή η οργάνωση του στρατού ήταν αρκούντως πρωτοποριακή για τα ελληνικά δεδομένα της εποχής, την στιγμή που η Ελλάδα δεν διέθετε ούτε έναν μηχανοκίνητο σχηματισμό, ο συνολικός δε αριθμός αρμάτων ήταν μόλις 4. Επιπλέον, μπορεί να ειπωθεί ότι ακόμη και οι Βρετανοί, από τις τάξεις των οποίων είχαν αναδειχθεί τα πλέον φωτισμένα και ριζοσπαστικά στρατιωτικά πνεύματα (αυτά που όπως είδαμε παραπάνω ο Δαβάκης αποκάλεσε επαναστατικά), όπως ο Liddell Hart, ο Fuller ή ο Hobart, συνέχιζαν ακόμη και μετά την έναρξη του Β'ΠΠ να διαχωρίζουν τα άρματα μάχης με τον ίδιο παρωχημένο τρόπο, σε άρματα «Πεζικού», όπως τα Matilda και σε «καταδρομικά» άρματα (*cruiser tanks*). Σε κάθε περίπτωση, ο Δαβάκης εμφανίζεται συνεπής ακόλουθος του κυρίαρχου γαλλικού τρόπου σκέψης, τουλάχιστον στο συγκεκριμένο σύγγραμμά του, αφού όπως θα δούμε παρακάτω, με νεότερο υπόμνημά του, σε ενδοϋπηρεσιακό επίπεδο, την αμέσως επόμενη χρονιά (1935), μεταβάλει σημαντικά απόψεις, κινούμενος πλέον περισσότερο στην λογική του de Gaulle.

Συνεχίζοντας την ανάλυσή του, σχετικά με την μηχανοποίηση των έτερων δύο Όπλων, του Πυροβολικού και του Ιππικού, θεωρεί ότι το μεν Πυροβολικό θα πρέπει να είναι και αυτό πλέον μηχανοκίνητο και με μεγαλύτερο βεληνεκές, ώστε να μπορεί πλέον να υποστηρίξει το σε βάθος δρών ταχυκίνητο Πεζικό, το δε Ιππικό θα πρέπει να περιοριστεί σε ρόλο αναγνωριστικό, λήψης επαφής με τον εχθρό και πλαγιοκάλυψης. Σε ό,τι αφορά στο Πυροβολικό, πέφτει σε μια λογική αντίφαση, αφού ενώ αρχικά υποστηρίζει ότι αυτό δεν δύναται πλέον να υποστηρίξει το Πεζικό και θα πρέπει ν' απαλλαγεί αυτής της υποχρέωσης,⁷² εν τούτοις καταγράφει ως απαιτήσεις των νέων πυροβόλων να έχουν αυτά μεγαλύτερο βεληνεκές και ευελιξία μεταφοράς βολής και ταχυβολία, ώστε να μπορούν να παρέχουν την απαιτούμενη υποστήριξη στο ταχέως προελαύνων Πεζικό.

Ενδεχομένως ο Δαβάκης, γράφοντας σε μια εποχή που έχει γίνει αντιληπτή η ανάγκη για ταχύτητα ενεργείας σε όλα τα επίπεδα και από όλους τους εμπλεκόμενους στη διαδικασία της μάχης, ν' αντιλαμβάνεται ότι και το Πυροβολικό πρέπει να εισέλθει σε αυτόν τον «αγώνα ταχύτητας», μετεξελισσόμενο από ιππήλατο σε μηχανοκίνητο, δεν κατορθώνει όμως να συλλάβει την έννοια της αυτοκίνησης, η οποία θα έφθανε στο αποκορύφωμά της με την ανάπτυξη των αυτοκινούμενων πυροβόλων από τους Γερμανούς. Αντιμετωπίζοντας τις προκλήσεις και τα επιχειρησιακά αδιέξοδα της ταχείας επιτυχίας τους στην Πολωνία και

⁷² Δαβάκης. *Ο Στρατός του Μέλλοντος*, 27.

την Γαλλία εξέλιξαν την έννοια της μηχανοκίνησης σε νέα επίπεδα, που για το Πυροβολικό σήμανε την εισαγωγή σε υπηρεσία των πρώτων αυτοκινούμενων πυροβόλων, όπως οι διάφοροι φορείς επί των οποίων τοποθετήθηκε το πυροβόλο sIG 33 των 150 χιλιοστών (παραδείγματος χάριν τα Sturmpanzer Bison I & II, επί σκάφους Panzer I ή II αντίστοιχα, το Grille επί σκάφους Panzer 38t) ή το Hummel με το οβιδοβόλο sFH 18/1 L/30 επίσης των 150 χιλιοστών.

Σε κάθε περίπτωση, ο Δαβάκης συλλαμβάνει την έννοια της συνεργασίας Πεζικού και Αρμάτων, πλην όμως την εγκλωβίζει στην απλή παροχή υποστήριξης πυρός στο επιτιθέμενο Πεζικό, χωρίς να αποδίδει στα άρματα κανέναν ανεξάρτητο/πρωταγωνιστικό ρόλο στο πεδίο της μάχης, ρόλο τον οποίο επιφύλαξε στο καινούργιο οπλικό σύστημα η ιδιοφυΐα των Γερμανών στρατηγών. Αποτελεί σχήμα οξύμωρο το ότι οι συνεπέστεροι μαθητές των Βρετανών θεωρητικών του Μεσοπολέμου, καθώς και του de Gaulle μεμονωμένα, υπήρξαν οι Γερμανοί στρατηγοί, οι οποίοι ανέλαβαν να διορθώσουν τις αδυναμίες του Σχεδίου Schlieffen, επιτυγχάνοντας τελικά εκεί που απέτυχε η γερμανική πολεμική μηχανή τον Αύγουστο του 1914.

Πάντως οι απόψεις του, όπως εκφράζονται στο συγκεκριμένο σύγγραμμα του, έχουν ιδιαίτερη σημασία, γιατί απηχούν τις γενικότερες αρχές πάνω στις οποίες οργανώθηκε ο Ελληνικός Στρατός εν όψει συμμετοχής της χώρας στον Β' ΠΠ. Η αντίληψη που εκφράζει για το Ιππικό, το οποίο χαρακτηρίζει ως «Πεζικόν μεταφερόμενον δι' Ίππων»⁷³ (αυτό που στους στρατούς του 18^{ου}-19^{ου} αιώνα ονομαζόταν ως Δραγόνι) αποτέλεσε την αρχή τακτικής χρησιμοποίησης του Ελληνικού Ιππικού κατά τα αρχικά στάδια της ιταλικής εισβολής, οπότε και τα ελληνικά τμήματα ενήργησαν ως η ταχυκίνητη εφεδρεία η οποία ενεργώντας υπό τις διαταγές του στρατηγού Βραχνού, αναχαίτισε την διείσδυση της Μεραρχίας Τζούλια στον τομέα της Πίνδου.

Επίσης πάνω στις αρχές του μεταφερόμενου ως ταχυκίνητη εφεδρεία Πεζικού, στηρίχθηκε η οργάνωση της πρώτης ολοκληρωμένης μηχανοκίνητης μονάδας του Ελληνικού Στρατού, του αποκαλούμενου Μηχανοκίνητου Συντάγματος Ιππικού (αρχική συγκρότηση Μάρτιος 1938, παραλαβή κύριου υλικού Ιανουάριος – Μάρτιος 1939), το οποίο διαθέτοντας το σύνολο του προσωπικού και του υλικού του μεταφερόμενου με οχήματα, απέτελεσε την πρώτη προσπάθεια μηχανοκίνησης. Απηχεί δηλαδή ο Δαβάκης τις γενικότερες ιδέες που διακινούνταν στο εσωτερικό του ελληνικού Επιτελείου, οι οποίες οδήγησαν στις πρώτες, έστω και ανεπαρκείς απόπειρες συγκρότησης μηχανοκίνητων τμημάτων.

Ο Δαβάκης ξεκαθαρίζει, πολύ σωστά ότι τα άρματα μάχης αναπτύχθηκαν ως αποτέλεσμα της εφεύρεσης και κατασκευής των μηχανών εσωτερικής καύσης και της ερπύστριας, ως μέσου κίνησης σε δύσκολα εδάφη. Στο άρμα αναγνώριζε τρία κύρια χαρακτηριστικά, που αποτελούσαν και τα πλεονεκτήματα που επέβαλαν την αναγκαιότητα χρήσης του: την προστασία, την κίνηση και το πυρ.⁷⁴

Πέραν όλων των παραπάνω, ο Δαβάκης μετατιθέμενος στη θέση του Διοικητή του ΙΧ Άλφα Συνοριακού Τομέα Καστοριάς,⁷⁵ διέβλεψε ορθά τις επερχόμενες εξελίξεις, όπως αυτές έλαβαν χώρα μετά την κατάληψη της Αλβανίας από τους Ιταλούς. Θεωρώντας ως δεδομένη την χρησιμοποίηση της αλβανικής επικράτειας ως «προγεφυρώματος» για την εκτέλεση εισβολής στην Ελλάδα, υπέβαλε στις 14 Δεκεμβρίου σχετικό σχέδιο

⁷³ Στο ίδιο, 28.

⁷⁴ Στο ίδιο 21.

⁷⁵ Βερνάρδος, *Δαβάκης-Πίνδος*, 422.

επιχειρήσεων, με τίτλο: «Σχέδιο Ενεργείας εν περιπτώσει αιφνιδιαστικής εξ Αλβανίας επιθέσεως».⁷⁶

Η προσπάθεια του Δαβάκη να υπερασπιστεί τις απόψεις του, οι οποίες γίνονταν δεκτές με σκεπτικισμό, εκδηλώνεται και με την απάντηση, μέσω χωριστών υπομνημάτων, σε κάθε προβαλλόμενη αντίρρηση σχετικά με την χρησιμότητα της εισαγωγής τεθωρακισμένων και μηχανοκίνητων στον Ελληνικό Στρατό. Σε ότι αφορά στο αν και κατά πόσον τα άρματα και λοιπά μηχανοκίνητα μπορούν να χρησιμοποιηθούν σε κάθε έδαφος και ειδικά στο ελληνικό, η απάντηση που δίνεται⁷⁷ είναι ότι στην ελληνική επικράτεια και ειδικότερα στην Περιοχή Ευθύνης της 1^{ης} Στρατιάς υπάρχουν εκτεταμένες πεδινές εκτάσεις, στις οποίες είναι δυνατόν να χρησιμοποιηθούν τα τεθωρακισμένα, τα οποία ούτως ή άλλως μπορούν να κινηθούν σχεδόν στα ίδια εδάφη με το Πεζικό και το Ιππικό, πλην των περιπτώσεων δάσους ή απόκρημνου εδάφους.

Ομοίως στο επιχείρημα ότι ο στρατός εκ μηχανοκινήτων οχημάτων και τεθωρακισμένων αρμάτων είναι πολυδάπανος στην απόκτηση και κοστοβόρος στην συντήρηση, ο Δαβάκης με εκτεταμένο υπόμνημά του⁷⁸ αναλύει την άποψη ότι μπορεί η απόκτηση των μέσων που απαιτούνται να είναι πραγματικά σημαντικά δαπανηρή, εν τούτοις η σχέση κόστους-οφέλους θα είναι ευνοϊκή, αφού ο μηχανοκίνητος και τεθωρακισμένος στρατός θα είναι μικρότερος σε μέγεθος, αλλά και πολύ πιο αποτελεσματικός. Σε κάθε περίπτωση δηλαδή, το κόστος εν τέλει θα είναι μικρότερο για την συγκρότηση και συντήρηση μίας μηχανοκίνητης και τεθωρακισμένης δύναμης, απ' ό,τι η επιστράτευση, κινητοποίηση και συντήρηση μίας πολυάριθμης παραδοσιακής δύναμης από Πεζούς και Ιππείς.

Με την μεταγενέστερη γνώση που κατέχουμε σήμερα, μπορούμε ν' αντιληφθούμε πόσο καινοτόμα ήταν η σκέψη του, φθάνοντας στο σημείο να διατυπώνει ακόμη και την έννοια του «πολλαπλασιαστή ισχύος», έννοια η οποία τα τελευταία μόλις χρόνια έχει γίνει ευρέως αποδεκτή. Άλλωστε, όπως επίσης εύστοχα συμπληρώνει στο ίδιο υπόμνημα, η τεχνολογική εξέλιξη και η πρόοδος στην διεξαγωγή του πολέμου είναι αναπόφευκτη, οι δε στρατοί θα καθίστανται ολοένα και πιο πολυδάπανοι. Την άποψη αυτή τεκμηριώνει με μια απλή μαθηματική εξίσωση:

«Εάν Ω είναι ο συντελεστής του αθροίσματος των δυνάμεων, του υλικού Υ και της αξίας των Μαχητών Μ, δυνάμεθα ασφαλώς να αυξήσωμεν το Ω αυξάνοντες, είτε το Υ, είτε το Μ, πλην όμως επί ενός αριθμού Ω δεδομένης αξίας, το μεν Υ ισούται με τα 60-70% και υπολείπεται δια το Μ μόνον το 40-25%».⁷⁹

Διατυπώνει δηλαδή μια ουσιαστικά αυταπόδεικτη αλήθεια, ότι στην βιομηχανική εποχή, ο παράγοντας υλικό διαδραματίζει μεγαλύτερο ρόλο από τον αντίστοιχο ανθρώπινο, με τις ηθικές δυνάμεις που τον χαρακτηρίζουν. Ακόμη και αν η αναλογία που διατυπώνει ο Δαβάκης είναι σαφώς ευνοϊκότερη για τον άνθρωπο πολεμιστή, εν τούτοις κανείς δεν μπορεί ν' αρνηθεί ότι η σημασία της στρατιωτικής τεχνολογίας και των εφαρμογών της επί του πεδίου της μάχης είναι μείζονος σημασίας, επηρεάζει δε καθοριστικά την διεξαγωγή των επιχειρήσεων. Διακρίνουμε πάντως ότι το έργο του Δαβάκη υπήρξε ρηξικέλευθο για την εποχή του, περιέχει δε νοήματα και γνώσεις που αντιστοιχούν και στην εποχή μας.

⁷⁶ Ναλμπάντης, *Η Στρατιωτική Σκέψη και το Δόγμα στην Ελλάδα*, 453-54.

⁷⁷ Βλάσσης, *Τα Τεθωρακισμένα στον Ελληνικό Στρατό*, 330-334.

⁷⁸ Στο ίδιο, 335-40.

⁷⁹ Δαβάκης, *Ο Στρατός του Μέλλοντος*, 42.

Παρά ταύτα, μένοντας ακόμη εγκλωβισμένος στις απόψεις της γαλλικής σχολής σκέψης, στην προτεινόμενη διάρθρωση του μελλοντικού στρατού, διασπά την αρματική δύναμη σε 4 διακριτές δυνάμεις, αντί μιας στιβαρής ενιαίας δύναμης, όπως έπραξαν οι πρωτοποριακοί Γερμανοί. Σαν πρώτη κατηγορία, προβλέπει ανεξάρτητες μονάδες αρμάτων,⁸⁰ οι οποίες θα συνοδεύονται από οργανικό Πεζικό, τις οποίες όμως προορίζει για δύναμη καλύψεως και εγγύς ασφαλείας. Παρά το ότι δηλαδή περιγράφει μια διάρθρωση ανάλογη προς τα τακτικά συγκροτήματα του σήμερα, σύλληψη αρκετά πρωτοποριακή, τους αφαιρεί οποιοδήποτε πρωταγωνιστικό ρόλο στο πεδίο της μάχης, περιορίζοντάς τα σε ρόλο πλαγιοφυλακής ή προφυλακών.

Στη συνέχεια παραθέτει ακόμη τρεις κατηγορίες αρμάτων, άρματα ειδικά κατασκευασμένα για αναγνώριση σε βάθος, προφανώς πιο ελαφρά, άρματα μάχης με πυροβόλα και πολυβόλα που θα προορίζονται αποκλειστικά για την συνοδεία του Πεζικού κατά την επίθεση και την καταδίωξη του εχθρού μετά από την επιτυχή διάρρηξη της διάταξής του και «άρματα πυροβολικού», εξοπλισμένα με βαρύτερα πυροβόλα 75 χιλιοστών, ικανά να προσβάλουν και καταστρέφουν τα εχθρικά άρματα και το Πυροβολικό.⁸¹ Καμιά από τις τρεις κατηγορίες αρμάτων δεν προβλέπεται ν' αποτελεί την τεθωρακισμένη εκείνη δύναμη, η οποία από μόνη της θα διαρρήξει την εχθρική τοποθεσία και θα επιφέρει το αποφασιστικό αποτέλεσμα, αλλά αποτελούν «υπηρέτες του Πεζικού».

Η συγκεκριμένη αναφορά σε πυροβόλο των 75 χιλιοστών, αποτελεί ευθεία αναφορά στο γαλλικό άρμα τύπου Char B1, το οποίο είχε αρχικά σχεδιαστεί ως φορέας ενός πυροβόλου 75 χιλιοστών, προς υποστήριξη του Πεζικού, ενώ μόνο αργότερα προσαρμόστηκε σε αυτό ένας πυργίσκος με πυροβόλο 47 χιλιοστών, το οποίο αποσκοπούσε να μετατρέψει το Char B1 σε πραγματικό άρμα μάχης (Char de bataille). Το Char B1 bis, όπως ήταν η ονομασία της τελειότερης έκδοσής του, αν και αντιμετώπισε με επιτυχία τα γερμανικά τεθωρακισμένα, αφού ήταν πολύ καλύτερα θωρακισμένο και εξοπλισμένο, εν τούτοις έπεσε θύμα τόσο σχεδιαστικών λαθών όσο και δογματικών προκαταλήψεων.

Το γεγονός ότι για να σκοπεύσει με το κυρίως πυροβόλο του, έπρεπε να περιστρέψει ολόκληρο το σκάφος, αφού το πυροβόλο ήταν τοποθετημένο σε αυτό, επίσης το ότι ο πύργος στον οποίο ήταν τοποθετημένο το πυροβόλο των 47 χιλιοστών ήταν ενός ανδρός, ο οποίος ήταν αναγκασμένος να εκτελεί πολλαπλά καθήκοντα (αρχηγός του οχήματος, γεμιστής και σκοπευτής του πυροβόλου) καθώς και το ότι δεν χρησιμοποιήθηκε συγκεντρωτικά αλλά αποσπασματικά, χωρίς την δέουσα υποστήριξη από τμήματα Πεζικού αλλά και Αεροπορία, το κατέστησε αναποτελεσματικό και εύκολο στόχο για τις ευέλικτες γερμανικές δυνάμεις. Άλλωστε, όπως αναφέρει παρακάτω,⁸² τα άρματα θεωρούνταν «υποδιαίρεση» του Πεζικού, γι' αυτό και τα δόγματα μάχης των μειζόνων γαλλικών σχηματισμών δεν έκαναν αναφορά σε διοίκηση και ανάπτυξη τεθωρακισμένων δυνάμεων.

Επιπλέον δείγμα της οξυδέρκειάς του, είναι ο τονισμός του ρόλου της Αεροπορίας ή η πρόβλεψη ως απαραίτητο χαρακτηριστικό των αρμάτων που θα συνοδεύουν το Πεζικό της ικανότητας να είναι «αδιαπέραστα» από τα χημικά αέρια, μια ιδιότητα που στα μεταπολεμικά χρόνια ενσωματώθηκε ως απαραίτητο χαρακτηριστικό σε κάθε τύπο άρματος και των δύο συνασπισμών. Παρέμενε δηλαδή το πνεύμα του ανήσυχο και διερευνητικό κάθε πιθανής εξέλιξης είτε σε ό,τι αφορούσε γενικά στα στρατιωτικά πράγματα, είτε

⁸⁰ Στο ίδιο, 29.

⁸¹ Στο ίδιο, 30.

⁸² Στο ίδιο, 59.

ειδικότερα στ' άρματα μάχης. Η ιδιότητά του αυτή θα φανεί περαιτέρω όταν θα εξετάσουμε τα συγγράμματά του που αφορούν στη χρήση των αλεξιπτωτιστών ή των καινοτόμων όπλων του Πεζικού.

Κατ' αρχήν αναλύει τα επιχειρησιακά πλεονεκτήματα του ταχυκίνητου μηχανοποιημένου στρατού, τα οποία πηγάζουν από αυτήν ακριβώς την ταχυκίνηση, η οποία θα επιτρέπει να εμπλέκει τον εχθρό σε μάχη στον αποφασιστικό τόπο και χρόνο της επιλογής του, επιφέροντας το «θανάσιμο» πλήγμα κατά της διάταξής του.⁸³ Η εν συνεχεία καταδίωξή του, προς ολοκληρωτική κατανίκησή του, θα καθίσταται απείρως ευκολότερη με τα σύγχρονα ταχυκίνητα μέσα.

Εδώ πράγματι αρχίζει να κινείται στις ίδιες αρχές και γραμμές με τον de Gaulle, αφού όπως είδαμε και ο Γάλλος θεωρητικός του Πολέμου υποστηρίζει ότι η δημιουργία των ταχυκίνητων μεραρχιών που πρότεινε θα επέτρεπαν στον γαλλικό στρατό να μετακινείται και να εμπλέκει τον εισβάλλοντα εχθρό σε όλο το εύρος της γαλλικής επικράτειας, χωρίς να δεσμεύονται πολύτιμες δυνάμεις σε στατικές οχυρώσεις. Σε άλλη μια ταύτισή του με τον de Gaulle, ο Δαβάκης προχωρά στη διατύπωση της άποψης ότι ο στρατός αυτός θα έχει ανάγκη «στελεχών κάλλιστα κατηρτισμένων και δυναμένων να λαμβάνωσιν αποφάσεις ταχέως».

Όπως ο de Gaulle θεωρεί ότι ο στρατός νέου τύπου θα πρέπει ν' αποτελείται από αριστοκράτες του Πολέμου, ο Δαβάκης ασχολείται με τις απαραίτητες ιδιότητες των νέων ηγητόρων του σύγχρονου στρατού, επικαλούμενος μια ρήση ενός Γερμανού στρατηγού, τον οποίο δεν κατονομάζει, σύμφωνα με τον οποίο ένας ηγήτορας του Ιππικού (άρα και του νέου μηχανοποιημένου στρατού) πρέπει να διαθέτει «βλέμμα αέτειον, καρδιάν λέοντος και αποφασιστικότητα κεραυνού».

Χρησιμοποιώντας την ανωτέρω ρήση, προσθέτει τις δικές του απόψεις σχετικά με τον νέο ηγήτορα, ότι πρέπει αυτός να διαθέτει «πνεύμα διαυγές, εγκέφαλον ισορροπημένον και πλούσιον εις γνώσεις. Και προπαντός την αντίληψιν και την απόφασιν ταχείας, ταχυτάτας». Αυτό που θέλει να τονίσει είναι ότι η είσοδος της τεχνολογίας στην πολεμική διαδικασία έχει μειώσει δραματικά τα περιθώρια εκτίμησης μιας κατάστασης και αντίδρασης σε αυτήν.

Όπως λοιπόν ο de Gaulle, ο Δαβάκης επιχειρεί ν' αποδείξει ότι ο μηχανοποιημένος στρατός, αν και φαντάζει πολυδάπανος, όσον αφορά στην συγκρότηση, όσο και στην συντήρηση, εν τέλει θ' αποδειχθεί πολύ «φτηνότερος» βάσει σχέσης κόστους/οφέλους. Τόσο ο de Gaulle όσο και ο Δαβάκης προβάλουν το επιχείρημα ότι ο σύγχρονος στρατός θα εξοικονομεί ανθρώπινο δυναμικό, αφού με την ανώτερη τεχνολογική ισχύ του θα μπορεί να επιτυγχάνει το ίδιο αποτέλεσμα, σε αντίθεση με τα σταθερά οχυρά, τα οποία όπως ορθά προέβλεψε, θα μεταβάλλονταν σε «καθαρές παγίδες» για τα διατιθέμενα σε αυτά τμήματα.⁸⁴

Επίσης παραθέτει κάποια σημαντικά στατιστικά στοιχεία, σύμφωνα με τα οποία οι βρετανικές απώλειες κατά την πρώτη μέρα της μάχης του Somme (1^η Ιουλίου 1916) ανήλθαν σε 60 χιλιάδες άνδρες, ενώ κατά την αντίστοιχη πρώτη μέρα της Μάχης της Amiens (Αμιένης, 8^η Αυγούστου 1918), οπότε και χρησιμοποιήθηκαν 415 άρματα μάχης, οι βρετανικές απώλειες ήταν μόλις χίλιοι άνδρες.

Σε κάθε περίπτωση, η επιχειρηματολογία του Δαβάκη με βάση την χρήση στατιστικών στοιχείων του Α' ΠΠ είναι πολύ σημαντική, αφού όπως αποδεικνύει

⁸³ Στο ίδιο, 31.

⁸⁴ Βλάχσης, *Τα Τεθωρακισμένα στον Ελληνικό Στρατό*, 342.

παρακάτω, πέραν την αδιαμφισβήτητης εξοικονόμησης ανθρωπίνων ψυχών, προέκυπτε και σημαντική οικονομική ωφέλεια από την χρήση των αρμάτων κατά τις μάχες του τελευταίου έτους του Πολέμου. Πράγματι η χρήση των αρμάτων επέτρεψε την διάρρηξη των γερμανικών τοποθεσιών αμύνης με την χρήση πολύ λιγότερων πυρομαχικών Πυροβολικού, το οποίο σε συνδυασμό με τις λιγότερες ανθρώπινες απώλειες καταδείκνυε αναμφισβήτητα το τεχνολογικό πλεονέκτημα που μετατρεπόταν ευθέως σε τακτικό/επιχειρησιακό, ακόμη και στρατηγικό για την συμμαχική πλευρά.

Οι οικονομίες κλίμακος που θα επιτυγχάνονταν από ένα σύγχρονο στρατό αποτελούσαν λοιπόν το κύριο επιχείρημα του Δαβάκη στην προσπάθειά του να παρακινήσει το ελληνικό στρατιωτικό κοινό να ενστερνιστεί την ανάγκη προμήθειας αρμάτων μάχης και γενικά συγκρότησης ενός μηχανοποιημένου στρατεύματος, ικανού να υπερασπιστεί την πατρίδα με την μέγιστη δυνατή ευελιξία και την ανάλογη οικονομία πόρων, ανθρωπίνων και οικονομικών. Στο επίκεντρο αυτού του στρατού, τοποθετεί ο Δαβάκης το «αγαπημένο» του οπλικό σύστημα, το άρμα μάχης. Όπως δηλώνει:

Συνεπώς είναι φανερόν, ότι με δαπάνην υλικού ίσης αξίας και συνεπώς με βιομηχανικήν προσπάθεια ίσην, το άρμα επιτρέπει προσπάθειαν επιθετική τουλάχιστον εικοσαπλασίαν.⁸⁵

Ο σύγχρονος πόλεμος απαιτούσε πρωτοφανή κινητοποίηση οικονομικών πόρων, οι οποίοι εν δυνάμει θα μπορούσαν να «γονατίσουν» τις κοινωνίες. Άλλωστε, από τους δύο παγκοσμίους πολέμους, νικητές εξήλθαν οι δύο αυτές υπερδυνάμεις που είχαν στη διάθεσή τους ανεξάντλητους ανθρώπινους και υλικούς πόρους.

Έρχεται λοιπόν να εξηγήσει ο Δαβάκης ότι η αξία του πολεμικού υλικού είναι «κολοσσιαία»,⁸⁶ εννοώντας ότι είναι αδύνατη πλέον η διεξαγωγή πολέμου με βάση της αρετές του παρελθόντος. Όπως εύστοχα παρατηρεί:

Καθ' ημάς μαχητής και οπλισμός είναι δυο πράγματα αλληλένδετα, τα οποία δεν είναι δυνατόν να χωρισθούν και η αξία εκάστου τούτων έχει επίδρασιν επί του δυαδικού συστήματος δυνάμεων όπερ αποτελούν.⁸⁷

Η διατύπωση αυτή είναι η πεμπτουσία του σύγχρονου τρόπου διεξαγωγής του Πολέμου. Η «χρυσή τομή» ανάμεσα στην ανθρώπινη ανδρεία και αποφασιστικότητα, που θα ωθήσει τον σύγχρονο μαχητή να εκπληρώσει με επιτυχία την αποστολή του.

Ξέρει ότι ο μαχητής του μέλλοντος πρέπει να είναι άνθρωπος ισχυράς θελήσεως. Πέρα από επιφανειακά επιχειρήματα, ότι ακόμη και ο στρατός του Μεγάλου Αλεξάνδρου, ο οποίος ήταν ό,τι καλύτερο για την εποχή του, θα διαλυόταν μπροστά σε μια δύναμη εξοπλισμένη με πολυβόλα,⁸⁸ το βαθύ νόημα του οποίου προσπαθεί να καταστήσει κοινωνούς τους νέους Έλληνες ηγήτορες, είναι ότι πρέπει αυτοί να προσαρμοστούν στα δεδομένα της νέας εποχής. Να αναπτύξουν ψυχικές δυνάμεις ακόμη πιο ισχυρές, ώστε να μπορέσουν να σταθούν επάξια απέναντι σ' έναν ενδεχομένως ανάνδρο αντίπαλο, αφού η τεχνολογία έδινε πλέον το δικαίωμα, την δυνατότητα να προσβάλει έναν ικανό και ανδρείο αντίπαλο, πλην όμως ελλιπώς εξοπλισμένο.

Κι όσο κι αν διαφωνεί κάποιος με τον αφορισμό του ότι πλέον η τεχνολογική υπεροχή υπερτερεί σε σημασία από το προσωπικό θάρρος, εν τούτοις δεν μπορεί κανείς ν' αμφισβητήσει ότι από την Βιομηχανική Επανάσταση και μετά, ο Πόλεμος είναι μια ολοκληρωτικά καταστροφική διαδικασία, που δεν έχει σε τίποτα να κάνει με τους πολέμους

⁸⁵ Δαβάκης, *Ο Στρατός του Μέλλοντος*, 34.

⁸⁶ Στο ίδιο, 41.

⁸⁷ Στο ίδιο, 42.

⁸⁸ Στο ίδιο, 42.

του ρομαντικού παρελθόντος. Ο σύγχρονος Πόλεμος είναι ύπουλος και δολοφονικός, σε πρωτοφανή κλίμακα.

Άλλο ένα σημείο ταύτισης του Δαβάκη με τον de Gaulle είναι ότι και οι δύο εκπροσωπούν φιλειρηνικά έθνη. Απορρέει δηλαδή απ' τα γραπτά τους μια νοοτροπία προάσπισης της εθνικής ανεξαρτησίας και όχι μια κατακτητική λογική. Και οι δύο επιχειρηματολογούν πως οι πατρίδες τους θ' αναχαιτίσουν τους εισβολείς και πως ο μηχανοποιημένος στρατός θα εξασφαλίζει οικονομίες κλίμακος, επιτυγχάνοντας την καλύτερη δυνατή εξοικονόμηση πόρων, ανθρωπίνων και χρηματικών.

Οι Γερμανοί αντίστοιχα γράφουν για το πώς θα διεξαχθεί ένας κατακτητικός πόλεμος. Για το πώς οι γερμανικές δυνάμεις θα εξασφαλίσουν τη «revenge» (εκδίκηση) για την ήττα τους το 1918. Η διαφορά στην αντίληψη δεν είναι αμελητέα. Οι Γερμανοί αντιμετωπίζουν τις δυνάμεις τεθωρακισμένων ως την αιχμή του δόρατος που θα ηγηθεί της επίθεσης για καταστροφή του εχθρού, διάρρηξη της τοποθεσίας του και κατάληψη της χώρας του.

Δαβάκης και de Gaulle αντιμετωπίζουν τις τεθωρακισμένες δυνάμεις ως την επίλεκτη εκείνη δύναμη που θ' αναπτυχθεί ταχέως για ν' αντικρούσει την εχθρική εισβολή. Την δύναμη εκείνη που θα καταστρέψει τον εισβάλλοντα εχθρό, και είτε θα τον απωθήσει, είτε θα τον καταστρέψει, ενδεχομένως δε θα μεταφέρει τον πόλεμο στην χώρα του.

Όπως εύστοχα παρατηρεί ο Δαβάκης, μια εχθρική δύναμη δεν θα εισβάλει στην Ελλάδα μέσα απ' τα βουνά, αλλά θα κάνει χρήση των διαβάσεων (αναφέρεται συγκεκριμένα στην Βεύη-Κλειδί, στη Γευγελή και στην Δοϊράνη, περιοχές απ' τις οποίες πράγματι τον Απρίλιο του 1941 εισέβαλαν οι γερμανικές δυνάμεις στην χώρα).⁸⁹ Πέραν του σαφούς αμυντικού προσανατολισμού της σκέψης του, η αναφορά σε αυτές τις οδούς επιθέσεως κατά της χώρας αποσκοπεί στο ν' αντικρούσει το επιχείρημα ότι ο μηχανοποιημένος στρατός δεν θα μπορεί να δράσει στο ελληνικό ανάγλυφο. Όπως αναλύει, η κινητικότητα των τεθωρακισμένων δυνάμεων στο ελληνικό ανάγλυφο δεν υστερεί σε σχέση με αυτή των μέχρι τότε μεγάλων σχηματισμών, κατά την διάρκεια των πολέμων που διεξήχθησαν στα Βαλκάνια κατά τις δύο πρώτες δεκαετίες του 20^{ου} αιώνα.

Πράγματι, τόσο ο Ελληνικός Στρατός κατά τους Βαλκανικούς, όσο και οι συμμαχικοί στρατοί κατά τα έτη 1917-1918 κινήθηκαν δια των στενωπών και επιδίωκαν την κατάληψη των συγκοινωνιακών κόμβων.

Σε κάθε περίπτωση, εξετάζοντας την αντιαρματική εν γένει άμυνα και τα τότε διαθέσιμα μέσα γι' αυτήν, θεωρεί ορθά ότι το πλέον επικίνδυνο όπλο θα είναι τα αντιαρματικά πυροβόλα. Όπως αναφέρει, το κλασικό Πυροβολικό δεν έχει την απαιτούμενη αποτελεσματικότητα, ιδίως κατά κινούμενων στόχων, τα δε αντιαρματικά κωλύματα απαιτούν την ανάλογη κάλυψη δια πυρών, αλλιώς σε τίποτα δεν χρησιμεύουν, πλην μιας πρόσκαιρης καθυστέρησης μέχρις αυτά να εξουδετερωθούν ή να γεφυρωθούν. Εάν δε, όπως ορθά παρατηρεί ο Δαβάκης, οι οχυρωματικές γραμμές παρακαμφθούν,⁹⁰ τότε όλοι οι κόποι και οι δαπάνες κατασκευής τους αποδεικνύονται μάταιοι και ανώφελοι. Όπως ακριβώς συνέβη τον Μάιο του '40 στην Γαλλία.

Στο σημείο αυτό προβαίνει στη διατύπωση μίας σημαντικής αρχής σε ό,τι αφορά στην σχεδίαση των αρμάτων μάχης, στην δυνατότητα δηλαδή ενσωμάτωσης στο άρμα μάχης ενός πυροβόλου με ικανότητες διάτρησης και καταστροφής των εχθρικών αρμάτων.

⁸⁹ Στο ίδιο, 48.

⁹⁰ Στο ίδιο, 52.

Αυτή η σκέψη δεν ήταν τότε ακόμη δεδομένη, λόγω και τεχνολογικών περιορισμών αλλά και διότι το άρμα αντιμετωπιζόταν ως «κινητή πλατφόρμα υποστηρίξεως» του Πεζικού.

Ήδη οι Γερμανοί, από το 1936 υλοποίησαν την σκέψη αυτή, εφοδιάζοντας το τρίτο δημιούργημά τους, το Panzer III με το ίδιο πυροβόλο που χρησιμοποιούσε ως αντιαρματικό το γερμανικό Πεζικό (3,7 εκατοστά), αφού είχαν δοκιμάσει στο Panzer II το αντιαεροπορικό πυροβόλο των 20 χιλιοστών KwK 38 L/55 το οποίο αποδείχθηκε ανεπαρκές γι' αντιαρματική χρήση. Ο Δαβάκης αιτιολογούσε αυτή του την άποψη με σκοπό την εξοικονόμηση μέσων και χειριστών. Αν το άρμα, το οποίο κινούνταν με ευχέρεια όπου ήθελε χρειαστεί, είχε και αντιαρματικές δυνατότητες, τότε θα μειωνόταν ο αριθμός των απαιτούμενων αντιαρματικών είτε ρυμουλκούμενων, είτε πάνω σε άλλες πλατφόρμες.⁹¹

Στο Μέρος Β' του βιβλίου του, ο Δαβάκης προχωρά πλέον στην παράθεση συγκεκριμένων στοιχείων, από τους στρατούς της εποχής, κυρίως όμως από τους δύο πρωταγωνιστές του Α' ΠΠ, τους Γάλλους και τους Βρετανούς. Κατ' αρχήν παραθέτει κάποια πολεμικά στιγμιότυπα που αποδεικνύουν την αποτελεσματικότητα των αρμάτων κατά τις μάχες περίξ της Amiens (Αμιένης).

Από τις διηγήσεις που αναφέρονται, το κοινό σημείο ενδιαφέροντος είναι ότι τα γαλλικά άρματα, λαμβάνοντας εντολή εμπλοκής με τον εχθρό την τελευταία στιγμή, χωρίς καμία προπαρασκευή, με μόνη καταδεικνυόμενη την γενική κατεύθυνση επίθεσης, κατορθώνουν εντυπωσιακά αποτελέσματα, ακόμη και χωρίς την συνοδεία του γαλλικού Πεζικού, το οποίο εξουθενωμένο και αποδιοργανωμένο αδυνατεί να υποστηρίξει την επίθεσή τους. Το γεγονός ότι τα γαλλικά άρματα επιτέθηκαν χωρίς συνοδεία Πεζικού, επισημαίνεται ιδιαίτερα από τον Δαβάκη και μάλιστα με έντονη γραφή,⁹² θέλοντας προφανώς ν' αποδώσει έμφαση.

Άλλα σημεία τα οποία περιλαμβάνει στην περιγραφή του και τα οποία αποδεικνύουν ότι ήδη από τον Α' ΠΠ είχαν αρχίσει να διαμορφώνονται βασικές αρχές του μηχανοκίνητου πολέμου, είναι η ανάγκη της στενής συνεργασίας αρμάτων και Πυροβολικού, και η επίδραση της Αεροπορίας στις επιχειρήσεις, αφού τα επιτιθέμενα άρματα δέχονταν τις προσβολές της Γερμανικής Αεροπορίας. Επίσης, αναφέρει ένα περιστατικό στο οποίο ο «διμοιρίτης» μίας «διμοιρίας» αρμάτων, όταν προσεβλήθη το δικό του άρμα επιβιβάστηκε σε αυτό ενός εκ των «ημιδιμοιριτών» του,⁹³ συνεχίζοντας τον αγώνα.

Επίσης περιγράφει το πώς τα άρματα κατόρθωσαν να εκδηλώσουν την επίθεσή τους παρά τα εδαφικά κωλύματα που έβρισκαν στο δρόμο τους, όπως τάφροι και ρέματα, τα οποία διέσχιζαν σε φάλαγγα πορείας και ευθύς αμέσως μετά αναπτύσσονταν σε παράταξη. Το τελικό συμπέρασμά του, από την επιτυχημένη δράση των αρμάτων είναι ότι αν επετεύχθησαν τόσα πολλά με άρματα «πρωτόγονα» και σε μια χρονική στιγμή που ακόμη πειραματιζόντουσαν με το νέο Όπλο, τότε στο μέλλον, με πλέον προηγμένα, σχεδιαστικά και τεχνολογικά μηχανήματα, τα επιτεύγματα θα ήταν σαφώς πιο εντυπωσιακά.⁹⁴

Για να υποστηρίξει τον παραπάνω συλλογισμό, παραθέτει δύο πολύ ενδιαφέροντα πολεμικά παίγνια που διεξήχθησαν στα πλαίσια της εκπαίδευσης των Γάλλων αξιωματικών στην Σχολή Πολέμου, της 52^{ης} και 53^{ης} εκπαιδευτικής σειράς αντίστοιχα. Τα παίγνια αυτά είναι χαρακτηριστικά των θεωρητικών προβληματισμών των εκπαιδευτών, οι οποίοι όμως έμειναν σε καθαρά θεωρητικό επίπεδο, εξ ου και η ταπεινωτική ήττα του Μαΐου του 1940, με τα γνωστά αποτελέσματα. Μάλιστα όπως αναφέρει ο Δαβάκης, τα παίγνια αυτά

⁹¹ Στο ίδιο, 52.

⁹² Στο ίδιο, 57.

⁹³ Στο ίδιο, 57.

⁹⁴ Στο ίδιο, 59.

διεξάγονταν αποκλειστικά για τους Γάλλους σπουδαστές, των αλλοδαπών σπουδαστών αποκλειομένων.⁹⁵

Προφανώς ο Δαβάκης κατόρθωσε να πληροφορηθεί το σενάριο των παιγνίων, καθώς διατηρούσε καλές σχέσεις με τους Γάλλους συσπουδαστές του, οι οποίοι έτρεφαν και ιδιαίτερο θαυμασμό γι' αυτόν, λόγω της άριστης επίδοσής του κατά την φοίτησή του στην υπόψη σχολή.⁹⁶ Και τα δύο σενάρια, αν και άσκηση επί χάρτου, οδήγησαν σε αναπόφευκτα θετικά συμπεράσματα για την χρήση των τεθωρακισμένων, είτε αρμάτων μάχης, είτε θωρακισμένων αυτοκινήτων.

Στην πρώτη περίπτωση, το σενάριο αναφέρεται σε μια εκδοχή της γερμανικής εισβολής, όπως εκδηλώθηκε κατά τους μήνες Αύγουστο και Σεπτέμβριο του 1914, δηλαδή μια ευρύτερη υπερκέρραση του Παρισιού από ΒΔ και Δ κατεύθυνση. Ασκούμενος, από γαλλικής πλευράς ήταν ο διοικητής του 5ου Σώματος Στρατού, με το επιτελείο του, ο οποίος είχε στη διάθεσή του, αρχικά, δύο μεραρχίες Πεζικού, ενισχύθηκε δε εν συνεχεία με άλλη μια μεραρχία Πεζικού, ένα σύνταγμα πεδινού Πυροβολικού κι ένα τάγμα αρμάτων και αποστολή ν' αναχαιτίσει τον εχθρό.

Η «λύση» που δόθηκε στο πολεμικό παίγνιο, όπως την περιγράφει ο Δαβάκης, περιελάμβανε την εσπευσμένη επίθεση του τάγματος των αρμάτων μάχης, μόνων τους, χωρίς την υποστήριξη Πεζικού, ενέργεια που αντέβαινε στους κανονισμούς τακτικής του Γαλλικού Στρατού, ήταν όμως σύμφωνη με το πνεύμα των διαταγών της προϊσταμένης στρατιάς. Σκοπός της επίθεσης αυτής θα ήταν η ανατροπή της διάταξης του εχθρού, η πλήρης αποδιοργάνωσή του και συνακόλουθα η αποστέρησή του από την πρωτοβουλία των επιχειρήσεων.

Έχει ιδιαίτερη σημασία ότι στην σχεδίαση της επιχείρησης, προβλέπεται η έντονη συνδρομή τόσο του Πυροβολικού όσο και της Αεροπορίας. Συγκεκριμένα κατά το αρχικό στάδιο της επιθέσεως προβλέπεται η εκτόξευση 10λεπτων προπαρασκευαστικών της επιθέσεως πυρών Πυροβολικού καθώς και η απαίτηση η Αεροπορία Διώξεως να εξασφαλίσει την τοπική αεροπορική υπεροχή, ώστε τα ανάλογα αναγνωριστικά αεροσκάφη να δύνανται να παρακολουθούν συνεχώς τον εχθρό. Εν συνεχεία το μεν Πυροβολικό θα έβαλε βολές «εγκλωβισμού», δηλαδή κατά στόχων που θα εμποδίζαν την κίνηση των αρμάτων ενώ η Αεροπορία θα παρείχε επίσης εγγύς υποστήριξη.⁹⁷ Η όλη αυτή σχεδίαση δείχνει ότι υπήρχε νοοτροπία σχεδίασης συνδυασμένων επιχειρήσεων, όπως αυτές που είχαν άλλωστε διεξαχθεί κατά τα τελευταία στάδια του Α' ΠΠ (Le Hamel κλη).

Είναι ενδιαφέρον το ότι ως αντικειμενικός σκοπός των αρμάτων ανατέθηκε η καταστροφή του εχθρικού Πυροβολικού και όχι η κατάληψη κάποιου υψώματος ή κάποιου κατοικημένου τόπου. Αυτό δείχνει μια προσκόλληση στις αντιλήψεις του προηγούμενου πολέμου, όπου το Πυροβολικό θεωρούνταν ένα από τα κέντρα βάρους του εχθρού. Μάλιστα, τα άρματα μετά την επιτυχή καταστροφή των εχθρικών πυροβόλων, προβλεπόταν να επιστρέψουν στις θέσεις εξορμήσεώς τους, αντί να προβούν σε οποιαδήποτε μορφή εκμεταλλεύσεως.

Η όλη επιτελική σύλληψη ήταν ανάλογη των μαχών του Α' ΠΠ, με τους εξαιρετικά περιορισμένους εδαφικά στόχους, όπου μια κατάληψη εδάφους σε βάθος 10 χιλιομέτρων θεωρούνταν εξαιρετική επιτυχία. Όπως όμως αποδείχθηκε κατά τις επιχειρήσεις του Μαΐου

⁹⁵ Στο ίδιο, 59-60.

⁹⁶ Βερνάρδος, *Δαβάκης-Πίνδος*, 404.

⁹⁷ Δαβάκης, *Ο Στρατός του Μέλλοντος*, 64.

του 1940, οι Γερμανοί είχαν αναπτύξει μια πολύ πιο ευρεία αντίληψη περί αντικειμενικών σκοπών, σκοπεύοντας στην πλήρη αποδιοργάνωση, σε μεγάλο βάθος των μετόπισθεν του εχθρού, προσβάλλοντας σταθμούς διοικήσεως και ανεφοδιαστικά όργανα και αποκόπτοντας τα μαχόμενα τμήματα από την φυσική τους ηγεσία, καταλήγοντας στην ολοσχερή κύκλωση και τον αφανισμό τους.

Στα τελικά συμπεράσματα του πολεμικού παιγνίου καταγράφεται ότι μια εχθρική μεραρχία αποδιοργανώθηκε πλήρως, τρεις δε μοίρες εχθρικού Πυροβολικού κατεστράφησαν ολοσχερώς. Επιπλέον, αναφέρεται ότι (μάλλον προς κέρδος χρόνου) επελέγη η συντομότερη κατεύθυνση επιθέσεως, η οποία όμως εξέθετε τα επιτιθέμενα άρματα στα εχθρικά πυρά. Σε κάθε περίπτωση οι απώλειες ήταν σοβαρές (20 άρματα μάχης επί συνόλου 45)

Παρά ταύτα και παρά τις μεγάλες απώλειες της τάξης του 45%, η όλη ενέργεια, στο επίπεδο του πολεμικού παιγνίου, κρίθηκε απολύτως επιτυχής από τους Γάλλους εκπαιδευτές, αφού όπως γράφει ο Δαβάκης, με την απώλεια μόλις 20 αρμάτων και 60 ανδρών, εξουδετερώθηκε μια εχθρική μεραρχία, κάτι που με τις παλιές τακτικές (του Α' ΠΠ) θ' απαιτούσε ένα ολόκληρο σώμα στρατού (σε εφαρμογή του κανόνα 1/3). Ο Δαβάκης αναφέρει την σύνοψη που διατύπωσε ο Γάλλος συνταγματάρχης Jansen, ως διευθύνων το πολεμικό παίγνιο:

Η πολεμική και μεταπολεμική πείρα δεν μας παρέχουν στοιχεία, ώστε να δυνάμεθα να κρίνωμεν ασφαλώς περί τοιούτων ζητημάτων. Πάντως δεν πρόκειται περί μυθιστορημάτων, αλλά περί γεγονότων δυνατών και εντός των δυνατοτήτων των μέσων.

Στο δεύτερο πολεμικό παίγνιο, ο Δαβάκης κάνει μια εντελώς επιγραμματική αναφορά, ότι μια «μοίρα» τεθωρακισμένων αυτοκινήτων κάλυψε επιτυχώς την απαγκίστρωση μιας ολόκληρης μεραρχίας Ιππικού. Και τα δύο πολεμικά παίγνια, ο Δαβάκης τα χρησιμοποιεί για να καταδείξει τις δυνατότητες του νέου Όπλου, αφήνοντας να διαφανεί ότι μπορεί αυτό να σταθεί ακόμη και μόνο του, χωρίς την υποστήριξη του Πεζικού. Που να φανταζόταν πόσο πολύ θα επιβεβαιωνόταν εντός ολίγων ετών, όχι όμως από τους προσφιλείς του Γάλλους, αλλά από τους Γερμανούς;

Συνεχίζοντας την παρουσίαση των κύριων ευρωπαϊκών στρατών, ο Δαβάκης αναφέρεται στις ενέργειες των Βρετανών, οι οποίοι ήταν και οι πρωτοπόροι. Όπως και με τους Γάλλους, ο Δαβάκης παραθέτει περιστατικά είτε μεμονωμένων αρμάτων, όπως η περίπτωση του άρματος τύπου Whippet με το όνομα «Musical Box» (Μουσικό Κουτί),⁹⁸ είτε του 17^{ου} Τάγματος αρμάτων μάχης, το οποίο κατόρθωσε να εισχωρήσει τόσο βαθιά στα γερμανικά μετόπισθεν, ώστε να κατορθώσει να προσβάλει το στρατηγείο ενός γερμανικού σώματος στρατού. Στην συνέχεια, ενεδρεύοντας στις παρυφές κατοικημένων τόπων, προσβάλει αιφνιδιαστικά υποχωρούντα γερμανικά τμήματα, τα οποία τρέπονται σε άτακτη πλέον φυγή.⁹⁹

Η πλέον σημαντική αναφορά του Δαβάκη είναι αυτή στους βρετανικούς πειραματισμούς μετά το τέλος του πολέμου, οπότε και ξεκίνησε μια προσπάθεια να αφομοιωθούν τα διδάγματά του. Οι Βρετανοί μάλιστα δεν έμειναν σε επίπεδο πολεμικού παιγνίου επί χάρτου, αλλά οργάνωσαν ασκήσεις επί του πεδίου, με την συμμετοχή κανονικών στρατευμάτων.

Παραμένοντας πρωτοπόροι (σε θεωρητικό τουλάχιστον επίπεδο), ευθύς εξαρχής δογμάτισαν, δια στόματος του ιδίου του αρχηγού του Αυτοκρατορικού Γενικού Επιτελείου

⁹⁸ Στο ίδιο, 69.

⁹⁹ Στο ίδιο, 71.

(Imperial General Staff) Sir George Francis Milne, ότι «αι μεγάλοι θωρακισμένοι μονάδες οφείλουν να θεωρηθώσιν ως ανεξάρτητοι και όχι ως αποτελούσαι μέρος των υπαρχουσών Μεραρχιών».¹⁰⁰ Κατά τα γυμνάσια του 1927, πρωτοτυπώντας, ανέθεσαν την «κυανή» δύναμη σ' έναν από τους αντιπάλους των ιδεών του Fuller, του μεγάλου θεωρητικού του ταχυκίνητου πολέμου ελιγμών.

Τα γυμνάσια είχαν μεγάλη επιτυχία, αφού η σύνθετη μονάδα που του ανατέθηκε να διοικεί, αποτελούμενη από μια ποικιλία αρμάτων, ελαφρών και μέσων, εξοπλισμένων αυτοκινήτων ακόμη και μια γεφυροσκευή, ανάγκασε μια μεραρχία Πεζικού σε υποχώρηση σε μη αρματικό έδαφος, καθιστώντας την παραμονή της στις αρχικές της θέσεις αδύνατη, υπό την πίεση των μηχανοκινήτων τμημάτων.

Οι Βρετανοί στρατιωτικοί φαίνονται να καταλήγουν, όπως παραθέτει στη συνέχεια ο Δαβάκης, σε όλα εκείνα τα συμπεράσματα που σήμερα θεωρούνται αυτονόητα. Η υπεροχή της ερπύστριας έναντι του τροχού,¹⁰¹ η συνεργασία της Αεροπορίας κρίνεται ως επιβεβλημένη με παράλληλη χρήση καπνογόνων για κατάδειξη των στόχων, συμπεραίνεται δε τελικώς ότι στο μέλλον οι μεραρχίες θα υποκατασταθούν από ταξιαρχίες συνδυασμένων όπλων.¹⁰² Γενικά, η βρετανική πλευρά εκφράζει μια βαθιά υπερηφάνεια, αν όχι αλαζονεία, ότι κατέχει τα πρωτεία στον μηχανοκίνητο πόλεμο.¹⁰³

Στο τρίτο και τελευταίο μέρος της αναφοράς σε ξένους στρατούς, ο Δαβάκης κάνει εκτεταμένη αναφορά στον σοβιετικό στρατό, παραθέτοντας εκτενώς τόσο τα τεχνικά δεδομένα όσο και τις τακτικές αντιλήψεις και δόγματα των σοβιετικών, με αμερόληπτο και τεχνοκρατικό τρόπο.

Οι Σοβιετικοί πρέσβευαν ένα δόγμα καθαρά επιθετικής χρησιμοποίησης των αρμάτων μάχης, σε συνδυασμό με Πυροβολικό, Πεζικό και αεροπορική υποστήριξη, αφενός προς διάρρηξη του εχθρικού μετώπου, αφετέρου προς καταδίωξη του εχθρού και εκμετάλλευση. Το ρήγμα στην εχθρική τοποθεσία έπρεπε να επέλθει «ακαριαίως»¹⁰⁴ καθ' όλο το βάθος αυτής, κάνοντας χρήση των νέων τεχνολογικών δυνατοτήτων.

Αν και με μια πρώτη ανάγνωση, το σοβιετικό δόγμα, όπως περιγράφεται, είναι αρκετά εντυπωσιακό, στη συνέχεια, με την παράθεση κάποιων πιο πρακτικών πτυχών του, καθίσταται φανερό ότι χωλαίνει σε αρκετά σημεία, τα οποία ο Δαβάκης επισημαίνει αναλυτικά.

Επί παραδείγματι, όταν αρχίζει την παράθεση των σοβιετικών τύπων αρμάτων και της αποστολής που ο καθένας καλείται να εκπληρώσει διαπιστώνουμε μια περίπλοκη κατανομή επιχειρησιακών ρόλων, από μια πανσπερμία πολεμικών μηχανών. Έχουμε άρματα «μακρινής ενεργείας» (Α.Μ.), «προστασίας του Πεζικού» (Α.Π.), «αμέσου συνοδείας (του Πεζικού)» (Α.Σ.),¹⁰⁵ όπως επίσης «Πυροβολικό μακρινής ενεργείας» και «Πυροβολικό εγγύς ενεργείας».¹⁰⁶

Αναλύοντας τις αποστολές όλων των παραπάνω, ο Δαβάκης εξηγεί ότι τα άρματα μακρινής ενεργείας είναι επιφορτισμένα με την σε βάθος διείσδυση στην εχθρική τοποθεσία, όπου θα προσβάλουν το εχθρικό σύστημα διοίκησης και ανεφοδιασμού, τα

¹⁰⁰ Στο ίδιο, 72.

¹⁰¹ Στο ίδιο, 84.

¹⁰² Στο ίδιο, 85.

¹⁰³ Στο ίδιο, 82.

¹⁰⁴ Στο ίδιο, 88.

¹⁰⁵ Στο ίδιο, 88.

¹⁰⁶ Στο ίδιο, 89.

άρματα προστασίας θα κινούνται περί τα 2 χιλιόμετρα προ του επιτιθέμενου Πεζικού, προσβάλλοντας τις εχθρικές αμυνόμενες δυνάμεις, αποδιοργανώνοντας την ικανότητα αντίστασής τους, και τέλος, τα άρματα συνοδείας, τα οποία θα κινούνται σε στενό σύνδεσμο με το Πεζικό, καταστρέφοντας φωλιές πολυβόλων κλπ αμυντικά έργα.¹⁰⁷

Όπως αναφέρει ο Δαβάκης, τα άρματα μακράς ενεργείας θα πρέπει να είναι τα πιο ισχυρά, αφού θα πρέπει να υπερνικήσουν την εχθρική άμυνα, άρα θα πρέπει να έχουν ισχυρή θωράκιση, ανάλογο οπλισμό και ικανότητα υπερπήδησης εμποδίων. Τα άρματα αυτά θα πρέπει να επιβιώσουν από τα πυρά του συνόλου των εχθρικών μέσων και να διέλθουν δια μέσου των εχθρικών γραμμών αλώβητα, ώστε εν συνεχεία να εκτελέσουν την κύρια αποστολή τους που είναι η αποδιοργάνωση των μετόπισθεν του αντιπάλου και τουλάχιστον 2-3 μοίρες του εχθρικού Πυροβολικού. Εκτιμάτο ότι αυτά θα έπρεπε ν' ανήκουν στο Σώμα Στρατού.¹⁰⁸

Στη συνέχεια προχωρά στην παράθεση λεπτομερών υπολογισμών σχετικά με τις δυνάμεις αρμάτων συνοδείας και αρμάτων προστασίας του Πεζικού, από τους οποίους προκύπτει ακριβώς το συμπέρασμα ότι για την υποστήριξη ενός Συντάγματος Πεζικού θ' απαιτούνταν ένα περίπλοκο σχήμα ανεξάρτητων διμοιριών αρμάτων όλων των τύπων (συνοδείας και προστασίας), τα οποία θα εντάσσονταν στον διοικητικό έλεγχο άλλα της μεραρχίας και άλλα ως οργανικά στα συντάγματα.¹⁰⁹ Σε κάθε περίπτωση, ένα Σώμα Στρατού για να επιτεθεί σε μέτωπο 6-8 χιλιομέτρων θα πρέπει να διαθέτει περί τα έξι τάγματα διαφορετικών τύπων, δηλαδή περί τα δύο τάγματα αρμάτων μακrunής εμβελείας, ένα τάγμα αρμάτων προστασίας και τρία τάγματα αρμάτων συνοδείας.

Η πλέον κρίσιμη παρατήρηση έγκειται στις χρονικές λεπτομέρειες του συντονισμού της κοινής δράσης αρμάτων, Πεζικού και Πυροβολικού. Εδώ πράγματι ο Δαβάκης αποδεικνύει με τις παρατηρήσεις που καταγράφει την οξύνοια του πνεύματός του.¹¹⁰

Με αφετηρία την επικαλούμενη απαίτηση της «ακαριαίας» διάρρηξης του εχθρικού μετώπου, βάζει το σοβιετικό μοντέλο υπό τον «μεγεθυντικό φακό» του και αναδεικνύει εμφανείς αδυναμίες του. Πράγματι, όπως σημειώνει, τα άρματα μακrunής εμβελείας θα πρέπει να εξορμήσουν περί τα 45 λεπτά νωρίτερα από το Πεζικό, ενώ τα άρματα προστασίας 30 λεπτά. Αυτό φυσικά σημαίνει ότι όταν θα έρθει στιγμή να εξορμήσει το Πεζικό μαζί με τα άρματα συνοδείας θα έχει χαθεί κάθε αιφνιδιασμός.

Φυσικά μπορεί κάποιος ν' αντιτείνει ότι σ' αυτά τα 45 λεπτά θα έχει επιτευχθεί ο αντικειμενικός σκοπός της διάρρηξης του εχθρικού μετώπου και στο αμέσως επόμενο μισάωρο τα άρματα προστασίας θα έχουν επιφέρει σημαντικές βλάβες στην εχθρική αμυντική τοποθεσία. Σ' ενάντια όμως περίπτωση, ο εχθρός θα έχει καταφέρει να στρέψει το σύνολο του Πυροβολικού του κατά των επιτιθέμενων φιλίων.¹¹¹

Γενικότερα προκύπτει ένας περίπλοκος επιχειρησιακός σχεδιασμός, με «ασφυκτικά» χρονικά περιθώρια καθώς και μια πολυτυπία αρμάτων μάχης, αμφότερα, γεγονότα επιβαρυντικά. Ειδικά η πολυτυπία αρμάτων μάχης, προκάλεσε διάσπαση της σχεδιαστικής και παραγωγικής διαδικασίας σε ό,τι αφορούσε στην σοβιετική πολεμική βιομηχανία, χωρίς τα ανάλογα θετικά αποτελέσματα κατά τα αρχικά στάδια του πολέμου. Πράγματι, αν και οι Γερμανοί εισβάλλοντας τον Ιούνιο του 1941 αντιμετώπισαν έναν τεράστιο αριθμό αρμάτων, πάσης φύσης, η αποτελεσματικότητα των οποίων αποδείχθηκε αμφίβολη.

¹⁰⁷ Στο ίδιο, 88.

¹⁰⁸ Στο ίδιο, 90.

¹⁰⁹ Στο ίδιο, 91.

¹¹⁰ Στο ίδιο, 91-92.

¹¹¹ Στο ίδιο, 92.

Οι αντιλήψεις των Σοβιετικών επιτελών, όπως παρουσιάζονται το 1934 από τον Δαβάκη, εμφανίζονται σχεδόν παρόμοιες με αυτές των Γερμανών επιτελών, οι οποίοι επίσης πρέσβευαν την με επιθετική ορμή διάσπαση των εχθρικών γραμμών ευθύς αμέσως με την έναρξη της επίθεσης. Είναι γνωστό άλλωστε ότι οι Σοβιετικοί παρείχαν διευκολύνσεις στους Γερμανούς, ώστε να εκπαιδεύονται σε αντικείμενα απαγορευμένα από την Συνθήκη των Βερσαλλιών, όπως η χρήση αρμάτων μάχης. Μάλιστα, προσέθεταν και μια ιδεολογική χροιά, υποστηρίζοντας ότι οι στρατιωτικές ηγεσίες των «αστικών» κρατών δεν έδειχναν το απαιτούμενο ενδιαφέρον για την νέα τεχνολογία γιατί δεν νοιάζονταν για τις ζωές των απλών στρατιωτών.¹¹²

Εν τούτοις, στην πράξη, επί του πεδίου της μάχης, δεν λειτούργησαν όλα αυτά. Είναι καταγεγραμμένη η αδυναμία συνεργασίας των σοβιετικών τεθωρακισμένων με τα αντίστοιχα τμήματα Πεζικού.

Παρ' όλ' αυτά, οι παράγραφοι του έργου του Δαβάκη που αναφέρονται στον Σοβιετικό Στρατό είναι πολύ ενδιαφέρουσες, γιατί θίγουν πληθώρα πρακτικών ζητημάτων που απασχολούν τους στρατιωτικούς, σε ό,τι αφορά στις χρονικές επιδιώξεις μιας επίθεσης, σε σχέση ειδικά με την συνεργασία και αλληλοϋποστήριξη των όπλων μεταξύ τους ή στα βέλτιστα οργανωτικά μοντέλα που πρέπει να υλοποιηθούν. Μπορεί κάποιος να πει ότι στις παραγράφους αυτές, ο Δαβάκης προχωρά σε μια πληρέστερη αντιμετώπιση, μιας ευρύτερης γκάμας ζητημάτων, πέραν της συζήτησης για τα τεχνικά χαρακτηριστικά ενός άρματος ή κάποιες απλοϊκές σκέψεις επί τακτικών θεμάτων.

Στο τμήμα που αναφέρεται ειδικότερα στην οργάνωση των μονάδων των Σοβιετικών, γίνεται αναφορά σε κάποιες αρκετά προχωρημένες απόψεις, όπως η χρήση ελαφρών ερπυστριοφόρων ως μεταγωγικών υλικών και εφοδίων (τύπου Carden Loyd).¹¹³ Αναφέρεται επίσης στην προοπτική της ένταξης στα συντάγματα και τάγματα Πεζικού, οργανικών υπομονάδων αρμάτων, με ποικίλη σύνθεση (αναγνωριστικά, υποστηρίξεως κλπ).

Πολύ ωραία αναλύει επίσης ό,τι αφορά στην δυνατότητα του Πυροβολικού να συνοδεύει με πυρά τα φίλια επιτιθέμενα άρματα. Εδώ προβαίνει σε μια σημαντική παρατήρηση, ότι δηλαδή δεν θα είναι ανεκτή η οποιαδήποτε καθυστέρηση στην εξέλιξη της επίθεσης, ώστε να αλλάξει θέση τάξης το Πυροβολικό. Κάθε τέτοια καθυστέρηση, όπως είδαμε, είναι μη ανεκτή, αφού θα έθετε σε κίνδυνο την όλη εξέλιξη του αγώνα, ο οποίος βασίζεται στο «ακαριαίο» χτύπημα.¹¹⁴

Φθάνει μέχρι του σημείου να διαπραγματευθεί το ζήτημα της κατασκευής πυροβόλων, τοποθετημένων επί αυτοκινήτων παντοδαπού εδάφους, μια έννοια δηλαδή αντίστοιχη των σημερινών αυτοκινούμενων πυροβόλων και μάλιστα των πιο σύγχρονων εκδόσεων, τύπου Caesar, Archer, Zuzana κλπ, ικανά για περιστροφή 360° προς αντιμετώπιση ολόπλευρων απειλών. Επίσης προβλέπει την ανάγκη προωθημένων παρατηρητών, οι οποίοι θα συμβαδίζουν με το Πυροβολικό, ακόμη και επί ιπταμένων μέσων, ώστε η διαβίβαση των δεδομένων των στόχων να είναι άμεση.¹¹⁵

Εν συνεχεία, ακολουθεί ο επίλογός του, ο οποίος μας ξαφνιάζει με την λιτότητά του, αφού καταλαμβάνει λίγες μόνο γραμμές, μεστές όμως νοήματος. Μέσα στις λίγες αυτές

¹¹² Στο ίδιο, 87.

¹¹³ Στο ίδιο, 93.

¹¹⁴ Στο ίδιο, 94.

¹¹⁵ Στο ίδιο, 94.

γραμμές ο Δαβάκης διατυπώνει εκ νέου τον εκπαιδευτικό σκοπό του συγγράμματός του, το οποίο όπως αναφέρει αποβλέπει κυρίως στην παρακίνηση της περιέργειας και του ενδιαφέροντος του σώματος των Ελλήνων αξιωματικών, το οποίο λόγω της δημοσιονομικής ένδειας των χρόνων του Μεσοπολέμου,¹¹⁶ αλλά και συγκεκριμένων πολιτικών επιλογών,¹¹⁷ είχε αποκοπεί από τις διεθνείς εξελίξεις.

Επειδή πολλά από αυτά που καταγράφονταν στο πόνημά του βρίσκονταν ακόμη σε θεωρητικό επίπεδο, σπεύδει να διευκρινίσει ότι τα παραθέτει, πιστεύοντας ότι θεωρεί πολύ πιθανή την υλοποίησή τους στα πλαίσια ενός επερχόμενου πολέμου, είτε στο προπαρασκευαστικό στάδιο αυτού, είτε κατά την εξέλιξή του. Έμελε ν' αποδειχθεί πραγματικά προφητικός.

Το 1935 ο Δαβάκης υποβάλει στην υπηρεσία ένα απόρρητο υπόμνημα¹¹⁸ στο οποίο εκθέτει τις απόψεις του σχετικά με την κατασκευή σταθερών οχυρώσεων στα ελληνικά βόρεια σύνορα και στο κατά πόσον αυτός πιστεύει ότι η κατασκευή τέτοιων οχυρών θα είναι περιττή, σε αντίθεση με την συγκρότηση μίας ενιαίας δύναμης αεροπορικών και τεθωρακισμένων μέσων. Στο υπόμνημα αυτό, εξετάζει με αριστουργηματικό τρόπο το ζήτημα της πραγματικής επιχειρησιακής αξίας των οχυρών και αν και σε ορισμένες εκτιμήσεις του δεν επιβεβαιώθηκε τελικά, εν τούτοις τα όσα γράφει αποτελούν έναν εξαιρετικό οδηγό σκέψης για έναν αξιωματικό.

Πράγματι, ο Δαβάκης, με αρκετή οξυδέρκεια και απόλυτη σαφήνεια, παραθέτει, μέσα σε δύο μόλις σελίδες, τα συν και τα πλην της επιλογής για κατασκευή μόνιμων οχυρώσεων. Εδώ πρέπει να παρατηρήσουμε ότι το υπόμνημα έχει αρχική ημερομηνία υποβολής την 1^η Μαρτίου 1935, διαπιστώνουμε δηλαδή ότι η απόφαση που οδήγησε στην κατασκευή της Γραμμής Μεταξά είχε ήδη ληφθεί ή τουλάχιστον συζητούνταν σοβαρά.

Γράφει λοιπόν ότι τα τυχόν οχυρά που θα κατασκευαστούν, θ' απορροφήσουν σημαντικά κονδύλια, χωρίς να είναι βέβαιη η τελική χρησιμότητά τους. Υποστηρίζει δηλαδή ότι ένα οχυρό είναι μια στατική μορφή αμύνης, αμφίβολης αποτελεσματικότητας στον αιώνα της μηχανοκίνησης, ο οποίος ανέτελλε. Αντιθέτως, θα δέσμευε σημαντικούς αριθμούς προσωπικού και μέσων, τα οποία ενδεχομένως να μην είχαν καμία συμμετοχή στην εξέλιξη των επιχειρήσεων, μειώνοντας κατ' αυτόν τον τρόπο τις δυνάμεις κινητής άμυνας και προκάλυψης. Ο Δαβάκης εκτιμούσε ότι η κατασκευή μόνιμων οχυρώσεων αντιβαίνει στην αρχή του Πολέμου που αναφέρεται στην Οικονομία Δυνάμεων.¹¹⁹

Οι παραπάνω απόψεις είναι απόλυτα προφητικές σε ό,τι αφορά στην εξέλιξη, 5 χρόνια μετά, των επιχειρήσεων στη Γαλλία, όπου η περιβόητη Γραμμή Maginot τελικά έκανε ακριβώς αυτό. Δέσμευσε τεράστιους αριθμούς στρατευμάτων και υλικού, τα οποία όταν εκδηλώθηκε η γερμανική επίθεση, δεν εισέφεραν τίποτα. Η οξυδέρκεια του Δαβάκη, αν και ανήκων στη γαλλική σχολή σκέψης και όντας επιπλέον αξιωματικός του Πεζικού, δηλαδή ενός Όπλου που πάντοτε επιζητεί την εκμετάλλευση του εδάφους, τον οδήγησε στην προφητική διατύπωση των όσων εκτυλίχθηκαν στην Γαλλία το 1940.

Αν και σε ό,τι αφορά στην Γραμμή Μεταξά, λόγω τη υψηλής κατασκευαστικής αρτιότητάς της, δεν επιβεβαιώθηκαν πλήρως σε τακτικό επίπεδο, εν τούτοις δεν μπορεί παρά ν' αναρωτηθεί κανείς, ποια θα ήταν η εξέλιξη στο Βορειοηπειρωτικό μέτωπο, αν τα συγκεκριμένα κονδύλια είχαν κατευθυνθεί σε γενικότερους εξοπλισμούς. Δηλαδή, εν τέλει τα οχυρά άντεξαν στην επίθεση μίας στρατιωτικής δύναμης (γερμανικής) πολύ

¹¹⁶ Βλάσσης, *Τα Τεθωρακισμένα στον Ελληνικό Στρατό*, 95.

¹¹⁷ Στο ίδιο, 97.

¹¹⁸ Στο ίδιο, 341.

¹¹⁹ Στο ίδιο, 343.

ισχυρότερης από αυτήν την οποία ανέμεναν ν' αντιμετωπίσουν (βουλγαρικής), προσφέροντας τελικά μια «ηθική», δοξαστική νίκη στον Ελληνικό Στρατό και όχι αυστηρά επιχειρησιακή.

Εν προκειμένω δηλαδή άντεξαν πολύ περισσότερο από όσο εκτιμούσε ο Δαβάκης, ο οποίος κατέγραψε την άποψη ότι το Οχυρό Λίσσε συγκεκριμένα θα άντεχε μόλις για ένα 24ωρο, ενώ όλο το συγκρότημα των οχυρών του Υψιπέδου του Νευροκοπίου (οχυρά Μαλιάγκα, Περιθώρι, Παρταλούσκα, Ντάσαβλη, Λίσσε, Πυραμιδοειδές), άντεξε 4 ημέρες. Εν τέλει όμως, η εξέλιξη των επιχειρήσεων ήταν αυτή που προέβλεψε ο Δαβάκης στο απόρρητο υπόμνημά του, της 1^{ης} Μαρτίου 1935. Δηλαδή, τα οχυρά παρακάμφθηκαν, λόγω της γιουγκοσλαβικής κατάρρευσης, από τα Δυτικά.

Φυσικά, κανείς δεν μπορεί να ψέξει την ελληνική στρατιωτική ηγεσία του Μεσοπολέμου, αφού αφενός η διεθνής τάση τότε ήταν η κατασκευή εκτενών και εξεζητημένων οχυρωματικών γραμμών και οχυρών (Γραμμή Maginot, Γραμμή Siegfried, βελγικά οχυρά με σημαντικότερο το Eben Emael), η δε επιχειρησιακή αναποτελεσματικότητα αυτών, όπως πρόεκυψε πρακτικά επί του πεδίου της μάχης, με την άμεση και κατά εξευτελιστικό τρόπο κατάληψη του Eben Emael και την πλήρη παράκαμψη της Γραμμής Maginot, ούτε κατά διάνοια δεν ήταν αναμενόμενη, αφετέρου, το ελληνικό ορεινό ανάγλυφο ευνοούσε την κατασκευή μίας οχυρωματικής γραμμής, η οποία θα εξασφάλιζε την κάλυψη του εθνικού εδάφους, παρέχοντας πολύτιμο χρόνο για την επιστράτευση.

Η συνέχεια του υπομνήματος έχει ακόμη μεγαλύτερη σημασία, γιατί δείχνει ότι ο Δαβάκης, λίγους μόλις μήνες μετά την δημοσίευση του «Ο Στρατός του Μέλλοντος» αναθεωρεί την επιφυλακτικότητά του και εκδηλώνεται υπέρ της συγκρότησης μιας ενιαίας δύναμης πολεμικών αεροσκαφών και αρμάτων μάχης. Η διατύπωση των προτάσεων αυτών, τις οποίες θα παραθέσουμε αναλυτικά κατωτέρω, είναι πραγματικά συγκλονιστική, εάν σκεφθεί κανείς ότι προέρχεται από έναν αξιωματικό μίας πτωχής βαλκανικής χώρας, ο οποίος χάρη στην προσωπική του επαγγελματική τελειότητα, κατορθώνει να διατυπώσει δόγματα, τακτικά και επιχειρησιακά, την ίδια περίοδο με στρατιωτικούς, εκπροσώπους των μεγάλων ευρωπαϊκών δυνάμεων, και μάλιστα δύο ολόκληρα χρόνια πριν τον θεωρούμενο ως πατέρα των τεθωρακισμένων, τον Γερμανό Guderian.

Εν προκειμένω ο Δαβάκης προτείνει την συγκρότηση μιας δύναμης 300 πολεμικών αεροσκαφών και 160 αρμάτων μάχης, τα οποία συγκροτημένα σε συνδυασμένες δυνάμεις,¹²⁰ θα εδρεύουν σε στρατηγικής σημασίας περιοχές της χώρας, έτοιμα να επέμβουν όπου απαιτηθεί. Συγκεκριμένα προτείνει την ύπαρξη δύναμης 100 αεροσκαφών και 40 αρμάτων μάχης σε Αθήνα, Λάρισα και Καβάλα. Επίσης, προτείνει την συγκρότηση δύο μηχανοκίνητων μεραρχιών «Ιππικού», ανά μια σε Θεσσαλονίκη και Ανατολική Μακεδονία.¹²¹

Μη περιοριζόμενος απλά στην παράθεση αριθμών των μέσων που κρίνει σκόπιμο να προμηθευτεί η χώρα, και πριν από αυτήν, προχωρά στην διατύπωση ενός δόγματος χρησιμοποίησής τους, αφού ως εξαιρετικά καταρτισμένος αξιωματικός, γνωρίζει ότι απλά η ύπαρξη κάποιων μέσων, δεν επαρκεί και πρέπει να υπάρχει συγκεκριμένο δόγμα επιτυχημένης και αποτελεσματικής χρησιμοποίησης αυτών.

¹²⁰ Στο ίδιο, 344.

¹²¹ Στο ίδιο, 345.

Με καταπληκτική αντίληψη, εφάμιλλη, αν όχι καλύτερη πολλών σύγχρονων του στρατιωτικών, παραθέτει τα πλεονεκτήματα της κινητής αυτής δύναμης, χρησιμοποιώντας μια ποιητική μεταφορά, παρομοιάζοντας την όποια εχθρική επίθεση μ' έναν ορμητικό χείμαρρο, τον ρου του οποίου οι αμυνόμενες δυνάμεις θα πρέπει ν' ανακόψουν.¹²² Ο Δαβάκης παραθέτει την άποψη ότι με την Αεροπορία θα μπορούν να προσβληθούν τα σημεία συγκεντρώσεως των εχθρικών δυνάμεων, βαθιά μέσα στο εχθρικό έδαφος, επιτυγχάνοντας την αποδιοργάνωση της επίθεσής του καθώς και τα εχθρικά αεροδρόμια.¹²³ Οι ταχυκίνητες τεθωρακισμένες δυνάμεις, συνοδευόμενες από δυνάμεις Ιππικού και Πεζικού μεταφερόμενου με αυτοκίνητα, θα μπορούν να ενεργήσουν άμεσα προς κάθε κατεύθυνση, αποκόπτοντας και αποτελειώνοντας τις εχθρικές δυνάμεις που τυχόν έχουν διεισδύσει στο φίλιο έδαφος, αλλά και εισχωρώντας στο εσωτερικό της εχθρικής χώρας, προκειμένου να εκμεταλλευθούν την αποδιοργάνωση του εχθρού από τις φίλιες αεροπορικές προσβολές και επίσης προσβάλλοντας και καταστρέφοντας τον εχθρό μέσα στην ίδια του την χώρα.

Περιγράφει δηλαδή ο Δαβάκης αυτά ακριβώς τα στοιχεία που αποτέλεσαν την πεμπτουςία του γερμανικού κεραυνοβόλου πολέμου. Είναι πολύ σημαντική, για το ποιόν του ανδρός, η σύλληψη της εξαιρετικής σημασίας της Αεροπορίας στο πεδίο της μάχης, είτε σε τακτικό/επιχειρησιακό είτε σε στρατηγικό επίπεδο. Λίγοι στρατιωτικοί στην εποχή του είχαν αντιληφθεί αυτό το νέο είδος πολέμου. Ενδεχομένως ο Δαβάκης επηρεάστηκε από το "Vers l' Armée de Métier" του de Gaulle. Ακόμη όμως κι αν ισχύει κάτι τέτοιο, ο Δαβάκης καταθέτει συγκεκριμένη πρόταση, προσαρμοσμένη στις ελληνικές συνθήκες.

Δεν αναφέρεται σε συγκεκριμένη συγκρότηση μεραρχιών και ταξιαρχιών, όπως ο de Gaulle, αλλά κάνει αναφορά σε συγκεκριμένους αριθμούς μέσων μάχης, μπαίνοντας κατευθείαν στην ουσία. Προχωρεί ακόμη και σε κοστολόγηση της πρότασής του, την οποία κοστολογεί στα δύο δισεκατομμύρια δραχμές. Διατυπώνει την άποψη ότι η ύπαρξη ισχυρής Αεροπορίας έχει διττή χρησιμότητα, αφού θα εξασφαλίζει και την αντιαεροπορική άμυνα, μειώνοντας τον αριθμό των απαιτούμενων πυροβόλων και εξασφαλίζοντας την προστασία των ζωτικών κέντρων της χώρας, με ευελιξία.

Με λίγα λόγια, εισηγείται την συγκρότηση ενός ευέλικτου πυρήνα στον Στρατό, με τεθωρακισμένες δυνάμεις, συνδυαζόμενες με «ταχυκίνητες» (κατά τα δεδομένα της εποχής) δυνάμεις Πεζικού, μεταφερόμενες με φορτηγά. Οι απόψεις αυτές, επηρέασαν την συγκρότηση της πρώτης μηχανοκίνητης μονάδας του Ελληνικού Στρατού, του «Μηχανοκίνητου Συντάγματος Ιππικού (ΜΣΙ)».¹²⁴ Αυτό αποτελούσε μια «υβριδική» μονάδα, ουσιαστικά μηχανοκίνητου Πεζικού (κατά τους ορισμούς του Δαβάκη), της οποίας το προσωπικό επέβαινε σε οχήματα, χωρίς όμως κανένα τεθωρακισμένο, είτε άρμα μάχης, είτε μεταφοράς προσωπικού, ούτε καν τεθωρακισμένο αναγνωρίσεως.

Αν και η μονάδα αυτή στερούνταν των ανωτέρω μέσων, εν τούτοις αποτελούσε σημαντική πρόοδο στην αντίληψη και στην υιοθέτηση των σύγχρονων τακτικών μάχης. Σκοπός της ύπαρξής της ήταν η ταχεία μεταφορά δυνάμεων στο μέτωπο γι' αντιμετώπιση μιας εχθρικής εισβολής.¹²⁵ Στην περίπτωση αυτή, πράγματι το Μηχανοκίνητο Σύνταγμα Ιππικού ανταποκρίθηκε, μετακινούμενο από την Θεσσαλονίκη στο μέτωπο της Πίνδου, εντός 24 ωρών, ενισχύοντας τα ελληνικά τμήματα κατά τα πρώτα κρίσιμα 24ωρα. Εν τέλει δε, προσκολλήθηκε σε αυτό κι ένας αριθμός ιταλικών «αρματιδίων», που εγκαταλείφθηκαν

¹²² Στο ίδιο, 343.

¹²³ Στο ίδιο, 345.

¹²⁴ Στο ίδιο, 146.

¹²⁵ Στο ίδιο, 154.

από τους Ιταλούς κατά την μάχη στο Καλπάκι. Το τμήμα αυτό αποτέλεσε το πρώτο ελληνικό τεθωρακισμένο τμήμα, με διοικητή τον τότε Υπίλαρχο Χονδροκούκη Δημήτριο.

Η συνέχεια: Η μετάθεση στα σύνορα, η επιδείνωση της υγείας, η αποστρατεία. Νέα αντικείμενα συγγραφικής ενασχόλησης.

Το 1935, ο Δαβάκης μετατίθεται στην περιοχή της Δυτικής Μακεδονίας, ως διοικητής του ΙΧ Άλφα συνοριακού τομέα. Η σκοπιμότητα της μετάθεσης αυτής έχει αποτελέσει σημείο διχογνωμίας. Κατά μια άποψη, υπήρξε προϊόν πολιτικών αντιζηλιών, αφού ο Δαβάκης για κάποιο λόγο είχε πέσει στην δυσμένεια του τότε ισχυρού άνδρα της πολιτικής σκηνής, του Γεωργίου Κονδύλη, ο οποίος τον μετέθεσε εκτός Αθηνών, ώστε να τον απομονώσει.¹²⁶

Εν τούτοις, η μετάθεσή του εμφανίζεται σαν συνέχεια της όλης δράσης του και ως αποτέλεσμα του προαναφερθέντος υπομνήματος. Είναι λογικό επόμενο, το Γενικό Επιτελείο Στρατού να θέλει ν' αποστείλει στον Συνοριακό Τομέα της Καστοριάς, έναν έμπιστο και καταρτισμένο αξιωματικό, ο οποίος να δύναται να διατυπώσει άποψη σχετικά με τον τομέα αυτόν της ελληνικής επικράτειας. Ως επικουρική σκέψη μπορεί ν' αναφερθεί το γεγονός ότι οι πεδινόι διάδρομοι Κορυτσάς-Όρη Φλατσάτα-Καστοριά και Μοναστηρίου-στενωπού Βεύης-Κοζάνης, αποτελούσαν σημαντικούς άξονες εισβολής από Βορρά, οι οποίοι λόγω της μορφολογίας του εδάφους, θα ευνοούσαν τυχόν χρήση μηχανοκίνητων δυνάμεων από έναν εισβολέα που θα προερχόταν από Βορρά, όπως και έγινε τον Απρίλιο του 1941.¹²⁷

Άρα, η γνώμη του κατ' εξοχήν Έλληνα ειδήμονα σε θέματα μηχανοκίνητου πολέμου θα ήταν πολύτιμη για την ελληνική ηγεσία, ειδικά από την στιγμή που η συγκεκριμένη περιοχή των συνόρων θα έμενε χωρίς μόνιμη οχύρωση. Άλλωστε, η τοποθέτησή του ως διοικητή του Αποσπάσματος Πίνδου, όπως ονομάσθηκαν οι ελληνικές δυνάμεις που ανέλαβαν την άμυνα στον κρίσιμο κεντρικό τομέα του μετώπου προς Αλβανία και η συμμετοχή του στην επιχειρησιακή σχεδίαση σ' αυτόν, μάλλον ήταν απόρροια καλά υπολογισμένης κίνησης.

Δυστυχώς, όπως προκύπτει από τα γεγονότα, το βαρύ κλίμα της περιοχής επέδρασε δυσμενώς στην υγεία του και ειδικά στα παλαιά του τραύματα από τον Α' ΠΠ. Κατά τον χειμώνα 1935-1936 η επιδείνωση ήταν διαρκής, με αποτέλεσμα ν' αναγκαστεί να μεταβεί για νοσηλεία σε στρατιωτικά νοσοκομεία. Εν τέλει, μετά το πέρας των διαδοχικών αναρρωτικών αδειών, τον Δεκέμβριο του 1937 κρίθηκε αποστρατευτός.¹²⁸

Παρά ταύτα, η αποστρατεία του δεν αποθαρρύνει το συγγραφικό του έργο. Αντίθετα βρίσκει τον χρόνο ν' ασχοληθεί με παλαιά και νέα στρατιωτικά αντικείμενα, αποδεικνύοντας την αυξημένη του ευφυΐα. Πλέον χαρακτηριστική περίπτωση αυτή του άρθρου του στην Στρατιωτική Επιθεώρηση, όπου πραγματεύεται το αντικείμενο της χρήσης των αλεξιπτωτιστών, τους οποίους αποκαλεί ως «Το Πεζικό του Αέρος».

Το συγκεκριμένο άρθρο δημοσιεύτηκε τον Νοέμβριο του 1937 και μέσα απ' αυτό ο Δαβάκης περιγράφει το νέο πεδίο στρατιωτικής δραστηριότητας, το οποίο έμελε κατά τον

¹²⁶ Βερνάρδος. *Δαβάκης-Πίνδος*, 422.

¹²⁷ Όλα τα υπομνήματα του Δαβάκη έχουν δημοσιευτεί στο βιβλίο του Βλάχου, *Τα Τεθωρακισμένα στον Ελληνικό Στρατό*.

¹²⁸ Βερνάρδος. *Δαβάκης-Πίνδος*, 434.

επερχόμενο πόλεμο να δείξει την επιχειρησιακή σημασία και αποτελεσματικότητά του. Κατ' αρχήν γίνεται αναφορά σε μεμονωμένες ενέργειες στα πλαίσια του Α' ΠΠ και σε αεροπορικές μεταφορές στρατευμάτων σε αποικιακούς πολέμους της δεκαετίας του 1920, ενώ εν συνεχεία αναφέρεται η πρώτη συμμετοχή ενός ολόκληρου τάγματος αλεξιπτωτιστών σε μεγάλη άσκηση του σοβιετικού στρατού.¹²⁹

Ακολουθεί μια πλήρης περιγραφή των δογματικών αντιλήψεων χρησιμοποίησης των αλεξιπτωτιστών, όπου γίνεται αναφορά στις τακτικές εξασφάλισης της ζώνης ρίψεως από τα πρώτα τμήματα που θα προσγειωθούν σε αυτήν και περιγράφεται η τυπική σύνθεση ενός τάγματος αλεξιπτωτιστών, στην οποία περιλαμβάνονται ακόμη και μηχανοκίνητα μέσα (μοτοσυκλέτες με καλάθι). Ενέργειες οι οποίες υλοποιήθηκαν σε μεγάλο βαθμό κατά τις μεγάλες αεραποβατικές επιχειρήσεις του Β' ΠΠ, όπως στο Arnhem, όπου μεταφέρθηκαν από αέρος ακόμη και τζιπ.

Τον Δαβάκη επίσης απασχολεί το ζήτημα της επανόδου των αλεξιπτωτιστών στις φίλιες γραμμές, στο οποίο παραθέτει διάφορες εναλλακτικές, όπως η μετάβαση σε κάποιο ασφαλές σημείο επιβίβασης σε αεροσκάφη ή η δια θαλάσσης εκκένωσή τους. Στην περιγραφή που κάνει περιορίζει τις αποστολές των τμημάτων αυτών καθαρά σε ρόλο καταδρομικό, δηλαδή στην προσβολή και καταστροφή κρίσιμων εγκαταστάσεων, όπως βιομηχανικές υποδομές, συγκοινωνιακοί κόμβοι κλπ, θεωρώντας ότι πάντοτε τα τμήματα αυτά θ' απαγκιστρώνονται και θα επιστρέφουν στις φίλιες γραμμές. Δεν προβλέπει την χρήση τους για τυχόν προκατάληψη εδαφών και διατήρησή τους μέχρι την συνένωση με φίλια τμήματα.

Σε κάθε περίπτωση, η εν έτει 1937 συγγραφή και δημοσίευση του άρθρου αυτού, η οποία λαμβάνει χώρα ενώ ο Δαβάκης είναι ήδη απόστρατος, δείχνει γι' άλλη μια φορά την επαγγελματική του επάρκεια και την αγάπη του προς τα στρατιωτικά πράγματα. Η ενασχόλησή του με ένα καινοτόμο τρόπο πολέμου, όπως αποτελούσε η χρήση αλεξιπτωτιστών, αποτελεί μια ενδιαφέρουσα πτυχή του όλου συγγραφικού του έργου. Πράγματι, μπορεί εμείς, έχοντας σήμερα υπόψη μας την επιτυχημένη δράση των αλεξιπτωτιστών στον Β' ΠΠ και στους πολέμους έκτοτε, να μην εντυπωσιαζόμαστε, αλλά για το 1937 τίποτα από αυτά δεν ήταν δεδομένο. Όλα ήταν ακόμη σε «πειραματική» φάση, όπως άλλωστε αποδείχθηκε και στον Β' ΠΠ. Παραδείγματος χάριν, οι Σοβιετικοί μπορεί να εμφανιζόντουσαν ως πρωτοπόροι στην χρήση αλεξιπτωτιστών, οι Γερμανοί όμως και οι Αγγλοαμερικανοί ήταν αυτοί που εν τέλει εξέλιξαν στον ύψιστο βαθμό την χρήση των τμημάτων αυτών.

Νωρίτερα μέσα στο 1937 (Αύγουστος του έτους αυτού), ο Δαβάκης είχε δημοσιεύσει και πάλι στη Στρατιωτική Επιθεώρηση,¹³⁰ ένα άρθρο με τίτλο: «Μάχη των Αρμάτων Πεζικού». Το άρθρο είναι απόλυτα προφητικό και εμπεριστατωμένο και αποτυπώνει πλήρως τις αντιλήψεις της εποχής σχετικά με το πώς θα διεξαγόταν ο επερχόμενος πλέον πόλεμος. Σ' αυτό, από τις πρώτες κιόλας γραμμές, αποτυπώνονται τα δογματικά λάθη της γαλλικής σχολής σκέψης, των οποίων ο Δαβάκης, παρά την οξυδέρκειά του, παραμένει «αιχμάλωτος». Αποτυπώνονται δε και οι αντιλήψεις των εγχώριων επικριτών της χρήσης των αρμάτων μάχης, οι οποίοι πολεμούσαν οποιαδήποτε σκέψη για εισαγωγή σε χρήση άρματος μάχης στον Ελληνικό Στρατό.

¹²⁹ Κωνσταντίνος Δαβάκης, «Το Πεζικόν του Αέρος», *Στρατιωτική Επιθεώρηση*, Τ. 11 (Νοέμβριος 1937), 102.

¹³⁰ Κωνσταντίνος Δαβάκης, «Μάχη των Αρμάτων Πεζικού», *Στρατιωτική Επιθεώρηση*, Τ. 8 (Αύγουστος 1937), 11-39.

Όπως αναφέρει ευθύς αμέσως, σύμφωνα με τον γαλλικό κανονισμό, του 1920, για την χρήση των αρμάτων, το άρμα μάχης χαρακτηρίζεται ως «μηχάνημα συνοδείας του Πεζικού» και επίσης ότι «τα άρματα είναι συμπληρωματικά μέσα ενεργείας τιθέμενα προσωρινώς εις την διάθεσιν του Πεζικού». Στις φράσεις αυτές συμπυκνώνεται το δράμα της γαλλικής στρατιωτικής σκέψης, το οποίο οδήγησε στην ταπεινωτική ήττα του Ιουνίου 1940.

Οφείλουμε εδώ να ξεκαθαρίσουμε, ότι η υπεροχή των Γερμανών δεν οφειλόταν σ' αυτή καθεαυτή την χρήση των αρμάτων μάχης, αλλά στην αποτελεσματική συνδυαστική χρήση όλων των εμπλεκόμενων Όπλων, Πεζικού, Τεθωρακισμένων, Πυροβολικού, Μηχανικού¹³¹ και πρωτίστως στην ενεργητικότητα των νεαρών Γερμανών ανωτάτων αξιωματικών, οι οποίοι πρωτοστατούσαν στο πεδίο της μάχης δια της φυσικής παρουσίας τους. Στα πλαίσια της γερμανικής αποτελεσματικότητας πρέπει να τονίσουμε ιδιαίτερα την ευρεία χρήση των ασύρματων επικοινωνιών (άλλωστε ο ίδιος ο Guderian είχε ξεκινήσει την καριέρα του ως αξιωματικός στο Πεζικό, μεταπηδώντας, κατά την διάρκεια του Α' ΠΠ στις Διαβιβάσεις, δηλαδή γνώριζε άριστα την χρήση και εκμετάλλευση των ασύρματων μέσων επικοινωνιών) σε όλα τα επίπεδα, και την ανάδειξη του σημαντικού ρόλου της Αεροπορίας, η οποία με τα εξειδικευμένα βομβαρδιστικά της πέτυχε την κυριολεκτική διάλυση των γαλλικών τμημάτων.

Δεν είναι τυχαίο ότι ο Rommel κατά την εισβολή στην Γαλλία, φέροντας τον βαθμό του υποστρατήγου, διοικητού μεραρχίας, ήταν μόλις 49 ετών, ενώ ο συνομήλικος του de Gaulle ήταν ακόμη συνταγματάρχης (ο Guderian αντίστοιχα, σωματάρχης ων, ήταν και αυτός μόλις 53 ετών), μόλις και μετά βίας δε του ανατέθηκε η διοίκηση μιας ασχημάτιστης ακόμη μεραρχίας, και αυτό μόλις την επόμενη μέρα από την έναρξη της γερμανικής επίθεσης.¹³² Ας μην ξεχνάμε δε, ότι στην περίοδο κρίσεων του 1936, ο de Gaulle είχε κριθεί **μη προακτέος**,¹³³ λόγω ακριβώς της κριτικής που ασκούσε στις απαρχαιωμένες αντιλήψεις της γαλλικής ηγεσίας, της οποίας η «στενοκεφαλιά» θα κόστιζε στην χώρα τον διαχρονικό εξευτελισμό και τον ιστορικό διασυρμό, στερώντας παράλληλα το status της μεγάλης δύναμης και οδηγώντας την μεταπολεμικά στην παρακμή.

Οι υπέργηροι Γάλλοι στρατηγοί [στρατηγός Gamelin αρχιστράτηγος των γαλλικών Ενόπλων Δυνάμεων, 68 ετών το 1940, στρατηγός Huntziger, διοικητής της 2^{ης} γαλλικής Στρατιάς, που δέχθηκε την κύρια γερμανική επίθεση στην περιοχή των Ardennes (Αρδεννών), 61 ετών το 1940],¹³⁴ δεν μπόρεσαν ν' ανταποκριθούν στην νέα μορφή πολέμου, που απαιτούσε σημαντικές πνευματικές και σωματικές αντοχές.¹³⁵ Απομονωμένοι σε στρατηγεία εγκατεστημένα σε μεσαιωνικούς πύργους, πολλά χιλιόμετρα μακριά από την πρώτη γραμμή, την ίδια στιγμή που οι κατά πολύ νεώτεροι Γερμανοί μέραρχοι και σωματάρχες ηγούντο από την πρώτη γραμμή του μετώπου.

Ο πνευματικός λήθαργος στον οποίο είχε περιέλθει η γαλλική ηγεσία περιγράφεται εξαιρετικά στο παρακάτω απόσπασμα, με το οποίο ο ίδιος ο de Gaulle καταγράφει τις

¹³¹ Robert A. Doughty, *The Seeds of Disaster: The Development of French Army Doctrine, 1919-1939*. (Hamden: Archo Books, 1985), xi.

¹³² Alistair Horne, *To Lose a Battle: France 1940* (London: Macmillan, 1969), 371.

¹³³ Στο ίδιο, 90.

¹³⁴ Doughty, *The Seeds of Disaster*, 1.

¹³⁵ Στο ίδιο, 5.

εντυπώσεις από μια επίσκεψή του στην έδρα του γαλλικού Γενικού Αρχηγείου, στον πύργο της Vincennes:¹³⁶

Μέσα σε μια ατμόσφαιρα παρόμοια με την ατμόσφαιρα μοναστηριού, περιστοιχιζόμενος (σ.σ. ο στρατηγός Gamelin), από λιγοστούς αξιωματικούς, εργαζόμενος και διαλογιζόμενος, τελείως αποκομμένος από τις τρέχουσες εξελίξεις...

Αν και δυστυχώς ο Δαβάκης υιοθετεί στο άρθρο του αυτό τις γαλλικές απόψεις, ταυτιζόμενος απόλυτα με την γαλλική στρατιωτική σκέψη, μπορεί εν τούτοις να ειπωθεί προς υπεράσπισή του, ότι το άρθρο αυτό είναι καθαρά «παιδευτικό», αποσκοπεί δηλαδή να εκθέσει στο ευρύ στρατιωτικό αναγνωστικό κοινό την εν γένει χρήση στο πεδίο της μάχης του νέου Όπλου των Τεθωρακισμένων. Ο Δαβάκης αναγκάζεται «να βάλει νερό στο κρασί του», ως καλός παιδαγωγός, ώστε να μην προκαλέσει την άμεση απόρριψη των διδαχών του, αλλά να καταφέρει να διεισδύσει στο μυαλό και την σκέψη των νεωτέρων αξιωματικών, παρέχοντας τους τις έστω και βασικές γνώσεις περί του μηχανοκίνητου πολέμου.

Όπως εύστοχα είχε παρατηρήσει ο τότε Α/ΓΕΣ αντιστράτηγος Παπάγος, στις 18 Φεβρουαρίου του 1937:¹³⁷

*Πάντως επί του ζητήματος τούτου (σ.σ. του εκσυγχρονισμού του Ελληνικού Στρατού) εσχηματίσθη τόσον έκδηλος η **κοινή γνώμη** των στελεχών του Πεζικού και του Ιππικού...*

Και ακριβώς αυτή είναι η ύψιστη συνεισφορά του Δαβάκη στο ελληνικό στρατιωτικό γίγνεσθαι. Η για πρώτη φορά προσπάθεια εισαγωγής καινοτόμων δογμάτων και η παρακίνηση της φαντασίας των Ελλήνων αξιωματικών, ιδία των νεωτέρων, στην αναζήτηση νέων ιδεών, τις οποίες η Ελλάδα, ως ένα μικρό αριθμητικά έθνος, είχε και έχει απόλυτη ανάγκη, αφού μόνο η ποιοτική-τεχνολογική υπεροχή έδινε και θα δίνει το αποφασιστικό πλεονέκτημα που θα εξασφαλίζει την αποτελεσματικότητα των ελληνικών όπλων.

Η επιβεβαίωση: Οι επιχειρήσεις στην Πολωνία (Σεπτέμβριος 1939) και στην Γαλλία (Μάιος-Ιούνιος 1940)

Αντί ενός τυπικού επιλόγου, προτιμώ να προχωρήσω στην ανάλυση της τελευταίας συγγραφικής απόπειρας του Δαβάκη, η οποία είναι μια κριτική επί του «Γερμανοπολωνικού Πολέμου», δηλαδή των πρώτων πολεμικών επιχειρήσεων του Β' ΠΠ, ως συνέπεια της γερμανικής εισβολής στην Πολωνία.¹³⁸ Η συγκεκριμένη έκθεση, δημοσιευμένη τον Οκτώβριο του 1940, αποτελεί και το «κύκνιο άσμα» του Δαβάκη, αφού λόγω του επελθόντος πολέμου δεν μπόρεσε να δημοσιεύσει οτιδήποτε άλλο. Μπορεί μάλιστα κάποιος να πει ότι ο Δαβάκης είχε την «ευτυχία» να δει τις απόψεις του να επιβεβαιώνονται στο ακέραιο.

Στο κείμενο, ο Δαβάκης περιγράφει με ωραίο τρόπο την διάρθρωση των γερμανικών στρατευμάτων που κατέβαλαν την Πολωνία, αναλύοντας την οργανωτική τους δομή και διατυπώνοντας παράλληλα σημαντικές απόψεις. Μετά από μια σύντομη αρχική αναφορά

¹³⁶ Horne, *To Lose a Battle*, 128.

¹³⁷ Βλάσσης, *Τα Τεθωρακισμένα στον Ελληνικό Στρατό*, 146.

¹³⁸ Κωνσταντίνος Δαβάκης, «Τα Πρώτα Διδάγματα του Γερμανοπολωνικού Πολέμου», *Στρατιωτική Επιθεώρηση*, τ. 34, (Οκτώβριος 1939) 75-94.

στην πολωνική πλευρά, καταγράφει έναν κατ' αρχήν διαχωρισμό των γερμανικών μεραρχιών σε ελαφρές τεθωρακισμένες, βαρείες τεθωρακισμένες και μηχανοκίνητες.

Τις ελαφρές περιγράφει συνοπτικά ως δυνάμεις αναγνώρισης, εκμετάλλευσης και καταδίωξης. Εκεί που δίνει ιδιαίτερη βαρύτητα είναι στις αποκαλούμενες ως «βαρείες» τεθωρακισμένες μεραρχίες. Σε ό,τι αφορά σε αυτές κάνει εκτενή αναφορά, περιγράφοντας με αρκετές λεπτομέρειες την σύνθεσή τους, πράγμα λογικό και σκόπιμο, αφού σε αυτές απεικονίζονταν κατά υποδειγματικό τρόπο όλη η πολεμική σκέψη του Μεσοπολέμου, όπως αυτή είχε εκφραστεί, κατά ιστορική ειρωνεία, από τους Άγγλους και Γάλλους θεωρητικούς, αλλά και από τον ίδιο τον Δαβάκη, ειδικά στο υπόμνημά του τον Μάρτιο του 1935.

Η κάθε γερμανική «βαρεία» μεραρχία περιλάμβανε κατ' αρχήν μια ταξιαρχία αρμάτων μάχης, η οποία αποτελούνταν από δύο συντάγματα αρμάτων. Κάθε σύνταγμα με την σειρά του είχε δύο τάγματα αρμάτων, αποτελούμενα από τέσσερεις λόχους αρμάτων το καθένα. Οι τρεις λόχοι είχαν άρματα οπλισμένα με πολυβόλα ή πυροβόλα 37 χιλιοστών, ενώ ο τέταρτος λόχος είχε άρματα με πυροβόλα 37 και 75 χιλιοστών. Συνολικά, η μεραρχία αυτή είχε 320 άρματα μάχης.

Αυτό που έχει ιδιαίτερη σημασία, γιατί επιβεβαιώνει τις εισηγήσεις του Δαβάκη, από το υπόμνημα του Μαρτίου 1935, είναι ότι η «βαρεία» γερμανική μεραρχία περιελάμβανε μια ταξιαρχία «εποχούμενων» τυφεκιοφόρων, δηλαδή μηχανοκίνητου ουσιαστικά Πεζικού, όμοιου με αυτό που εισηγούνταν ο Δαβάκης να συγκροτηθεί και μάλιστα σε επίπεδο μεραρχίας. Η ταξιαρχία αυτή περιελάμβανε ένα σύνταγμα τυφεκιοφόρων και ένα τάγμα μοτοσικλετιστών. Και σε ό,τι αφορά σε αυτή την πτυχή ο Ελληνικός Στρατός κινούνταν στην ίδια κατεύθυνση, υπό την επίδραση του Δαβάκη και των άλλων αξιωματικών, αφού στη δύναμη του Μηχανοκίνητου Συντάγματος Ιππικού είχε γίνει ειδική παραγγελία μοτοσυκλετών και μάλιστα, επειδή η γερμανική BMW δεν μπορούσε να ικανοποιήσει την ελληνική παραγγελία, ο Ελληνικός Στρατός είχε παραγγείλει αντίστοιχες βελγικές μοτοσυκλέτες M-12.

Η γερμανική μεραρχία πλαισιωνόταν από ομάδα αναγνωρίσεως, τάγμα αντιαρματικών (με 36 πυροβόλα), σύνταγμα Πυροβολικού (με 24 σωλήνες), τάγμα τηλεγραφητών, δηλαδή πλήρη κλιμάκια υποστήριξης μάχης. Συνολικά χίλια οχήματα και μέσα μάχης.

Οι δε μηχανοκίνητες μεραρχίες αποτελούνταν από μέσα όλων των όπλων, τα οποία μεταφέρονταν από μη θωρακισμένα τροχοφόρα μέσα παντός εδάφους (6X6), ώστε να μπορούν να συνοδεύουν και να υποστηρίζουν τις βαρείες μεραρχίες.

Όπως παρατηρεί, οι Γερμανοί δημιούργησαν και χρησιμοποίησαν με λογική, μια τεθωρακισμένη και μηχανοκίνητη δύναμη, η οποία εκμεταλλευόμενη και το αναπεπταμένο του εδάφους της Ανατολικής Ευρώπης, κατόρθωσε να επιβληθεί σ' έναν αντίπαλο που μειονεκτούσε σημαντικά. Η πολωνική ηγεσία είχε αφήσει τις στρατιωτικές της δυνάμεις τελείως εκτός των εξελίξεων.

Όπως είχε γράψει ο Δαβάκης στο βιβλίο του «Ο Στρατός του Μέλλοντος», ένας Βρετανός παρατηρητής του Αμερικανικού Εμφυλίου, σαν συνέπεια της πρώτης ναυμαχίας μεταξύ θωρακισμένων πλοίων, είχε διατυπώσει το αξίωμα: «Εκείνος που πηγαίνει στον πόλεμο με πλοίο εκ ξύλου είναι άφρων και εκείνος που τον στέλλει είναι εγκληματίας». Και συμπλήρωνε ο Δαβάκης, ότι το ίδιο ίσχυε και για όποιον θα έστελνε Πεζικό εναντίον αρμάτων.

Αυτό που τονίζει ο Δαβάκης είναι η επιτυχημένη χρήση της Αεροπορίας, με την οποία οι γερμανικές δυνάμεις κατόρθωσαν την πλήρη εξουδετέρωση των πολωνικών δυνάμεων,

αποδιοργανώνοντάς τες πλήρως.¹³⁹ Μπορεί να ειπωθεί ότι η μεγάλη επιτυχία των Γερμανών ήταν η συνδυαστική χρήση της Αεροπορίας και των μηχανοκίνητων και τεθωρακισμένων δυνάμεων. Η Γερμανική Αεροπορία μπορεί να ειπωθεί ότι κάλυπτε τα κενά των μειωμένων ακόμη επιχειρησιακών χαρακτηριστικών των γερμανικών αρμάτων, κάτι που διεφάνη ακόμη περισσότερο στην εκστρατεία κατά της Γαλλίας, τον Μάιο-Ιούνιο του 1940, οπότε και οι Γερμανοί ήρθαν αντιμέτωποι με στρατούς (γαλλικό, βρετανικό, βελγικό) παραπλήσιων δυνατοτήτων.

Ο Δαβάκης, ως οξυδερκής αξιωματικός, προβαίνει στην διατύπωση σημαντικών συμπερασμάτων, το πρώτο εκ των οποίων αναφέρεται στο ότι το γερμανικό σύστημα του κεραυνοβόλου πολέμου δεν αποτελούσε «πανάκεια»¹⁴⁰ όπως χαρακτηριστικά το αποκαλεί, αφού έτυχε ιδανικής εφαρμογής στα αναπεπταμένα πεδία της Ανατολικής Ευρώπης. Το συμπέρασμα αυτό είναι απόλυτα λογικό και αντανακλά τον εύλογο σκεπτικισμό των επαγγελματιών στρατιωτικών της εποχής, απέναντι σ' ένα εντυπωσιακό μεν εκ πρώτης όψεως μοντέλο διεξαγωγής πολεμικών επιχειρήσεων, υποκρύπτον δε σημαντικά μειονεκτήματα, τα οποία εκδηλώθηκαν σε μεταγενέστερο χρόνο.

Πράγματι, αν και οι γερμανικές επιτυχίες επανεπιβεβαιώθηκαν τον επόμενο χρόνο στις πεδιάδες της Φλάνδρας και της Βορειοανατολικής Γαλλίας, εν τούτοις οι εκστρατείες στα Βαλκάνια, στην Βόρεια Αφρική και στο Ανατολικό Μέτωπο έδειξαν τις εγγενείς αδυναμίες του γερμανικού μοντέλου. Οι ορεινές οδεύσεις των Βαλκανίων εμπόδισαν την απρόσκοπτη κίνηση των γερμανικών φαλάγγων, οι δε οχυρώσεις της Γραμμής Μεταξά απεδείχθησαν επαρκείς έναντι των μηχανοκίνητων δυνάμεων. Εάν δεν είχε επέλθει η τόσο ραγδαία και ανέλπιστη, για τους Γερμανούς, γιουγκοσλαβική κατάρρευση, οι γερμανικές επιχειρήσεις στη Βαλκανική θα είχαν διαρκέσει πολύ περισσότερο και με πολύ μεγαλύτερο κόστος, συν το γεγονός ότι υπήρξε η πρώτη εκστρατεία στην οποία φάνηκαν τα όρια του γερμανικού συστήματος ανεφοδιασμού.

Ομοίως, οι επιχειρήσεις στην Βόρειο Αφρική και τις στέπες της Ρωσίας έδειξαν τα τεχνολογικά όρια του γερμανικού στρατού, ενώ η νεώτερη ιστοριογραφία κατέδειξε τα πολλαπλά αδιέξοδα ενός στρατού, ο οποίος ήταν μόνο κατ' όνομα μηχανοκίνητος και αποτελούσε προϊόν ενός εσπευσμένου και εν πολλοίς ανολοκλήρωτου επανεξοπλισμού. Είναι αδιαμφισβήτητο γεγονός ότι ο γερμανικός στρατός στηριζόταν σε πολύ μεγάλο βαθμό στην χρήση ζώων για τον ανεφοδιασμό του, όπως επίσης τα τεχνικά μέσα πολέμου που είχε αναπτύξει, είτε ήταν ακόμη μη επαρκώς εξελιγμένα, είτε δεν επαρκούσαν αριθμητικά για την υπερεξάπλωση που πραγματοποιήθηκε μέσα στο 1941, με την ταυτόχρονη εμπλοκή στην Ανατολική Ευρώπη και στην Βόρειο Αφρική.

Ο Δαβάκης αντιλήφθηκε ότι ο γερμανικός τρόπος πολέμου είχε τα όριά του, είτε αυτά θα καθοριζόντουσαν από το εδαφικό ανάγλυφο, είτε από τις κλιματολογικές συνθήκες, είτε από τις εγγενείς του αδυναμίες. Προχωρά μάλιστα στη διατύπωση ενός δεύτερου σημαντικού συμπεράσματος, το οποίο διατυπώνει ως κριτική προς την πολωνική ηγεσία. Όπως χαρακτηριστικά αναφέρει, «μια όμως Ανωτάτη Στρατιωτική Διοίκησης δεν διοικεί με προοπτικήν ημερών, αλλά ετών· ώφειλε τουτέστιν η Πολωνική Διοίκησης να προαισθανθή προ πολλών ετών τον κίνδυνον ως και την μορφήν του κινδύνου και να δώση εις τον Πολωνικόν στρατόν τα μέσα προς απόκρουσιν του κινδύνου τούτου».¹⁴¹

¹³⁹ Δαβάκης, «Τα Πρώτα Διδάγματα του Γερμανοπολωνικού Πολέμου», 79.

¹⁴⁰ Στο ίδιο, 80.

¹⁴¹ Δαβάκης, «Τα Πρώτα Διδάγματα του Γερμανοπολωνικού Πολέμου», 82.

Δεν θα μπορούσε να θέσει καλύτερα και πιο εύγλωττα την κύρια πρόκληση που αντιμετωπίζουν οι στρατιωτικές ηγεσίες. Η διατύπωση του Δαβάκη είναι καταλυτικά διαχρονική, και αντανακλά την ύψιστη ευθύνη, όχι μόνο τις στρατιωτικές αλλά και της πολιτικής ηγεσίας ενός Έθνους, αυτή της επαρκούς πολεμικής προπαρασκευής προκειμένου για την αντιμετώπιση πάσης φύσης απειλής.

Οπωσδήποτε ο Δαβάκης ήθελε σαφώς να θίξει την εξοπλιστική αποτελμάτωση που είχε χαρακτηρίσει τα ελληνικά στρατιωτικά πράγματα κατά τον Μεσοπόλεμο, η οποία είχε οδηγήσει σε μια απέλπιδα προσπάθεια επανεξοπλισμού, εν όψει της καινοφανούς ιταλικής απειλής. Γι' άλλη μια φορά, το ελληνικό κράτος έσπευδε, μέσα σε μια μόλις τετραετία, να καλύψει ελλείψεις της προηγούμενης δεκαετίας, συναντώντας σημαντικά εμπόδια, αφού ήδη οι μεγάλες βιομηχανικές προμηθεύτριες χώρες είχαν δεσμεύσει την βιομηχανία τους για τις δικές τους ανάγκες.

Στη συνέχεια ο Δαβάκης παραθέτει εκ νέου την άσκηση άνευ στρατευμάτων που είχε διεξαχθεί στην γαλλική Σχολή Πολέμου, την ίδια στην οποία είχε αναφερθεί στο «Ο Στρατός του Μέλλοντος» και αναλύθηκε ανωτέρω. Προφανώς πίστευε ότι η συγκεκριμένη άσκηση και τα συμπεράσματά της αντιπροσώπευαν χαρακτηριστικό δείγμα των τεκταινομένων στα πεδία των μαχών, αν και οι ενέργειες των γερμανικών δυνάμεων ήταν πολύ πιο ταχείες και άμεσες από τα περιγραφόμενα στο πολεμικό παίγνιο της γαλλικής Σχολής Πολέμου.

Πράγματι, στα τελικά αυτά συμπεράσματα γίνεται αναφορά σε διείσδυση σε βάθος 5 χιλιομέτρων. Γίνεται δηλαδή εύκολα αντιληπτό, ότι την στιγμή εκείνη οι γερμανικές δυνάμεις τόσο στην Πολωνία, όσο κι ένα χρόνο μετά στην Γαλλία, είχαν επιτύχει διεισδύσεις εκατοντάδων χιλιομέτρων. Η συνέχεια του κειμένου συμπερασμάτων του Δαβάκη για τον Γερμανοπολωνικό Πόλεμο, αναλύεται σε μια διήγηση του ανώφελου ηρωισμού των πολωνικών αμυντικών δυνάμεων, η οποία ήταν μεν επωφελής για τον τότε αναγνώστη προκειμένου ν' αντιληφθεί το μάταιο της χρήσης ιππέων κατά τεθωρακισμένων, δεν έχει όμως να προσφέρει κάτι στον σημερινό αναγνώστη. Μπορεί να πει κανείς ότι οι αξιωματικοί-υπέρμαχοι του σύγχρονου πολέμου, διαπίστωναν χαιρέκακα την πλήρη επιβεβαίωση των απόψεών τους περί ριζικής και ολικής μεταβολής του τρόπου πολέμου.

Εν τούτοις, ο Δαβάκης έρχεται να καταγράψει μια πολύ σημαντική πληροφορία που προέρχεται από έναν Πολωνό συνταγματάρχη και η οποία είναι ιδιαίτερου ελληνικού ενδιαφέροντος και επιβεβαιώνει τα όσα έγραφε διαχρονικά ο Δαβάκης, σε ό,τι αφορούσε στην κινητικότητα των τεθωρακισμένων και των μηχανοκίνητων στα ελληνικά εδάφη.

Αναφέρει επίσης συγκεκριμένα ότι οι γερμανικές τεθωρακισμένες δυνάμεις, είχαν παραβιάσει με καταπληκτική ταχύτητα έναν νευραλγικής σημασίας αυχένα στα σύνορα μεταξύ Πολωνίας και Σλοβακίας (η δεύτερη ήταν γερμανικό προτεκτοράτο και το έδαφός της χρησιμοποιήθηκε για την εισβολή). Η σχεδόν άμεση κατάληψη του αυχένα του Jablunkon από τις τεθωρακισμένες δυνάμεις των Γερμανών, οδήγησε στην εξίσου άμεση κατάληψη του Lvon (περισσότερο γνωστό στις μέρες μας ως Lνίν) και της Κρακοβίας, στα νώτα των πολωνικών δυνάμεων, με αποτέλεσμα ν' ανατραπεί η γενικότερη διάταξή τους. Το γεγονός αυτό, το οποίο είχε συνδυαστεί με προηγούμενη αποτυχημένη καταδρομική ενέργεια από απόσπασμα καταδρομέων «Brandenburgers», απέδειξε ότι τα τεθωρακισμένα μπορούσαν να κινηθούν ταχύτατα σε ορεινά και ημιορεινά εδάφη, κατορθώνοντας να καταλάβουν σημαντικούς αντικειμενικούς σκοπούς, με ακόμη και στρατηγικό ενδιαφέρον.

Τα γεγονότα αυτά, όπως η κατάληψη του αυχένα Jablunkov ή η διέλευση των γερμανικών τεθωρακισμένων και μηχανοκίνητων τμημάτων από τις Αρδέννες, αποδείκνυαν την προορατικότητα αξιωματικών όπως ο Δαβάκης, οι οποίοι είχαν προ πολλού χρόνου υποστηρίξει ότι τα άρματα μάχης δεν θα δεσμεύονταν από το εδαφικό ανάγλυφο. Ο Δαβάκης υπήρξε από την πρώτη στιγμή ξεκάθαρος και αναλυτικός σε ό,τι αφορούσε στην δυνατότητα κίνησης των αρμάτων στο ελληνικό έδαφος, υποδεικνύοντας και τους συγκεκριμένους πεδινούς διαδρόμους που θα συνέβαινε αυτό, όπως η Δυτική Μακεδονία. Αυτός ήταν άλλωστε και ο λόγος που είχε τοποθετηθεί διοικητής στον ΙΧ Άλφα Συνοριακό Τομέα, ώστε να δυνηθεί να μελετήσει το έδαφος και να διατυπώσει προς την ελληνική ηγεσία συγκεκριμένα συμπεράσματα.

Πράγματι, κατά τ' αρχικά στάδια της ιταλικής εισβολής, το ελληνικό Γενικό Στρατηγείο είχε δεσμεύσει σημαντικές δυνάμεις ως εφεδρείες στην ευρύτερη περιοχή της Κοζάνης, των Γρεβενών και της Λάρισας, ώστε να δυνηθεί ν' ανταποκριθεί σε οποιαδήποτε ιταλική κίνηση στον πεδινό άξονα Κορυτσάς-Καστοριάς-Κοζάνης-Σερβίων. Αποτελεί απορίας άξιο γιατί οι Ιταλοί δεν επέλεξαν να επιτεθούν στον τομέα αυτό των ελληνοαλβανικών συνόρων, όπου τα διαθέσιμα 90 άρματα μάχης τους θα τους παρείχαν ακόμη μεγαλύτερη υπεροπλία, απ' ότι στον ορεινό άξονα που διερχόταν από το Καλπάκι.

Ο Γερμανοπολωνικός Πόλεμος δικαίωνε τον Δαβάκη καθολικά σε σχέση με τις απόψεις που είχε διαχρονικά, από το 1928, διατυπώσει. Σε κάθε πόνημά του, σχετικό με τον μηχανοκίνητο πόλεμο, ο Δαβάκης επανελάμβανε την πεποίθησή του ότι το νέο οπλικό σύστημα θα έκανε την διαφορά και έφερνε μια επανάσταση στον τρόπο διεξαγωγής του πολέμου. Επίσης, ο Δαβάκης υπήρξε ένας από αυτούς που διέγνωσαν και προέβλεψαν τον καθοριστικό ρόλο της Αεροπορίας, η δράση της οποίας επηρέαζε πλέον καταλυτικά τον αγώνα. Άλλωστε, όπως είδαμε στο απόρρητο εσωτερικό υπόμνημα που υπέβαλε τον Μάρτιο του 1935, εξέφραζε ευθαρσώς την άποψη ότι η Ελλάδα έπρεπε να συγκροτήσει μια συμπαγή δύναμη από άρματα μάχης και πολεμικά αεροσκάφη, τοποθετημένα σε στρατηγικά σημεία της ελληνικής επικράτειας, καθώς και στην συγκρότηση τουλάχιστον δύο μηχανοκίνητων, με την τότε έννοια (δηλαδή του απλού Πεζικού, του μεταφερόμενου επί απλών φορτηγών), μεραρχιών, οι οποίες επίσης θα έσπευδαν προς κάθε κατεύθυνση.

Η μελέτη για τον Γερμανοπολωνικό Πόλεμο είναι η τελευταία δημοσίευση του Δαβάκη. Άλλα τρία δημοσιεύματα βρέθηκαν σε ημιτελή κατάσταση¹⁴², ενώ εκ των υστέρων (1979), έχει δημοσιευτεί και μια έκθεση των απόψεών του σχετικά με την ήττα της Γαλλίας το 1940 αλλά και τις λοιπές εξελίξεις στα μέτωπα του Β' ΠΠ.

Η έκθεση αυτή έχει ιδιαίτερη σημασία, γιατί θίγει ευρύτερα ζητήματα σχετικά με τις πολεμικές εξελίξεις. Ο Δαβάκης επιχειρεί να «βάλει τα πράγματα στη θέση τους». Διακηρύσσει την πεποίθησή του πως «οι Γερμανοί δεν νίκησαν αλλά οι Γάλλοι ηττήθηκαν». Διατυπώνει απόψεις πολύ σημαντικές, διαχρονικές, όπως η άποψη ότι η πολεμική προπαρασκευή ενός κράτους δεν είναι πρωτίστως ασχολία των στρατιωτικών αλλά των πολιτικών ταγών. Οι στρατιωτικοί χρησιμεύουν ως τεχνικοί σύμβουλοι απλώς, αφού η πολεμική προπαρασκευή περιλαμβάνει πλέον την κινητοποίηση συνολικά των δυνάμεων ενός Έθνους, υλικών και ηθικών, η οποία μπορεί να επιτευχθεί μόνο μέσω της πολιτικής παρακίνησης των κοινωνιών ν' ανταποκριθούν.

Η έγκαιρη διάγνωση των απειλών, της στρατηγικής αντιμετώπισής τους, της διατύπωσης των απαραίτητων δογμάτων απαιτεί την συνεχή ενασχόληση, παρακολούθηση των εξελίξεων και την συνεννόηση μεταξύ των ελίτ του κάθε κράτους. Οι Γερμανοί

¹⁴² Βερνάρδος, *Δαβάκης-Πίνδος*, 442.

ηττήθηκαν το 1918, αποτέλεσαν όμως τους καλύτερους μαθητές των νικητών τους, σπουδάζοντας τις δογματικές, επιχειρησιακές και τακτικές επινοήσεις και ξεπερνώντας τους «δάσκαλους» τους. Ο Δαβάκης αναφέρει χαρακτηριστικά ότι οι Γερμανοί δεν επινόησαν αφεαυτούς τους τίποτα. Απλά αντέγραψαν επιτυχημένα τους αντιπάλους τους.

Αναφερόμενος δε στην προσωπική του συγγραφική προσπάθεια, αναφέρεται σε συγκεκριμένα αποσπάσματα του βιβλίου του, τα οποία επιβεβαιώνουν την προορατικότητά του. Διαβάζοντας την σπάνια και ουσιαστικά ανέκδοτη αυτή έκθεση, διαπιστώνει κανείς ότι πράγματι ο Δαβάκης ήταν ένας λίαν καταρτισμένος και ικανός αξιωματικός, προικισμένος με φυσική οξυδέρκεια και διορατικότητα, ο οποίος δεν υστερούσε σε τίποτα με τα μεγάλα ονόματα της εποχής εκείνης στα στρατιωτικά πράγματα, όπως ο Charles de Gaulle ή ο Heinz Guderian. Το γεγονός αυτό περιποιεί ιδιαίτερη τιμή στον άνθρωπο αυτό, ο οποίος προερχόμενος από μια μικρή χώρα, με περιορισμένες δυνατότητες, κατόρθωσε με προσωπικό κόπο και μεράκι ν' αρθεί στο ίδιο επίπεδο με στρατιωτικούς που ανήκαν σε υπερδυνάμεις της εποχής. Πάνω όμως και πέρα απ' όλα, ο Δαβάκης επέδειξε μια απεριόριστη αγάπη και φροντίδα για την εκπαίδευση των νέων αξιωματικών, ιδιαίτερα του Όπλου από το οποίο προερχόταν, του Πεζικού, προς την εκπαίδευση των οποίων κατηύθυνε μεγάλο τμήμα της συγγραφικής του ενεργητικότητας. Η πληθώρα των συγγραμμάτων που προέκυψε από την προσωπική του ενασχόληση και ανησυχία με τα στρατιωτικά πράγματα, είναι άνευ προηγουμένου, φθάνοντας τον αριθμό των πενήντα μονογραφιών, άρθρων στην Στρατιωτική Επιθεώρηση και σε άλλα περιοδικά, στρατιωτικών κανονισμών, εγχειριδίων εκστρατείας, επιτελικών μελετών και υπηρεσιακών υπομνημάτων.¹⁴³

Το «θαύμα» του Βορειοηπειρωτικού Έπους δεν προέκυψε από μόνο του. Μάλλον υπήρξε προϊόν άξιων και φωτισμένων αξιωματικών-εκπαιδευτών, όπως ο Δαβάκης, ή ο επίσης εξαιρετος εκπαιδευτής στη Σχολή Πεζικού συνταγματάρχης Μαρδοχαίος Φρυζής, οι οποίοι εκπαιδυσαν, προετοίμασαν και γαλούχησαν τις τάξεις των λοχαγών, υπολοχαγών και ανθυπολοχαγών που αποτέλεσαν τους μικρούς ηγέτες του Βορειοηπειρωτικού Μετώπου. Χωρίς το εκπαιδευτικό αυτό υπόβαθρο, ο φτωχός σε μέσα Ελληνικός Στρατός, δεν θα είχε κατορθώσει ν' αντιμετωπίσει, ν' αναχαιτίσει και να επιβληθεί επί ενός τόσο σημαντικού αντίπαλου.

Κάθε διατύπωση του Δαβάκη, κάθε παρατήρησή του, κάθε αναφορά του σε τακτικά, επιχειρησιακά ακόμη και στρατηγικά ζητήματα είναι απολύτως ουσιαστική, στοχευμένη και προσεγμένη ώστε να επιτυγχάνει τον σκοπό της. Άλλωστε αυτή καθαυτή η επέμβαση των μικρών ελληνικών ταχυκίνητων δυνάμεων, τόσο του Μηχανοκινήτου Συντάγματος Ιππικού, όσο και αυτού του απλού Ιππικού, αποδείχθηκε σωτήρια για την απόκρουση της ιταλικής διείσδυσης στην Πίνδο, αποδεικνύοντας την ετοιμότητα των ελληνικών δυνάμεων για την υπεράσπιση του εθνικού εδάφους, έστω και με τα πενιχρά μέσα ή τις όποιες οργανωτικές αβελτηρίες.

Ο Γεώργιος Ράγκος είναι εν ενεργεία αξιωματικός των Τεθωρακισμένων του Ελληνικού Στρατού, απόφοιτος της Σχολής Ευελπίδων (τάξεως 1997), της Σχολής Διοίκησης και Επιτελών καθώς και της Ανώτατης Διακλαδικής Σχολής Πολέμου. Επίσης έχει εκπαιδευτεί στην Σχολή Τεθωρακισμένων του Γερμανικού Στρατού, στο Munster, πάνω στον χειρισμό και την τακτική χρησιμοποίηση των αρμάτων τύπου Leopard. Γεννήθηκε στην Αθήνα το 1974, και μεγάλωσε στην Κέρκυρα, είναι δε μικτής, ευρυτανικής, ηπειρωτικής και κερκυραϊκής καταγωγής. Επιπλέον των

¹⁴³ Βερνάρδος, Δαβάκης-Πίνδος, 435-43.

αμιγώς στρατιωτικών σπουδών, είναι πτυχιούχος της Νομικής Σχολής Αθηνών και κάτοχος δύο μεταπτυχιακών τίτλων σπουδών, στις Διεθνείς Σχέσεις και Ασφάλεια, από το Πανεπιστήμιο Μακεδονίας, καθώς και του ΠΜΣ «Πολιτική, Γλώσσα και Διαπολιτισμική Επικοινωνία» του Τμήματος Ξένων Γλωσσών, Μετάφρασης και Διερμηνείας του Ιονίου Πανεπιστημίου.

ΠΕΡΙΟΔΙΚΟ ΣΤΡΑΤΙΩΤΙΚΗΣ ΣΤΡΑΤΗΓΙΚΗΣ

Στρατηγείν

www.strategein.gr

ISSN: 2732-8724

Το περιοδικό Στρατηγείν διανέμεται μόνο μέσω της επίσημης ιστοσελίδας του. Δεν επιτρέπεται η διακίνησή του μέσω άλλων ιστοσελίδων, μέσω μηνυμάτων ηλεκτρονικής αλληλογραφίας ή μέσω άλλων μέσων, στο σύνολό του ή τμηματικά. Παρακαλούμε να αποφεύγετε να διανέμετε αυτό το αρχείο και αντ' αυτού να συστήσετε σε φίλους και συνεργάτες να απευθύνονται στην ιστοσελίδα μας.